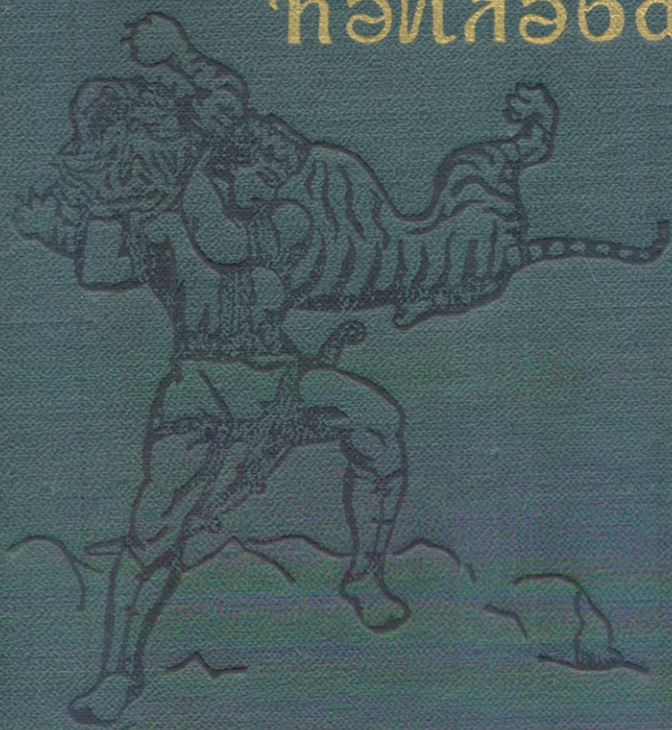

Уотта руетавен

Т'олотк
царуен
кејтун
тэллэбади

АЗƏРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛƏР АКАДЕМИЯСЫНЫҢ
 НИЗАМИ адына АЗƏРБАЈЧАН ƏДƏБИЈАТЫ МУЗЕЙИ

Шотта Рустабевли

Тәләтк
 дәриси
 кейтмш
 нәһябәт

167
 938

«Елм» нәшријаты Бакы — 1978

821.353.1-13

*Азәрбајҗан ССР Елмәр Академијасы
Редаксија-Нәшријат Шурасынын
ғарары илә чап олунур*

Проф. Бәкир Нәбијевин үмуми редактәси илә

Тәрчүмә едәни Әһмәд Чавад

Тәртиб едиб чапа һазырлајаны Дилара Әлијева

Редакторлар: Әләкбәр Зијатај, Әзиз Мирәһмәдов

© «Елм» нәшријаты, 1978

P $\frac{70403-000}{M-655-78}$ 105-78

7

1930

1933

**ШОТА РУСТАВЕЛИ ВӘ ОНУН
«ПӘЛӘНК ДӘРИСИ КЕЈМИШ ПӘҢЛӘВАН»
ПОЕМАСЫ**

Күрчү халгынын милли ифтихары, даһи шаир вә мүтәфәккири Шота Руставелинин ады дүкја әдәбијјаты тарихиндә шәрәfli јерләрдән бирини тутур.

Сәккиз әсрә јахындыр ки, шаир «Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасы илә ше'р вә сәнәт аләминдә јашамагдадыр. Јүксәк инсани һиссләр — мәһәббәт, сәдагәт, достлуг, вәтән ешиги, гәһрәманлыг һимни олан һәмин әсәр заманын имтаһанларындан ләјагәтлә чыхараг бу күн дә өз бәдиһи гижмәтини сахламышдыр.

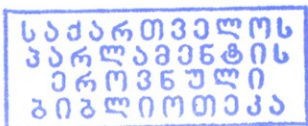
Бәшәријјәт тарихиндә елә сәнәткарлар јетишишидир ки, онларын јарадычылығы бир халг чәрчивәсиндә галмајыб, үмүм-бәшәри әһәмијјәт кәсб едир. Онлар өз вәтәнләринин оғлу вә фәхри олмагла јанашы, дүнјанын дикәр халгларынын да ифтихарына чеврилирләр. Фирдовси, Низами, Данте, Нәваи, Шекспир, Пушкин кими, Руставели дә мәһз белә сәнәткарлардандыр. Һәлә кечән әсрдә мәшһур күрчү алим Платон Йоселиани Шота Руставели јарадычылығындан бәһс едәркән демишидир: «О, кечмишин сәдәчә даһи шаири дејил, үмумијјәтлә мүтәрәгги поезијанын әбәди, чанлы, сөнмәз вә илһамверичи нүмунәсидир». «Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван»ын Үмүмдүнја әһәмијјәтини онун инкилис дилинә илк мүтәрчими Марчори Скотт Уордроб чох көзәл изаһ етмишидир: «Руставели јарадычылығы илә таныш олмаг бүтүн бәшәријјәт үчүн фәјдалыдыр. Чүнки бу әсәр инсанларда јүксәк әмәлләрә һәвәс доғурур».

Ш. Руставели дөврүнүн габагчыл сималарындан бири кими өлмәз поемасында зулм вә әдаләтсизлијә гаршы етираз сәсини учалтмыш, нәчиб инсани сифәтләри илһамла тәрән-нүм етмишидир.

Шота Руставели XII әсрин сону XIII әсрин әввәлләриндә јашајыб јаратмышдыр. Бу дөвр Күрчүстан вә күрчү әдәбијјаты тарихиндә јүксәлиш дөврүдүр. Һөкмдар Тамара (1184—1213) вә онун әри Давид Сосланын (1189—1207) һакимијјәти илләриндә Күрчүстан сијаси, иғтисади вә мәдәни чәһәтдән инкишаф етмиш күчлү бир феодал дөвләти иди.

XII әсрдә Күрчүстанда бәдиһи әдәбијјат да хејли инкишаф етмишиди. Бу дөврдә Шавтели, Чахрухадзе, Тмогвели, Мосе Хонели кими шаирләр јетишиши, «Амиран-Даречаниани» кими гәһрәманлыг эпосу јаранмышды. Тәсәдүфи дејилдир ки, «Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасы да бу дөврүн мәһсулудур.

Шота Руставелинин һәјаты һаггында аз мә'лумат галмышдыр. Бу барәдә мә'лумат верән әсас мә'хәз онун поемасы,

хүсусилә поеманын кириши вә нәтичәсидир. Киришдән өҗ-
рәнирик ки, шаир өз поемасыны һөкмдар Тамараја итһаф ет-
мишдир. Тамара дөврүндә күрчү дөвләтинин мөһәмәтһаби
ни, елм вә мәдәнијјәтин јүксәлдијини көрән шаир һөкмдарын
дахили вә харичи сјајәәтини бәјәнмиш вә ону бир дөвләт хә-
дими кими јүксәк гижмәтләндирмишдир. Поемада шаир јал-
һыз Тамара һаггында дејил, онун «нәр асланы» Давид Сосла-
һын да шәрәфинә сәмими сөзләр јазмышдыр. Әсәрин сонунда
исә шаир биләваситә Давидин адыны чәкмиш, онун дахили
вә харичи дүшмәнләрә гаршы чәсур мүбаризәсини вәсф ет-
мишдир. Бунлар поеманын јазылма тарихини мүәјјәнләшдир-
мәкдә тәдгигатчылар үчүн әсас мәнбә олмушдур

Поеманын киришиндә бир нечә дәфә шаир өз адыны тәг-
дим едир:

Нәзмә чәкди бу дастаны бағры јаныг Руставели.

Јахуд:

Чох һәвәслә киришдим мән Руставели ол әсәрә.

Демәк лазымдыр ки, Руставели нә аддыр, нә ләгәб. Бу,
мәәлифин Руставидән олдуғуна, јәни Руставлы шәхс, јахуд
Рустави сақини олдуғуна дәләләт едир. Күрчүстанда исә Рус-
тави адында ики јашајыш мәнтәгәси мөвчуддур: биринчиси,
Мәсхетидә — Ахалсыхла Аспинза арасында, икинчиси исә Тби-
лиси јахынлығында. Поеманын бәзи нүсхәләриндә «Мән мәсх-
ли шаир Руставели шәрилә јаздым» — мисрасына әсасән рус-
тавелоглар шаири Мәсхети Рустависидән һесаб едирләр.

XVII әсрдән башлајараг бүтүн әдәби мә'хәзләр шаирин
адынын Шота олдуғуну көстәрир Буну 1960-чы илдә Јерусә-
лимдәки күрчү монастырынын диварында шаирин үзә чыха-
рымыш шәклинин алтындакы јазы да тәсдиг етмәкдәдир.
Бурадакы јазыдан ајдын олмушдур ки, Шота Руставели Та-
мара сарајында дөвләт хәзинәдары (мечурчлетухусеси) олмуш
вә Јерусәлимә күрчү мәдәнијјәтинин абидәси олан монасты
тә'мир етдирмәк мәгсәдилә кетмишдир. Бу фәалијјәтинә вә
әлбәттә бөјүк сәнәткар олдуғуна көрә онун шәкли һөрмәт
әләмәти олараг монастыр диварында һәкк едилмишдир.

Белә рәвајәт вардыр ки, шаир өмрүнүн ахырларында ра-
һиб кими Јерусәлим монастырында јашамыш вә орада да вәфат
етмишдир. Бу фәрзијәнин нә дәрәчәдә һәгигәт олдуғуну демәк
чәтиндир. Чох ола билсин ки, бу рәвајәт шаирин Јерусәлим
монастрындакы олан шәкли илә әлағәдар јаранмышдыр.

Шаирин өлдүјү ил вә һарада дәфн едилдији мә'лум де-
јилдир. Чох ола биләр ки, шаирин өмрүнү гүрбәтдә бир абид
кими баша вурмасы һаггындакы әфсанә дә буна көрә јаран-
мышдыр.

Өз доғма оғлуну бөјүк мәһәббәтлә севән күрчү халгы
әсрләр боју онун һәјәти вә мәһәббәти һаггында мүхтәлиф
әфсанәләр јаратмышдыр. Һәмин әфсанәләрдән өјрәнирик ки,
Руставели һөкмдар Тамараны севмиш вә бүтүн һәјәти боју
бу мәһәббәти үрәјиндә сахламышдыр. Белә бир әфсанәнин
јаранмасына да, јә'гин ки, шаирин поемасынын киришиндәки
ашағыдакы мисралары сәбәб олмушдур:

Чох һәвәслә киришднм мән Руставели ол әсәрә,
Чан верирәм; султанымын ешги вурмуш чүнки сара,
Дүшдүм әлдән, бу севданын дәрманыны буламадям,
Чанан дәрман ејләмәзсә, өлмәлијәм мән бир кәри.

Даһи күрчү шаириндән заманәмизә бирчә поэма кәлиб чатмышдыр. Әсәрин мүкәммәл архитектоникасы, бәдици јеткинлији, зәнкин ше'р дили көстәрир ки, бу поэма шаирин јекәнә әсәри дејилдир. Буну поеманын киришиндәки мисралар да тәсвиг едир:

Көз јашынла јаз мәдһини, еј тә'бим, дүз нәшидәләр,
Мән јазмышам Тамараја чох дәјәрли гәсидәләр.

Чох тәәссүф ки, шаирин дикәр әсәрләри дөврүмүзә гәдәр кәлиб чатмамышдыр.

Дунја әдәбијјаты хәзинәсинин гүјмәтли инчиләриндән олан «Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасы XII әср күрчү ичтимаш-сијаси кәјәтәһни, бәдици тәфәккүр тәрзини, халгын адәт вә ән'әнәләрини, истәк вә арзуларыны, нәһајәт, гәдим күрчү дилинин көзәллијини јашадан мисилсиз бир сәнәт әсәри дур.

Поэма, һәр шејдән әввәл, бөјүк мәнәббәт дастаны олуб әсас сүжет хәтти Тәнтәнәјә (күрчү варианты Тинатин) Автандилин, Таријеллә Нәстан-Даречанын саф мәнәббәти вә бунула әлағәбәр һадисәләр үзәриндә гурулмушдур.

Поеманын ғыса мәзмуну беләдир:

Һиндистан сәркәрдәси (Әмирбар) Таријеллә Һинд шаһы Фарсаданын ғызы көзәл Нәстан-Даречан бир-бирини бөјүк мәнәббәтлә севир. Нәстанын атасы ону башга бир адама — Харәзм шаһзадәсинә эрә вермәк истәјир. Бундан хәбәр тутан Таријел севкилиси Нәстанын мәсләһәтилә јад нишанлы — Харәзм шаһзадәсини вәдүрүр. Чәзә олараг Фарсаданын бачысы Нәстаны Качети галасына көндәрир. Беләликлә, Таријел өз севкилисини итирир. Чәмијјәтдән үз дөндәрмиш Таријел чөлләрә дүшүр, бир мағарада јашајыр. Она јалһыз Нәстанын рәфиғәси Әсмәт гуллуғ едир.

Әрәбистан һөкмдары Рәстәван оғлу олмадығындан һакимијјәти ғызы Тәнтәнәјә тапшырыр. Өлкәнин сәркәрдәси икид Автандиллә Тәнтәнә дә бир-бирини севир.

Бир дәфә Рәстәванла Автандил ишкар заманы булаг башында отурмуш, чох гәмли вә дәрдли, көзүјашлы бир пәһләван көрүрләр. Шаһ онула таныш олмаг истәјир. Лакин пәһләван онлары јаһын гојмур вә арадан чыхыр. Рәстәван чох кәдәрләнир. Тәнтәнә өз севкилисинә һәмин пәһләваны тапмағы вә атасынын бу дәрдинә әлач етмәји тапшырыр. Үч ил ахтарышдан сонра нәһајәт Автандил Таријели — јад пәһләваны тапыр вә дәрдини өјрәнир.

Автандил Таријелә көмәк етмәји гәрара алыр, буну севкилиси Тәнтәнә дә һаһиш едир. Узун ахтарышлардан сонра Автандил Нәстанын јерини өјрәнир. Үч гәһрәман — Таријел,

¹ Поемадан верилән нүмунәләр Ә. Чавадын тәрчүмәсиндән көтүрүлмүшдур.

Автандил, Фиридун Качети галасына һүчүм едиб Нәстаны мила-лас едирләр. Галиб гәһрәманлар вәтәнә гајыдыб өз севкимилари илә евләнир. Достлары илә гардашлыг әлагәси јарадыр вә мүдрикликлә өлкәни идарә едирләр.

Әсәрдә олан дикәр һадисәләр дә бу әсас сүжет хәтти әтрафында верилмишдир.

Мәһәббәтә бир јарадычы гүввә кими гијмәт верән шаир һәлә әсәрин киришиндә ешгин гүдрәтиндән, мәһәббәтин инсан һәјатынын зинәти олдасындан бәһс ачыр, үмумијјәтлә мәһәббәт һаггында өз фәлсәфи фикирләринин хүласәсини верир.

Руставели үч нөв мәһәббәт олдугуну кәстәрир. Биринчиси, илаһи ешгдир ки, шаир «бу севданы баша дүшмәк һәр кимсәнин һәдди дејил» дејур вә ону гәбул етмир. Икинчиси, еһти-вас үчүн олан мәһәббәтдир ки, шаир ону алчаг бир һисс кими писләјир. Үчүнчүсү, инсанын али һисси олан һәгиги һәјати ешгдир ки, шаир ону тәгдир едир. Белә мәһәббәт инсаны јүксәлдир, ону нәчиб әмәлләрә сөвг едир, гәһрәманлыға чағырыр.

Ашигләрин ширин дили, күнәш кими күл чамалы,
Фәрасәти, гочаглыгы, бол дөвләти, һәдсиз малы,
Дүшмән јенән күчү, сәбри, дүшүнчәси олдмалыдыр;
Бундан мәһрум олан кәси һеч дә ашиг сәјмамалы.

Руставелинин тәгдир етдији белә мәһәббәт Таријел, Нәстан, Тәнтәнә вә Автандилин сурәтиндә өз ифадәсини тапмышдыр. Бу ашиг-гәһрәманлар дәрин идрака, саф әхлаға, зәнкин мәһәвијјата маликдирләр. Мәһәббәт инсан һәјатынын мәһәвијјата маликдирләр. Мәһәббәт онлары нәчиб ишләр кәрмәјә, һүнәр кәстәрмәјә сөвг едир. Нәстан елә әввәлчәдән мәһәббәтдән сызылдајан Таријелә дејур:

Мәнчә севки дејил әсла сызылдамаг, иһилдәмәк,
Ашиг олан бир шәхс үчүн чәсарәт вә һүнәр кәрәк.

Дост јолунда фәдакарлыға, дост үчүн чандан белә кечмәјә онлары руһландыран да мәһәббәт дејилми? Автандили бәјүк бир мәһәббәтлә севән Тәнтәнә өзү ајрылыға гатлашараг севкилисинә мәсләһәт кәрүр ки, Таријели, о кәзүјашлы пәһләваны тапсын, дәрдинә шәрик олсун, лазым кәләрсә она кәмәк етсин.

Поеманын киришиндә биз Ш. Руставелинин ше'р вә сәнәт һаггында кәрүшләри илә дә таныш олуруг. Бурада шаир һәр шејдән әввәл ше'рин вә шаирин һәјәтдакы ролуну изаһ етмәјә чалышыр. Ше'ри «мүдриклик саһәси», «мүдриклијин бир голу» һесаб едир. Шаир кәстәрир ки, ше'рдә бир илаһилик хүсусијјәти олса да онун вәзифәси, мәсәди дүнјәвидир. О, инсанларын көзүнү ачмалы, динләјичисинә хејир кәтирмәли, мәһәви зөвг вермәлидир. Сонра о, ше'рин тәбиәтини ачыр: Сәнәтин бу нөвү — ше'р «узун сөзү гыса демәли», дәгиг вә ајдын олдмалыдыр.

Шаирлик чох шәрәfli вә чәтин ишдир. Руставели шаирдән бәјүк сәнәткарлыг, јеткинлик тәләб едир. «Узаг мәнзил, узун сәфәр чинс ат үчүн сынаг», «топ ојунунда кениш мејдан, дүзкүн вурун кәрәк олдугу» кими, шаирин сечдији мөвзу, мурачиәт етдији саһә дә онун гүввә вә бачарыгыны сынајыр.

«Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасында мәһәббәтлә янашы достлуғ, сәдагәт әсас инсани кејфијәтләр килә тәрәннүм едилмишдир. Мүәллиф бу фикирдәдир ки, әкәр поеманын гәһрәманларында бу һиссләр олмасајды, мәһәббәт дә гәләбә чала билмәзди. Дост јолунда чандан кечмәк, чәтинликләрдә доста һәјан олмағ Руставели гәһрәманларынын әсас гәјәсидир.

Руставели гәһрәманларынын көзәллији бир дә ондадыр ки, онлар достлуғу һәр шејдән, о чумләдән шәхси мәнәфеләриндән үстүн тутур, достларыны барда гојмур, һәтта өзләринин сәадәтә чатмағыны тә'хирә салыб, достун имдадына чатырлар. Автандил доста көмәк наминә өз көзәл Тәнтәнәсиндән, доғма јурдундан узағ дүшүб, пәләнк дәриси кејмиш пәһләван—Таријелә ахыра гәдәр сәдиг галыр, онун мүсибәтинә шәрик олур, Фиридулла бирликдә онун дүшмәнләри илә мүбаризә едәрәк, севкилисинә говушдуруп. Таријел дә өз нөвбәсиндә Фиридун вә Автандилә көмәк едир.

Шаирин гәһрәманлары мүхтәлиф халғларын нүмәјәндәләридир. Автандил вә Тәнтәнә әрәб, Таријел вә Нәстан һиндли, Фиридун исә мүлки-занзарлыдыр (поемада хәјали өлкә). Шаир онларын һамысына бөјүк рәғбәт бәсләјир вә севә-севә тәсвир едир. Башга-башга халғalara мәнсуб олмаларына бахмајарағ, бу гәһрәманлары ејни мәгсәд, ејни амал бирләшдирир. Биркә сәјлә онлар әдаләтсизлијә вә шәр гүввәләрә гәләбә чалырлар.

Халғларын, милләтләрин гардашлығыны, һәмрәјлијини Руставели бөјүк бир идһамла тәрәннүм едир. Марағлыдыр ки, шаирин гәһрәманлары өз араларында достлуғ әлағәләри јаратмагла кифәјәтләнмир, тәмсил етдикләри халғлары бир-биринә јахынлашдырмаға чалышырлар.

Руставелинин тәсвир етдији өлкәләрин адлары мүхтәлиф олса да, поемада ХII әср Күрчүстаны, онун гоншу өлкәләрдә достлуғ мүнәсибәтләри, күрчү халғына хас олан нәчиб сифәтләр көстәрилмишдир. Шаир кимдән данышырса данышсын, һарадан хәбәр верир версин, фикри, хәјалы һәмишә өз торнағында олмуш, күрчү психолокијасыны, күрчү адәт-ән'әнәләрини, күрчү табиятини тәрәннүм етмишдир.

Әрәб һөкмдары Рәстәванын оғлу олмадығындан тахта јәханә гызы Тәнтәнәни әјләшдирир. Гыз һакимијјәти мүдрик бир һөкмдар кими идәрә едир. Бу епизодда вә бунунла әлағәдәр һадисәләрдә ХII әср Күрчүстанынын конкрет тарихи шәраити әкс олунмушдур. Тарихдән мә'лумдур ки, Ш. Кеорки (1156—1184) оғлу олмадығындан һакимијјәти һәлә өз сағлығында гызы Тамараја вермишдир. Мүһафизәкар әјанларын е'тиразына бахмајарағ, Тамара тахта чыхыб, өлкәни һәм сийәси, һәм иғтисади, һәм дә мәдәни чәһәтдән јүксәлдир. Мәшһур күрчү тарихчиси Н. Чавахшвили һағлы оларағ гејд едир: «Шота Руставелинин әсәриндә Күрчүстанын о заманкы сийәси гурулмуш вә Тамаранын шәхси һәјаты илә әлағәдар һадисәләр өз әксини тапмышдыр»².

Поемада үч өлкәнин, үч дөвләтин һөкмдарларынын дост-

² Ситат А. Барамидзенин «Шота Руставели» монографијасындан көтүрүлмүшдүр (Тбилиси, 1966), сәһ. 19.

луг мунасибәтләриндән сөһбәт кедир. Бу да XII эср Күрчү дәвлатинин гоншу өлкәләрлә мунасибәтинин, Тамара дәвлатинин мүтәрәгги харичи сijasәтинин ин'икасы кими сәсләнир. Доғрудан да, XII эсрдә Күрчүстан гоншу Ермәнистан вә Азәрбајчанла достлуг мунасибәти јарадыб, харичи гәсбкарлара гаршы мүбаризәдә сijasи иттифага наил олмушду.

Поема Руставелинин дәвлат гурулушу һаггында көрүшләрини дә әкс етдирир. Дүздүр, шаирин тәсвир етдији һөкмдарлар әдаләтлидирләр, вәтәни сонсуз мәһәббәтлә севир, чәмијјәтин хејрини, әмин-аманлығыны дүшүнүрләр. Бу, шаирин һөкмдарлара бир нөв ибрәтамыз нәсиһәтләридир. Лакин нәчиб сифәтләринә бахмајараг, һәмин һөкмдарлар вә оуларын дәвлат гурулушу шаири тәмин етмир. Руставели елә бир дәвләт арзу едир ки, орада инсанлар һамысы бәрабәр олсун, һамы хошбәхт јашасын, һеч кәс һеч кәсә зүлм еләмәсин. Белә дәвләти анчаг үч гәһрәман өз өлкәләриндә јарадыр.

Бәхшишләри јағды гар тәк, һамы, лүтфә олду шајан;
Зәнкинләшди јетим-јесир, јохсул олан, әлил олан.
Јола кәлди јолдан азан — ел малыны чалыб-чапан.
Гурд-гузујла бир доланды онлар шаһлыг едән заман.

(Ә. Зијатајын тәрчүмәсиндән)

Азад вә хошбәхт чәмијјәт арзусу һуманист шаирин идеалларынын нә гәдәр јүксәк вә мүдрик олдуғуну ајдын көстәрир.

«Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасы бүтөвлүкдә вәтәнпәрвәрлик идејасы илә ашыланмышдыр. Руставелинин бүтүн гәһрәманлары истәр шаһ, истәр сәркәрдә, истәр алјанаглы назәнин көзәл олсун, һамысынын гәлби вәтән ешиги, вәтәнин истиглалијјәтини горумаг әзми илә дөјүнүр. Таријел дә, Автандил дә, Тәнтәнә вә Нәстан да вәтәнләрини аловлу мәһәббәтлә севир, онун јадлар әлинә кечмәсинә разы олмур, вәтән үғрунда мин чүр әзаба дөзүрләр. Фарсадан гызы Нәстаны Харәзмишаһ оғлуна вермәји гәрара алыр. Әкәр белә олса, Һиндистан јад әлләрә кечәчәкдир. Бу исә бир-бирини севән Таријелә Нәстаны һәр шејдән артыг нараһат едир. Таријел Фарсадана мәктубунда јазыр:

Анд олсун ки, не'мәтинә бу һагсызлыг хејли ачы...
Мән сағ икән, кечсин јада Һиндистанын тәхтү тачы?

Ағыллы, ирадәли, фүсүнкар көзәл Нәстан да һәр шејдән әввәл вәтәнинин мүгәддәрәтыны дүшүнүр, Качети галасында севкилисиндән хәбәр тутан кими, көрүшмәздән әввәл ону Һиндистана — атасына көмәјә көндәрир.

Кет атама көмәк көстәр, дајанмадан гајыт, Һиндә,
Һәр тәрәфдән дүшмәнләрлә сарылмышдыр о, бу һиндә.

Руставелидә гәһрәманлыг, сәдагәт, фәдакарлыг анчаг кишиләрә хас сифәтләр дејил. Тәнтәнә дә, Нәстан да, Әсмәт дә мә'нәвијјатча зәнкин, дәрин эәкаја малик олуб, вәтәни, халгы

тәртиб едилән илк нәширдән сонра дунја шәрғшүнасларынын диггәтини чәлб етмиш вә тезликлә алман, инкилис вә франсыс дилләринә тәрчүмә олуңмушдур.

Поэма дәфәләрлә рус дилинә вә өлкәмизин дикариятларынын дилләринә чеврилмишдир. Тәкчә рус дилиндә онун беиз там, он натамам тәрчүмәси мөвчүддур. Поэма полјак, маچار, румын, јапон, Чин, испан дилләриндә дә чап олуңмушдур.

Күрчү әдәбијатынын өлмәз абидәси 1937-чи илдә халғ шаирләри Сәмәд Вурғун, Мәммәд Раһим, Сүлејман Рүстәм тәрәфиндән Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едилмишдир. Тәрчүмәчиләр даһи күрчү шаиринин әсәрини «Вағифин ширин дилинә» бөјүк мәһәббәтлә чевирмишләр. Һәмин мәһәббәти күрчү поезијасына бөјүк рәғбәт бәсләјән Сәмәд Вурғун белә ифадә етмишдир: «Бу бөјүк әсәр инсаны о гәдәр чәлб едир ки, тәрчүмәси үзәриндә чалышаркән шидән ајрылмағ да мәнә ағыр кәлирди; о мәним бүтүн һиссләримә, бүтүн дахили гүввәмә бу дәрәчәдә һаким кәсилмишиди».

Бу тәрчүмә ики дәфә (1947, 1966) — шаирин јубилејләри заманы нәфис шәкилдә чапдан бурахылыб, Азәрбајчан охучуларынын севимли китабларындан бири олушдур. Тәрчүмәнин илк чапыны хатырлајан Сүлејман Рүстәм јазыр: «Јадымдадыр, әсәр бир нечә күнүн ичәрисиндә китаб магазаларындан евәрә, евләрдән үрәкләрә көчдү. Һәр евдә бир даһи күрчү вә Азәрбајчан халғларынын гәдим достлуғундан ширин-ширин сөһбәтләр башланды»⁴.

Шота Руставелинин ады бизим халғмыз үчүн хүсусилә доғма вә әзиздир. Бу бөјүк сөз устады Азәрбајчан халғынын ше’р дүһасы Низами Кәнчәви илә бир дөврдә јашајыб јаратмышдыр. Заманынын габагчыл идејаларына, мәдәни наилијәтләринә јијәләнмиш һәр ики бөјүк сәнәткар орта әср дунјасында һуманизм, азадлығ, гардашлығ вә достлуғун чарчысы олуш, мүасирләрини тәрәғгилә, әсләмшиләр. Тәсадүфи дејил ки, бу ики сәнәткарын јарадычылығында әсләшән мотивләр, үмуми идејалар, көрүшләр мөвчүддур.

Һәм Низами, һәм дә Руставели өз әсәрләриндә мүхтәлиф халғлардан бәһс ачмыш, дин вә дил ајрылығына бахмајарағ, онларын һәр бирини бөјүк еһтирам вә мәһәббәтлә гәләмә алмышлар.

Халғларымызын ән’әнәви хүсусијәти олан вәтәнпәрвәрлик һәр ики шаирин јарадычылығында порлаг ифадәсини таплышдыр. Низаминин Бәһрам, Нүшабә, Ширин сурәтләри кими, Руставелинин Таријел, Автандил, Нәстан вә Тәнтәнәси дә өз вәтәнләрини еһтирасла севир, ону һәр чүр тәчәвүздән горујурлар.

Һәр ики шаир мәһәббәтә инсанын һәјатына зинәт верән, инсаны мә’нәвијатча сафлашдыран, учалдан бир гүввә кими бахмышлар. Ширинин пак еши, јүксәк камалы Хосрову ислаһ едир, ону хејирли ишләр көрмәјә јөнәлдир. Нәстан-Даречан да мүдрик бир инсан кими ән чәтин дәғигәләрдә белә өзүнү итирмир, кәләчәјә үмидлә бахыр, өз ағыллы мәсләһәтләрилә севкилиси Таријели учалдыр.

Истәр Низами, истәрсә дә Руставелинин јарадычылығында

⁴ «Әдәбијат вә инчәсәнәт» гәзети, 25 декабр 1966-чы ил.

гадына мунасибат чох мараглыдыр. Ширин, Лејли, Фигна, Нүшабә, Тәнтәна, Нәстан, Әсмәт — мүдрик, чәсарәтли, фәдакар гадынлар олуб, ешгә, доста садигдирләр. Атасындан етнри өлкәни мүдрик бир һөкмдар кими идарә едән Тәнтәна санки өз зәкасы илә дүнјалар фәтеһи Искәндәрә галиб кәлән Азәрбајчан һөкмдары Нүшабәнин бачысыдыр.

Мараглы бурасыдыр ки, һәр ики шаирдә гәһрәман гадын һаггында фикир халгларымыз арасындакы «Асланын еркәји, Дишиси олмаз» зәрби-мәсәли мәзмунундадыр. Гафгаз гадынларынын гәһрәманлығыны ифадә едән бу сөвләр әсассыз дејилдир. Амазонкалар һаггында сөјләнән рәвајәтләр, Күрчүстан чаричәси Тамара, шаһлар мејдан охујан Низами вә Руставелинин муасири шаирә Мәһсәти ханым һәр ики шаир үчүн чанлы нүмунә дејилдими?

Нәһајәт, һәр ики шаирин јарадычылығында инсан—дүнјанын әшрәфи, али варлыг кими тәгдим едилир. Инсан һәр шејә гадирдир, анчаг онун мәнәвијјаты зәнкин, әмәлләри пак, хисләти тәмиз олмалыдыр.

Һәр ики шаир әтин анларда белә инсаны руһдан дүшмә-мәјә, кәләчәјә инамла бахмаға чағырырды.

Ш Руставели зүлм вә истибдада гаршы јорулмадан мубаризә апаран, үмумин сәадәти уғрунда мубаризәјә сәсләјән, инсанлыг шәрәфинин үлвијјәти һаггында нәчиб идејалар тәлгин едән Низаминин сәсинә гөншү Күрчүстандан сәс вермиш вә өз өлмәз поемасында азадлыг вә мәнәббәт дүнјасыны тәрән-нүм етмишдир.

Низами бүтүн өмрүнү Күрчүстанын гөншулуғунда олан Кәнчәдә кечирмиш вә һалә өз дөврүндә бөјүк шөһрәт газанмышды. Руставелинин бу бөјүк шаири, онун әсәрләрини таныдығыны вә севдијини куман етмәјә һәр чүр әсасымыз вар. Күрчү әдәбијјәтшүнаслары Шәргдә мәшһур мәнәббәт дастанлары олан «Лејли вә Мәчнун» вә «Хосров вә Ширин» поемаларынын һалә XII әсрдә күрчү дилинә тәрчүмә олундуғуну вә Руставелинин һәмнин поемалары тәрчүмәдә, јахуд орижиналда охујуб ондан бәһрләндијини гејд едирләр⁶. «Пәләнк дәрисис кејмиш пәһләван»ын бир нечә јериндә ашиг гәһрәманларын «мәчнун» адландырылмасы да бу фикри тәсдиг едән дәлилләрдән биридир.

* * *

«Пәләнк дәрисис кејмиш пәһләван» поемасынын охучуларә тәгдим олунан јени нәшири шаир Әһмәд Чавад (1892—1937) тәрәфиндән тәрчүмә едилмишдир. Поеманын Азәрбајчан дилиндә икинчи тәрчүмәсинин мөвчудлуғу бизим тәрчүмә мэдәнијјәтимизин наилијјәтләриндән бири олуб, бу өлмәз әсәрә әдәби иқтимаијјәтимизин бөјүк рәғбәт вә марағынын ифадәсидир.

Бир әсәрин ејни дилә дәфәләрлә тәрчүмә едилмәси Дүнја халгларынын тәрчүмә әдәбијјәтында надир һал дејилдир. Шекспири, Дантенин, Низаминин, Пушкинин ејни әсәрләринин мүхтәлиф халгларын дилләриндә бир нечә тәрчүмәси мөв-

⁶ А. Барамидзе. Низами и грузинская литература, Труды Тб.гос.ун-та, т. XXXII, 1977, сәһ. 140.

«уддур. Низаминин јалныз «Хосров вә Ширин» поемасын күрчү дилиндә мүхтәлиф шаирләр тәрәфиндән едилмиш ики тәрчүмәси: бири там (А. Челидзенин тәрчүмәсиндә), икинчиси исә ихтисарла (М. Тодуанын тәрчүмәсиндә) нәшр едилмишдир.

Рус вә Гәрби Авропа әдәбијјатындан етдији тәрчүмәләри илә мәшһур олан Ә. Чавад «Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасыны бүтүнлүкдә дилимизә чевирмишдир. Белә бир тәрчүмәнин олдугу әдәби ичгимаијјәтимизә мәлум иди. Һәлә Тбилисидә аспирантурада охујаркән күрчү шаири С. Чикованидән бу тәрчүмә һаггында мараглы сөһбәтләр ешитмишдим, 1936-чы илдә дөври мәтбуатда бу тәрчүмәдән парчалар да чәп едилмишиди. Лакин әсәрин бүтөв тәрчүмәси әлдә дејилди. Шаирин сон заманларда Низами адына Азәрбајҗан әдәбијјаты музејинин фондуна дахил олмуш шәхси архивиндә башга әл-јазмалары илә јанашы, «Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасынын тәрчүмәсинә дә раст кәлдик.

Тәрчүмә ајры-ајры вәрәг, дәфтәр вә кағыз парчаларында јазылмыш әлјазмасы шәклиндәдир. Китаб һәмин әлјазмасы әсасында чапа һазырланмышдыр.

Әсәрин орижиналындан — күрчү мәтниндән истифадә бу ишдә бизә хејли көмәк етмиш вә әлјазмасынын охунушуну асанлашдырмышдыр.

Тәрчүмәнин мәзијјәтләриндән бири одур ки, о, орижиналдан едилмишдир. Күрчү дилини билән Ә. Чавад Руставелинин һәр мисрасына бөјүк гајғы илә јанашмыш; онун мәзмун вә бәди и кејфијјәтини тахламаға чалышмышдыр.

Шаирин архивиндә галан әлјазмалары вә мәктублардан ајдын олур ки, тәрчүмә үзәриндә ишләјән заман о, күрчү шаирләри вә әдәбијјатшүнаслары илә әлағ сахламыш вә мәсләһәтләшмишдир. Тәрчүмә үзәриндәки ишиндән бәс едәркән Ә. Чавад јазырды: «Мәним ики дәјәрли консултантым вардыр, бунлардан бириси С. Иорданишвилидир⁶ ки, ән дәјәрли руставелишүнаслардан сајылыр. Икинчиси јенә Руставелијә ауд бир чох елми вә тәдғиги әсәрләр јазмыш мөһтәрәм проф. И. Абуладзедир⁷ ки, онун мүкәммәл фарсча билмәси, демәк олар ки, мәни голумдан галдырыр»⁸

1936-чы ил 15 нојабр тарихли күрчү «Литературули газети» («Әдәбијјат гәзети») сәһифәләриндә Ә. Чавадын тәрчүмә үзәриндә иши һаггында охујуруг: «мәшһур Азәрбајҗан шаири Әһмәд Чавад «Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасыны түрк (Азәрбајҗан) дилинә тәрчүмә едир. Тәрчүмәјә башламаздан әввәл Ә. Чавад бүтүн әсәри өјрәнмиш вә бу мәгсәдлә Руставели адына Әдәбијјат Институту илә јахын әлағәјә кирмишдир. Һәмин институт мәсләһәтчи оларағ она Соломон Иорданишвилини тә'јин етмишдир.

⁶ С. Иорданишвили мәшһур руставелологдур. «Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасынын рус дилинә сәтри тәрчүмәсинин мүәллифидир (Тбилиси, 1966).

⁷ Ак. И. Абуладзе мәшһур Иран вә орта әср күрчү әдәбијјаты мүтәхәссисидир.

⁸ «Әдәбијјат гәзети», 25 декабр 1936-чы ил.

Чавад артыг «Пэлэнк дәриси кејмиш пәһләван»⁹ кырыш вә илк үч фәслини тәрчүмә етмиш вә һәмин тәрчүмәләр Азәрбајчан јазычы вә әдәбијјатшүнаслары арасында музакирә едиләрәк јүксәк гијмәт алмышдыр. Тәрчүмәнин бир һиссәси Бақы түрк (Азәрбајчан) гәзетиндә чап олуимушдыр».

Ә. Чавад вахташыры өз тәрчүмәсини Тбилисијә апармыш, күрчү Университетинин шәршүнасларына көстәриб, музакирә етдириши вә мәсләһәтләр алмышдыр. Әсәри орижиналла тушдурдудан сонра бизә ајдын олду ки, өз ишинә белә мәс'улијјәтлә јанашдығындан Ә. Чавад там мә'насы илә орижинала јахын, онун руһуну верә билән, Ш. Руставели дүһасына лајиг бир бәдиш тәрчүмә јаратмышдыр. Тәсадүфи дејилдир ки, һәлә 1936—37-чи илләрдә күрчү руставелишүнаслары һәмин тәрчүмәјә јүксәк гијмәт вермиш вә мүтәрчимин мәһарәтини хүсуси гејд етмишләр. Гәзетләр хәбәр верирди ки, тәрчүмә чапа һивырланыр, шәрһләри И. Абуладзе јазыр. Китаб Азәрбајчан рәссамларынын орижинал иллүстрасијалары илә јүксәк бәдиш тәртибдә нәшр едиләчәкдир⁹.

Үмумијјәтлә, Ә. Чавадын тәрчүмә ишиндә бөјүк мәһарәти олмушдыр. Онун тәрчүмәләринин чоху бу күн дә өз бәдиш дәјәрини итирмәмишдир. Һәм мүтәхәссисләр, һәм дә охучуларын нәзәриндә бу јорулмаз мүтәрчимин әмәк вә хидмәти тәгдирә лајигдир. «Пэлэнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасы да шаирин белә марағлы ишләриндән биридир.

Ә. Чавад әсәрин вәзнини (бизим 16 һечалы вәзнә јахын өлчүнү) сахламыш, лакин әсәрин бир хүсусијјәтини пазмаг мәчбуријјәтиндә олмушдыр. Поема күрчү «шаир»и формасында, јә'ни мисраларын дөрдү дә һәмгафијә (а а а а) олан дөрдлүк шәклиндә јазылмышдыр. Ә. Чавад исә бир, ики, дөрдүнчү мисралары һәмгафијә едәрәк үчүнчү мисраны сәрбәст гојмушдыр. Буну өзү белә изаһ едир: «Мәндән әввәл тәрчүмә едән сәнәткарлар онун бу хүсусијјәтини сахламаг истәркән гафијә дәрдиндән чох бөјүк тәһрифләрә уғрамышдыр. Мән чәсарәт едиб шәкли мәзмуна гурбан вердим, дөрдлүкләрин һәр үчүнчү үсрасыны сәрбәст бурахдым. Әввәлән, бу шәкил биздә даһи чох мәғбулдур, икинчиси, мәзмунун бүтүнлүклә гавранылмасы үчүн чох әлверилидир ки, тәрчүмәни динләјән күрчү вә Азәрбајчан елми ишчиләри буну бәјәндиләр»¹⁰.

Әлјазмасынын паракәндә олмасы, һабелә автографын чох јерләриндә хәттин гарышығлығы мәтнин охунушуну тејли чәтинләшдирмишдир. Әлјазмасындан бә'зи сәһифәләр тамамилә дүшүш, бә'зи бәндләрин исә јалһыз сәтри тәрчүмәси сахланмышдыр. Мәтнин охунушунда бизә Тофик Чаһанкиров көмәк етмишдир. Она өз миннәтдарлығымызы билдиририк.

Шаирин дили сәлис вә ајдындыр, лакин тәрчүмәдә о дөвр үчүн сәчијјәви олуб бу күн дилимиздә ишләнмәјән бә'зи сөз-

⁹ И. Абуладзе. Об азербайджанском переводе поэмы «Витязя в тигровой шкуре», «Заря Востока» 5 января 1937 г.; «Пэлэнк дәриси кејмиш пәһләван» түрк дилиндә, «Коммунист» (күрчү дилиндә), 16 декабр 1936-чы ил

¹⁰ «Әдәбијјат гәзети», 25 декабр 1936-чы ил.

ләр сә вар ки, шаирин үслубуна хәләл кәтирмәмәк үчүн бәндләр
ры олдуғу кими сахламағы лазым билдик.

Поетик тәрчүмәси итмиш олан бәндләри Ә. Чавадын өзү
нүн вә бу мәгалә мүүәллифинин һазырладығы сәтри тәрчүмәләр
әсасында шаир Әләкбәр Зијатај јени бәдиш тәрчүмәләрлә
әвәз етмишдир. Һәмин бәндләр мәтндә улдузла кәстәрилир.

Беләликлә, «Пәләнк дәриси кәјмиш пәһләван» поемасы
нын јени тәрчүмәси охучулара бütөв шәкилдә тәғоим евилир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Ә. Зијатај бу иши бөјүк һәвәслә
баша чатдырмыш, Руставели ше'рини јүксәк зөвглә, орижи
нала јахын, сәлис вә ширин диллә, мүәсир ше'рин букүнкү
тәләбләринә чаваб верән бир сәвијјәдә дилимизә тәрчүмә ет
мишдир.

Гардаш халгын һаһаншүмүл әдәби абидәсинин јени тәрчү
мәси, шүбһәсиз, Азәрбајчан—күрчү әдәби әлагәләри тарихиндә
гијмәтли сәһифәләрдән бири олачагдыр.

ДИЛАРА ӘЛИЈЕВА

КИРИШ

Јери-көјү хэлг еләјән өз гүдрәт вә чалалындан
Сәмадән нур нәфәсилә пәјламышдыр әшјаја чан.
Бол не'мәтли бу дүнјаны бағышламыш инсанлара,
Јер үзүнүн шаһларына рөвнәг вермиш чамалындан.

Сурәт вердин, еј аллаһым, јаратдығын һәр бәндәнә!
Кәл шејтаны јенмәк үчүн өзүн көмәк ејлә мәнә!
Өз әлиңлә долдур, ичим өлмәз ешгин бадәсини,
Бир гәләм чәк күнаһыма, һүзура пак кәлим јенә!

Мәһарәтлә ојнатмада низә, гылыңч вә галханы —
Ал јанаглы, шәвә сачлы Тамаранын нәр асланы.
Узагдан тәк бир бахымы шәкәрдән чох ширин икән,
Ону тә'риф ејләмәјә тәб'имиздә гүввәт һаны?

Көз јашыңла јаз мәдһини, еј тәб'им, дүз нәшидәләр!
Мән јазмышам Тамараја чох дәјәрли гәсидәләр,
Мүрәккәбим көз јашлары, гәләмим неј олуб мәним,
Сөзләрим чох јаныглыдыр — көз јашардар, үрәк дәләр.

«Јаз һүснүмә тә'риф! — дејә чанан бизә верди фәрман —
Јаз сачымдан, додағымдан, киријимдән, көз-гашымдан!
Јаз мирвари дүзүмүндән сәдәф кими ағ дишләрин!...»
Дашы әзәр олса чәкич һәтта јумшаг гурғушундан!

Мөһтачам мән усталыға, кениш гәлбә, ширин дилә,
Мәнә гүввәт кәрәм бујур, гәләмими алым әлә.
Имдад едәк бир-биринә чан дејәрәк чан ешидән
Үч нурани гәһрәмана, бәхти күскүн Таријелә.

Кәл бәрәбәр аглајаг биз, күн көрмәјән Таријелә,
Кәлмәмишдир бу дүнјаја онун кими бәдбәхт һәлә,
Нәзмә чәкди бу дастаны бағры јаныг Руставели,
Бу һекајә та гәдимдән кечиб кәлмиш елдән-елә.

Чох һәвәслә киришдим мән Руставели бу әсәрә,
Чан верирәм; султанымын ешги вурмуш чүнки сәрә,
Дүшдүм әлдән, бу севданын дәрманыны булмадым мән,
Чанан дәрман еjlәмәзсә, өлмәлиjәм мән бир кәрә.

Бу бир дүрри-jетим кими долашырды елдән-елә;
Гәдим Иран нағылыjды, чеврилмишди бизим дилә.
Тапыб чәкдим нәзмә ону, киришдим бир jахшы ишә,
Умурам ки, көзәл султан өз лүтфүнә ләjиг билә.

Чамалындан гамашса да, көрмәк диләр көзүм бир дә,
Ешг әлиндән сәрсәм көнлүм дүшүбдүр чох jаман дәрдә,
Деjин jара: «Шөһвәти jен, дүшүн руһун сафлығыны!»
Сөзүм чатмаз, сонра галар үч икидин мәдһи jердә.

Һәр кәс гане олмалыдыр өз бәхтиндән кәлән паjа,
Әскәр олан кирәр һәрбә, ишчи мәчбур чалышмаjа.
Ашиг олан севәр даим, чәһд гылар ешги дәркә,
Гынамаjын һеч бир кәси, jол вермәjин гынамаjа.

Ше'р гәдим заманлардан һәкимлиjин бир голудур,
Чохдур хеjри динләjәнә, гүдси, чәннәт гохулудур.
Ше'р ариф оланлара мә'нәви бир зөвг верәр,
Чүнки ше'р узун сөзүн гыса, кәсмә бир jолудур.

Узаг мәнзил, узун сәфәр чинс ат үчүн олур сынаг,
Топ оjунда кениш меjдан, дүзкүн вуруш газаныр һаг.
Шаирләр дә нәзм атыны чапар ше'р меjданында,
Түкәнинчә шаир сөзү сеjрәкләшир ше'р анчаг.

Бир шаир ки, jазмаг үчүн мат даjанар, кәлмә кәзәр,
Кәлин онун һәм ше'ринә, һәм өзүнә гылын нәзәр;
Ондан бир шеj көзләнәрми, дәнлиjиндә сөз jох икән —
Һардан илһам алачагдыр, учмаг үчүн вармы һүнәр?

Үч-дөрд кәлмә ше'р jазан шәхси шаир саjмаг олмаз,
Бөjүк шаир үнванына беш-алты сөз деjилми аз?
Көрәрсән ки, jазар бири бир нечә бәнд еjбәчәр сөз,
Һөччәт чәкәр гатыр кими: «Сән кәлама бир гулаг ас!»

Икинчиси сөз булмадан, гәлбә бир шеj сөjlәмәjә
Jазар хырда-хуруш шеjләр, һәр сәнәткар ше'ри деjә.
Бәнзәдирәм бөjlәсини мән бир jассар кәнч овчуjа,
Бөjүк һеjван овлаjамаз, кәрәр каман хырда шеjә.

Бир чешид дэ ше'р вар ки, мејданыдыр мөчлиси-меј;
 Әлэндирир, ачар көнүл: ејләмирәм ондан килеј.
 Фикир ајдын анлашылса, ләззәт верәр динләјәндә,
 Лакин шаир олмаг үчүн јазмалыдыр бөјүк бир шеј.

Шаир олан сәрф еләмәз зәһмәтини әбәс јерә,
 Шаир кәрәк бир чан севә, бир дилдара көнүл верә,
 Үрәјинә, илһамына ганад верә чамали-јар,
 Азад ола һәр гејддән, ешгә далыб, һәггә ерә.

Инди дејим мән өзүмдән; чағырдым, еј севкили јар,
 Көзәл достун тәрәннүмү ајыб дејил, бир ифтихар;
 Нејләјим ки, чананымын пәләнк кими гәлби гаты,
 Чамалына ујгун олан чох гәшәнк дә бир исми вар.

Әрз еләјим мән илаһи ешги — о чох бөјүк анлаг.
 Ону ачыб сөјләмәјә дилдә тагәт јохдур анчаг.
 Севки һаггын төһфәсидир, ганад верир јүксәлишә.
 Наил олмаг истәјәнләр изтираба гатланачаг.

Бу севданы баша дүшмәк һәр кимсәнин һәдди дејил,
 Гулаг безәр динләмәкдән, тәгририндән јорулар дил.
 Севдијиндән ајрылынча, јүксәк ешги јамсылајар,
 Шәһвәт үчүн, ишрәт үчүн еһтираса ујан сәфил.

Ешгә дүшән адамларын әрәбләрдә исми «мәчнун»;
 Чүнки вәслә чатмајынча, диванәлик шүғлү онун.
 Чан атараг үлвијјәтә, ашиг һагга јахынлашыр..
 Мискинләрсә һәр күн, һәр ан башгасына олуր мәфтун.

Ашигләрин ширин дили, күнәш кими күл чамалы,
 Фәрасәти, гочаглыгы, бол дөвләти, һәдсиз малы,
 Дүшмән јенән күчү, сәбри, дүшүнчәси олмалыдыр;
 Бундан мәһрум олан кәси һеч дә ашиг сәјмамалы.

Севки гәшәнк, анлашылмаз, әл иришмәз бир мүәмма!
 Әсил севки өзкә шејдир, һеч дә зина дејил амма.
 Бу башгадыр, о да башга; чох ајрылыр бир-бириндән;
 Динлә мәним сөзләрим, сән бунлары гарышдырма.

Зинакарлыг алчаглыгдыр, садиг галар ашиг олан,
 Севдијиндән ајрылынча шиддәтләнәр аһү фәган.
 О, тәк көзәл дилдарынын дидарыны дүшүнмәли,
 Ијрәнирәм гуру севда, гучаглашма, марчылтыдан.

1-09 R
 0-09 R

Ашиг белэ ентирасы севки саныб, вермэсин ад;
 Нэр күн јени бир гадын сев бир күнлүжэ; сонра да
 Бэнээр бу иш кэнчликдэки сәрсәм, јава вәрдишләрэ,
 һәгиги бир ашиг үчүн дәјәрсиздир чәфәнк һәјат.

Лүксәк ешгин әләмәти — сирр сахламаг, һисси јенмәк,
 Јарын гәшәнк хәјалилә һәр бир заман доланмаг тәк.
 Онун чылғын һиддәтинә гаршы дујуб горху, ихлас,
 Узагларда мәчнун олуб, узагларда јанмаг, өлмәк!..

Һеч бир кәсә ачмамалы өз сиррини ашиг олан,
 Ел ичиндә аһ чәкинчә, јар инчијәр чүнки ондан.
 Һеч бир шејлә билдирмәдән севдасыны, дујғусуну,
 Ешг атәши тәсәллидир, изтираблар — ашигә чан.

Севкисини јажан кәсә инанар тәк диванәләр,
 Сөз јох белә һејвәрәлик һәм она, һәм јара зәрәр.
 Јар гәдрини билән ашиг ләкәләмәз дилдарыны,
 Ашиг чанан инчитмәји ешг елминдә сәјмаз һүнәр.

Мән шашырам ел ичиндә јарыны фаш едән кәсә,
 Нечүн јары рүсвај едир о үрәкдән севмиш исә.
 Анламырам һәм алчалан, һәм алчалдан дүшкүнләшир!
 Бағры чатлар јаман кәсин, јахшы көрүб, бәд бемәсә.

Вардыр јери ағлајырса јар јолунда ашиг олан,
 Ашиг исән, дүш чөлләрә, үз әлини бу дүнјадан.
 Ајрылыгда олмамалы јардан башга дүшүндүјүн,
 Инсанларын арасында кизлиндә сев, кизлиндә јан.

Өмирзадэ Автандил бир сэркэрдэ, бир пәһләванды, ᠨᠠᠮᠤᠨᠢᠨ
 Сэрв бојлу, күнәш үзлү, горху билмәз бир чаванды, ᠨᠠᠮᠤᠨᠢᠨ
 Дүшмәмишди ај үзүнә хәтт дејилән ләкә һәлә,
 Тәнтәнәнин кирпикләри она охдан чох јаманды.

Гызын ешги Автандилин гәлбә мәрһәм бир гонағы,
 Көрмәјәндә, ајрылыгдан саралырды күл јанағы.
 Көрүшәндә, ешг атәши јандырырды үрәјини.
 Јазыг ешги даданлара! — о, гәлбә ән кәскин ағы.

Рәстәван ки, мәчлисдә шаһ е'лан етди көзәл гызы,
 Автандили алды севинч, азалды гәлбиндә сызы.
 Деди: «Бәлкә бу сағалмаз дәрдимә бир чарә гылар
 һәр күн көрүб, сејр еләмәк о назәнин, шән улдузу».

Әрәбистан дијарынын һөкмдары Әрәстәван,
 «Тәнтәнәм шаһ олду, — дејә өлкәсинә јајды фәрман, —
 Гој аләмә нур пәјласын гызым парлаг күнәш кими,
 Кәлсин һамы һүзуруна, фејзү илһам алсын ондан!».

Дәрбар әһли хејли артды, ахыб кәлди Әрәбистан,
 Милјонлуг бир орду үчүн Автандилди баш командан.
 Сократ — шаһын сарајында бир мө'тәбәр вәзир иди,
 «Јер үзүндә мисли јохдур» — сөјләмишди тач гојаркан.

Шаһ, гызыны күләр үзлә һәрәминдән алды гәшәнк,
 Әјләшдириб, телләринә өз әлилә тахды чәләнк.
 Кејиндирди шаһанә дон, сонра верди гызыл әса,
 Гыз, уғурлу күнәш кими гәсрә ишыг сачды, рәнк-рәнк.

Һәр тәрәфдән ахыб кәлән, узаг, јахын бүтүн елләр,
 һөкмдарлар беј'әт етди, төкүлдү чох ширин дилләр.
 Өтүшүркән бу шәнликдә јағлы сәслә шејпурла синч,
 Гыз дурмадан ағлајырды, јелләнирди гара телләр.

Ирси тахта лајиг һесаб етмирди гыз һеч өзүнү,
 Онунчүн дә көз јашына гәрг едирди күл үзүнү.
 «Көчәр ата, өвлад гонар — дејиб өјүд верирди шаһ, —
 Јохса бағры јаныг атан раһат јуммаз һеч көзүнү.

Сән ағлама, гызым, динлә сөзләрим — деди султан, —
 Бу күн сәнин фәрманына баш әјмишдир Әрәбистан.
 Инди сәнә, тәкчә сәнә тапшырылмыш бу сәлтәнәт,
 Өдаләтлә һөкмүнү сүр, мө'чүз јарат, халгына јан.

Улаанбаатар
Улсын Их Сургууль

Күнэш чилэр ејни нуру һәм пејинэ, һәм дэ күлэ.
Күчлү, күчсүз ајырмадан, исит, гызым, сән дэ елэ.
Әлачыглыг — дүшмәни дост, досту ејлэр даһа мährәм,
Болча хэләт пайла, чүнки алар-верэр дәннз белэ.

Әлачыглыг шаһлар үчүн чәннәтдәки сәрв ағачы,
Әлачыглыг дөнүкләрдән һифз еләјәр тахты, тачы,
Јејиб-ичмәк чох хејирдир, мал јығмағын нә фәјдасы!
Пайладығын галар сәнэ, пайланмајан мала ачы!»

Гыз атанын өјүдүнэ ачыг көзлә етди диггәт,
Мә'насыны дәрк еләди, бахды, дүздүр бу нәсиһәт.
Шаһын өзү кејфә даалды, әјләнчәјә верди көнүл,
Тәнтәнәјә бәнзәмәји күнәш санды чана миннәт.

Гыз чағырды өз ләләси сәдагәтли хәзнәдары,
«Һајды, деди, сахладығын чаваһири, гызыллары —
Шаһ гызынын нәји варса, кәтир мәним һүзурума».
Кәтирдиләр, пайлады гыз сајсыз дөвләт, һәдсиз вары.

Ушаглыгдан чох јығмышды; бағышлады ону әввәл,
Мәмләкәтдә, варлы-варсыз, галмады бош дөнән бир әл.
«Кизләтмәсин кимсә мәним хәзинәми, дәфинәми,
Едәчәјәм — сөјләди гыз — атам верән дәрсә әмәл».

Әмр еләди: «Кедин ачын хәзнәләри, бирәр-бирәр,
Чәк мејдана сүрүләри, илхылары, сән еј меһтәр!».
Кәтирдиләр, сәхавәтлә пайлады гыз вар-јохуну,
Гошун чумду хәзинәјә, санки талан ејләдиләр.

Һәрбдән галан гәнимәт тәк хәзинәјә дүшдү талан,
Көһлән әрәб атларындан нә гәдәрди гисмәт алан.
Сәхавәтдә бу гыз әсил көјдән енән гасырғәјды,
Мүхтәсәр ки, гадын, киши, — олмады һеч пәјсыз галан».

Илк гонаглыг күнү кечди, кетди хејли мејвә, шәраб,
Гонаглары сајча алсан, нә һәдд варды, нә дә һесаб.
Шаһ башыны дикди јерә; гәмли-гәмли гошун әһли —
Пычылдашды: «Нә дәррдир ки, етмиш белә шаһы хәраб?»

Әјләшмишди дөрдә¹ о күн елин гәшәнк пәһләваны,
Шир үрәкли гоч Автандил — садиг орду команданы.
Автандиллә јан-јанәјды көһнә вәзир — гоча Сократ;
Данышдылар: «Һөкмдарын гаралмышдыр нәдән ганы?»

Дедилэр ки: «Көрүнүр, шаһ далмыш ачы дүшүнчө, ^{ејјө?}
 Бурда бир иш олмаммыш ки, шаһ да ондан гүссө, ^{ејјө?}
 Гоч Автандил деди: «Сократ, кэл сорушаг сучумузу,
 Зарафатла алаг хэбэр, утандырыр бизи нијә?»

Сократ илэ Автандил дә эллэриндэ мејли ајаг²,
 Өјуд верэн бир гылыгла кедиб шаһа јанашараг,
 Гаршысында диз чөкдүлэр тә'зим едиб күлэр үзлэ;
 Сократ сәпди фәсаһәтин күлләрини табаг-табаг.

«Падишаһым, — деди вәзир, — тутгунлашды чамалыныз,
 Хаггыныз вар — кетди элдэн күчлү дөвләт, бол малыныз.
 Пајлашдырды ону халга өз гызыныз сәхавәтлэ,
 Ону султан ејләдиниз, сизә дүшдү кәдәр јалныз».

Шаһ динләди бу сөзләри, бахды она күлэ-күлэ,
 Нејрәт етди вәзирдәки бу сајғысыз, ачыг дилә.
 «Јахшы дедин! — сөзләрилә вәзиринә, сағ ол, деди, —
 Мәни хәсис зәнн ејләмәк тамам јанлыш бир мәсәлә.

О дејилдир дәрдим, вәзир, башга шејдир мәни јенән,
 Бах, гочалыг јахынлашды, кәнчлијимдән узашдым мән.
 Нејләјим ки, бу күн бизим Әрәбистан торпағында
 Фәнни-һәрби вә говғаны јохдур биздән бир өјрәнән.

Тәкчә гызым өјрәнмишдир сәнәтими; чүнки худа
 Вермәмишдир оғул мәнә; сынды көһлүм бу дүнјада.
 Топ ојнамаг, нишан атмаг ишләриндә варам дејә,
 Бөјүтдүјүм Автандилдир одур лајиг бизим ада».

Мәғрур икид гулаг верди падишаһын һәр сөзүнә,
 Күлүмсүндү, күлүмсүнмәк чох јарашды күл үзүнә.
 Сәдәф дишләр парылдады, аләмләрә јайды шәфәг,
 Шаһ сорушду: «Сөјлә көрүм, бу күлмәјин ич үзү нә?»

Сонра деди: «Нәјә күлдүн, ејбимиз нә? Ејлә бәјан!»
 Һөрмәт илэ чаваб верди падишаһа о пәһләван:
 «Дејәчәјим әдәбсиз сөз чәлб единчә гәзәбини,
 Әрз еләрәм — өлдүрмәсән мәни, шаһым, версән аман».

Анд ичәрәк көјдә күнә чыхма дејән Тәнтөнәјә,
 Шаһ сөз верди: «Нә сөјләсән, дарылмарам әсла» — дејә.
 Автандил дә әрз еләди: «Үрәкләндим, инди дејим:
 Ох атансан — һүнәр көстәр; нә верәрләр өјүнмәјә?»

Автандилдир мәним адым, жаынармы мөндөн нишан!
Кирәк мәрчә, гошунунуз һәкәм³ олсун, улу султан!
Кимдир мәнә тај, дејиниз?.. Неч сөзүндән гачармы мәрчә,
Ишдә һүнәр көстәрмәли; бу топ, шаһым, бу да мејдан!»

«Нә ејби вар, көстәрәрәм мән бу мәрчи сәнә, анчаг
Инди гачма өз сөзүндән, чых мејдана, кәл атышаг.
Шаһид олсун бу јарышда мәһарәтли пәһләванлар,
Мејдан өзү көстәрәчәк, кимдир уста, кимдир гочаг».

Автандил дә разылашды, битди бурда сөз-данышыг,
Сонра күлүб-әјләндиляр, дили ширин, гәлби ишыг.
Мәрчи тәјин ејләдиләр, чыхардылар белә гәрар:
Бу мејданда ким јенилсә, кәзсин үч күн башы ачыг.

Шаһ әмр етди: «Он ики гул атлансын да, сонра кедәк,
Он ики гул ох верәчәк, ејләјәчәк шаһа көмәк,
Сәнә бәсдир тәк Шәрмәддин, бәрәбәрдир чүмләсинә,
Һәр нә вурсаг, гуллар бизә сајыб дүзкүн сөјләјәчәк».

Шаһ бујурду овчулара: «Дүзәлдиниз чөлдә сүрәк,
Сүрүләрлә вәһши һејван гомарлансын бу күн кәрәк».
Чағырылды тамашаја орду: «Кәлин һамылыгча,
Биз битирдик гонагыгы, та дојунча кеф едәрәк».

РӘСТӘВАНЛА АВТАНДИЛИН ОВ ЕТМӘСИ

Сәһәр тездән гоч Автандил, куја ки, бир тәзә занбаг,
Башдан-баша ал кејиниб, јагут кими парлајараг,
Кәлди, башда гызыл чалма, јарашыглы силаһыјла,
Шаһ һәрәкәт әмри верди, миндији ат гар кими ағ.

Шаһ бәзәнди, минди аты, сүрдү шикар олан јерә,
Гомарланмыш чөлдә тамам кәсилмишди кечид, бәрә.
Сәпәләнди гошун дүздә, башланды ов гыјһагыјла,
Киришиләр ох атмаға, ов вурмаға — мәрчә көрә.

«Он ики гул, һајды, — деди, — кәлин, әмр ејләди Растан, —
Сиз бир әлдән ох кәтирин һазырлајын кәркин каман.
Јахшы бахын һәр јараја, дүзкүн сајын охлары да!»
Ахын-ахын кәлди шикар, бијабанын һәр јанындан.

Марал, тэкэ, чөл ешшэји, даг кечиси сүрүүлэрлэ,
 Нүркүдүлүб һәр тэрәфдән, јајылмышды кениш чөлә.
 Изләјирди һејванлары, овчу бәјләр, сүрәкчиләр,
 Јорулмаз гол, кәркин каман — бу һәр заман дүшмәз элә!

Күн тутулду атларынын дырнағындан гопан тоздан,
 О гэдәр ов вурулду ки, ахды чөлдә сел кими ган.
 Гуртарынча охлары, тез чатдырырды гуллар јенә,
 Вурдуглары һејванларда һәрәкәтә галмады чан.

Ат дөшүндә говурдулар чапа-чапа һеј шикары,
 Гырырдылар һејванлары, дарылырды көјдә танры.
 Чөл бојанды гызыл рәнкә, ов лешиндән, ахан гандан,
 Дәрин һејрәт бүрүјүрдү Автандилә баханлары,

О гэдәр ат чапдылар ки, битди сәһра бир аралыг.
 Дүздә, чајын ортасында јүксәлирди сарп гајалыг.
 Долунча ов һејванлары ат кирмәјән бир ормана,
 Дајандылар гоч овчулар, јорулмушкән лап азачыг.

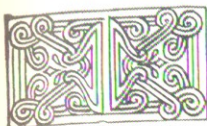
Јолдаш кими башладылар әјләнчәјә, ширин дилә,
 «Мән газандым» дејирдиләр бир-биринә күлә-күлә.
 Ондан сонра јығышдылар јанларынча кедән гуллар,
 Шаһ бујурду: «Доғрусуну сиз сөјләјин, көрәк, һәлә».

Гуллар деди: «Биз һеч сизи аздырмарыг јанлыш јола,
 Шаһ, бунунла бәрабәрлик сизин үчүн кечмиш ола!
 Өлсәк дә дүз дејәчәјик: будур сиздән маһир овчу,
 Тәрпәнмирди Автандилин оху дәјән һејван әсла.

Сиз бирликдә бу күн шикар вурмушсунуз дүз ики мин,
 Бунун чоху Автандилин вурдуғудур, олун әмин.
 Автандилин атдығы ох кетмәјирди овда боша,
 Сизин охун бир чохунун торпағыны силдик дәмир!»

Һеч бир мә'на вермәди шаһ бу јенилмәк хәбәринә,
 Чох севинди јетирдији пәһләванын һүнәринә.
 Бүлбүл күлү севән кими сеvirди шаһ Автандили,
 Дәрман иди һәр күлүшү гәлбинин бир кәдәринә.

Ендиләр, бир көлкәликдә сәринләмәк истәдиләр;
 Ахды гошун һәр тэрәфдән чөлдә битән отлар гэдәр.
 Әјләндиләр ахан чајла, сејр етдиләр гајалығы,
 Јанларында он ики гул, он ики гоч икид нәфәр.

Көрдүлөр ки, жапышыб бир көһлән атын чиловундан,
Чай жанында отурмушдур көзү жашлы бир јад оғлан.
Гантаргасы, үзәнкиси, силаһлары тамам инчи,
Јаш из салыб күл үзүндә, гапламышды гәлбини ган.

Әјнинә бир күрк кејмишди, тәрсә бәбир дәрисиндән,
Башындакы чалмасы да о дәридән јенә ејнән.
Бир әлиндә сал дәмирдән гол јоғунда, узун гамчы...
Бу оғланы тамашадан дојмајырды кәлиб кедән.

* Она бир гул јанашды ки, билсин нәдир дәрди-сәри.
Хәјаллара далғын көрдү көзү јашлы чәнкавәри.
Шәвә көзләр ахыдырды бүллур кими гәтрәләри,
Өз-өзүнә дүшүндү гул: диндирмәјин дејил јери.

* Гул бир мүддәт чашыб галды, данышмаг күч кәлди она.
Сонра бир аз тохтаг вериб өз гәлбинә, өз руһуна, —
«Шаһ бујурур...» дедисә дә чатдырмады сөзү сона.
Көрдү ки, сөз чатан дејил јашлар төкән пәһләвана.

* Хәбәрсизди гәриб чаван гулун она дедијиндән,
Хәбәрсизди јахындакы гошунларын һај-күјүндән.
Бир јанғынын аловлары учалырды үрәјиндән;
Бир дә ганлы көз јашлары ахырды көз бәбәјиндән.

Онун фикри јар ешгиндә доланырды дијар-дијар.
Гул султанын фәрманыны е'лан етди она тәкрар.
Нә дајанды гәриб чаван, нә дә чаваб верди гула,
Күл додаглар тәрпәнмәди, ачылмады күлкүн баһар

Һеч бир чаваб вермәјинчә һәмин гула јад пәһләван,
Гул гајыдыб эрз еләди «Анлағымча, бөјүк султан,
Динч адамдыр о доғрудан; чамалы көз гамашдырыр.
Чох әлләшдим, чох көзләдим, чыхмады бир чаваб ондан».

* Ешидинчә бу сөзләри, шаһ гәлбини бүрүдү кин.
Он ики гул дајанмышды гаршысында о мәрд ширин.
Онлара әмр ејләди ки: «Гылынч, галхан, ох көтүрүн.
Тәк дајанмыш о чаваны һүзурума тез кәтирин!»

Падишаһын бу дәрдиндән күл Тәнтәнә тутду хәбәр.
Кәлди шаһын гапысына, о күл үзү күнә бәнзәр.
«Атам јатмыш, ја ојагдыр?» — дејә сорду хәзнәдардан.
О сөјләди чавабында: «Падшаһы үзүб кәдәр.

Көрмүш о бир јад пәһләван... Мән сөјләдим, дәрдини бил.
Гашгабаглы отурмушдур; һүзурунда тәк Автандил.
Гыз сөјләди: «Атам сорса, дејәрсән ки: — кәлмиш иди —
Мән гајыдым; зәни едирәм, инди кирмәк јахшы дејил».

Бир аз кечди, Әрәстәван хәзнәдардан сорду гызы:
«Һарда галды мәним сөнүк көјләримин шән улдузу?»
Хәзинәдар чаваб верди: «Гыз бу саат рәнки солғун,
Кәлмишиди дөндү кетди, билди сизин гајғынызы».

Шаһ бујурду: «Чағыр кәлсин, дураммарам ондан ираг,
Соруш мәним һәјатымдан: «Нечүн дөндүн, гызым, бајаг?»
Кәл мән сәнә изаһ едим, нәдир мәним дәрдим, ешит,
Дағыт мәним дәрдләрим, сәнсән сөнүк гәлбә дајаг».

Гыз јериндән галхды кәлди шаһ көндәрән чағырыша,
Кирмәз иди, көзәлликдә бунунла һеч ај јарыша.
Шаһ отурдуб өз јанында, өндү гызын күл үзүндән,
«Нијә дөндүн, гызым? — деди — сән атаны кәл сал баша».

Гыз сөјләди: «Сиз ачыглы олан заман, әзиз ата,
Ким кирәр ки, һүзуруна, ловғаланыб габа-габа,
Чүнки сәнин бир гәзәбин фәләкләри алт-үст едәр,
Гүссәдәнсә, дәрдә чарә тапаммазмы шаһ, әчәба?»

* Шаһ бујурду: «Дүздүр, гызым, әсридир көнлүм гәмин,
Үрәјимин тәсәллиси, һәр шадлығым сәнсән мәним.
Сәни көрчәк гәм дағылыр... Лакин мәним аһ-наләмин
Сәбәбини билмиш олсан, һаг верәрсән мәнә јәгин.

* Чох гәрибә бир икидә раст кәлмишәм ов вахты мән.
Чамалынын инә'ләсиндән нурланмышды о чөл-чәмән.
Баш ачмадым о икидн көз јашындан, кәдәриндән.
Дә'вәт етдим, о кәлмәди; будур мәни һирсләндирән.

* Мәни көрчәк ата миниб кедән көрдүм чәнкавәри.
Архасынча чапар салдым, гырыб чатды кедәнләри.
Бир чин кими јоха чыхды, көрүнмәди бир әсәри.
О хәјалды, һәгигәтди, — анламадым бах бу сирри.

-
- * Көрән нәјмиш о көрдүјүм, — баш ачмырам һәлә ондан.
Гырды бүтүн гошунуму, ганларына етди гәлтән.
Инсандыса, бирдән-бирә јох олармы бәни-инсан.
Санки аллаһ гәзәбинә раст кәлмишәм мән накәһан.
 - * Аллаһ верән ширии дәмләр ачылашды бирдән-бирә.
Хош күнләрим көзләнмәдән дөндү јаман бәд күнләрә.
Аһ, ким хитам верәчәкдир бу дағлара-дүјүнләрә?
Инанмырам өләнәчән көзүм бир дә шадлыг көрә!»
 - * Гыз сөјләди: «Ичазә вер, бир сөз дејим, еј падишаһ!
Бәхт әлиндән, ја аллаһдан кәл шикајәт етмә һаһаг.
Пислик етмәз һеч бир кәсә, тәк јахшылыг едәр аллаһ;
О кәсләр ки, хејирхаһдыр, шәр төрәдә билмәз һеч вахт.
 - * Еј шаһларын шаһы, мәним мәсләһәтим бах, буду, бу:
Әлиндәки торпагларын нә һәдди вар, нә һүдуду;
Адам көндәр һәр тәрәфә, долашсынлар бүтүн јурду,
Өјрәнсинләр — инсандыр о, һәгигәтдир, јохса јуху?»
 - * Шаһ Рәстәван әмр еләди: «Сөзләримә гулаг асын!
Көј гүббәси алтда олан һәр өлкәни кедин кәзин!
Һарда олса ону тапмаг вәзифәниз олсун сизин.
Јолу-изи чәтин олан јерләрәсә мәктуб јазын!»
 - * Бир ил тамам ахтардылар, һәр јана ат сәјиртдиләр.
Һәр кәс кимә раст кәлдисә, о икиди алды хәбәр;
«Көрдүм» дејән тапылмады, санки јохмуш о чәнкавәр.
Кор-пешиман гајытдылар, үзләриндә гүссә-кәдәр.
 - * Гуллар деди: «Еј шаһымыз! Биз долашдыг чох өлкәни;
Ондан хәбәр тутмадыг ки, севиндирә биләк сәни.
Һеч бир јердә тапаммадыг «Ону көрдүм» сөјләјәни.
Әфв ет, сәни јарытмадыг. Дүшүн башга бир чарәни».
 - * Шаһ Рәстәван бујурду ки: «Дүз дејирмиш јәгин гызым:
Овда шејтан, ја да ки чин әмәлини көрүб көзүм.
Бәлкә башга шәклә дүшән дүшмәнимиз имиш бизим?!
Кәлин јенә дејәк-күләк; гәмләнмәјә јохдур лүзүм!»
 - * Дүзәлдилән кеф мәчлиси унутдурду һәр мөһнәти.
Мүгәнниләр, рәгс едәнләр бәзәди бу зијафәти.
Шаһ вердији төһфәләрин јохду сајы, јохду һәдди.
Һәлә һеч кәс көрмәмишди онда олан сәхавәти.

ТЭНТЭНЭНИН АВТАНДИЛИ
ПЭЛЭНК ДЭРИСИ КӨЛМИН
ПЭҮЛЭВАНЫ АХТАРМАҒА КӨНДӨРМӨСІ

- * Бир көйнәкдә отурмушду Автандил өз јатағында.
Охујараг әјләнирди, бир чәнканә габағында.
Дахил олду Тәнтәнәнин көндәрдији гул бу анда,
Деди: «Сәни гәдди бүләур көзләјир өз отағында».
- * Көзләдији бу хош хәбәр Автандилә чатар-чатмаз,
Тез јериндән галхыб кејди әјнинә бир фахир либас.
Асан дејил, мәрд јарыјла тәк галачаг о сәрвиназ.
Севдијини тәк көрәндә еләмәзми көнүл пәрваз!
- * Автандил чох фәрәһләниб тәшәххүслә дүшдү јола.
Јетәчәкди һәсрәтини чох чәкдији күлчамала.
Гыз бир күнчдә әјләшәрәк нур сачырды саға-сола.
Аз галырды һүснү онун ајы-күнү көздән сала.
- * Әһсән синчаб дәрисиндән һазырланмыш либасына!
Гијмәт гојмаг чох чәтинди башындакы чалмасына.
Дүшмүшдү мин ашиг гәлби кирпијинин севдасына.
Дүмағ кәрдән сүс верирди сачларынын гарасына.
- * Пәришанлыг әрз едирди Тәнтәнәнин јанаглары.
Автандилә «Әјләш» — дејә хитаб етди өз дилдары.
Гул вердији күрсү үстдә шаһсүварлар шаһсүвары —
Әјләшәрәк севинч илә сејрә далды назлы јары.
- * Гыз деди: «Бу сөзү демәк мәнә чәтин кәлир, чәтин.
Кизләдәрдим чатса иди әкәр сәбрим-мәтанәтим.
Сөјлә көрүм, билирсәнми сәбәбини бу дә'вәтин?
Сәбәбини билирсәнми гәлбимдәки бу мөһнәтин?»
- * Икид деди: «Һеч билмирәм һүзурунда нә дејим, нә?
Ишығыны итирмәзми јахлашанда гәмәр күнә?
Сәни көрчәк аз галыр ки, идракымын нуру сөнә.
Ачыг сөјлә нә көмәклик етмәлијәм инди сәнә?»

Шаиранә чүмләләрлә гыз сөјләди Автандилә:
«Мән көрүрәм сән бу ишә бахырсан чох тәәччүблә.
Бу доғрудур индијәдәк ајры дүшдүн мәнән, анчаг —
Гој әввәлчә мән дәрди ми шәрһ еләјим, сән дә динлә.

Жадындамы, Рэстэванла чыхмышдыныз ова бир күн,
Дејирлэр ки, чөлдө о күн, ағлар бир јад икид көрдүн.
Бу хэбэрдэн сонра мәним изтирабым чох артмышдыр,
Сэндэн рича ејлэјирэм, јоллан ону тапмаг үчүн.

Бу доғрудур, мән сәнинлә көрүшмәдим индијэдәк,
Анчаг хэбэр тутмушам ки, сеvirмишсэн сән мәни бәрк.
Уғурумда чох көз јашы ахытмышсан јанағына,
Көнүл вердин чохдан бизә, әсир олдун ешгә, демәк.

Сәнин мәнә хидмәтинин ики мүһүм амили вар:
Әввәлә сән пәһләвансан, јохдур сәнә тај-барабар.
Икинчиси, мәчнунумсан; бөһтан дејил, бу керчәкдир.
Ахтар һаман гәһрәманы, узаг-јахын елләрә вар.

Бу ишинчүн мән дә сәни севәчәјәм даһа чандан,
Әсир елә һаман диви, гуртар мәни һәјәчандан.
Ән гәлбимин чеврәсинә тәзә үмид бәнөвшәси,
Сонра гајыт кәл јаныма, мән сәнинәм, бил о андан.

Үч ил долаш јер үзүнү, ондан кәтир доғру хэбәр,
Шад хэбәрли галиб кими гајыт бир күн, тапсан әкәр,
Онда, әлбәт, сәнинкидир тәр вә тәзә јанағларым,
Тапылмазса, санарам ки, дејилмиш о, чанлы бәшәр.

Кириб инсан сурәтинә күнәш белә енсә јерә,
Анд ичирәм, сәндән башга һеч бир кәсә кетмәм әрә.
Гој чәннәтдән әлим чыхсын, васил олум чәһәннәмә,
Санч гәлбимә хәнчәрини, алдадылан ешгә көрә».

«Oh! Күнәшим мәним! — дејә, чаваб верди гоч Автандил, —
Сәнә гаршы сөз гајтармаг, шүбһәләнмәк һәддим дејил.
Мән ки, өлүм көзләјирдим, тәзәләдин һәјатымы,
Һүзурунда әли бағлы бир гулунам, сән буну бил.

Танры сәни јаратмышдыр, јер үзүндә күнәш дејә,
Фәрманына улдузлар да дүзүлмүшдүр кениш көјә.
Көстәрдијин мәрһәмәтин габағында мән ачизәм,
Илтифатын үмид верир, нә һачәт вар дүшүнмәјә?»

Онлар бир дә анд ичдиләр, бағладылар әһдү пејман,
Ашиг күлә «чан» дејинчә, күл дә она сөјләди «чан!»
Јүнкүлләшди индијэдәк Автандили эзән кәдәр,
Ағ дишләри өткүн иди парылтыда илдырымдан.

Онлар белә севиширкән, аз јер галды ширин дилә,
Бүллур тез-тез бирләширди бу мәчлисдә јагут илә.
Автандил дә сөjlәјирди: «Мәчнун олар көрән сәни,
Инан сәнин атәшиндән көнүл јанды, дөндү күлә».

Пәһләван да галхды кетди, чох ағыркән она һичран,
Севдијинин мәканына бахырды тез-тез никәран.
Күл јанаглар јаш ичиндә, салланырды шумал боју,
Кәсилмишди гызын ешги варлығына бир һөкмран.

О дејирди өз-өзүнә: «Oh, күнәшим, сәндән ајры,
Бүллур, јагут јанагларым кәһрәбадан даһа сары!
Нејләрәм мән, узун мүддәт әкәр сәндән ајры дүшсәм,
Даһа хошдур өлүм мәнә, көрмәјинчә көзүм јары».

Узанынча јатағында, көз јашлары дөндү селә,
Елә бил ки, титрәк говаг тутулмушду азғын јелә.
Тәнтәнәнин хәјалыны көрүрдү һәр мүркүсүндә,
Диксинәрәк гышгырырды, сызлајырды риггәт илә.

Дөндү олду о бир гысганч, дүшүнчә јар фәрағына.
Көз јашлары инчи кими дүзүлдү күл јанағына.
Дан јери ки, гызыллашды фахир либас кејинди о,
Миниб аты, зијарәтә кетди шаһын ајағына.

Тапыб дәрбар адамыны деди: — «Әрз ет Рәстәвана,
Ачизанә сөjlәјәчәк бир сөзүм вар мәним она:
«Шаһым, бүтүн дунја сәнин баш әјмишдир гылынчына,
Изн вер ки, кедим јажым фәрманыны һәр бир јана.

Һүдудундан чыхачағам, сөjlә, гылынч чала-чала,
Баш әјәнлә ишим олмаз, әјмәјәнләр кәләр јола.
Тәнтәнәнин сәлтәнәти дүшмәнләрин гәлбинә ох;
Умурам ки, көндәрдијим гәнимәтләр чох бол ола».

Рәстәваны мәмнун етди пәһләвандан кәлән хәбәр,
Деди, сөjlә: «Сәи аслансан, аслан олан һәрбә кедәр,
Чох ујғундур мәрдлијинлә дүшүндүјүн мәсләһәт дә,
Кет, амма ки, нејләрәм мән, узун сүрсә сонра сәфәр?»

Пәһләваның өзү кәлди, тә'зим етди ихлас илә,
«Шаһым, — деди, — бу лүтфүнүз, мүмкүн дејил, кәлмәз дилә,
Ишыг салса узаг јолун зүлмәтинә аллаһ өзү,
Нәсиб олар чамалыңыз бәлкә бир дә Автандилә».

Шаһ өз доғма оғлу кими төрдәнинә долады бол,
 Ким бәсләмиш белә икид!» — сөjlәjәрәк өндү бол-бол.
 Мәрһәмәтли, әдаләтли шаһ башлады ағламаға.
 Аjрылдылар һаман күнү икид галхыб, башлады jол.

Гоч Автандил алды jолу, кетди бирбаш дағ, дәрә, дүз;
 Кетди икид аслан кими иjирми күн кечә-күндүз.
 О, дүнjанын jарашығы, бу кедиш дә борчу иди,
 Тәнтәнәнин ешги илә бағры jаныг, гәлби күчсүз.

Һәр бир jerdә шәнлик олду, о киричә доғма елә,
 Ә'jan ону гаршылады бол, гиjмәтли төһфә илә.
 О гәдәр вахт итирмәди сәфәри чох гәшәнк оғлан,
 Һәр бир jанда раст кәлирди күләр үзә, ширин дилә.

Чох мөһкәм бир шәһәр варды, горуjурду сәрһәддини,
 Бу сарп сыгнаг билдирди дүшмәнләрә өз һәддини.
 Икид бурда гонаг галды, мәшфул олду үч күн ова,
 Дә'вәт етди мәсләһәтчүн о, шәjирди Шәрмәддини.

Бүтүн бәjlәр арасында чох садигик мәнимлә сән,
 Онунчүн дә jалварырам, сөzlәрими динләjәсән.
 Тапшырмарам мән ишими сәндән башга бир кимсәjә,
 Һәм гошуну, һәм дә ели сән доландыр, дөнүнчә мән.

Ол сәркәрдә әскәримә, башчылыг ет ә'jаныма,
 Тез-тез хәбәр билмәк үчүн адам көндәр султаныма.
 Чалыш, онлар һисс етмәсин jохлуғуму һеч бир заман,
 Мәктуб көндәр, төһфә jолла һәм шаһа, һәм чананыма.

Дөjүшдүкдә, ад чыхарыб чалыш мәним вер jерими;
 Үч ил даjan көзлә мәни, сахла бүтүн сирләрими.
 Бәлкә бир күн кәлиб чыхдым, үмид шәм'и гаралмадан,
 Гаjытмасам, ан вә агла һәм хеjрими, һәм шәрими.

Сән о заман көндәр анчаг падишаһа гәмли хәбәр,
 Билдир она өлдүjүмү, сән өзүнү сәрхош көстәр.
 Сөjlә она: «Автандил дә варды кедәр-кәлмәз jерә...»
 Гызыл, күмүш, мис — нәjим вар, диләнчиjә, jохсула вер.

Мән өлдүкдән сонра мәни даһа мәһрәм дост кими ан,
 Тез-тез мәни кәтир jада, тез чыхарма хатырындан.
 Доғма ана үрәжилә ан чочуглуг күнләрими,
 Рәһмәт оху ел дәбинчә, вер мәнимчүн хеjрат, еһсан».

Ешитди гул, һејрәт етди Автандилин сон сөзүнә,
Инчи кими јашлар ахды көзләриндән өз-өзүнә.
Сөјләди ки: «Сәнсиз мәним көнлүм, үзүм күлмәјәчәк,
Сәни јолдан сахламағын хејри јохдур анчаг сәнә.

Нечүн вердин «сән јеримдә чанишинсән» дејә фәрман? —
Дәм вурмарам ә'јанлыгдан, јахуд сәнә охшамагдан.
Сәни јалгыз бурахмагдан даһа хошдур өлүм мәнә,
Изи версэн, мән јанында булунардым һәр бир заман».

Икид деди: «Динлә, сөзүм һәгигәтдир, дејил јалан,
Сәһрада тәк кәзмәлидир, Мәчнун кими, ашиг олан.
Низәләрлә дешилмәли намәрд олан кәсин гәлби,
Алын тәри төкмәјинчә көрүнмүшү инчи булан?

Мән сиррими ачмаг үчүн сәндән башга кимдир јарар?
Өз јеримдә гөјмаг үчүн сәндән өзкә адаммы вар?
Мөһкәм сахла һүдудлары, сохулмасын јурда дүшмән.
Бәлкә бир күн дөнүб кәлдим, өлдүрмәди пәрвәрдикар.

Бирди, — гәза өлдүрәчәк истәр јүз ол, истәрсә тәк.
Јалгызлыгдан зәрәр кәлмәз, әкәр имдад етсә фәләк.
Үч ил көзлә, кәлмәлимми — онда јаса батыб агла,
Будур фәрман! Сәнә, табе олсун бүтүн ә'јан кәрәк.

АВТАНДИЛИН
ӨЗ ВАССАЛЛАРЫНА МӘКТУБУ

* Јазды: «Сиз еј дәрә алдыгым, дәрә вердијим јахын достлар!
Нечә-нечә имтаһандан алны ачыг чыхан достлар!
Һәр арзума өз арзусу, истәјитәк бахан достлар!
Инди мәним сөзләримә гулаг верин бир ан, достлар!

Бәли, бир ан гулаг верин бу бичарә Автандилә.
Бу фәрманы јаздым сизә мән Автандил өз әлимлә.
Кәсб едәрәк гисмәтими баш бармағым вә охумла,
Бир аз кәзиб доланмагчын јолланырам узаг елә.

Вәтәнимдән ајрылмага, бәллидир ки, бир сәбәб вар:
Бир ил тамам сәјјаһ олуб кәзәчәјәм дијар-дијар.
Бу сәбәбдән јалварырам чүмләнизә: мән кәлинчә
Кешик чәкин сиз дөвләтә, шаһлығымыз олмасын хар.

Мән кәлинчә, өз јерими тәрк еләдим Шәрмәддинә,
Гара хәбәр көндәринчә, вәкил олсун, дедим, мәнә,
Күнәш кими ишыг сачсын, солдурмасын күлләрими,
Һәр бир күнаһ ишләјәни чәксин чәза сәрһәддинә.

Билирсиниз, бәсләмишәм ону гул јох, огул, гардаш,
Елә билин Автандилдир, гаршысында әјиниз баш.
Ағыр вахтда мәчбур един мәним кими ишләмәјә,
Гајыгмасам вә'дә күнү, севинмәјин, төкүн ган-јаш».

О фәрманы тамам етди, төкдү дилдән шәһдү шәкәр,
Һазырланды сәјаһәтә, инчә белдә гызыл кәмәр.
Атланмагчүн дә'вәт етди әскәрини, јыгды чөлә,
Һаман саат јол башлады, јубанмадан евдә һәдәр.

Әмр еләди: «Кедин, мәнә лазым дејил көмәк-филаһ!»
Гајтарараг гулларыны, галды јалгыз икид чаван.
Фикри тәкчә мәшгул икән севкилисә Тәнтәнәјлә,
Вуруб аты чапды чөлә, коллугларда олду ниһан.

Чапыб кечди һаман чөлдән, узаглашды гошунундан,
Ким тапарды, ким изләрди, — һарда иди елә инсан?
Күвәнмишди голларына, ејләмәзди гылынч да кар,
Дағдан ағыр дәрди варды — сәбәб анчаг назлы чанан.

Гошун кәзди Автандили, битмиш иди артыг шикар,
Додагларда галмады ган, ахтарышдан чыхмады кар.
Һәдсиз севинч учуб кетдә, гошун батды гәм-гүссәјә,
Чапыб бахды һәр бир јана ат сүрмәкдә чәлд оланлар.

«Oh, еј шир, бәс аллаһдан ким кәләчәкдир әвәз сана!»
Арамагчын чапар, гасид јолладылар һәр бир јана.
Һеч бир хәбәр тутмадылар һансы сәмтә кетдијиндән,
Гошун төкдү көз јашыны, үрәкләри дөндү гана.

Шәрмәддинин тәклифинчә, чәм едилиб әркан, ә'јан,
Автандилин сөзләрини, мәктубуну етди бәјан.
Бу бәд хәбәр кәскин бир ох кими дәлди үрәкләри,
Башмы галды дөјүләмиш, санки мәһшәр олду әјан.

«Вај! — дедиләр — Сәнсиз бизә өмүр сүрмәк хејли ачы,
Лакин сәндән өзкә вармы ағыр дәрдин бир әлачы?
Әлбәт сәнин һәр әмринә табе олмаг борчумуздур...»
Баш әјдиләр Шәрмәддинә, вериб она тәхтү тачы.

Дионосла һәким Ерзос нәгл еләди, ешитдим мән:
«Јаман ағыр тә'сир едәр, күл саралыб солур икән».
Јаман олур јагут үзлү, сәрв бојлу бир икидин
Јад елләрә јолланмасы, ајрылмасы өз елиндән.

Автандил ат чапды кечди һәммин чөлдән дөрд мәнзилә,
Өрәбистан һүдудундан чыхыб кирди јад бир елә.
Лакин јардан ајрылынча, үзүлмүшдү ширин чаны,
Деди: «Чанан бурда олса, ағлармыјдым мән бир белә!»

Јағды гарлар, дүшдү гров, солдурду күл јанағыны;
Өз гәлбинә сапламагчүн бә'зән чәкиб бычағыны,
Дејирди: «Кәч бөхт элиндән артды дәрдим јүз гат мәним,
Нә чәнк, нә неј, нә дә бәрбәт јахмаз көнүл чырағыны».

Солғунлашды күл јанаглар, күнәш күлдән чәкинчә көз,
Бир аз күчдән дүшсә белә, сөјләјирди: «Еј көнүл, дөз!»
Ахтардығы өлкәләрдә чох әчаиб јерләр көрдү,
Раст кәләнә достум деди, сөһбәт ачды сорушду сөз.

Көзләриндән дәрин-дәрин дәрјаларча ахытды јаш,
Јатдығы јер торпаг олду, баш алтында јасдығы даш.
«Еј севдијим, узаг дүшдүм, гаалды сәндә гәлбим,—деди,—
Ешгин дилдә эзбәр икән, мән јолунда өләјдим каш!»

Кәзди тамам јер үзүнү, һәр бир елдән алды сораг,
Дәјмәмиш јер бурахмады көј алтында, јахын-ираг.
Ешитмәди һеч бир хәбәр кәздији јад пәһләвандан,
Үч ил тамам олмаг үчүн галмыш иди үч ај анчаг.

Кәлиб чыхды икид бир күн чох изсиз бир хијабана,
Кәзди, бир ај мүддәтиндә раст кәлмәди бир инсана.
Бөјлә ағыр бир гүсәәни нә Вис көрмүш, нә дә Рамин,
Кечә-күндүз јар хәјалы һәмдәм иди анчаг она.

Раһатланмаг нијјәтилә чыхды бөјүк бир зил даға,
Једди күнлүк бир чөл варды, һүндүр дағдан баш ашаға,
Һаман дағын этәјиндән ахырды бир дајаз, дар чај,
Јасланмышды ики јандан чај орманлы бир јатаға.

Сајыб галан күнләрини, дөндү дағдан, энди чөлө,
Тэк ики ај галдығындан, бир аһ чэкди һәсрәт илә.
«Иш ашмаса нејним? — дејә бирдән алды гәлбини хөф
Шәри хејрә ким чевирә, ким дүнјаја бир дә кәлә?»

Чумду фикир дәрјасына, дүшүндү чох дәрин-дәрин,
Өз-өзүнә дејирди ки: «Һәдәр кетди бу күнләрин!
Кәздијими тапаммадым; нечә кедим јар јанына?
Демәзләрми, һарда галды, икид, гочаг, бәс һүнәрин?»

Тәнтәнә тапшыран кәсдән алмамышам һеч бир хәбәр,
Бош гајытмаг һүнәр дејил, кәзмәлијәм ајлар, илләр.
Шәрмәддинә көстәрдијим вахт кечәндә, аглајараг,
Бир бәһанә едиб әлдә, өлдүјүмү шаһа сөјләр.

Тапшырмышам өлдүјүмү нәгл еләсин о султана,
Онда онлар батыб јаса, аглајарлар јана-јана,
Гүрбәт елдә кәзиб, мән дә гајыдарам сағ-саламат».
О бу ачы фикирләрлә гапылырды һәјәчана.

О дејирди: «Аһ, јарәббим! Әдаләтин јохму мәкәр!
Нечүн мәндән үз чевирдин, әзијјәтим кетди һәдәр.
Алдын көнүл севинчини, салды гәлбдә кәдәр јува,
Битмәјәчәк көз јашларым өмүр боју, ајлар, илләр».

Сөјләнирди өз-өзүнә: «Сәбр етмәкдир чарәм анчаг,
Јенилмәсин дәрдә көнүл, өлүм кәзсин мәндән ираг.
Нејләјәсэн — гәдәрди бу, чарә јохдур олачаға,
Аллаһсыз бир иш көрүлмәз, көз јашларым ахыр һаһаг».

О дејирди: «Өлүм хошдур мәрдә, арсыз јашајышдан,
Туталым ки, сән гајытдын; раст кәлинчә сәнә чанан,
О чавандан хәбәр сорса, чавабын нә, дәрдли көнүл?»
Дәрдләринә һај верирди батаглыгы галын орман.

«Мән дүнјаны долашынча башдан-баша, бүкмәдим диз,
Лакин һаман јад икиддән һеч бир јердә тапмадым из
Шүбһә јох ки, һаглыдырлар ону бир див зәин едәнләр,
Мән бош јерә аглајырам, көз јашларым сәмәрәсиз».

Автандил о дағдан энди, кечди чајдан, мешәликдән,
Хәзәл дәрдли хышылдарды о, дәрднала ат сүрәркән,
Күч түкәнди голларындан, гәлбиндәки гүрур битди,
Бүллур үзү саггал басды... анлар буну кәдәр билән.

Гәрар верди гаҗытмаға сызылтыҗла аһ-вај илә,
Биҗабана бурду аты, көз кәздирди кениш чөлә.
О, дүздәки вәһши, горхунч һејванлара вурмады әл,
Көрүнмәди ај бојунча тәк бир нәфәр бәшәр белә.

Дәрд әлиндән долашмагдан вәһшиләшди Автандил, тәк,
Лакин мә'лум бир ишдир ки, Адәм оғлу истәр јемәк.
О, Рүстәмин голу бојда бир ох атыб, шикар вурду,
Атдан енди, очаг басды бир талада, әлләшәрәк.

Ат отларкән бир јамачда, дурду кабаб дүздү шишә,
Көрдү алты атлы кәлир; һејрәт етди белә ишә.
«Бунлар гулдур олачагдыр, хејир кәлмәз бундан — деди —
Инсан оғлу кәздијини көрмәмишдир бу чөл, мешә».

Гапыб јердән јәј-охуну, гаршылады кәләнләри,
Ики киши апарырды саггалсыз кәнч бир нәфәри,
Кәнч башындан јараланмыш, бајғынды ган кетдијиндән,
Көрдү, онлар ағлашырлар, оғланда јох чан әсәри.

«Ај гардашлар, гачагсыңыз, гулдурсунуз сиз, дејәсэн?!»
Онлар деди: «Горхма, гардаш, көмәк көстәр кәл бизә сән,
Һеч бир көмәк бачармасан, гошул бизим дәстәмизә,
Агла, ачы һалымыза, дәрд анлајан инсан исән».

Автандил дә јахынлашды, дәрдләриндән тутду сораг,
Дәрдмәндләр өз һалыны нәгл еләди, аглајараг:
Бизим Хатај маһалында чох мөһкәм бир шәһримиз вар,
Үч гардашыг, өзүмүз дә ағлајырыг бунунчүн, бах.

Ешитдик ки, бол шикарлы бир јер вардыр; дүшдүк јола,
Ендик бир чај саһилиндә, зейнә сығмаз бир гошунла.
Һәдсиз вәһши һејван гырдыг дағ белиндә, тәпәләрдә,
Тамам бир ај мүддәтиндә тәрпәнмәдик ордан әсла.

Утандырдыг јердә галан овчулары биз үч гардаш,
Бундан сонра биз өзүмүз бәһсә кирдик, етдик тәлаш.
«Мән чох јахшы атычыјам» — сөјләјирдик һәр биримиз,
Доғру һөкм верилмәди, ачыгландыг јаваш-јаваш.

Биз гајтардыг әскәрләри, марал көнү јүкләјәрәк,
Бах үч гардаш галмалыыг бу мөјданда — сөјләдик — тәк.
Кимин голу даһа күчлү өлдуғуну тә'јин үчүн,
Өзкә күдән ов јарамаз, һәр кәс өзү вурсун кәрәк.

Сахламышдыг һәр биримиз јанымызда үч силаһдар,
Әмр еләдик әскәрләрә, сәссиз-күјсүз узашдылар,
Чөлдә, галан мешәләрдә, јарғанларда ов елди,
Гуртармады јәј охундан нә бир кәзәр, нә бир учар.

Гашгабаглы бир пәһләван көзләнемдән чыхды бирдән,
Алтында бир ат вар иди — рәнки гара, чинси көһлән.
Тәрсә бәбир дәрисиндән кејинмишди күрклә папаг,
Елә гәшәнк бир оғланы олмамышдыр көрән, билән.

Чамалындан көз гамашды, бәнзәмәзди һеч бәшәрә,
Биз сөјләдик: «Көрүнүр ки, енди көјдән күнәш јерә!»
Пәһләваны тутмаг үчүн күвәндик өз гүввәмизә,
Төкдүјүмүз көз јашынын һәдди јохдур она көрә.

Бөјүк гардаш кими дедим: «Пал-палтары чатсын мәнә;
Бу ортанчыл гардашым да бәнд олмушду чинс көһләнә.
Кичик деди: «Гој онунла мән вурушум». Разылашдыг.
Биз икидә јахлашыркән, о раһат ат сүрдү јенә.

Бүллур лә'лә гарышмышды, бәзәк чәкиб инчә күлә,
Далғын үзү дөндү бизә, вүгар илә бахды белә.
Һеч сајмады икид бизи, бирчә сөз дә сөјләмәди,
Биз данышмаг истәјәндә, јаман вурду гамчы илә.

Галды кичик гардашымыз; биз узашдыг пәһләвандан,
О, лал олмуш дили илә бағырды: «Һеј, кетмә, дајан!»
О пәһләван узатмады әл гылынча, биз чәкилдик,
Дөндү тәк бир гамчы чәкди, кәлләсиндән фышгырды ган.

Парчаланды кәнчин башы тәк бир гамчы зәрбәсиндән,
Јатды чансыз чәсәд кими, әсәр јохду нәфәсиндән.
Икид буну дилдән салыб, јерлә јексәи еләјинчә,
Јенә мәғрур јол башлады, һеч дүшмәди һәвәсиндән.

О бир даһа гајытмады, узаглашды тәләемәдән,
Бахын, одур күнәш үзлү, ај бахышлы, варыб кедән».
Ағлајараг көетәрдиләр јад икиди Автандилә,
Јалныз гара ат көрүндү, үзәриндә бир күн бәдән.

Автандил дә көз јашыны сляди артыг һаман јердә,
Демәк, наһаг кәзмәмишди чохдан бәри јад елләрдә.
Инсан тапыб кәздијини, јетишдими мәгсәдинә —
Бир даһа јер вермәмәли хатириндә өтән дәрдә.

«Гардаш, — деди, — мэн дэ гəриб бир јолчујам бу кўн анчаг,
 Мэн дэ ону арамагчўн ɵз јурдумдан дўшдўм ираг.
 Сиз ки, бу кўн һəлл етдиниз мəним үчўн бир мўшкўлў,
 Кɵрўм, сизэ һеч мўсибət кɵндəрмəсин чəнаби-һагг.

Мэн ки, тапдым кəздијими, һасил олду мэнчə дилək,
 Сизин кичик гардаша да дəрд вермəсин бир дэ фəлək.
 Хəстəниз вар, кедин бир аз раһат олун кɵлкɵликдэ,
 Јорғунсуз чўнки» — деди, мəскəнини кɵстэрэрək.

Мəһмизлэди икид аты бу сɵзлəri дејə-дејə,
 Санки азад бир тэрланды, пэрваз етди кениш кɵјə.
 О, кўнэшлэ гаршылашмыш парлаг аја бэнзəјирди,
 Артыг гэлэм чəkди гəзə гэлбиндэки дўшўнчəјə.

Јолда тэдбир тɵкэ-тɵкэ јахлашды јад пəһлэвана,
 «Јерсиз сɵздən дўшэр дэли даһа артыг һəјəчана.
 Ағлы олан мўшкўл ишдэ сојугганлы давранмалы,
 Јахшы тэдбир јардым елэр бэркэ дўшən бир инсана.

О, шўурсуз бир сəрсəri, чɵлдэ кəзэн ачыг дэли;
 Јадырғамыш инсанлара; чох да јахын кетмэмэли.
 Јахынлашсам, ɵлдүрəчək јə о мəни, јə мэн ону,
 Кизли тэдбир тɵкмэлијэм һəлл етмэјə һэр эмэли».

Автандил һеј сɵјлəнирди: «Нэ дўшмўсэн белэ дəрдэ?
 Һэр бир чанлы јашар элбэт бир јувада, јə бир јердэ.
 Бурах кетсин мəскəнинэ; эввэл-ахыр тапасыјам,
 О кизлэнмиш олса белэ сылдырымлы зирвэлəрдэ».

Онлар һејран долашдылар там ики кўн кениш дүзү,
 Јемэдилэр, ичмэдилэр нэ кечəни, нэ кўндүзү.
 Һеч бир јердэ дајанмадан бир дэгигэ — јол кетдилэр,
 Тɵкдүклəri кɵз јашындан нэм кəсилди чөлўн үзү.

Јол кетдилэр кўндүз; ахшам кɵрўндү бир һүндүр гаја,
 Бахырды бир кениш заға алт тэрэфдэн ахан чаја.
 Чај јанында битэн гамыш андырырды сых орманы,
 Ағачлар да эллəширди зил гајадан дырманмаја.

Јахынлашды мағараја, чајдан кечди јад пəһлэван,
 Һүндүр ағач ахтармаға Автандил дэ енди атдан.
 Һөрүклэјиб чɵлд атыны, о дырманды бир ағача,
 Кɵрдү ки, јад икид кедир, кɵзүндэ јаш дајанмадан.

Бәбир күркү жад пәһләван мешәликдән атлажыркән,
Мағарадан бир гыз чыхды, күркү варды гара хәдән.
Гыз ахытды көзләриндән дәрјаларча ганлы јашлар,
Пәһләван да енди атдан, гучаглашды гызла һәмән.

«Бачым Әсмәт, бах көрпүмүз чөкдү, дүшдүк биз дәннзә,
Ону әлдә едәммәдик өз вахтында; јазыг бизә!..»
Буну дејиб әлләрилә дөјдү дәрдли синәсини,
Ағлајынча, гыз бајылды, ганлы јашлар ахды үзә.

О гәдәр сач јолдулар ки, галынлашды сачдан орман,
Гучаглады бир-бирини — оғланы гыз, гызы оғлан.
Һөнкүр-Һөнкүр ағладылар, сәс јайылды гајалара,
Бу давраныш, бу һал етди Автандили чох пәришан.

Гыз дајанды, сакитләшди гәлбиндәки ағыр јара,
Алды дөјүш шејләрини, чәкди аты, кәлди, сонра
Сојундурду гәһрәманын әјниндәки кејимләри,
Бүтүн күнү мағарадан чыхмадылар һеч бајыра.

Автандили алды хәјал; «Һардан билим бу сирри мән!»
Ишыглашды, гыз көрүндү; әјниндәки дон шәфәгдән.
Чиловлајыб гара аты, тумар верди чунасилә,
Гыз кәтирди силаһлары, јәһәр гојду, сәс етмәдән.

Долашармыш бу пәһләван, һеч бир јердә дајанмадан,
Гыз ағлады, сачларыны јолуб дурду, сөкүнчә дан.
Гучаглашыб өпүшдүләр, сонра икид минди аты,
Дәрдли Әсмәт тутгунлашды бу уғурсуз әјрылыгдан.

Автандил бир јахшы бахды пәһләваның мәрд үзүнә,
«Аһ, бу оғлан күнәшдирми?!» сөјләјирди өз-өзүнә.
Күл гоҳулу, сәрв бојлу гәһрәманың пәнчәсиндә
Ширләр ади чәпиш кими көрүнмәзди һеч көзүнә.

Икяд чыхды, о дүнәнки таныш јөлү алды әлә,
Ағачлыгдан, талышлыгдан кечиб чыхды кениш чөлә.
Автандил дә дајанды мат бир ағачын далдасында,
Деди: «Аллаһ јардым етди; јахшы кедир ишим һәлә.

Бөјүк танрым гәрәфиндән бу инајәт дејил мәкәр?
Һаман гызы тутуб мән дә күчлә аллам ондан хәбәр.
Өз башымдан кечәнләри мән сөјләрәм, ешидәр гыз,
Нә мән мәрдә гылынч вуррам, нә мәрд мәнә гылынч чәкәр».

Ағачдан тез дүшүб јерә ачды аты гывраг-гывраг,
Атланараг мағараја тәрәф сүрдү бәрк чапараг.
Гыз эәни етди дөндү кери бұллуз үзлү, мәрд гардашы,
Тез јүүрүб чыхды чөлә, дәрдли-дәрдли ағлајараг.

Гыз, әлбәттә, көрүб гачды бу гәфләтән чыхан кәси,
Әкс еләди гајалара бир јаныглы фәрјад сәси.
Автандил дә тутду ону, тора дүшмүш кәклик кими,
Јал гајалар кәлди дилә, ешидилди гыз наләси.

Икраһ едиб Автандилдән гыз кәлмирди әсла јола,
Тәрлан вурмуш кәклик кими чырпынырды саға-сола.
Чағырырды имдадына Тарјел адлы бир чаваны,
Диз чөкәрәк әл галдырды икид, гыза јалварышла.

Сөјләди: «Сус, мән инсанам, дејиләм ки, бир чанавар,
Солян күлдән, бәнөвшәдән артыг мәним хәбәрим вар.
Анлат мәнә бу ај үзлү, сәрв бојлу икид кимдир,
Мәндән сәнә кәлмәз зијан, гыз, өзүнү сакит апар!»

Гыз сөјләди Автандилә, шикајәтлә ағлајараг:
«Дәли исән — ағыллан сән, ағыллысан — мәни бурах.
Нәгл еләмәк дејил асан белә чәтин һекајәти,
Сән бош јерә әлләширсән; сорушурсан мәндән наһаг.

Еј пәһләван, јалварма сән белә батыб дәрду гәмә,
Бу һекајәт чох узундур, сығар санма бир гәләмә.
Сән бир дәфә «сөјлә» десән, мән дејәрәм јүз дәфә «јох»,
Күлүш хошкән ағламагдан, дәјишмәрәм гәми дәмә».

«Һансы елдән ашыб кәлдим; билмәјирсән, дејилми, гыз!
Ондан хәбәр тутмаг үчүн ајлар, илләр кәздим јалгыз.
Әлим бошкән, тапдым сәни, ачы олса сөзүм, јенә
Бурахмарам әлдән сәни, хәбәр сөјлә тәк бир ағыз».

Гыз оғлана верди чаваб: «Сән ким, мән ким, сөјлә һәлә!
Күнәш мәндән ираг дүшдү, гыров зәрәр верди күлә.
Узун кәлам усанч верәр, гој сөјләјим мән дә гыса:
Мәндән чаваб чыхмајачаг, нә бачарсан, дурма — елә».

Оглан дурду анд ичмэјә, диз чөкэрәк, јалварараг,
Чох јалварды, чох әлләшди, сәс чыхмады гыздан анчаг,
Симасында бир һәјәчан, ган чулгады көзләрини,
Галхыб тутду сачларындан, јыхыб гызы, чәкди бычаг.

«Ашмыш икән дәрд башымдан, мән гојмарам сәни әлдән.
Сөјлә бундан газанчын нә, мән бош јерә ағлајыркән?
Ач бу сирри анлат мәнә, әл чәкмәрәм јохса, инан,
Бир эзабла өләчәксән ки, көрмәмиш ола дүшмән».

Гыз сөјләди: «Фајда вермәз дүшүндүјүн чарә, оглан,
Бах сән мәни вурмајынча, галачагдыр чанымда чан.
Нечүн сәнә нәгл еләјим, набәләдкән дәрлә һәлә?
Фәрз едәк ки, өлдүрмүшсән, бир шеј чыхмаз кәсик башдан».

Һардан кәлиб тапдын мәни, сөјлә, сөјлә кимсән һәлә?
Сән бош јерә әлләширсән, бу һекајәт кәлмәз дилә.
Парчаламаг асан шејдир мәни учуз мәктуб кими...
Өлдүрдәрәм, мән өзүмү сәнә, бил, өз истәјимлә.

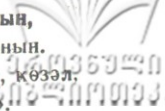
Кәл јанылма, доғру дүшүн, өлүм дејил мәнчә эзаб,
Ағламагдан гуртарарсан; көз јашына галмады таб.
Бүтүн дүнја, мәнчә, инан, чох дәјәрсиз бир күләшдир,
Билмәјинчә, соран кимдир, һардан верим дүзкүн чаваб?».

«Бундан бир шеј чыхмајачаг», — деди икид өз-өзүнә,
Өзкә тәдбир дүшүндү ки, мә'на версин гыз сөзүнә:
«Чох инчитдим, көзәл, сәни, пешиманам етдијимә», —
Дејиб чөкдү ағламаға, ахды јашлар күл үзүнә.

Отурмуш гыз, гашгабаглы дајанмышды, һиддәт илә,
Автандил дә ағлајырды, сөјләмәдән бир сөз белә.
Күл бағында көз јашлары көлмәчәдән дөндү селә.
Һөнкүр-һөнкүр ағлајараг, гыз ачыды Автандилә.

Рәһм еләјиб ағлајырды гыз бу ағлар пәһләвана,
Анчаг бир шеј сөјләмәди, иснишмәди јад оғлана.
Икид сизди: гызын гәлби динчәлмишдир һәјәчандан,
Кәлиб гызын гаршысында чөкдү јерә јана-јана.

«Мәндән сәнә өлүм јохдур, үзүлмә, гыз, наһаг јерә,
Инчитмишәм сәни, һәм дә, јабанчыјам сәнә көрә,
Бир јетимәм, нејлим, көзәл, кәтирмишәм пәнаһ сәнә,
Күнаһкары әвф етмәли, сөјләмишләр, једди кәрә.

Бир гул икэн, гүсүр етдим гуллуғунда мэн султанын,
Лакин халы чох дэрдлидир бир дилдара бэнд олань.
Неч бир јандан јохдур көмэк, кимсэсизэм рәһм ет, көзөл.
Инчитдијим гэлбин үчүн өлсун чаным әрмәғанын».

Нә заман ки, Автандил дә ешг адыны алды дилә,
Дәрин бир аһ чәкди көзәл, көз јашлары дөндү селә,
Үрәк јахан һөнкүртүсү тутду тамам дағы-дашы.
Көмәјинә кәлиб аллаһ, рәһм еләди Автандилә.

Бах, бу сөздән бир тәбәссүм гонду гызын күл үзүнә,
«Анлашылан, вурулмушдур!» — сөјләди о өз-өзүнә.
«Бачым, — деди, — ашигләрә тәбибин дә рәһми кәлмәз,
Ашыг өзү өлүм кәзәр, чан көрүнмәз һеч көзүнә.

Мән өзүм дә бир мәчнунам, бир ашигәм, өмрү фани,
Өз күнәшим көндәрмишдир, кәзим һаман пәһләваны.
Мән кетдијим өлкәләрә булудлар да кедә билмәз.
Бурда чатдым мәтләбимә; гэлбин гәлбим тәрчүманы.

Әрән кими шәкли сахлы чан евиндә, көрән күндән,
Диванәјәм тәк онунчүн; сәрсәм кәздим елләри мән.
Инди фәрман сәнинкидир — ја әсир ет, ја да азад,
Истәр јашат, истәр өлдүр, дәрд артырыб дәрдимә сән».

Гыз бу дәфә инчимәди, ширин-ширин кәлди дилә,
«Бу тәдбирә сөзүм јохдур, оғлан — деди Автандилә, —
Бир аз әввәл сән гәлбимә кин-күдурәт тохму сәпдин,
Инди доғма бир бачыдан јахын достам мән сәнинлә.

Инди ки, сән ешг елминдән, ешг әһлиндән вурурсан дәм,
Бундан сонра мән дә сәнә јахын достам, јахын һәмдәм.
Артыг сәнич хагиринчүн чәкинмәрәм өлүмдән дә,
Чаным сағкән јол вермәрәм һүчүм етсин гәлбинә гәм.

Инди, оғлап, гулаг вер сән сөјләдијим бир өјүдә,
Онда мүтләг раст кәләрсән ахтардығын мәрд икидә,
Јохсә мүмкүн олмаз көрүш, ахтарсан да ајлар, илләр,
Дүнја безәр көз јашындан, горх ки, өмрүн һәдәр кедә».

Икид деди: «Бу бәнзәјир ешитдијим бир тимсала,
Дејирләр, бир вилајәтдә ики јолдаш чыхыр јола.
Өндә кедән бир гујуја јуварланыр; далдан кәлән
Јахынлашыб һарај салыр, бахыб белә мүшкүл һала,

Сөjlәjир ки: «Jолдаш, мәни бурда көзлә, дајан һәлә,
Кедим кәндир тапыб кәлим бурдан сәни чәким, чәлә»
Досту дејир: «Чаным, бурдан бир чыхачаг јолумму вар?
Көзләмәјиб мән нејләрәм?» — дејиб күлдү тәәччүблә.

Инди бојнум кәндирдәдир, кәндирим дә сәндә, бачы,
Сәнсиз бир шеј едәммәрәм — диванәнин һәм әлачы,
Һәм дә шәфа дәрманьсан; истәр өлдүр, истәр јашат,
Јохса де ким гуртарачаг сәндән өзкә бу мөһтачы?»

Гыз сөjlәди: «Валех олдум, даньшдығын хош мәсәлә,
Чох ағыллы бир икидсән, етмәјирәм шүбһә белә.
Индијәдәк ағыр бир дәрд мадам үзүб, оғлан, сәни,
Дејим, көнлүн ачылсын гој, ахтардығын дүшүб әлә.

Нәгл етмәзсә һекајәти, пәһләваньн өзү әкәр,
Мүмкүн дејил, тутмаг олмаз ондан башга јолла хәбәр.
Сил, сил бу көз јашларыны, бәсдир даһа ағладығын,
Ајлар, илләр кәздинсә дә, көзлә бурда сән бир гәдәр.

Сән сорушдун исмимизи, динлә инди верим нишан:
Таријелдир ахтардығын о диванә икид чаван.
Мән дә бағры јаныг, дүшкүн бәдбәхт гызам, адым Әсмәт,
Өмүр кечди аһ ичиндә, дәрд әлиндән үзүлдү чан.

Бундан башга дејәммәрәм мән онунчүн бир сөз белә,
Гамчы илә дүшмән јениб кәзәр, ашыб елдән-елә.
Мән дә онун кәтирдији ов әтилә јашајырам,
Билмирәм тез дөнәчәкдир, кәлмәјәчәк јохса һәлә.

Ричам будур, дајан бурда, узаглашма һеч бир јана,
О кәлинчә, мән јанашыб јалварарам пәһләвана.
Әввәл таныш оларсыныз; сәдагәтлә севсә сәни,
Өзү сөjlәр өз дәрдини; јар да сағ ол дејәр сәнә».

Гызын дүзкүн сөзләрини гәбул етди о пәһләван,
Бојланынча, бахды кәлир бир шаппылты бош зағадан.
Көрүндү бир јәһәр гашы, гыз да ишыг тутду чаја,
Онлар артыг дајанмајыб, гајытдылар тез орадан.

Гыз сөjlәди: «Севин, оғлан, һасил олду һагдан диләк,
Анчаг һәлә чыхма үзә, — мағарада кизлән көрәк.
Јер үзүндә сөз гајтаран јохдур һаман пәһләвана,
Бәлкә дә мән јумушалдам, сән бир гәдәр интизар чәк».

Гыз кизлэтди магарата тез-тэлэстик Автандили,
 Яд гәһрәман — гылынч, садаг бәзәмишкән инчә
 Енди атдан, бир аһ чәкди, көзләриндән төкдү
 Автандил дә јад икидә пәнчәрәдән бахды кизли.

Бүллур јанаг кәһрәбаја дөндү ачы көз јашындан,
 Узун мүддәт ағладылар јаслы гызла јад пәһләван.
 Ачыб онун силаһыны гыз апарды, чәкди аты,
 Сијаһ хәнчәр кирпикләрә көз јашлары верди аман.

Автандил дә пәнчәрәдә, елә бил ки, азал дустиг,
 Гыз бир бәбир дәрисиндән оғлан үчүн сәрди јатаг.
 Оғлан чөкдү сәрт јатаға, дәрдли-дәрдли инләјәрәк,
 О гапгара кирпикләрдә ганлы јашлар чатаг-чатаг.

Гыз дүшүндү: чиј јејилмәз, вермәк лазым гызармыш әт.
 Галхды очаг јандырмаға, чахды даша чахмағы чәлд.
 Оғлан кәсди тәк бир тикә, санки дүшдү мүшкүл ишә,
 Тез түпүрдү, чејнәмәјә чүнки чанда јохду тагәт.

О бир гәдәр узанмышды, јары јатмыш, јары ојаг,
 Бирдән горхуб атылды дик, сәрсәм кими гышгырараг,
 Дөјдү дашла синәсини, өз башыны вурду даша,
 Әсмәт бахыб пәһләвана, күл үзүнә чәкди чырмағ.

Гыз сорушду: «Нијә дөндүн, бу гајғынын нәдир чаны?»
 Оғлан деди: «Чөлдә көрдүм ова чыхмыш бир султаны.
 Онун сајсыз ордусу да јайылмышды кениш чөлә,
 Сүрәкчијлә тутуламушду ов јеринин дөрд бир јаны.

Чөлдә инсан көрүнчә мән јаман дүшдүм һәјәчана,
 Өз чаныма ачыјараг, јанашмадым о султана.
 «Бунлар мәнән әл чәксинләр, сәһәр тездән кедим — пејә,
 Сығнаг үчүн јер ахтардым, тез бурулдум бир ормана».

Гыз о гәдәр ағлады ки, көз јашлары олду умман,
 Сөјләди ки: «Тәк кәзирсән һејванларла орман-орман.
 Бир кимсәјә јанашмырсан, нә достун вар, нә һәмдәмин.
 Бундан јара көмәк чыхмаз, јар дәрдинә олмаз дәрман.

Узун илләр сәрф еләјиб, јер үзүнү кәздин тамам,
 Дәрд анлајан бир һәмдәмин јохдур, сәнә версин салам.
 Ағыр дәрдин бирә бешкән, јох јанында бир һавадар,
 Сән өлүнчә, јар мәнв олар, јара бундан нә еһтирам?»

Оглан деди: «Әзиз бачым, көјнәдирсән гәлбимү, сән белә ағыр бир жараја јох дүнјада дәрман едән. Доғулмамыш бир инсаны јер үзүндә тапан вармы? Өлүм мәним бајрамымдыр, ајрылынча чаным тәндән.

Бу дүнјада дәрд анлајан инсан јохдур, нејләјим, аһ! Нејләјим ки, јахшы һәмдәм јаратмамыш һәлә аллаһ. Мәним ағыр дәрдләримә таб кәтирән бир кәс һаны, Јалныз сәнә кәтирмишдир бу дүнјада көнүл пәнаһ».

«Аман, гардаш, јалварырам, ачыгланма, — деди Әсмәт — Аллаһ сәнә көмәк үчүн јетирибдир мәни әлбәт. Әндазәсиз иш олмазкән, ашырсан һәр һүдуду сән, Шүбһә јох ки, мән бу јолда вермәлијәм бир мәсләһәт».

Икид чаваб верди: «Бачым, анламадым, ачыг сөјлә, һардан алым мән һәмдәми, јаратмадан танры һәлә? Аллаһ мәни бәдбәхт етмиш, бурда бир шеј кар еләмәз, Доғрудан мән вәһшиләшдим, кәзиб чөлдә вәһшиләрлә».

«Башағрысы вердим, — дејиб үрәкләнди гыз јенидән, — Фәрз едәк ки, гардашыма јахшы бир дост тапмышам мән. Дәрд анлајан һәмдәм кими галсын сәнин һүзурунда, Лакин «ону өлдүрмәрәм!» — дејә, кәрәк анд ичәсән».

Икид деди: «Шад оларам, сән бир ону көстәр һәлә, Анд ичирәм ешгимә ки, хараб етмиш мәни белә, һаман шәхсә һеч бир заман күлдән ағыр сөз демәјим, Тутум һәр бир хаһишини, рәфтар едим мәнәббәтлә».

АВТАНДИЛИН ТАРИЈЕЛЛӘ КӨРҮШҮ

Пәһләваны кәтирмәкчүн Әсмәт галхды чыхды чөлә, «Ачыгланмаз» — сөјләјәрәк үрәк верди Автандилә. Гыз кәтирди пәһләваны, бәдирләнмиш бир ај кими, Таријел дә дүшүндү ки, јох бу чамал күндә белә.

Тарјел чыхды пишвазына, күн јанашды санки күнә, Елә бил ки, парлаг бир ај чыхды ајдын көј үзүнә. Уча бојлар мејданында сәрв ағачы бир һеч иди. Онлар өзү бир аләмди—бурда күнәш, ај, улдуз нә?

Онлар галхыб өпүшдүлэр, бахмадылар Јад олмаја,
Бүллур дишлэр, күл јанаглар шэфэгли нур јаја-јаја.
Бир-биринин кәрдәнинә гол долајыб ағлашдылар,
Ал чөһрәләр ағламагдан дөндү сары кәһрәбаја.

Онлар дөндү, һаман икид узатды әл Автандилә,
Өјләшдиләр, ағлашдылар, көз јашлары дөндү селә.
Әсмәт кәлди, үрәк верди икидләрә ширин-ширин,
«Күн тугулду көз јашындан, бир дајанын — деди — һәлә».

Дәрд әлиндән күлкүн үзлү солғун Тарјел ағлајараг,
Дәрһал дөнүб Автандилин сиррләриндән алды сораг:
«Сөјлә кимсән, икид, мәнә, һансы елдән-обадансан?
Сорма мәним әһвалымы, һәтта әчәл кәзир ираг».

Автандил дә өз сиррини ширин диллә етди изһар:
«Аслан Тарјел, чох бөјүкдүр көстәрдијин илтифатлар.
Өрәбистан өлкәсиндән кәлмиш варлы гәрибәм мән,
Бир гыз севдим, мәнәббәтин атәшилә үрәк Јахар.

Мән вурулдум өз јурдумда султанымын тәк гызына,
О гыз инди султан олуб, һөкм еләјир јер үзүнә.
Таныјырсан сән ки мәни, диггәтлә бах, кәтир јада,
Бир күн хејли гул гырмышдын, дүшмүшләрди мәрд изинә.

Бир күн чөлдә көрдүк сәни, ов едирди онда султан,
Һај вермәдин, һөкмдарым ачыгланды хејли бундан.
Биз чағырдыг, кәлмәдин сән, гошун чәкдик изләмәјә,
Гырмызы рәнк јајды чөлә о күн сәнин төкдүјүн ган.

Башлар кәсдин гырмачынла, һеч алмадын гылынч әлә;
Шаһ атланды, јајындын сән, тапылмады изин белә.
Бир чин олдун, чыхдын Јоха, Јаман горхду гуллар бундан,
О күн бизим һиддәтимиз сығмаз олду кениш чөлә.

Шаһ дедијин наз әһлидир, сән кәлмәдин, јанды султан,
Гасид јајды һәр бир јана, фәрман үстдән верди фәрман.
Сән күнәшдән парлаг икән, тапылмады көрән, билән,
Әвр еләди сонра мәнә: «Бир хәбәр бил пәһләвандан».

«Сән кет итмиш пәһләваны кәз! — бујурду мәнә дилдар —
Тапыб кәлсән, сәнин һәр бир хаһишинә көнлүм ујар».
Әвр еләди: «Үч ил долаш, көз јашларын дөнсүн селә!..»
Аһ, о ширин күлүшләрдән ајры мәним күнүммү вар?

Раст кэлмэди индијэдэк бир нэфэр дэ көрдүм дејен,
Јалындамы үч гулдурла бир күн јаман чэкишдин сән;
Гырманчынла аз галмышды өлдүрөсөн бирисини
Јердэ галан гардашлардан бу эһвалы ешигдим мән».

Таријел дэ о заманкы дөјүшлэри салды јада:
Деди: «Инди хатырладым, бу иш чохдан олубса да,
Һәм сәни, һәм һөкмдары көрдүм бир күн овда икән,
Ағламышдым, чананымы хатырлајыб бир обада.

Һеч билмирәм истәдији нәјди шаһын о күн мәндән,
Сиз кеф чэкиб кәзирдиниз, көз јашында үзүрдүм мән.
Әсир алмаг әвезинә чәназэләр јығдыңыз сиз, —
Сиз јоллајан гуллар мәни кәлиб тутмаг истәр икән.

Көрдүм сәнин шаһын кәлир, үз гојмушдур бијабана,
Шаһдыр дејә һөрмәт етдим, галдырмадым мән әл она.
Һеч бир кәлмә данышмадан көздән игдим, узаглашдым
Мәним атым көһлән атдыр, учуб кегдим башга јана.

Мән истәрсәм кизләнмәји, бир гырпым да сүрмәз, инан, —
Гачмаг үчүн мәндән јана хошланмајан бир инсандан.
О түркләрдән башга мәнә һеч бир кимсә өчәшмәди,
Мәнә мејдан охудулар, өзләринә дәјди зијан.

Сән ки, кәлдин; анладым мән, гәлбин тәмиз, үзүн һагда,
Сәрв бојлу бир икидсән, күнәш үзүн парламагда.
Сән, доғрудур, әмәк чәкдин, гәм түкәтди таваныны,
Лакин аллаһ өз гулуну тәк бурахмаз дар ајагда».

«Мәним кими дәјәрсиз гул бу тә'рифә лајиг дејил.
Мән дејиләм икид, сәнсән, — чаваб верди гоч Авгандил, —
Ахытдығын ганлы јашлар сарсытмамыш ирадәни,
Көјләрдәки тәк күнәшин тимсальсан, сән буну бил.

Унутдуруп бу күн мәнә чан јанғысы чананымы,
Чыхдым јарын хидмәтиндән, вердим сәнә өз чанымы.
Мина мин јол парлаг олса, јагут ондан даһа хошдур,
Вердим сәнә гәбрә гәдәр мән диними, иманымы».

Тарјел деди: «Инанырам, достум мәнә јандырыр чан,
Һечүн даным, бу һөрмәтә ләјагәтим јохдур, инан.
Анчаг ешгин ганунудур: јанар ашиг ашигләрә,
Бәс гаршылыг газанчын нә, ајры салсам сәни јардан?»

Мәни кәзиб тапмаг үчүн көндәрмишидир сәни чанан,
Сән дә кәлдин тапдын мәни, белә едәр икид олан.
Лакин һансы диллә дејим, мән киминчүн дүшдүм чөләр?
Дүшүндүкчә јанар чаным, әндамымдан чыхар думан».

Тарјел дејиб бу сөзләри бир аз сусду јана-јана;
Деди: «Әсмәт, сән шаһидсән гәлбимдәки һәјәчана.
Билмәјирсән мәкәр, бачым, сағалмаздыр дәрин јарам;
Мән јенидән нә сөјләјим, бу ағлајан пәһләвана?»

Төрәмәмиш өз-өзүнә, јаратмышдыр инсаны һаг,
Онунчүн дә гәлбим ағәш, өмүр боју јандым анчаг.
Мәним јолум кәсилмишидир, голум бағлы, дүшдүм тора,
Өртүндүјүм јапынчыдыр, јатдығым јер — күләш јатаг.

Лакин о өз гүдрәтиндән рәһмәтини әрзә јаян;
Ики јолдан бу күн онун лүтфү олур мәнчә әјан!
Биринчиси: сәбәб олдум, бирләшдирәм ашигләри,
Икинчиси: атәшиндән бәлкә тамам јанмады чан.

Бачы ја да гардаш билсә бири сәни өз шанына,
Бу јахынлыг шәрәфинә гыјмалыдыр өз чанына
Аллаһ бирин гуртарармы, мәһв етмәсә өзкәсини,
Мән сөјләјим, сән дә диггәт ејлә көнүл диванына».

Икид деди: «Әсмәт, сән дә дастаныма кәл гулаг ас,
Мән бајылсам чиләмәкчүн су һазыр ет, бачым, бир аз.
Өлсәм, јас тут, агла мәнә, кәсилмәсин аһын сәнин,
Торпаг олсун гој бешијим, өз әлинлә гәбрими газ».

Һазырлашыб нәгл етмәјә, синәсини ачды оғлан,
Булуд тутмуш күнәш кими зүлмәт јағды чамалындан.
Килидләнди додаглары, сөјләмәлән бир сөз белә,
Сонра дәрин бир аһ чәкди, көзләриндә голду гуфан.

Һычгырыгла сөјләди ки, «Итирдијим назлы дилбәр!
Мәним өмрүм-күнүм, руһум! Сәндин верән гәлбимә фәр.
Еј әдәмдә битән туба, һансы әлләр кәсди сәни?
Сән еј көнүл! Јүз гат јандын чеврилмәдин күлә мәкәр?».

«Бир аз диггәт кәрәм бујур, дастанымы динлә һәлә,
Инан, мәним сәркүзәштим чох гәмлидир, кәлмәз дилә.
Мәни сәрсәм гылан јардан, бир тәсәлли умдуғум јох,
Ширин өмрүм хәјал олду, көз јашларым дөндү селә.

Ел билир ки, һиндистанда һөкм сүрүр једди султан,
Алтысына һөкмдардыр күнәш үзлү шаһ Фарсадан —
Шир көвдәли бир султандыр, дәрјаларча вар гошуну,
Мал-дөвләти һәддән ашыб, дөјүшләрдә мәрди-мејдан.

Мәним атам Сариданды — бирисинин һөкмдары,
Бу мәрд шаһын горхусундан титрәјирди һинд дијары.
Кимин һәдди варды она сөз сөјләсин күлдән ағыр.
Зөвг алырды кефдән, овдан бәхт олурду даим јары.

Мәним бабам јалгызлыгдан гапылырды һәјәчана,
Сөјләјирди: «Гылынчымдан дүшмәнләрим дојду чана.
Һәдди јохдур чалалымын, гүдрәтимдән әсир дүнја.
Мәсләһәтдир кедим, деди, архаланым Фарсадана».

Фарсадана бир күн елчи көндәрмәјә верди гәрар:
«Фәрманына баш әјмишдир һинд өлкәси дијар-дијар.
Тәслим етдим сәнә, шаһым, һәм күчүмү, һәм көнлүмү,
Сәдагәтлә гуллуғ үчүн дәркаһында, еј шәһријар!».

Фарсаданы алды севинч, чошду белә шад хәбәрлән,
Елчисилә билдирди ки: «Һинддә сән дә бир шаһ икән,
Белә нәчиб гәрарындан мәмнун олдум, инан, хејли;
Инди бујур, гардаш, икид атам кими әзизимсән».

Султан она шаһлығ верди, тәјин етди әмири-бар.
Һинддә белә адланырды о дөврдә сүпәһсалар.
Чох дүзкүн бир рәј варды Фарсаданын мәчлисиндә,
Әсл гејсәр олмаса да, әлиндәјди бүтүн дијар.

Өз шәхсилә бир тутурду мәрд атамы шаһ Фарсадан,
Кимдә вардыр — сөјләјирди — белә икид бир гәһрәман?
Әмирбардан ајрылмазды шаһ шикарда, дөјүшләрдә,
Мәним белә өз атама бәнзәјишим јохдур, инан.

Шаһла гәшәнк һәрәминә вермәмишди аллаһ өвлад,
Сонсузлуға орду белә еләјирди һәрдән ирад.
Әмири-бар очағында мән доғулан о нәһс күндә,
Шаһ көтүрдү оғулуға, бундан олду о хејли шад.

Һәрәмилә Фарсадан шаһ алды мәни, оғул дејә,
Бәсләдиләр амир кими һәм ордуја, һәм өлкәјә,
Шир көвдәли, күнәш үзлү бир кәнч кими бөјүдүм мән.
Тапшырдылар һәкимләрә; көрдүм күбар бир тәрбијә.

Әсмәт, көрсән јанлышымы, дүзәлт, бачым, јахшы динлә:
Беш јашына чатынча мән бәнзәјирдим ачмыш күлә.
Аслан кечсә мәрд әлимә, өлдүрәрдим сәрчә кими,
«Оғулсузам» кәлмәсини кәтирмәзди султан дилә.

Әсмәт бачым, өзүн көрдүн, сонра солду рәнки-алым,
Дан заманы чыхан күндән өткүн иди күл чамалым,
Һәр бир көрән сөјләјирди». «Бу, әдәм сәрв ағачыдыр!».
Инди чансыз бир көлкәјәм, чох дәјишди мәним һалым.

Шаһ һәрәми һамиләјди, беш јашына чатанда мән,
«О, гыз доғду...» — сөјләјинчә, пәһләван аһ чәкди бирдән —
Вә бајылды; Әсмәт галхды синәсинә чиләди су.
«Мәни јахан гыз... — сөјләди — күнәшди бир иллик икән.

Сығмаз иди онун мәдһи бу мәндәки јохсул дилә,
Фарсадан шаһ фәрәһләнди, шад хәбәри јәјды елә.
Ел севинди, бајрам етди, алды гошун боллу хәләт,
Һәр бир јандан шаһлар кәлди чох гијмәтли төһфәләрлә.

Мәктуб, мәктуб үстә јағды, ханым ағры чәкән заман,
Сарај долду елчиләрлә, ахыб кәлди һиндуситан.
Ишыгланды көјләр кефдән, севинди ај, күлдү күнәш,
Шадлығындан ојнајырды дәрбара һәр гәдәм гојан.

Бајрам өтдү, кечди шәнлик, бөјүтдүләр гызла мәни,
О гыз күндән парлаг иди, јандырады һәр көрәни.
Һәрәмилә султан бизи севәрдиләр бир өлчүдә,
Онун гәшәнк бир ады вар, динлә, акаһ едим сәни...»

Јар адыны сөјләјинчә, јенә биһуш олду чаван,
Автандил дә бәрк ағлады, бу јанғыдан алышды чан.
Әсмәт галхыб чиләди су, ајылтды өз гардашыны.
Сөјләди ки: «Динлә, күлүм, дастанымы едим бәјан.

Адландырды һаман гызы сарај хэлги Нәстан-Дарчан,
Једдисиндә һејран олду чамалына бүтүн чаһан,
Көзәлликдә хәчаләтди гаршысында ајла күнәш,
Мәлһәм алмыш олса белә, бу һичрана дајанмаз чан.

Гыз чатанда долғун јаша, мән јарадым дөјүшмәјә,
Султан ону һазырларды тәхтү тача варис дејә.
Тәслим етди артыг мәни шаһ, атамын әлләринә,
Топ ојнатдым, шир кәбәртдим, мәшғул олдум әјләнчәјә.

Шаһ гыза бир көшк учалтды, дајанмышды әршә башы,
Диварлары јагут, алмас, истейкамы Јәшәм дашы.
Гаршысында бағча варды, бұллур судан фәвварәси,
Султан бурда јерләшдирди о Нәстанчан гәләмгашы.

Сидр ағачы доғранырды, әтир үчүн күндүз, кечә.
Каһ көшкүндә, каһ бағчада кәзәрди гыз инчә-инчә.
Давар-шаһын дул бачысы Гачетләрдән гајытмышды,
Султан гызы верди она, «өјрәт» деди өз көнлүнчә.

- * Зәрхарајла бәзәнмишди Нәстан олан о имарәт.
Күл чөһрәли һәммин афәт әмр едирди орда хәлвәт.
Бир тәрәфдә гулларла нәрд ојнајырды көзәл Әсмәт.
Габаонда бах беләчә јашајырды о сәрви-гәдд.

Оғул кими бәсләди шаһ; чатдым ахыр он беш јаша.
Күнләрини шаһ мәнимлә кечирирди башдан-баша.
Аслан күчлү, күнәш үзлү, сәрв бојлу бир оғландым,
Һәр јарышда, һәр ојунда мәнә һејран галырды шаһ.

Гуртармазды мән атдығым охдан нә гуш, нә дә һејван.
Гајыдынча топ ојнардыг; шәнләнәрди кениш мејдан.
Сонра шаһын сарајында башланарды ејшү ишрәт,
Бұллур, јагут үзлү чанан инди мәнә гојмаммыш чан.

Өчәл кәлди ганад кәрди, бир күн вәфат етди атам.
Фарсаданын ишрәтинә јерсиз өлүм верди хитам.
Бундан дәрин севинч дүјдү истәмәјән кәсләр шаһы,
Дост ағлады, дүшмән күлдү, јаса батды елләр тамам.

Бәхти күскүн кирдим евә, јас сахладым бүтүн или.
Кечә-күндүз ағлајырдым, кар етмирди бир тәсәлли.
Атам белә әмр етмишди сарајдакы адамлара:
«Гуртармалы бу матәмдән әзиз оғлум Таријели!

Биз сәндән чох јандыг, оғлум, гијмәтли дост иткисинә!..»
Гызыл-күмүш сачды султан, мән тәсәлли тапым дејә.
Фәрман илә мәрд атамын рүтбәсини верди мәнә,
«Әмири-бар сәнсэн, — деди — вар дәјәрин бу мөвгәјә».

Атам мәни чох јандырды, сығмаз олду дәрдим дилә,
Кәлди вәзир-вәкил, мәни чыхардылар евдән чөлә.
Мән матәмдән чыхдым дејә бир гонаглыг верди султан,
Онлар чыхды пишвазыма, өпүшдүләр һөрмәт илә.

Султан мәнә оғул кими һөрмәт етди, кечдим баша,
Нәвазишлә сарајдакы вәзифәми салды баша.
Мән рәдд етдим, чәтин кәлди атам кими гуллуғ етмәк,
Зорла гәбул етдирдиләр, тә'зим едиб дедим: јаша!

Илләр кечиб. Унутмушам мән чох шеји, амма һәлә
Јадда галыб гәмли күнләр, онлар чәтин кәләр дилә.
Бу вәфасыз, дөнүк чаһан һәр бир заман шәр төрәдир;
Ондан гопан гығылчымлар одландырды мәни белә».

ТАРИЈЕЛИН ИЛК СЕВКИСИ

Икид бир аз ағлајараг, давам етди јенә нәглә:
«Бир күн овдан дәрбарына гајыдырды шаһ мәнимлә.
О әлимдән тутду мәним «Кәл гызымы көрәк» — деди...
Һејрәт!.. Аныб о дәмләри сағ галмышдыр чаным һәлә!

Белә гәшәнк бир бағчаны көрмәмишдим мән бир јердә,
Охујурду назла гушлар ағачларда, чичәкләрдә.
Орда сајсыз фәвварәдән фышгырырды пәнбә сулар,
Асылмышды көшк ичиндә һәр гапыдан зәрли пәрдә.

Сәрв ағачлы, зүмрүд барлы — зәни едәрдин, тикмиш аллаһ,
Кәлиб көшкүн гапысында енди атдан Фарсадан шаһ.
Кирдик көшкә, бахдыг сарај бәзәнмишдир халыларла...
О алдығын јаралара нечә дөздүн, еј көнүл, аһ!

Шаһ әмр етди: «Һајды, кәтир, верәк гыза беш-он турач»,
Кәтирдим мән... о күндән дә јох дүшдүјүм дәрдә әлач.
Алмас низә кәрәк мәнә даш көнлүмү дәлмәк үчүн,
Мән о күндән вермәкдәјәм бу вәфасыз һәјата бач.

Мә'лум ишдир, шаһ гызыны кизләдирди намәһрәмдән,
О, пәрдәни ачыб кирди, бир тәрәфдә дајандым мән.
Көрмәдим мән һеч бир кәси, ешидилди сөһбәт сәси
Деди: «Әсмәт, әмирбардан турачлары ал кәтир сәни»

Мән гапыда дајанмышдым, Әсмәт ачды зәр пәрдәни,
Көрдүм гызы, ағлым учду, севда гылды сәрсәм мәни,
Әсмәт кәлди, турачлары алды мәнән јана-јана...
Ејваһ, бу дәрд јандырачаг өмүр боју, көнүл, сәни.

Инди сөндү көјдә күнү батил едән көзәл чыраг!».
Јар адынын чәкилмәси үздү ону, бајылдараг.
Ағлашдылар пәһләванла Әсмәт, дүшдү сәс дағлара,
Дедиләр ки: «Икид голлар кара кәлмәз елдән ираг!»

Таријелә су чиләди гыз ајылты пәһләваны,
Данышмады узун мүддәт, дәрд әлиндән јанды чаны.
Чөкүб јерә башлады о, ачы-ачы шикајәтә,
«Ејваһ, — деди, — мүдһиш имиш хатырламаг о чананы!»

Гәфләт едиб ујанлар да гыса өмрә кедәр һала,
Умма кәлди-кедәр севинч фанилијә чарә гыла,
Валәһәм мән арифләрин дүнјаја хор бахмасына,
Мән данышым, сән гулаг вер сөјләдијим бу әһвала.

Әсмәт алды турачлары, бир јана јол тапмадым мән,
Әгл-һушум кетди башдан, голларым да дүшдү күчдән.
Ајылдыгда гулағыма бәрк ағлашма сәси кәлди,
Бахдым, бүтүн евин халгы чеврәмдәдир, дүшүб шивән.

Мән әтрафа бахыб көрдүм — јатдығым бир гәшәнк отаг.
Һәрәмилә падишаһ да көзләјирди, ағлајараг.
Һәр икиси үзләрини чырмаглајыб, сызлајырды,
Башым үстә кәлди чиндар, «бу овсундур» — деди анчаг.

Мән көзүмү ачан кими, шаһ бојнума долады гол,
Жөзү јашлы деди мәнә: «Тәк бир кәлмә даныш, оғул!»
Һеч бир чаваб вермәдим мән, бахыб дурдум дәли кими,
Ахын етди гәлбимә ган, шаһ өнүндә бајылды гул.

Һафиз, молла ахыб кәлди дәстә-дәстә һәр бир јандан,
Башым үстүн кәсдирдиләр, охудулар хејли Гуран.
Чин вурмушдур, зәнн едәрәк, таса бахыб ачдылар фал,
Үч күн тамам галдым өлү, кизли-кизли јанырды чан.

«Бу хәстәлик нәдир?» — дејә һејран олду тәбибләр дә,
Бу бир хүлја далғынлығы — дәрман јохдур белә дәрдә,
Мән һәрдән бир сычрајараг, сөјләјирдим сәрсәм сөзләр,
Шаһ һәрәми үздү онда көз јашындан дәнизләрдә.

Нә өлүјдүм, нә дә дири, мән бу һалда галдым үч күн,
Ајылдыгда дүшдүм баша—нечүн һалым белә дүшкүн.
Сөјләдим ки, чаван өмрүм нәдән кетди белә һәдәр,
«Сәбр көндәр, — дедим, — аллаһ, кеч ачылса белә дүјүн!»

Бир ан, рәббим, ешит — дејә нијаз етди көнүл һагдан —
Јазыг гулам, сәбир көндәр, галхаммарам мән јатагдан.
Бурда галсам, сирр ачылар, көмәк көстәр, кедим евә». —
Танры дүјдү нијазымы, көнүл гүввәт булду јохдан.

Шаһ јанындан кәлән чохду, бир аз гүввәт тапды чаным,
Хәбәр чатды Фарсадана, көрүшмәјә кәлди ханым.
Севинчиндән башы ачыг, дуруб кәлди шаһын өзү,
Башгалары сусмуш икән, өјдү мәни мәрд султаным.

Отурдулар сағ-солумда, једирдияр бир аз јемәк,
Сөјләдим ки: «Падишаһым, инди гүввәт тапды үрәк,
Изн верин, миним аты, бир аз кәзим чөл-чәмәндә».
Ат верилди, тез атландыг, султан мәни гојмады тәк.

О күн кәздик биз һәр јери, чыхдыг чөлә, ендик чаја,
Мән гајыдыб кәлдим евә, дөнүб кетди шаһ сараја.
Бахдым евдә, һалым хараб, дәрд үстүнә јаманды дәрд.
Дедим: «Еј бәхт, зәлил олдун; өлүм, јетиш сән һараја!»

Көз јашлары, бәт-бәнизи чевирмишди зә'фәрана,
Јүз мин бычаг бирдән батды јанғын тутмуш дәрдли чана.
Бир даландар кирди евә, о чағырды хәзнәдары;
«Бәлкә бунлар билир», — дедим, хәбәр алдым јана-јана.

«Әсмәт кәлди» — сөјләдиләр, дедим: «Вармы тәзә хәбәр?»
Бир аз кечмиш, көрдүм мәнә јардан хәбәр кәтирдиләр.
Һејрәт сарды јанар гәлби; нә кәләрди ачиз әлдән,
«Әсмәт јалан демәз» — дедим, мәрд ол, дәрдә синәни кәр!

Нечүн севди бу гыз мәни, сирр ачмаға етди үрәк,
Чүнки мәһрәм санылдыг биз, бу севдаја көнүл верәк,
Гыз алданар, дедим, сонра башлар мәни мәзәммәтә,
Ешгә лајиг чаваб јаздым, мән бу јолда дүшүнәрәк.

Гэлбимдэки јангын артды, чаландыгча күнлэр-күнэ,
Топ ојајан икидлэри кәтирэн ким көз өнүнэ.
Мән сарајда галдым артыг, бир чох тәбиб кәлиб кетди.
Та о күндән дүнја тамам һарам олду мән дүшкүнэ.

Чөкдү зүлмәт сөнүк гәлбә, билмәз олду тәбибләр дә,
Кимсә чарә көстәрмәди мәни јахан јаман дәрдә.
Ган дедиләр, шаһ әмр етди, алды чәрраһ голумдан ган,
Разылашдым, инди кизли дәрдә, дедим, чәким пәрдә.

Ган алдырыб, мән јатагда узанмышдым хејли биһал,
Нөкәр кирди, бахдым она, «нә вар?», дедим, едиб суал.
«Әсмәт гулам көндәрмишдир». Әмр еләдим кәлсин евә;
Бу гыз мәнән нә истәјир? Билинмир ки, әмри-маһал.

Гулам верди о мәктубу, мән охудум көзәл-көзәл,
Анладым ки, јарым мәни көрмәк истәр бир ан әввәл.
Чаваб јаздым: «Һаггын вардыр, күлүм, һејрәт ејләмәјә
Сән ки, дә'вәт ејләјирсән, кәлләм, мәни билмә тәнбәл».

Дедим: «Көнүл, нә јанырсан јар одуна јаваш-јаваш,
Әмирбарам, һинд өлкәси әјир мәним әмримә баш.
Һәркаһ бирдән шүбһә доғса, јохлар онлар дәфәләрлә,
Ешгим халга мә'лум олса, «чых— дејәрләр елдән бирбаш!»

Мәнән хәбәр билмәк үчүн адам кәлди Фарсадандан,
«Хејир вармы?» — дејә сормуш вүчудумдан ахан гандан,
Мән дедим ки: «Ган алдырыб, үз гојмушам сағалмаға,
Зијарәтим јахын» — дејә, мән севиндим буна чандан.

Шаһ сарајда сөјләди ки: «Хәстәләнмә бир даһа бах!»,
Миндирдиләр мәни ата, белимдә јох кәмәр, садаг.
Чүрә тәрлан учуртдум мән, турачларда галмады чан,
Нишанчылар, ох атаркән, бағырдылар: «Сағ ол, гочаг!»

Јахшы мәчлис дүзәлтдик биз гајыдынча о күн овдан,
Мүгәниләр, чалғычылар дејиб-чалды јорулмадан,
Зијәфәтдә гонаглара надир шејләр бағышланды;
Башындакы адамлара хејли хәләт верди султан.

Чох чалышдым јенилмәјәм, јенди мәни кәдәр јенә,
Андым ону, чан алышды, аман вермәз олду мәнә.
Чәм еләдим тај-тушуму, бәнзәтдиләр мәни сәрвә,
Мән өзүмү вурдум кефә, белә дәрдин чарәси нә?

ЭМНЭГЭЛЭГ
ЭНЭГЭЛЭГЭГЭГ

Гулагыма пычылдады кэлиб јахын хэзинэдар:
«Бир јад гадын кэлиб, сэни көрмэк истэр, эмири-бар,
Гэшэнк үзү чилвэлэнир, өртүлмүшдүр түллэ гэшэнк».
Дедим: «Өзүм чағырмышам, ал ичэри, бир ишим вар».

Мэн галхынча, тај-тушларым дурду јемэк сүфрэсиндэн,
Дедим ки, сиз бахын кефэ, дарылмајын, кэлинчэ мэн.
Көчдим јатаг бөлмэсинэ, көрдүм кешик чэкир нөкэр,
Өз-өзүмэ үрэк вердим, дедим, рүсвај етмэјэсэн.

Бахдым, кэлир һөрмэт илэ бир јад гадын мэнэ сары,
Сөјлэди ки: «Мэни сэнэ јоллајанын һагдыр јары!»
Һејрэт етдим, дедим: «Кимдир бу ашигэ салам верэн? —
Севда буну рүсвај едиб, элдэн кедиб ихтијары».

Гадын деди: «Гэлбим мэни утандырыр хејли бу күн,
Зэни етмэ ки, севдим кэлдим, көнлүм дејил елэ дүшкүн.
Лакин мэнэ үмид верир сэнин сирри сахладығын,
Таирым мэнэ эл узатмыш белэ сирри ачмаг үчүн.

- * Деди: «сэнин эзэмэтин бир чашгынлыг верир мэнэ.
Ханымымын бујруғуну јетирирэм мэн јеринэ.
Севэн бир гыз чэсарэтлэ өз гэлбини ачыр сэнэ;
Инанарсан, диггэт етсэн бу намэнин сөзлэринэ!»

НЭСТАН-ДАРЕЧАНЫН СЕВКИЛИСИНЭ БИРИНЧИ МЭКТУБУ

Көрдүм мэни ешгэ салан гыз көндәрмиш мэктуб мэнэ,
Јазмыш: «Оғлан, мэн сэнинэм, сәбәб нэдир бу налэнэ?
Мэтанэтли ол һәр заман, мэн сеvirэм мэтинлэри.
Дејэчэјим һәр нэ варса, Эсмэт ачыб дејэр сэнэ.

Мэнчэ севки дејил эсла сызылдамаг, инилдэмэк.
Ашиг олан бир шэхс үчүн чэсарэт вэ һүнэр кэрәк!
Бизэ Хэтај өлкэлэри бачи-хэрәч вермэлидир,
Икид исэн, өз күчүнү кет онлара көстэр, көрәк!

Сэнэ кетмэк арзусунда олуб гэлбим лап эввэлдэн.
Анчаг фүрсэт тапмамышам сэнинлэ тэк көрүшэм мэн.
Үч күн эввэл көрдүм сэни, эһвалындан тутдум хәбэр,
Биһуш һајда отурмушдун тэхти-рэван ичиндэ сэн.

Инди динлә, верим сәнә доғру-дүрүст бир көстәриш:
Шанлы бир ад газанмагчүн хәтаҗларла һәрбә кидриш,
Әбәс јерә ағлама сән, төкмә көздән ганлы јашы,
Ишыглатдым гәлбини мән; күнәш өзкә нејләр имиш!»

Әсмәт сөһбәт еләјирди утанмадан чәсарәтлә.
Нә сөјләјим мән өзүмдән, нәш'әм кәлмәз олду дилә
Бир гуш кими чарпан гәлбим титрәјирди севинчимдән,
Үзүм санки бүллур олду, јанагларым дөндү лә'лә».

ТАРИЈЕЛИН МӘШУҒӘСИНӘ ЈАЗДЫҒЫ БИРИНЧИ МӘКТУВ

Өз көзүмлә о мәктубу охудум мән дәнә-дәнә,
Чаваб јаздым: «Мәним ајым, наз еләмәз, күнәш сәнә.
Аллаһ, көрүм, нәсиб етсин, кәлсин дәрдин ширин чана,
Зәнн едирәм рә'јадајам, инанмырам бу хош күнә».

«Мән сөз тапа билмәјирәм, Әсмәт, — дедим — имдада кәл,
Сөјлә она тутгун гәлбә бир шәфәгсән, сән еј көзәл!
Бундан сонра бајылмарам — сән өлүјә һәјат вердин.
Намәрдәм мән һәр әмринә ејләмәсәм, күлүм, әмәл».

Әсмәт деди: «Ханым мәнә бујурмуш ки, гураг һијлә.
Һеч бир хәбәр билмәсинләр, көрмәсинләр сизи һәлә.
Тарјел кәлсин: санки мејли мәндә дејил, сәндә имиш,
Әмири-бар јәмин етсин, кәлсин тәмиз нијјәт илә».

Чох бәјәндим мәсләһәти, шашдым онун камалына,
Әсмәт мәнә имкан верди, бахдым гәшәнк чамалына;
Гаршысында көрүнмәкдән утанырды күнәш белә,
Бир шө'ләси кифајәтди күндүзләрин завалына.

Мәнсә она, даш-гаш долу, пешкеш етдим бир гызыл чам,
О сөјләди: «Истәмирәм, елә билдин јохса ачам.
Бах бу бәсдир, — дејиб алды, сәккиз дирһәм бир үзүјү, —
Мән јадикар көтүрүрәм, зәнн етмәјин, бир мөһтачам».

Әсмәт кетди, шәфа тапды гәлбимдәки ағыр јара,
Тутгун көнлүм ишыгланды, үрәк күлдү, вура-вура.
Дөндүм јенә әјләшдим мән кефлә ишрәт сүфрәсинә,
Бир чох шејләр пешкеш етдим; вурун! — дедим гонаглара.

ТАРИЈЕЛИН ХЭТАЈЛАРА МЭКТУБ ВЭ ГАСИД КӨНДЭРМЭСИ

Мэн јолладым хэтајлара мэктуб, вериб бир нэфэрэ:
«Һиндин бөјүк падшаһы ки, аллаһдандыр һөкмү јерэ,
Һүзурунда садиг олса, тох ејлэјэр һәр бир ачы.
Ким сәдагәт көстәрмәсә, өз бәхтиндән дүшәр кирә.

Мәним әзиз гардашларым, кечән сәфәр кечмиш ола,
Бу фәрманы алан кими јубанмадан дүшүн јола.
Кәлмәсәниз, биз кәләрик; хәлвәт дејил, бир мәрд кими,
Онда сөз јох, үзәрсиниз ганда, әл-гол чала-чала.»

Мән елчини көндәринчә, јолдаш олдум севинч илә,
Дәрдү гәмсиз кәзиб дурдум салонда мән күлә-күлә.
О заманлар дөвр едирди фәләк мәним истәјимчә;
Бир дәлијәм инди, мәндән гачыр чөлдә һејван белә.

Бијабана дүшүм, дедим, сонра ондан данышдым мән,
Тәј-тушларым гонаг етди, күнүм кечсин дејирдим шән.
Нә едим мән — хәјалпәрвәр бир мәнһәббәт диванәси?!
Өмрә лә'нәт јағдырыдым, безикмишдим дәрд әлиндән.

НӘСТАН-ДАРЕЧАНЫН ТАРИЈЕЛИ ЧАҒЫРМАСЫ

Бир күн кәлдим мән сарајдан, кирдим евә—јатым дејә.
Дүшүндүкчә јалныз ону, һәсрәт олду көз мүркүјә.
Јардан мэктуб алмыш идим, севинирдим, бир дә бахдым,—
Бири кәлди хидмәтчимә бир кизли сөз сөјләмәјә.

«Әсмәт гулам көндәрмишдир». Дедим «Һајды ал ичәри!»
Јазмыш, деди, Әсмәт: «Сәни дә'вәт едир көзәл пәрн».
Чыхдым јола мән гуламла, кетдим јары зијарәтә.
Севинч ахды тутгун гәлбә, чөздү ағыр зәнчирләри.

Кирдим баға данышмадан, көрүшмәдән һеч бир кәслә,
Орда мәни гаршылады бачым Әсмәт күлә-күлә.
Сөјләди ки: «Чыхармышам гәлбиндәки тиканы мән,
Кир дојунча тамаша гыл о саралмаз гызыл күлә».

Гыз азачыг күч көстәрди, ачылды бир ағыр пәрдә,
Бәдәхшанын ал лә'линдән бәзәнмиш тахт варды евдә.
Әjlәшмишди тахт үстүндә Нәстан парлаг күнәш кими,
Гара көзләр «чых кет» деди гәлбимдәки ағыр дәрдә.

Бахды чанан гонагына, данышмадан бир сөз белә,
Хеjли мәһрәм адам кими сүздү мәни нәвазишлә.
Сонра гызлар данышдылар... Әсмәт кәлиб, гулагыма
Хәлвәт деди: «Битди көрүш». Мән одланыб, чыхдым чөлә.

Әсмәт чыхды өтүрмәjә; ендирилди зәрли пәрдә,
«Еj бәхт, — дедим — ниjә салдын, сән тазәдән мәни дәрдә?
Бир аз әввәл сағалтмышкән, бу мәһв етмәк нәдир, сөjlә,
Аjры дүшдүм, көнүл бомбош, умдуғумдан jох әсәр дә».

Кечдик багдан, үрәк-дирәк верди jолда бачым Әсмәт,
Деди: «Белә бир кедишә мә'на вериб һөкми-мөһнәт,
Багла бу гәм бағчасыны, ач шадлығын гапысыны,
Гыз мәғрурдур, утанчагдыр, мүшкүл олур өнчә сөһбәт».

Дедим: «Әсмәт, гәлбимдәки дәрдә дәрман сәнсэн, ачы!
Мәктуб jолла, хәбәр көндәр, тәскин елә бу мөһтачы!
Анд верирәм, чалыш мәни чананымдан аjры салма,
Мәндән jана бир шеj билсэн, кизләмә кәл мәндән, бачы».

Миниб аты кәлдим евә, чаjлар дашды көз jашымдан,
Jатым дедим, диванәjә вермәз олду кәдәр аман;
Бүллур үзүм, ал jанағым, дөндү олду тамам көмкөj;
Мән кечәдән хошланырам, истәмирдим ачылсын дан.

ХӘТАJ ШАҒЫНЫН ТАРИJЕЛӘ ЧАВАБ МӘКТУБУ

Көзләjирдик, о күнләрдә елчи кәлди хәтаjлардан,
Ловға чаваб jазмышдылар; сөзләриндән дамырды ган.
«Биздә горхаг адам jохдур; чох мөһкәмдир галамыз да,
Мән кимсәjә бач вермәрәм, сән нә шаһдан дәм вурурсан?»

Тариjелә бу мәктубу jазмышам мән султан Рамаз,
Чызма-гара мәктубуна чаваб вердим, сән гулаг ас.
Чох ағырдыр әлим мәним, сән нә меjдан охуjурсан?
Ловға-ловға бир дә мәктуб jазмаjасан, аj jарамаз!»

Мэн дэ гошун чэм елэдим, өз көмөкчим јайды фәрман,
 Гинддэ орду топладым ки, сајча чохлу улдузлардан.
 Ахыб кэлди һүзурума узаг-јахын бүтүн елләр,
 Тамам долду әскәрләрлә дашлы чөлләр, кениш мејдан.

Һеч бир јердә дајанмадан, кэлди онлар тез чапараг,
 Јохлајынча ачды мәни ордумдакы бу тәмтәраг.
 Ајагдан чәлд, голдан гәви, низамда чох көзәлдиләр,
 Һәр бириндә бир көһлән ат, Харәзмдән кәлмиш јараг.

Шаһын гара вә гырмызы бајрағыны галдырдым мән,
 Әмр вердим сајсыз гошун дүшсүн јола сәһәр тездән.
 Ағлајырдым өз-өзүмә, сөјләјирдим: нә бәдбәхтәм,
 Кетмәк мүмкүндүрмү мәнә чанан илә көрүшмәдән?

Кәлдим евә, хәстә көнлүм дәрд әлиндән дөндү гана,
 Көзләримдән ахан јашлар дөндү чылғын бир үммана;
 Дедим: «мәним гара бәхтим көрән бир күн ачылармы?
 Бир күлү ки, мәчнун дәрмәз, нә лазымдыр бәс күл она?!»

**ТАРИЈЕЛЛӘ НӘСТАН-ДАРЕЧАНЫН
 КӨРҮШҮ**

Бирдән гулам кирди, буна һејрәт етдим әввәлчә мән,
 Бахдым, мәктуб кәтирмишдир мән дәрдлијә Әсмәтимдән.
 О јазырды: «Күнәш сәни дә'вәт едир һүзуруна,
 Ағламағын нә фајдасы, зијарәт ет кәл күлү сән».

Чох севиндим бу дә'вәтә, нә һачәт вар данышмаға,
 Гаш гаралды, чыхдым евдән, кедиб чатдым һаман баға.
 Әсмәт мәни гаршылајыб хәбәр верди күлә-күлә;
 «Ај көзләјир сәни, еј шир, һајды, бујур дүш габаға».

Мән Әсмәтлә кирдим евә, чыхдым көзәл бир ејвана,
 Ај доғунча мави көјдән, ишыг јайды һәр бир јана.
 Гыз әјниндә јашыл кејим, отурмушду — һәр јер халы,
 Бахдым гәшәнк әндамына, көзәл үзә, зәриф чана.

Мән дајандым бир кәнарда, атдым кетди гәм сөзүнү,
 Ишыгланды тутгун көнлүм, верди јерә дәрд өзүнү.
 Јасланмышды јасдыглара күндән көзәл назлы чанан,
 Бир аз бахыб, јасдыглара пүнһан етди күл үзүнү.

Эмр елэди чанан: «Эсмэт, де эjlэшсин эмири-бар»,
Эсмэт галхыб jасдыг гоjду, мэн отурдум, гаршымда jар,
Күскүн көнлүм долду тамам севинчлэрлэ, нэш элэрлэ...
Аһ, мэн нэлэ сагам... Jарын сөзлэрини едим тэкрар:

«Күсдүн, — деди — мэн сэнинлэ данышмадым о күн нэлэ,
Аjры галдын; элбэт солар, бахмаjынча күнэш күлэ.
Нэркиз көзүн ахытды jаш, сэн jорулдун агламагдан,
Неjлим, сэндэн утанырам; данышмадым билэ-билэ.

Һэjа лазым гадынлара, еркөклэрлэ данышаркэн,
Лакин ачыб сөjlэмэсэк, дэрд jаманар дэрд үстүндэн.
Күлүмсүндүм, доғру, лакин доғраjырды дэрд ичимдэн,
Онунчүн дэ кечэн күнү гызла хэбэр көндөрдим мэн.

О күндэн ки, мэн сэнинлэ таныш олдум һаман саjаг,
Намусума анд ичирэм, мэн сэнинэм, сэнин анчаг!
Бил сэнинлэ мэн үрөкдэн бағламышам әндү-пейман,
Алдадарсам, бәхтим дөнсүн, гоj өлдүрсүн чәнаби-һагг.

Хәтаjларла кир дөjүшә, өлкә газан, ел зәбт елә,
Аллаһ гоjса, галиб олуб, тез дөнәрсән севинчлэрлэ.
Лакин сәни мән бир даһа көрмәjинчә, неjlәрәм, аһ?!
Вер гәлбини, ал көнлүмү, бәлкә дөзүм бу мүшкүлә».

«Көстәрдиjин нәвазишә jох, көзәлим, мән дә дәjер,
Бу илтифат һагдан кәлир, танрым мәнә салды нәзәр.
Сәнин нурун тутгун гәлби шәфәгләрдән шәффаф етди.
Өмин ол ки, мән дә сәнин бир гулунам гәбрә гәдәр».

Анд да ичдик һәр икимиз, бир китаба басараг әл,
Играр етди севдасыны мәнә гаршы һаман көзәл.
«Сэндән башга бир нәфәри көнлүм севсә, дилдә эзбәр
Деjәчәjәм дөнә-дөнә: «Аллаһ, өзүн көндәр әчәл».

О мәнимлә сөһбәт етди, ширин-ширин кәлди дилә.
Меjвә jедик, ихтилата мәшғул олдуг күлә-күлә,
Сонра галхдым, бир аз кечмиш, кетмәк үчүн аглаjараг,
Дилдарымын күл чамалы тутгун үзә jаjды шө'лә.

Аjрыларкән, дуjдуғум дэрд jазылмагла кәлмәз баша,
Мән дүнjаjа тәзә кәлдим чанда севинч аша-аша.
Бу бошдугда күнэш кими парлаjан нур санки мәнәм,
Сән даjандын бу һичрана, көнүл, jохса дөндүн даша?!

ТАРИЈЕЛИН ХЭТАЈЛАРА ГАРШЫ
БӨЛҮК ХЭРБИ ЈҮРҮШҮ

- Сүбн олунча миндим аты, эвр елөдим: «Чал кэрэнај». Ордумдакы хазырлыгдан нэ сөjlөјим сэнэ, haj-haj! Етдим сэфэр, хэтайлара көстөрим ки, кимдир гөрхаг, Чэтин јолла, дар чыгырла орду сүрмөк дејил голај.

Чыхдым һиндин һүдудундан; мән ајрылдым хејли заман, Кәлди бир күн хан Рамазын бир адамы хэтайлы хан, Бу хан јахшы хэбэр верди, гәлбим тамам сакит олду; «Сизин һиндли кечиләрдән бизим гурдлар гуртармаз чан!»

Көндәрмишди султан Рамаз чох гијмәтли бир әрмаған. Шаһ адындан јалвардылар, истәдиләр мөндән аман: «Дағылмамыш кәл гәбул ет галамызы, малымызы, Анд ичирик һүзурунда — кәрдәнимиз назик гылдан.

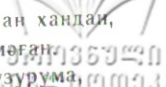
Өзүмүз дә пешиманыг, күнаһымыз јөхса белә, һәркаһ бағышлаасан бизи, кәлмә бура орду илә. Дағытмајын өлкәмизи, һагдан бизә јағар гәзәб, Кәлин, бир аз пәйләванла галамызы алын әлә».

Мән чагырдым вәзирләри мәсләһәтә, етдик ичлас, Сөjlәдиләр: «Сән чавансан, ачыг дејәк, сән гулаг ас! Булар јаман һијләкәрдир, бир јол көрдүк буну һәтта, Өлдүрәрләр бирдән сәни, онда дәрдә дөзмөк олмаз.

Сечиб јахшы икидләрдән, һүчүм ејлә сән дүшмәнә, Гошунун да кәлсин далдан, давам етсин сэфәринә. Онлар ихлас көстәрсәләр, анда чәкиб, беј'әт етдир, Өкәр тәслим олмасалар, әз онлары дөнә-дөнә».

Көрдүм јахшы мәсләһәтдир, гулаг вердим вәзирләрә, Сөjlәрдим ки: «Султан Рамаз, фикрин ајдын мәнә көрә. Беј'әт етсән — амандасан; јөхса сәнин вај һалына! Ордум галыр, беш-он атлы, мән кәлирәм сизин јерә».

Өз ордумдан сечиб алдым үч јүз гочаг икид нәфәр, Гошун галды өз јериндә, мән онларла етдим сэфәр. һансы чөлдән кечсәм, — дедим, кәлин сиз дә һаман јолдан Узашмајын, чатын мәним имдадыма, вереәм хэбәр.

Үч күн кетдим, бир дә көрдүм, елчи кэлди һаман хандан,
Кәтирмишди һүзурума бир чох хәләт, бол әрмәһан
Хан демишди: «Мәғрур икид, сән бирчә кәл һүзурума,
Чох гиҗмәтли һәдиҗләләр алачагсан мәнән, инан».

Бундан сонра демишди ки: «Јалан билмәз султан Рамаз,
Чан атырам, икид, сәни етмәк үчүн өзүм пишваз».
Мән дедим ки: «Валлаһ сәнин фәрманына табеҗәм мән,
Мән һазырам нәвазишә, гул атаја дүшмән олмаз».

Бурдан кечдим, о јанларда ендим галын бир ормана,
Һаман јерә елчи кәлди, башладылар анд-амана,
Көһлән атлар кәтирдиләр, дедиләр ки: «Бизим султан
Сәни тезчә көрмәјинчә, инан, кәлмәз һеч имана».

Пишвазына чыхым дејә көндәрмишди Рамаз хәбәр:
«Гисмәт олса, раст кәләрик биз сәнинлә сабаһ сәһәр».
Елчиләрә мәнзил вердим; динчәлмәкчүн кечә, дедим,
Онлар әзиз гонаг кими истираһәт ејләсинләр.

Доғру имиш дејирләр ки, һеч јахшылыг кетмәз һәдәр,
Елчиләрдән бири галыб, мәнә кизли верди хәбәр:
«Истәјирәм әвәз верәм, бојнумдадыр миннәтиниз,
Вәфасызлыг олар, инди узаг кәзсәм сиздән әкәр».

Чүнки сизин атанызын сајәсиндә чыхдым үзә,
Хәјанәт вар, билин, дејә, гачдым хәбәр верим сизә.
Бу күл үзү, хош әндамы көрмәк ағыр олмуш мәнә,
Нәгл еләјим, сән гулаг вер сөјләдијим доғру сөзә.

Алданмајын, хаиндиләр бу уғурсуз елчиләр дә,
Јүз минлик бир орду алыб кизләтмишләр јахын јердә,
Отуз мин дә башга јердә; онунчүндүр «тез кәл» демәк;
Сән әлүстү чарә гыл ки, дүшмәјәсән јаман дәрдә.

Шаһ чыхачаг пишвазына, бахачагдыр һәр кәс она,
Ордусу чәнк ачанадәх, верәчәкләр күч јалана,
Онлар түстү јандырачаг, сарачагдыр түстү јери,
Ордуи тамам мәјв олачаг, галачагсан јана-јана».

Чох меһрибан һаман шәхсә разылыгла дедим: «Јаша,
Кедиб гошуя елчиләрә, дүшмәсинләр бир шеј баша.
Сағлыг олсун, мән чыхарам көстәрдијин јахшылыгдан,
Намәрд адам дејиләм мән, унутмарам сәни, һаша».

Бу сирри мэн кизли тутдум, сөjlэмәдим һеч бир кәс;
Нә мәсләһәт кәрәк, дедим, чыхар һәр нә гисмәт исә.
Ордум һәрчәнд узагдаjды, мән көндәрдим адам jенә;
«Ашын дағдан-дашдан, дедим; чевик кәлин, бирнәфәсә!»

Сәһәр дурдум елчиләрә көндәрдим бир белә хәбәр:
«Деjин шаһа мән һазырам, сағлыг гисмәт олса әкәр,
Чых пишваза». Jарым күн дә jол кетдим мән чәкинмәдән,
Кизләнилмәз өлүмдән ки, сән неjlәсэн, кедәр һәдәр.

Мән дырмандым бир тәпәjә, тоз jаjылды, бахдым, дүзә,
Өз-өзүмә дедим: «Рамаз кәлир — бир тор гуруб бизә»
Ордума бир нәгшә төкдүм, сонра дедим әскәрләрә:
«Онлар гурбан олачаглар гылынч, корда, низәмизә!»

Гардашларым, дедим, бунлар үз чевирди хаин jола,
Һеч бир зәрәр кәлмәмәли бундан әсла икид гола;
Шаһ jолунда олса шәһид, руһу пәрвәз едәр көjdә,
Кирәк һәрбә, бош jерәми бағланмышдыр гылынч белә?!»

Мән ордуjа «Атлан! — дедим, — Аслан кими чәкин нә'рә!
Долдуг дәмир кеjимләрә, чиjинликли зиреһләрә.
Әскәрими дүздүм сәфә, һүчүм етдим һаман саат,
Аһ о әjри гылынчымла нә гәдәр баш төкдүм jерә!»

Јахынлашдыг, көрдү силаһ гуршанмышыг, донду дүшмән,
Бундан хәбәр алмаг үчүн көндәрди бир адам султан.
Демишди ки: «Етдиjиниз бу хәjәнәт jерсиз олду,
Нечүн силаһ ишләтдиниз наразыjыг хеjли бундан».

Тапшырдым ки, деjин шаһа: «Вагифәм мән һижләнизә,
Төкдүjүнүз тәдбир исә, анчаг нәсиб олмаз сизә.
Ел дәбинчә ал ордуну, кириш һәрбә, күчүн варса,
Гылынч чәкиб гырмаг сизи вачиб олмуш артыг бизә».

Кәлән елчи дөнүб кетди, гаjытмады о бир даһа,
Онлар түстү көндәрдиләр пусгудакаы ордукаһа,
Гошун чыхды пусгусундан, jүрүш етди ики jандан,
Дүшмән хеjли гүввәтlijди, мән күвәндим тәк аллаһа.

Силаһдара «Низә!» — дедим, — әл узатдым дәбилгәjә,
Чырпынырдым мән онларын сәфләрини jарым деjә.
Онлар дуруб бөлүк-бөлүк, көзләдиләр һәjәчансыз,
Мән меjдана тәкчә кирдим, дүшмән илә дөjүшмәjә.

Жахынлашдым. «Дәлијмиш бу» сөjlәдиләр бир-биринә,
Вар күчүмлә һүчүм етдим ордукаһын кур јеринә,
Јерә вурдум бир нәфәри, битди иши, сынды һизам
Чәкдим гылынч әһсэн, гылынч, устадынын һүрәри.

Кәклик көрмүш гырғы кими, чумдум дүшмән ојлағына,
Мән о гәдәр адам гырдым, дөндү мејдан леш дағына.
Алыб јерә чахдыгларым фырланырды јумаг кими,
Гырдым габаг бөлүкләри, гатдым јерин торпағына.

Дөјүш гызды, дүшмән мәни һалгалады дөрд бир јандан,
Һәр вурдугум кәбәрирди; чајлар чошду ахан гандан.
Чапдыгларым ат үстүндән салланырды хурчун кими,
Һансы сәмтә чеврилсәјдим, гачырдылар һәјәчандан.

Ахшам үстү һүндүр јердән бир көзәтчи салды һарај:
«Аллаһ бизә гәзәб етди, дајанмајын, гачын, вај-вај!..
Сај-һесабсыз орду јохса гырачагдыр тамам бизи,
Чох күчлү бир орду кәлир, тоз учалыр көјә лај-лај».

Анлашылды: бизимкијди чапыб кәлән бу дөрднала,
Хәбәр билиб имдад үчүн чыхмышдылар һәмән јола.
Даға-даша сығмајырды бизим әскәр чохлуғундан,
Онлар чыхды бир тәрәфдән, кәрәнај, синч чала-чала.

Дүшмән бирдән дујуг дүшдү, баш көтүрдү дүшдү дүзә,
Мәним ордум, архасындан һүчүм етди, дүшдү изә.
Рамаз шаһы салдым атдан, гаршылашдыг гылынч илә,
Һеч бирини өлдүрмәдик орду әсир дүшдү бизә.

Кәмәнд илә салыб кирә горхусундан гачанлары,
Чөлдән тутуб кәтирмишди пишдарымыз о ханлары.
Ән'ам алды бүтүн ордум, чәкдикләри зәһмәт үчүн,
Әсирләр дә инләјирди сап-сағ икән өз чанлары.

Динчәлмәкчүн ендик атдан, узашмадыг ганлы дүздән,
Голумда бир јарам варды, дејил иди чох да үздән;
Гошун әһли јахынлашыб, бир-бир кәлиб бахды мәнә,
Ордум мәни мәдһ етмәјә ачиз галды о күн сөздән.

Хејли ихлас көстәрдиләр, ширин сөзләр сөjlәдиләр,
Хејир-дуа верирдиләр, өпүшдүкчә бирәр-бирәр.
Аглајырды өпүб мәни јетишдирән сәркәрдәләр,
Мән ачдығым јаралара бахыб һејрәт ејләдиләр.

Гошун төкдүм һәр тэрэфэ ки, дүшмәни етсин талан,
Чөлләр гызыл дон кејинди, мән истәдим ганыма ган.
Мәмләкәтин һәр бириндән гәнимәтләр кәлди бол-бол,
Чарпышмадым бүрч көрәндә — тәслим алдым, вурушмадан.

Мән Рамаза сөјләдим ки: «Вагиф олдум һижләнизә,
Әсиримсән артыг мәним, инди чалыш чых тәмизә.
Бәркитмәјин галалары, бүтөв тәслим един бизә,
Башга јолла даврансаныз, инанмарам мән дә сизә».

Рамаз чаваб верди: «Даһа нејлим, мәндә галмады чан,
Фагнатымдан⁵ сеч бирини, ичазәнлә верим фәрман,
Мән көндәрим ону кетсин, десин галанишинләрә,
Верим бүтүн мәмләкәти, сәнин мүлкүн олсун, инан».

Рамаза бир фагнаг вердим, гошдум беш-он икид нәфәр,
Дедим: «Галанишинләри чәкин, кәлсин бирәр-бирәр!»
Онлар тәслим ејләдиләр, чарпышмадан галалары...
Һәр бир јанда гәнимәтләр, хәзинәләр, дәфинәләр.

Чыхдым кәзиб доланмага хәтајларын дијарыны,
Һәр бир өлкә тәслим етди хәзинәнин ачарыны.
Халга дедим: «Мән күнәшәм, јандырмадым сизи лакин
Изин вердим раһат олсун, һәр кәс јесин өз варыны!»

Һәр бир јердә хәзнәләри мән кечирдим өзүм көздән!
Көрдүкләрим кәлмәз саја, бах, кечирәм инди үздән
Мән гәрибә бир күрк көрдүм, јанында бир гәшәнк чалма,
Нечә тә'риф едим сәнә, ајдын олмаз чылыз сөздән.

О парчанын әсли нәјди, анламадым, доғрусу, мән;
«Гүдрәт әли ишләмишдир» — сөјләјирди һәр бир көрән.
Онун јери, анламадым, парчамыјды, шалмы иди,
Мөһкәмликдә, елә бил ки, төкүлмүшдү сал дәмирдән.

«Әрмәгандыр јара» — дејә, гојдум ону мән бир јана.
Сечдим шаһа лајиг шејләр, һазырладым төһфә она
Мән јүкләдим бу шејләри мин гатырла мин дәвәјә,
Бу шејләрлә хејир хәбәр јолладым мән Фарсадана.

Жаздым: «Бөжүк падишаһым, ачмыш сәнин бәхтини һаг.
Хэтајлар тор гурду мәнә, дујуг дүшдүм ондан анчаг.
Әсир етдим шаһларыны; гәнимәтлә дүшдүм јола,
Дүзкүн хәбәр вермәк үчүн кечикмишәм мән бу сајаг».

Зәфәр чалыб, мән Хэтајдан дүшдүм јола һиндә гәрәф,
Јыгдым бүтүн хәзнәләри, чохла јағы олду тәләф.
Мәним дәвәм јетишмәди, өкүзләрә чатдым јүкү,
Истәјимчә газандым мән һәми шәһрәт, һәми шәрәф.

Дүшмән шаһы әсир алыб, јолландым мән доғма елә,
Пишвазыма чыхмыш иди султан атам өзү белә.
Бах, о гәдәр өјдү мәни, утанырам сөјләјәндә,
Шаһ голуму ачды, сарды бир јумушаг дәсмаһ илә.

Хејмәкаһлар⁶ гурулмушду, төкүлмүшдү халг мејдана,
Елләр ахыб кәлмиш иди, бахаг дејә пәһләвана.
Бир гонаглыг дүзәлтди шаһ бурда о күн, далдыг кефә,
Бахды мәнә һејрәт илә әјләшдириб өз јанына.

Һаман кечә кеф ичиндә чыхдыг тамам биз сәһәрә,
Сәһәр чөлү тәрк едәрәк, дахил олдуг шән шәһәрә.
Һиндин шаһы бујурду ки: «Јығын бүтүн әскәрләри,
Бу күн бахмаг истәјирәм мән хэтајлы әсирләрә».

Мән кәтирдим Рамаз шаһы, бојну бүкүк, баш ашаға,
Бахды султан, елә бил ки, бешикләки бир ушаға.
Икиүзлү бир хаинин јахшы вердим мән пајыны,
Бундан бөјүк нә мүкафат истәјирсэн сән гочаға?!

Шаһ, гонаглыг верди дүшмән хэтајларын султанына,
Чох нәвазиш, һөрмәт етди падишаһлыг үнванына.
Сәһәр тездән чағырдылар, чох јаныглы дедиләр ки:
«Сән мәрһәмәт едирсэнми сөјлә көрәк дүшманына?»

«Аллаһ сучдан кечир, — дедим, әрз еләјим, шаһым, сизә,
Бағышлајын сиз дә буну, рәһм еләјин кимсәсизә!»
Шаһ Рамаза сөјләди ки: «Валлаһ, кечдим күнаһындан.
Анчаг сән дә јахшы дүшүн, бир дә хаин чыхма бизә».

* Jүз дэфэ жүз дирһәм гэдэр хэрәч гојдуг биз онлара.
Пулдан башга, гој версинләр дедик, ипәк, атлаз, хара.
Палтар вердик Рамаз илә она јахын оланлара.
Күнаһыны бағышлајыб, «Кет!» — дедик о һөкмдара.

Хәтај шаһы разылыгла тә'зим етди дөнә-дөнә,
Деди: «Сизә хаин чыхдым, аллаһ гәним олду мәнә.
Бир дә белә бир иш көрсәм, ганым һалал олсун сизә».
Дејиб алды әсирләри, өз јурдуна дөндү јенә.

Бир дә бахдым, адам кәлиб падишаһдан сәһәр еркән,
Бујурмушду: «Үч ај вар ки, сәндән ираг дүшмүшәм мән.
Үч ајдыр ки, мән һәсрәтәм ох атмаға, ов әтинә;
Кәл бәрабәр кедәк ова, јорулубсан, билирәм, сән».

Мән сараја јетишинчә, тазылар раст кәлди мәнә.
Гызылгуш да көрдүм орда, бәнзәрди әл пәләнкинә.
Көрдүм, султан һазыр иди, о, күнәшә бәнзәјирди.
Кәлишимдән онун әсла һүдуд јохду севинчинә.

Мәндән хәлвәт, һәрәминә сөјләјирди о күн султан:
«Тамашадыр вурушлардан тәзә дөнмүш бу пәһләван.
Онун јалныз көзәллији һәр гаранлыг гәлби ачар...
Бир ричам вар мәним сәндән, ејлә әмәл, јубанмадан.

Инди динлә, чүнки сәнсиз гәрар вердим, кәнәшмәдән,
Гызым султан олмалыдыр — бизчә тәдбир будур затән
Туба бојлу бу пәһләван гој көрүшсүн бу күн гызла;
Өз јанында отурт гызы, шад оларам, кәләрәм мән».

Биз бир дағын әтәјиндә — дүзәнкаһда етдик шикар;
Һәдсиз иди биздә тазы, түләк тәрлан, сар гырғылар.
Тез гајытдыг, јетишмәдән узаг јолун ајрычына.
Ики дөврә топ ојнундан дашынмаға вердик гәрар.

О күн мәнә бахмаг үчүн дырманмышды шәһәр дама,
Бахмазлармы зиреһ кејән, дүшмән эән бир адама.
Көз јашындан саралмыш бир солғун күлү андырырдым,
Доғрудан да, бајыларды, ким бахсајды бу әндама.

Доламышдым мән башыма хәтајлардан галан шалы,
Сөз јох, һејран олмалыјды һәр кәс көрсә белә малы.
Шаһ сарајда енди атдан, биз бәрабәр кирдик евә,
Диндирдим мән көрән кими о күл үзлү, күн чамалы.

Нарынчы дон кејинмишди күнәш кими о күләндам,
Архасында дәстә-дәстә әл бағламыш бир чох гулям,
Күл јанагда парлајырды әкиз мәрчан илә инчи,
Чамалындан нур алырды һәр бир тәрәф, һәр бир адам.

Јараланмыш голум о күн асылмышды бојунумдан,
Шаһ һәрәми галхыб кәлди пишвазыма чох меһрибан.
Оғлу кими өпдү мәним күл үзүмдән дәнә-дәнә,
«Оғлум,—деди,—бундан сонра јенмәз сәни һеч бир дүшмән».

Отуртдулар јанларында, јајылды бу һал чаныма,
Мән бахырдым гаршымдакы көзәл үзлү чананыма.
Көз алтындан бахышдыг биз, јарым бир шеј сөјләмәди,
Көз чәкинчә, сән бахајдын руһумдакы үсјаныма.

Өмрүмдә шән бир гонаглыг көрмәмишәм мән о сајаг,
Падшаһлара лајиг олан бу мәчлисдә кәзди ајаг.
Финчанлары, гәдәһләри фирузәдән, лә'лдәнди,
Шаһ әмр етди: «Бу мәчлисдән бир нәфәр дә чыхмајачар!»

Мүхтәсәр ки, кеф ишиндә дүшмәдим мән һеч вахт дара,
Јар бахдыгча, вермәкдәјди гәлбимдәки јанғын ара,
Јалварырдым: чылғын көнүл, адамлардан сағын, јетәр.
Лакин башга зөвгү вардыр, һеч бахмасан назлы јара.

Мүғәнниләр кәсди бирдән, әмр единчә «сусун» — дејә,
Шаһла ханым: «Еј Таријел, бу севинчә, бу нәш'әјә
Сәбәб сәнсэн; биз севиндик, дүшмәнләрин хар! — дедиләр,
Һејрәт етди көрән сәни: «Нечә сығыр јерә, көјә!»

Хәләт вермәк лазым, дүзү, белә күчлү пәһләвана,
Өз кејимин чох јарашыр сәнин кими мәрд оғлана.
Хәзинәмдән көтүр мәним, истәдијин гәдәр гызыл,
Нә истәсән тикдир өзүн, утанма һеч биздән јана».

Онлар чумду кефә јенә, мәчлис алды бир јени рәнк,
Көпүкләнди күлкүн шәраб, бәрбәт илә тутушду чәнк.
Гаш гаралды; галхыб кетди гонаглыгдан шаһ һәрәми,
Биз јатынча вурдуг јенә, јејиб-ичдик гәшәнк-гәшәнк.

Галхдыг шаһын сарајындан; күч галмады ичәк шәраб,
Мән кәлдим өз мәнзилимә, башым сәрсәм, чаным хараб.
Хатырладым чананымын көзләрини, көнүл чошду,
Әсир олдум, бу јанғыны сөндүрмәјә галмады таб.

Бирдэн гулам кирди евә, кәтирди бир јахшы хәбәр;
«Үзүндә түл бир јад гадын затынызы көрмәк истәр».
Севинчимдән чарпды гәлбим, јеримдән дик атылдым мән,
Гадын кирди һүзурума; Әсмәт имиш кәлән мәкәр.

Јар ешгинә чох севиндим мән Әсмәтин кәлишиндән,
Гојмадым ки, тә'зим етсин, габагладым өпүшлә мән.
Әлләриндән тутуб, ону чарпајымда әјләшдирдим,
Сорушдум ки: «Чананымы бу јахында көрдүнмү сән?

Башга бир шеј истәмирәм, севдијимдән вармы хәбәр?»
Әсмәт деди: «Нә сөјләсәм һәгигәтдир, дејил һәдәр.
Көрүб бу күн бәјәнмишдир гыз оғланы, оғлан гызы,
Бу чәһәтдән кәлиб хәбәр вермәји әвр ејләдиләр».

Севинмәзми мә'шугундан бу јолда бир мәктуб алан:
«Еј дүрр кими аләмләрә ишыг салан икид оғлан,
Дөјүшләрдән чыхыб кәлдин, ат ојнатдын, хејли гәшәнк,
Нечүн мәним көз јашларым етсин хәстә гәлби виран?

Бу доғрудур тә'рифинә аллаһ мәнә вермишдир дил,
Лакин мәдһә тагәтим јох, ајрылығын өлдүрүр, бил,
Күнәш күллү бир бағчаны аслан үчүн бағ ејләди.
Анд ичирәм: кәнлүм сәндән башгасына ујан дејил.

Кәл бош јерә ағлама сән, ахды ганын дөндү селә.
Чыхарт дәрди үрәјиндән, һеч ағлама бундан белә.
Көрән сәни, гарғыш едир мәнә һејран оланлара,
Башындакы чалманы вер, инди дә мән сарым телә.

О чалманы дејирәм ки, бағламышдын инчә-инчә,
Бағлајарам мән башыма көрүшүмә сән кәлинчә.
Истәјирсән, бу голбағы јадикар тәк тах голуна,
Гој өмрүндә һеч олмасын бундан әзиз, дадлы кечә».

Бурда Тарјел вәһшиләшди, артды мин гат үрәк дағы,
Сөјләди ки: «Јанымдадыр јар бағлајан о голбағы». Голбағыны ачдым бахдым; көзлә гијмәт верилмәзди,
Өлдү ону, биһуш олду; чатды, сандым, өлүм чағы.

Узанмышды, гәбрә кирән бир өлүдән даһа биһал,
Дөјүнмәкдән, бичарәнин көјәрмишди көксү хал-хал.
Су чиләди Таријелин синәсинә өз гәмхары,
Ганлы јашлар вермәјирди јазыг гыза һеч дә мачал.

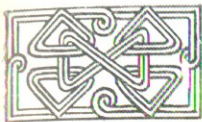
Автандил тәк бир аһ чәкди, бахыб биһуш Таријелә,
Әсмәтинсә аһу зары дәләрди сәрт дашы белә,
Јаныг гәлбә су чиләјиб, ајылтды гыз Таријели:
«Еј гаи ичән тале, деди, өлдүрмәдин, сағам һәлә?»

Рәнки солгун галхды сонра, көрән деди сәрсәм она,
Күл јанаглар тамамилә солду дөндү зә'фәрана.
Хејли сусду о бахмадан Әсмәт илә Автандилә,
«Өлмәјәрәк галдым», — дејә дүшмүш иди һәјәчана.

«Ағлым чашыб, лакин динлә, — о сөјләди Автандилә, —
Мәни јенән бу севданын тарихини јахшы динлә,
Көрмәдијим бир дост илә көрүшүмдән чох мәннунам,
Һејранам мән: бу дәрдимлә өлмәмишәм, сағам һәлә.

Мәннун олдум кәлишиндән. Бачым Әсмәт чох вәфалы.
Голбағыны верди мәнә, о мәктубдан олдум һалы.
Дәрһал тахдым голбағыны, ачыб вердим өз чалмамы —
Гара мөһкәм телдән олан әлә дүшмәз надир шалы.

Газдым гыза: «Еј күнәшим, чамалындан учан шө'лө
Дүшдү гэлбэ, икидлијим кэлмэз олду бир дэ элэ.
Көрдүм сәнин әндамыны, күл үзүнү, ағлым кетди,
Гуллуг бујур: һүзуруна верким нәдир, бәјан ејлэ.

Сән ки, мәнэ рәһм ејләдин, өлдүрмәдин, еј көзәл ја
Букүнкү хош дәмләримин дүнја гәдәр гижмәти вар.
Көндәрдијин голбағыны алдым, тахдым мән голума;
Билмирәм ки, севинчими һансы јолла гылым изһар.

Вә'д етмишдим, көндәрирәм истәдијин һаман шалы,
Бу да сәнэ бир хәләт ки, көрән јохдур белә малы,
Сәндән артыг бу дүнјада, сөјлэ, мәним кимим вардыр?
Кәл јанына ашигинин, пәришандыр сәнсиз һалы».

Гыз мәктубу алыб кетди, јатым дедим бир аз бары,
Дик атылдым бирдән-бирә рө'јада мән көрдүм јары.
Ојандым мән, јохду чанан, өмүр мәнэ һарам олду,
Ојаг галдым бүтүн кечә арзуладым о дилдары.

НЭСТАН-ДАРЕЧАНА
АДАХЛЫ СЕЧИЛМӘСИ
ВАРӘДӘ МҮШАВИРӘ

Чағырдылар барикаһа онлар мәни еркән сәһәр;
Дајанмадан дүшдүм јола, мән тутунча бундан хәбәр.
Шаһла ханым отурмушду ә'јанлардан үч нәфәрлэ.
«Кирән кими «отур» — дејә мәнэ дэ јер көстәрдиләр.

Дедиләр ки: «Шүкүр һәмдә, гочалынча јашадыг биз;
«Кәнчлик артыг чыхыб кетди, јашын өтмә дөврүндәјиз.
«Оғлумуз јох; аллаһ бизә тәк нурани бир гыз верди.
«Олмамышдыр индијәдәк огул дәрди чәкдијимиз.

Тәхтү тачын вариси јох — биз дүшүндүк она көрә,
«Тәрар вердик: оғлан тапыб, көзәл гызы верәк әрә;
«Јијә дурсун сәлтәнәтә, һифз ејләсин бу дөвләти,
«Та ки, дүшмән гылынч чәкиб, сохулмасын бизим јерә».

Дедим: «Оғул јохлуғуну дүшүнмәмәк тул мәсәлә,
Лакин, сөз јох, бу көзәл гыз јарашыгдыр бизим елә.
Кими дамад ејләсәниз, чанла-башла гәбул едәр,
Әмр-фәрман сизинкидир, дејәммәрәм бир сөз һәлә...»

- Мүзакирә башланынча, үрәјимә чөкдү ағры.
Өз-өзүмә дедим: «Позмаг мүмкүн дејил бу гәрары».
Шаһ бујурду: «Бөјүк Харәзм өлкәсинин һөкмдары,
Өз оғлуну, нола, бизә дамадлыға верә, бары!»

Анлашылан, габагчадан верилмишди белә гәрар,
Көзләриндән анладым ки, өзләриндә разылыг вар.
Онда мәним титрәк гәлбим јаныб күлә дөндүсә дә,
Горхдум әнкәл төрәтмәјә, ејләмәдим бир шеј изһар.

Ханым деди: «Харәзмләр падишаһы — бөјүк султан,
Шаһзадә дә, анлагымча, дамадлыға лајиг оғлан».
Бәһсә кирмәк һәддиммијди, бәјәнмишкән шаһ һәрәми?
Мән разылыг вердим, амма өлдүм артыг о замандан.

Харәзмә бир елчи кетди; «Шаһзадәни верин — дејә —
Јохдур бизим оғлумуз ки, тәхтү тача дурсун јијә.
Бизим әрә верилмәли анчаг тәк бир гызымыз вар,
Онун кечин башындан сиз бағышлајын бу өлкәјә».

Елчи дөндү һиндистана, бир чох ән'ам — хәләт илә,
Севинмишди харәзмшаһ, чана миннәт билә-билә.
Демишди ки: «Биз аллаһдан көзләнилмәз бир пај алдыг,
Өвладлыға гәбул үчүн, белә бир гыз дүшмәз элә».

Кәтирмәкчүн нишанлыны көндәрдиләр чапарлары,
Јалвардылар оғлана ки, тезчә јоллан һиндә сары.
Човкан мәни лап јормушду, кирдим евә динчәлмәјә,
Артыг дөндү гәлбим гана, дәрдрә андым назлы јары.

Аз галырды тутгун гэлбэ чахым бычаг, дэрд элиндэн,
Эсмэт гулам көндэрмишди һаман күнү, мэн евдэжкэн.
Гулам мэктуб кәтирмишди: чағырырды сэрв бојлум,
Эмр едирләр: «Јубанмадан, ләнкимэдән кәлмәлисән!»

Мэн атландым, кетдим баға, умулмаз бир севинч илә,
Көрдүм бүрчүн этәјиндә отурмушдур Эсмэт һәлә.
Үзүндәки көз јашындан анладым ки, ағламыш гыз,
Чашыб галдым нејләјим мән, сөјләмәдим бир сөз белә.

Мэн Эсмәти гәмкин көрдүм, һалым олду хејли бәрһәм,
Эввәлки тәк күлмәди һеч, бахды белә, далғын, мүбһәм.
Бир сөз белә сөјләмәдән, ахыдырды ганлы јашлар,
Эсмэт мәнә вурду јара, көстәрмәди дәрлә мәлһәм.

Долашдырды хәјалымы бу гыз узаг кечмишләрдә,
Биркә кетдик, кечди Эсмэт, галхды һаман зәрли пәрдә,
Көрдүм јарын ај үзүнү, кетди бүтүн дәрдим, гәним...
Арсыз көнлүм әримәди шө'ләсиндән илк нәзәрдә.

Пәрләдән бир нур јајылды; мән һејранам инди белә —
Башында мән вердијим шал, бир пәришан көзәлликлә,
О өз јашыл палтарында јасланмышды тахт үстүнә,
Бәнзәјирди күл үзүндән ахан јашлар чошғун селә.

Зәни едирдин гајалыгда дајанмышдыр һирсли аслан,
Көзәлликдә артыг иди сәнубәрдән, күндән, ајдан.
Отуртдурду Эсмэт мәни, бағрым јаныг, үрәјим ган,
Чох ачыглы, гашгабаглы, бир аз галхды назлы чанан.

«Мән һејранам кәлдијинә, ај сәбатсыз—сөјләди гыз, —
Анды позуб, әнди гыран, сөзү јалан, еј вәфасыз!
Көјләрдәки аллаһ сәнин верәчәкдир чавабыны!»
Мән дедим ки: «Сучум нәдир? Билмәјирәм, анладыныз».

Дедим: «Ачын һәгигәти, мәндән нә суч садир олду?
Билмәјирәм, мән диванә нејләдим ки, рәнкин солду?»
Гыз сөјләди: «Мән нә дејим сәнин кими дөнүк кәсә!
Алдадылдым гадынлыгда, јандым, гәлбим дәрлә долду.

Билмэдин ки, кэлир бура Харэзмдэн бир шаһзада,
Вэзир икэн рэ'ј вердин, көчүрсүнлэр мэни јада.
Сэн әһдимин, пејманымын галасыны јыхдын мэним;
Һијлән үчүн аларсан пај, һаг јетишәр бир күн дада.

Јадындамы, ағламагдан көз јашларын дөндү селә,
Дәрманындан ачиз иди онда чәрраһ, тәбиб белә.
Икид белә бир иш көрсә, бундан јаман бир шејми вар?
Мән дә сәндән үз чевирдим — ким чох јанар, бахаг һәлә.

Сөзләrimi јахшы ешит: һиндә һәр ким олса султан,
Һансы јолла олур-олсун, һиссәм вардыр мэним ондан.
Сәвин вардыр; бил ки, баша чатмајачаг истәдијин,
Бир шеј һасил олмајачаг үрәјиндә тутдуғундан.

Нә гәдәр ки, чаным сағдыр, чыхмалысан һиндистандан,
Чыхмамаға чәһд еләсэн, өләчәксән, бир күн, инан.
Бүтүн һинди ахтарсан да, һаны мәндән үстүн олан?»
Икид бурда бир аһ чәкди, «ејваһ!» деди јандығындан!

Ешитдијим бу сон сөзләр хејли үмид верди мәнә,
Мән һәсрәтлә бахдым, бахдым шух әндама, күл бәдәнә...
Итирдим мән назлы јары, тәәччүбдүр, сағам һәлә,
Еј вәфасыз дүнја, сәнин ган ичмәкдән мәгсәдин нә?

Көрдүм јарын јасдығынын дибиндә бир гуран һәмән,
Бисмиллаһла алдым ону, јары мәдһә башладым мән.
Сөјләдим ки: «Еј күнәшим, зүлм ејләдин, јанды бағрым,
Һәләлик ки, өлдүрмәдин — чаваб верим, гулаг ас сән.

Мән һәр шеји дејим сәнә; сөзләримдә олса һијлә,
Көјләр мәнә гәним ојсун, үз чевирсин күнәш белә.
Инсаф илә фикир версән, мән јаманлыг етмәмишәм».
Изи вериб деди јарым: «Билдијини ачыб сөјлә.

Сөјләдим ки: «Мән әһдими позмуш олсам, севдијим, бах,
Көјләр төксүн гој башыма илдырымы шараг-шараг!
Һаны белә күнәш үзлү? Һарададыр белә бир сәрв
Гәлбим белә јаралыјкән, јашараммы сәндән ираг?»

Султан мэни дә'вәт етди; топланмышды вәзир-вәкил.
Мән кәлинчә, сечмишләрди харэзмли оғланы, бил.
Мән јеримдән «јох» десәјдим, нә чыхарды? Бош габалыг.
Өз-өзүмә сөјләдим ки, «гәлбини јен, әмрә әјил!»

Нә чыхарды е'тираздан, билмәјирсә шаһ Фарсадан
Ки, саһибсиз, һөкмдарсыз галмајачаг бу һиндистан.
Бу өлкә тәк мәним малым; һаггы јохдур, башгасын,
Јад кәтирмәк нәјә лазым, бир шеј чыхмаз чүнки бундан.

* Е'тираздан бир шеј чыхмаз, — дедим — башга гәдбир кәрәк.
Үрәјимә «тохта!» дедим, дәрһал гәдбир төкмә көрәк.
Гәлб чөлләрә чаң атырды, бағырырды вәһшиләр тәк.
Үзүн мәнән дөнмәјинчә, әл чәкәрми сәнән үрәк?!

* Руһу сатдым гәлбим үчүн, — алверә бах, бу алверә!
Өнчә күлү үшүдән о јаныш кәсди бирдән-бирә.
Јагут додаг күләмсәди, бәнзәди диш сәфи дүррә,
Чанан деди: «Аз галмышды гәлб инансын бу сөзләрә!

Сәнин хаин олдуғуна инанмырам, доғрусу мән,
Зәни етмирәм, күфрә дүшүб, һагдан көнүл дөндәрәсэн.
Кет атамдан хаһиш елә, һәм мәни, һәм һиндистаны,
Бәрәбәрчә дөвран сүрәк: нә фајда вар өзкә әрдән?!

Ачыглыјкән гыз башлады нәвазишә бирдән-бирә,
Бәдирләнмиш әј нәдир ки, енмиш иди күнәш јерә.
Өз јанында әләшдирди, гәрг еләди лүтфә мәни,
Гәлбимдәки јанғын сөндү, көстәрдији лүтфә көрә.

Гыз деди ки: «Һеч бир ишдә тәләш етмәз ағыллылар,
Мәсләһәтлә иш көрмәли, һәр саатын бир һөкмү вар.
Нишанлыны бурахмасан, ачыгланар үстүнә шаһ,
Һиндистана фитнә дүшәр, виран олар бүтүн дијар.

Јох, бурахсан һиндә ону, јад шаһзадә мәни алса,
Онда һичран әзәр бизи, бајрамымыз дөнәр јаса.
Онлар күнүн хош кечирәр, гәрг оларыг бизләр гәмә,
Һиндистанын шаһлығыны вермәк олмаз бир јад фарса».

Мән сөјләдим: «Көстәрмәсин танрым сәнә белә әри.
Онлар һиндә кирән заман өјрәнәрәм мән ишләри.
Чәнкавәрлик нә демәкдир — көстәрәрәм мән онлара,
Елә бир тој тутарам ки, виран галар јурду, јери».

«Биләсэн ки, мән гадынам, — чаваб верди назлы чанан, —
Истәмирәм мәнә көрә фитнә дүшсүн, төкүлсүн ган;
Јад нишанлы кәлсә, өлдүр; дәјмә онун әскәринә,
Әдаләтлә һәр гурумуш ағач белә газанар чан.

Икидләрдән икид сәнсэн, ај асланым, көстәр һүнәр,
Шаһзадәни хәлвәт өлдүр, чәкмә гошун, алма әскәр:
Гырма онун әскәрини, һејван, узунгулаг кими,
Наһаг јерә ахан гана, инсан олан чәтин дөзәр.

Өлдүрүнчә шаһзадәни, кет атама гәлбини ач,
Сөјлә: «Нечүн һинддә бир јад фарса галсын бу тәхтү тач?
Өлкә ирсән мәнә чатыр, вермәрәм бир дирһәммини,
Нижјәтимә гаршы дурсан, мән ејләрәм шәһри тарач!»

Сөз ачма һеч мәнә гаршы бәсләдијин мәнһәббәтдән,
Беләликлә бу ишләрдән һағлы, тәмиз чыхарсан сән.
О заман шаһ мә'јус олуб, башлајачаг јалвармаға,
Евләнәрик һәр икимиз, һөкм едәрик һиндә бирдән».

Чох севиндим, буну көрүб; чох бәјәндим бу гәрары,
Һәдәләдим гылынчымла јады, гејри-ихтијары.
Һазырландым кетмәк үчүн, гыз јалварды «отур» — дејә,
Галдым, амма киришмәдим — гучаглајым назлы јары.

Чыхдым ордан бир аз сонра, сәрсәм олдум, инан, гардаш,
Әсмәт мәнә јол көстәриб көзләриндән төкүрдү јаш.
Гәлбимдәки бир севинчә гаршы дәрдим мин гат артды,
Көнләүм галмаг истәјирди, мән кедирдим хејли јаваш.

ХАРӘЗМШАҲЫН ОҒЛУНУН
ҲИНДИСТАНА ТОЈ ÜЧÜN
КӘЛМӘСИ ВӘ ТАРИЈЕЛ
ТӘРӘФИНДӘН ӨЛДҮРҮЛМӘСИ

Адам кәлди, «Јад нишанлы кәлир», дејә верди хәбәр,
Билмәзди ки, јаман гисмәт һазырламыш ганлы гәдәр.
Шаһ севинди бу хәбәрдән, јерсиз бир шеј сөјләмәди,
Өз јанында отуртмагчүн башларыјла кәл дедиләр.

Шаһ сөјләди: «Букүн, сөз јох, ән хош күндүр мәним үчүн.
Кәлин јахшы мәчлис гураг, ләјагәтлә битсин дүкүн.
Хәзинәдән ән гијмәтли шејләримиз кәтирилсин,
Пајлајаг ки, дәмәсинләр: «Бу нә хәсис, нә чох дүшкүн!»

Адам салдым һәр јана ки, кәтирсинләр гијмәтли мал,
Бу тәдарүк битмәмишкән, өзүнәбәј кәлди дәрһал.
Бизимкиләр чыхды евдән харәзмиләр пишвазына,
Ики орду бирләшинчә, буна һејран галды камал.

Шаһ әмр етди: «Мејданларда һазырлајын чадыр, — дејә,
О бир гәдәр көзләсин гој, истираһәт лазым бәјә,
Бүтүн гошун кетсин сәнсиз шаһзадәнин көрүшүнә,
Сән кетмә һеч, кифајәтдир, гал сән бурда көрүшмәјә».

Баш мејданда ал атлаздан хејли чадыр гурдурдум мән,
Јад нишанлы енди атдан, ел бәзәнди, һинд олду шән.
Дәстә-дәстә чыхды чөлә гәсрдәқи вәзир, вәкил,
Гошун кәлди жығын-жығын узаг-јахын һәр өлкәдән.

Чох јорулдум бу ишләрдән, олдум кефсиз, олдум насаз,
Пәришанлыг јенди мәни, дедим, кедиб јатым бир аз.
Әсмәт мәктуб көндәрмишди бир гуламдан, алыб бахдым;
«Дајанма кәл һүзуруна! Әмр ејләјир о сәрвиназ».

Мән енмәдим атдан артыг, һаман саат дүшдүм јола,
Көрдүм Әсмәт чох ағлајыр, дедим: «Бачым, кечмиш ола!»
Әсмәт деди: «Дајанылмаз, сәнин дәрдин дағдан ағыр,
Јорулдум мән гаһмарлыгдан, бах, дүшмүшәм јаман һала».

Кирдим евә, көрдүм, чанан отурмушду хејли дилтәнк,
Әтрафа бир нур јајырды, о, күнәшдән даһа гәшәнк.
Гаршысында дајандыгда, «Унутдунму вәди, — деди —
Алдадырсан јохса мәни? Вахт өтмүшдүр, тәрпәнмә ләнк».

Тәк бир кәлмә данышмадым, тез ачыглы чыхдым чөлә,
Бағырдым ки: «Кимдир сәни чох истәјән, көрәк, һәлә?»
Мән о гәдәр горхағам ки, гадын мәнә вуруш дејир,
Көрдүм ону өлдүрмәсәм, динчәлмәрәм бундан белә.

Әмр ејләдим јуз гулама: «Һазырлашын һәрбә» — дејә,
Атлы чыхдыг биз шәһәрдән, көрүнмәдән бир кимсәјә.
Кириб көрдүм өзүнәбәј узанмышдыр јаман һалда,
Өлдүрдүм мән дәрһал ону, киришмәдән ган төкмәјә.

Кәсдим чадыр ипләрини, парчаладым гумашыны,
Тутдум, чадыр дирәјинә чахдым бәјин мән башыны.
Һарај дүшдү, сәс-күј гопду, көзәтчиләр ојандылар,
Миндим аты, дүшдүм јола, атынча јад бәј дашыны.

Төкүлдүләр изләмәјә, сәс јајылды јахын-ираг,
Ким чатсајды, кәлиб јолда өлдүрүрдүм тутуб бајаг.
Варды мөһкәм бир шәһәрим, дүшмәнкирмәз гала кими,
Кәлдим һаман шәһәрә мән, кефим лап көк, чаным да сағ.

Мэн бир адам салдым жола, эскэрлэрэ вердим хэбэр:
«Кэлсин, — дедим — һүзурума, ким ки, жардым етмэк истэр»
Тә'гибимдән эл чэкмәди дүшмәнләрим кечә-күндүз,
Таныдыгда онлар мәни, баш көтүрүб тез итдиләр.

- * Шэфэгдән дон кејәндә көј, кејинмәкчүн мән дә дурдум.
Сарајын үч ә'јаныны бизә тәрәф кәлән көрдүм.
Шаһ демишди: «Мән ки, сәни оғул кими бөјүдүрдүм;
Нијә мәним шадлығымы мәһв еләдин, артды дәрдим?»
- * Нијә гыјдын шаһзадәјә, салдын бизи наһаг гана?
Нијә мәнә демәдин ки, вурулубсан Даречана?
Нијә гоча мүрәббини бирдән-бирә јығдын чана?
Ајрылығы нијә салдын оғул-ата арасына?»
- * Дедим: «Кејин дејин шаһа: поладдан да мөһкәмәм мән.
Мадам ки, ад кејиб әлдән, нијә горхум өлүмүмдән?
Адил шаһ һагг тәрәфдары олмалыдыр, — билирсән сән.
Гызынызы севмәмишәм, анд ичәрәм буна гәлбән.

Билирсиниз һинд елиндә сајсыз дөвләт, сәлтәнәт вар.
Мән сағ галан сон варисәм, сән һазыркы бир һөкмдар.
Өлдү бүтүн вәлиәһдләр, һакимијјәт галды сәнә,
Әслиндәсә бу тәхтү тач јалныз, јалныз мәнә чатар.

Не'мәтинә анд олсун ки, бу һагсызлыг хејли ачы.
Танры оғул бәхш етмәди, олдун тәк бир гыз мөһтачы.
Харәзмли султан олса, бәс нә галар онда мәнә?
Мән сағ икән јада кечсин нијә һиндин тәхтү тачы?

Гызын лазым дејил мәнә, истәјирсән вер бир әрә.
Һинд мәнимдир! Башгалары әлләшмәсин наһаг јерә.
Ким көз диксә бу һаггыма, мәһв етмәјә вердим гәрар,
Өлдүр мәни, жардым үчүн әл узатсам өзкәләрә!»

Мэн көндәрдим елчиләри, елә бил ки, олдум дәли,
Дүзкүн хәбәр алмајырдым, Даречаны көрмәјәли.
Өзүм дүздә тикдирдијим бир һасара чыхдым бир күн,
Чох горхунч бир хәбәр дүјдүм, саламлады чан эчәли.

Чыхды ики јаман јолчу, мән пишаваза гошдум һәмән,
Бир гадына, бир гуламды; јахлашынча таныдым мән.
Аһ бу кәлән Әсмәт иди — сач дағыныг, сифәт ганлы,
Симасында әсәр јохду әввәлки хош күлүшүндән.

Мән Әсмәти көрән кими, чашыб дөндүм бир дәлијә,
Та узагдан бағырдым: «Еј, нә мүсибәт вардыр?», дејә,
Ағлајырды ачы-ачы, Әсмәт күчлә данышырды:
«Танры бизә гәзәб етди, һәсрәт галдыг күл үзлүјә!»

«Нә олмушдур? Ачыг сөјлә», — јахлашынча дедим она,
Әсмәт ганлы јашлар төкүб, ағлајырды јана-јана.
Сөјләнилмәз олдү онун дәрләринин онда бири,
Гызын дәрди гарышмышды күл үзүндән ахан гана.

«Нечүн сәндән кизләдим мән, ачим, — деди Әсмәт бачы,
Мән јарындан хәбәр версәм, сән дә рәһм ет, мәнә ачы.
Јалварырам, мәрһәмәт гыл, сағ бурахма бир дә мәни,
Бу беш күнлүк өмр әлиндән, лүтфән, гуртар бу мөһтачы.

Шаһзадәни сән өлдүрдүн, сәс јайылды һәр бир јана,
Шаһ сычрајыб бу хәбәрден, дүшдү јаман һәјәчана.
Бағыртыјла әмр ејләди, чағыртдырды сәни дәрһал,
Ахтардылар, тапылмадын; шаһ дејинди јана-јана.

«О бурда јох, гачыб кетмиш», дејә шаһа әрз етдиләр.
«Мән билирәм, мән билирәм, — сөјләди шаһ — мә'лум хәбәр.
О сеvirди Нәстанымы, чөлләрдә ган ағлајырды;
Көрүшдүкдә көзләриндән анлајырдым мән, мүхтәсәр.

Башым һаггы, өлмәлидир билин мәним бачым инди,
О сапдырды гызы һагдан, өвладымы шејтан јенди.
Бу әхлагсыз адамлардан уғурлу шеј көзләнмәз ки,
Сағ бурахсам, мүртәдәм мән, өлүм она көјдән енди».

Сејрәк-сејрәк анд ичирди өз башына шаһ Фарсадан,
Анд ичдими, гәрарыны дәјишмәзди һеч бир заман.
Падшаһын гәзәбиндән хәбәр тутуб кетди бири —
Әфсунундан көјләр горхан Давар гача етди бәјан.

Деди шаһын бачысына һагг јолундан азмыш бири;
«Анд ичмишдир гардашын ки, мән Давары гојмам дири!»
Давар деди: «Аллаһ билир, јохдур мәним бурда сучум,
Кимин үчүн, кимдән өтрү өлмәлијәм, јохдур јери».

* «Көзүн нечә көрмүшдүсә, елә иди севдијин јар.
Јарашырды она чалма — сән вердијин о јадикар.
Бнабырчы сөзләринә белә хитам верди Давар:
«Сән ки, мәни хар ејләдин, көрүм сән дә оласан хар!

Сән нә үчүн өлдүртдүрдүн нишанлыны, алчаг арвад,
Бунунчүн мән өлмәлијәм? Кәл бу ишә верин бир ад.
Нејләмишәм, шаһ гардашым өлдүрмәз ки, һаһаг јерә,
Көнлүн, көрүм, өз јарынын вүсәлында булмасын дад!»

О, Нәстаны јыхды јерә, јолду узун сачларыны,
Көм-көј етди көвдәсини, кәсди тамам кирдарыны.
Гызын она чавабы да анчаг аһды, инилтијди,
Һәбәш гадын горхусундан кәсәммәди аһ-зарыны.

Дөјдү-дөјдү гызы Давар, әл көтүрдү јорулараг,
Гача бәнзәр ики нәфәр гул јахлашды гыза бајаг.
Габалыгла рәфтар едиб, бир дә сандыг кәтирдиләр,
Онлар гызы отуртдулар, күн сандыгда галды душтаг.

Пәнчәрәдән дәниз сәмтә чыхыб, көздән итди онлар,
«Ким дашгалаг етмәз мәни, бу иш үчүн? — деди Давар —
Онлар мәни өлдүрүнчә, өлдүрәрәм мән өзүмү».
Көксүнә бир бычаг санчды, ахды гызыл ган шарһашар.

Јаралыјкән сағ галмышам, тәәччүблү дејил мәкәр!
Лазымынча рәфтар ет ки, кәтирмишәм белә хәбәр.
Имкан варкән, гуртар мәни бу һәјатдан, аллаһ үчүн!»
Онун чошғун көз јашлары етди мәнә хејли әсәр.

Дедим: «Бачым, сучун јохкән, нечүн сәни өлдүрүм мән,
Нетмәлијәм онун үчүн, гајғысыны чәкмәлијкән.
Ахтарарам мән бу күндән: дәрә-тәпә, дағ гојмарам».
Дөндү гәлбим сәрт гајаја мән даш олдум, зәнн едәрсән.

Даглар гэдэр дэрд элиндэн титрэк гэлбим эсди заг-заг.
Өз-өзүмэ дедим ки, мэн: «Нэ едирсэн сэн бу сајар?
Даһа јахшы, дүш чөллэрэ, ахтар гызы һэр тэрәфдә.
Јахшы достун варса кэлсин, дар күн дүшсә — јахшы сајар!»

Кирдим ева, силаһландым, миндим аты, чыхдым елдән,
Јуз алтымыш нэфэр сечдим инандығым икидләрдән.
Һәрбә һазыр дөјүшчүләр кими кечдик биз шәһәри.
Чыхдым дәниз саһилинә, гајыгчыјла көрүшдүм мән.

Әјләшәрәк бир гајыға, чыхдым энкин дәнизләрә,
Јохламадан гајығлары, бурахмадым һеч бир јерә.
Чох долашдым мән дәрбәдәр, јадырғадым ели-күнү,
Көрүнүр ки, танрым мәни салды көздән, дүшдүм шәрә.

Тамам бир ил беләликлә мән кәздирдим өз чанымы,
Он ики ај раст кәлмәди көрән-билән чананымы.
Јанымдакы јодашларым гырылдылар, тәрк олдулар,
Мән дедим ки, һагдан дәнсәм, шејтан алар иманымы.

Бездим артыг дәнизләрдән, мән јанашдым бир саһилә,
Вәһшиләшдим, вермәдим һеч вәзиримә гулаг белә.
Бәдбәхтликдән, дағылдылар башымдакы адамларым,
Лакин аллаһ өз гулуну атмаз имиш тамам чөлә.

Ики нэфәр гулам илә Әсмәт галды јанымда тәк,
Онлар мәнә мәсләһәтлә верирләрди үрәк-дирәк.
Чананымдан ешитмәдим бир дирһәмлик хәбәр белә,
Севинч олду ағлајышым, көз јашларым ахды селтәк.

ТАРИЈЕЛИН
ДӘНИЗ КӘНАРЫНДА НУРӘДДИН
ФИРИДУНА РАСТ КӘЛМӘСИ

Сых ағачлыг бир саһилә чыхдыг кечә долашмаја,
Бир шәһәрә јахынлашдыг — бир јанында чапыг гаја.
Әзәмәтли ағач алтда динчәлмәкчүн ендим атдан,
Инсан көрмәк истәмирдим, одланырдым көрсәм куја.

Ағачлыгда јухладым мән, адамларым кәсди чөрәк,
Бир аз сонра ојандым мән, тутгун гэлбим хејли көврәк.
Узун мүддәт ешитмәдим јалан-доғру һеч бир хәбәр,
Көз јашымдан чөл исланды, дәрдли-дәрдли инләјәрәк.

Гулағыма бир чығырты кәлди бу дәм: «Имдад! Имдад!».
Жараланмыш бир пәһләван дәннз боју чапырды ат.
Әлиндә бир сыныг гылынч; ган ахырды көждәсиндән,
Һәдәләјиб дүшмәнини, сөјүшләрлә едирди јад.

О икидин алтындајды бу мәнәки гара көһлән,
Күләкләрдән ганад алмыш, учурду о һиддәтиндән.
Көрүшмәкчүн пәһләванла гул јолладым архасынча,
«Сөјлә, — деди, дајан, еј шир, сәбәб нәдир, һиддәтлисән?»

Сөјләмәди гула бир шеј, кирмәди сөз гулағына,
Мән атландым, чапыб кетдим, кечдим онун габағына.
Сөјләдим ки: «Дајан, оғлан, дәрдин нәдир, анлат мәнә?»
Бахды мәнә, тез иснишди вә сон верди гачмағына.

Сиррин ачыб сөјләди ки: «Хош јаратмыш сәни аллаһ,
Инди динлә, бәјан едим өз дәрдим мән сәнә, аһ!
Горхаг кечи зәнн етдијим дүшмәнләрим дөндү ширә,
Намәрдликлә салдырдылар, мән алмамыш әлә силаһ».

Сөјләдим ки: «Тәләш етмә, көлкәликдә енәк атдан,
Тәк бир гылынч зәрбәсилә горхмамалы икид јаддан».
Мән кәтирдим пәһләваны, кәлдик ата-оғул кими,
Ону гәшәнк сурәтинә мән олмушдум тамам һејран.

Һәким иди бир хидмәтчим, тапды дәрдин чарәсини,
Чыхарды о, пәһләвана дәјән охун парәсини.
Мән сорушдум: «Сән нәчисән, голуну ким јаралајыб?
Оғлан дурду анлатмаға өз гәлбинин јарәсини.

О әввәлчә сөјләди ки: «Билмирәм, сән кимсән һәлә,
Сәни белә дәрдә салан нәдир, икид, ону сөјлә.
Һансы сәбәб солдурмушдур бу шаһанә күл шахыны,
Гүдрәт нәдән сөндүрмүшдүр өз јахдығы шәм'и белә?»

Бу јахында бир шәһәр вар, онун ады Мулки-Занзар,
Мән Нурәддин Фиридунам, өз јурдумда бир һөкмдар.
Дүшдүјүнүз бу дүшәркә дахил мәним торпағыма.
Мүлкүм кениш дејилсә дә, онда сајсыз көзәллик вар.

Бабам бөлдү өз мүлкүнү оғлу үчүн ики јерә,
Атамдан да мәнә кечди дәннздәки бу чәзирә.
Әним зорла тутду мәни, оғланлары јаралады,
Ојағымы тутду онлар, чәкишдик биз она көрә.

Татарстан Республикасы
Җаһангир Мөхәммәт
Җаһангир Мөхәммәт

Чыхдым дәннз саһилинә, бу күн шикар еҗләмәҗә,
Чох сүрәкчи көтүрмәдим, чәзирәҗә кедим деҗә.
«Гаҗыдынча көзләҗиниз!» — әмр еҗләдим әскәримә,
Тәк беш нәфәр гушчу илә ова чыхдым чәзирәҗә. —

Бир гаҗыгла дүшдүм јола, јанашдым мән бир лиманә
Көтүрмәдим һеч бир кәси, гоһум дәҗмәз дедим мәнә.
Онлар јаман чох идиләр, мән саҗмадым һеч онлары,
Һаҗ-гыҗ илә шикар едиб, сәс салмышдым биҗабана.

Демә онлар дарылмышды; саҗгысызлыг чох әбәсди,
Гошун хәлвәт сарды мәни, гаҗыгларла јолу кәсди.
Әмим илә оғланлары әҗләшәрәк атларына.
Саташдылар әскәримә; вुरुшмагчүн бу да бәсди.

Көрдүм гылынч парылдады, ешитдим ки, дүшдү һараҗи.
Гаҗыгчыдан алдым гаҗыг, баҗырараҗ дедим: «Еҗваҗ!»
Меҗдан дәннз олду мәнә, гошун сарды далға кими,
Гәрг еләмәк истәдиләр; бу деҗилди чох да голаҗи.

Гошун чумду үзәримә, далғалардан даһа да чох,
Көрдүләр ки, бир гәрәфдән мәни јенмәк имканы јох.
Јанашмагдан гөрхуб онлар, башладылар ох атмага,
Мән күвәндим гылынчыма, гылынч сынды, түкәнди ох.

Көрдүм күчүм чатмаҗачаг, гыснадым тез суҗа аты,
Үзүб чыхдым мән дәннздән; онлар көрдү бу бүсәты.
Өлдүрдүләр јанымдакы әскәрләрин һамысыны,
Һәр кәс мәнә јетишдисә, әршә чыхды аһ-фәрҗады.

Гисмәт нәсә, о чыхачаг, һагга чүнки вар иманым.
Голларымда гүввәт варкән, һаһаг јерә чыхмаз ганым:
Букүн-сабаһ, инан, онлар ағлар күнә галачаглар,
Лешләринә гарға-гузгун гоначагдыр, вар күманым».

Хошум кәлди, тез иснишди гәлбим һаман гәһрәмана.
«Тәләсимәк лазым деҗил — сөҗләдим мән бурда она. —
Биз бәрабәр кетсәк, онлар, сөз јох, тамам гырыларлар,
Неҗләр онлар бизим кими зорлу, икид пәһләвана?»

Сонра дедим: «Јох хәбәрин кечирдијим мачәрадан.
Данышарам сонра бир күн, јахшы фүрсәт дүшән заман».
О сөҗләди: «Јохдур мәним севинчимин интәһасы;
Чан чыхынча бәдәнимдән, өмрүм-күнүм сәнә гурбан!

- * Чатдыг онун хырда, лакин көзэл-көјчэк дијарына.
 Гошун әһли бизи көрчөк күл совурду башларына.
 Ағлашдылар, үзләрини чыра-чыра, јана-јана
 Гылынчыннан өпүб, алгыш јағдырдылар о султана.
- * Онлар мәни хошладылар, чох ептирам ејләдиләр;
 «Күнәшимиз сәнсэн!» дејә тә’рифли сөз сөјләдиләр.
 Чыхдым бир аз кәзинтијә, чох хошума кәлди шәһәр.
 Көрдүм һамы ипәк палтар кејинибдир, һәшјәси зәр.

ТАРИЈЕЛИН ФИРИДУНА КӨМӘЈИ

Силаһ тутуб, ат минмәкчүн сағалынча мәрд Фиридун,
 Бир тәдарүк етди онда: гајыг, кәми, бир аз гошун.
 Бахан һагга јалварырды: «Вер бунлара көмәк!» дејә,
 Инди динлә дејим сәнә давасыннан Фиридунун.

Мән һијләдән дујуг дүшдүм: башларында дәмир галпаг,
 Гаршы чыхды сәккиз гајыг; көрдүм дүшмән хејли ојаг;
 Гајыглардан биринә мән чәлд бир тәпик илишдирдим,
 Гајыг дөндү, дүшмән горхду, гадын кими ағлајараг.

Сонра башга бир гајығын бурунундан тутдум дәрһал,
 Гәрг еләдим ону да мән. галмады һеч һәрбә мачал.
 Галанлары чыхды әлдән, гачыб кетди — лиман дејиб,
 Мәни көрән сөјләјирди: «Бу бој-бухун сәнә һалал!»

Биз дәниздән чыхар-чыхмаз, атлы дүшмән чумду бизә,
 Һәрб башланды, дүшмән илә кәлдик јенә биз үз-үзә.
 Чох хошландым Фиридунун чәлдлијиндән, мәрдлијиндән,
 Елә бил ки, чыхмыш иди күнәш үзлү аслан дүзә.

Гылынч јејиб дүшдү атдан әмисилә оғланлары,
 Кәсди әввәл голларыны, шил-күт етди о онлары.
 Тәкбашына кәлиб алды икисини, голу бағлы,
 Дүшмәнинә ган уддурду севиндирди, досту-јары.

Гошун дөнүб гачды бирдән, биз чапараг дүшдүк изә,
 Кирдик шәһрә бир аз сонра, һаким олдуг биз дәнизә.
 Даша басыб биз хурду-хаш етдик гаршы чыханлары.
 Гәнимәтләр карван-карван; өлдүр мәни, сығса сөзә.

Кәзинәнин шејләринә Фиридун да басды мөһүр,
Өз ганынын әвәзинә ган ахытды икид бу чүр.
Әсир олду әмисилә огуллары о күн мәнә;
Ким бахсајды сөјләјәрди: «Гүдрәтинә, јарәб, шүкүр!»

Гајытдыгда биз шәһәрә, гурулмушду таги-зәфәр,
Ачыјырды әсирләрә ким салсајды онда нәзәр.
Шәһәр әһли Фиридунла мәни көрүб сөјләјирди:
«Сизин бу мәрд голларыныз вар олсун ки, дүшмән әзәр!»

Алгышлады гошун о күн мәрд Фиридун падишаһы,
Санки онлар рәијјәтди, мән өлкәдә шаһлар шаһы.
Хәбәрләри јох иди ки, мәним дәрдим башдан ашыр,
Билмәзләрди мачәрамы, гәлбимдәки јаныг аһы.

**ФИРИДУН НӘСТАН-ДАРЕЧАНЫН
ӘҖВАЛАТЫНЫ
ТАРИЈЕЛӘ НАҒЫЛ ЕДИР**

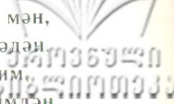
Бир дәфә мән шикар үчүн Фиридунла чыхдым дүзә,
Бир буруна дырмандыг ки, узанмышды дүз дәнизә.
Фиридун шаһ сөјләди ки: «Бурда атла кечәркән мән,
Тәәччүблү бир шеј көрдүм; нәгл еләјим инди сизә».

Гулаг асдым, нәгл еләди чох гәрибә бир әһвалат:
«Бир күн ова чыхмыш идим, алтымда да һаман бу ат;
Бу—дәниздә бир өрдәкдир, гурудаса гүләк тәрлан,
Көрдүм ки бах, о тәрәфдә бир чалаған ачыб ганад.

Дырманмышдым һаман даға мән дәнизи сејр етмәјә,
Бирдән көзүм саташды та узагда бир хырда шејә.
Һәрәкәтин сүр'әтиндә бәрабәри јохду онун,
Һејрәт етдим сечмәјинчә, «көрән бу шеј нәдир?» дејә.

Өз-өзүмә сөјләдим ки: «О гушмудур, јохса һејван?»
Бир гајыгда сандыг көрдүм; үстү гат-гат бир парчадан.
Дүз саһилә сүрүдүләр, јахшы бахдым мән гајыға,
Сандыгда бир күнәш варды: ајы-күнү едәр һејран!

Зифтә бәнзәр о ики гул, гатран үзлү ики көлә,
Чыхардылар көзәл гызы, валеһ олдум о көзәлә.
О бир парлаг илдырымды, бүтүн рәнкләр онча солуг,
Әрзи нура гәрг еләди, сөнүкләшди күнәш белә.

Инан, тамам сарсылараг севинчимдән титрәдим мән,
Ашиг олдум һаман гыза — гар тәк ағды о күлбәдән
Бир аз эввәл тәрпәнәрәк, јолларыны кәсим, дедим,
Вармы гачыб гуртаран чан мәним гара көһләнимдән.

Мәһмизләдим тез атымы, хышылдады галын мешә,
Онлар мәни габаглады, һаһаг дүшдүм мән тәшвишә.
Бу саһилдән бахдым она, елә бил, гыз батан күндү,
О узашды кетди, јандым, һејрәт етдим мән бу ишә».

Јанды көнлүм Фиридундан ешитдијим әһвалатдан
Русвај олдум ел ичиндә, бајылдым мән, дүшдүм атдан.
Ған чәкдим өз үз-көзүмә, дедим: јарәб, ал чанымы
Көрдүсә јад чананымы, гургар мәни бу һәјатдан.

Мәним белә давранышым дар кәлмишди Фиридуна,
Һәддиндән чох мәрһибанды; бағланмышдым мән дә она.
Үрәк-дирәк верди мәнә ата кими, нәвазишлә,
Күл үзүнә инчи кими јашлар төкдү јана-јана.

«Күл башыма мәним, нечүн нәгл еләдим мән сәрсәри?»
Сөјләдим: «Һеч бунун үчүн гәм етмәјин јохдур јери.
Көрдүјүн ај мәнимкидир; сәбәб будур јандығыма,
Јолдаш олдуг, гој сөјләјим өз башымдан кечәнләри».

Мачәрамы Фиридуна нәгл еләдим, деди: «Һај-Һај,
Мән ағлыкәм, мән сәрсәри нечүн ачдым буну, ејвај?!
Сән һиндистан султанысан; кәлдин бура бир иш үчүн,
Лајиг сәнә һөкмдарлыг, тәхтү тачла, зәнкин сарај.

Һәр бир кәсә версә аллаһ көзәл әндам, сәрв гамәт,
Әввәл дәрдә салар ону, сонра ничат верәр, әлбәт.
Назил едәр өз лүтфүнү о көјләрдән шимшәк кими,
Дәрдли гәлби севиндирәр, гулларына сачар рәһмәт».

Биз сараја дөнүб кәлдик, һәр икимиз ағлајараг,
Фиридуна сөјләдим ки: «Тәкчә сәнсэн гәлбә дајаг.
Сән ки, мәнә мәһрәм олдун, нә дәрдим вар мәним даһа?
Сәнин кими башга чомәрд јаратмамыш дүнјада һагг.

Садиг достун олачағам, һәркаһ фүрсәт версә заман,
Ағыллысан, мәсләһәт вер, көмәк елә, һалыма јан.
Нејләјим ки, севиндирим һәм јарымы, һәм өзүмү,
Чүнки, онсуз јашајамам бир дәгигә белә, инан».

Чавабымда сөjlэди о: «Гисмэт олмаз бундан көзэл,
Сэн Һиндистан шаһы икэн, кэлдин бизэ, гојдун мөһөл,
Бундан сонра һеч тәшәккүр истәмәјә һаггыммы вар,
Әмрә һазыр бир гул кими, һүзурунда бағладым әл».

Бах бу шәһәр јол үстүдүр — кәлир кәми һәр бир јандан,
Јад елләрдән сораг үчүн вардыр бурда кениш имкан.
Аллаһ гојса, кәләр бура Нәстанындан сәнин сораг,
Гәлбиндәки јанғынлара олар әлбәт бир күн дәрман.

Көндәрәрик, кедиб арар дүнја көрмүш кәмичиләр,
Дәрди сәни үзән ајдан кәтирәрләр доғру хәбәр.
Сәбр еләјиб о вахтадәк, јол вермә һеч дәрдә-гәмә
Сынанмышдыр бу дүнјада — севинч парлар, кәдәр сөнәр».

О дәгигә адамлары чағыртдырды, салды јола,
Әмр еләди: «Дәнизләри кәзмәк кәрәк гајыгларла!
Кедин тапын һаман гызы — ашигиндән верин хәбәр,
Дөзүн һәр бир чәтинлијә, дөзүн һәр бир ағыр һала».

Узаг, јахын лиманлара адам салды шаһ бу сајаг,
Әмр еләди: «Һәр бир јердә сиз о гыздан алын сораг!»
Интизардан мән тәсәлли тапдым дәрдим јүнкүлләшди,
Чанан јохкән, севинч дүјдүм; сән мәндәки үзә бир бах!»

Фиридун тахт верди мәнә, султан сајыб, чәкди дәрә,
Сөјләди ки: «Инди гандым, јанылмышдым наһаг јерә,
Сән Һиндистан султанысан, јохдур сәнә дүнјада гај,
Сәнә гуллуг еләјәнин башы кәрәк әршә ерә».

Мүхтәсәр ки, дөнүб кәлди, ахтаранлар һәр бир јандан;
Фиридунун адамлары сарп јолларда дүшдү чандан,
Јенә ахан көз јашларым чошуб дашды, дөндү селә,
Һеч бир хәбәр алынмады итирдијим Нәстанчандан.

«Бу күн јаман ағыр күндүр — дедим бир күн Фиридуна —
Үзүр мәни интизар аһ, танрым өзү шаһид буна.
Сәнсиз, инан, кечә-күндүз бир көрүнүр көзләримә,
Севинч билмир, хәстә көнлүм, бүрүнмүшдүр гәмдән дона.

Мән ки, артыг чананымдан көзләмирәм һеч бир хәбәр,
Бундан сонра гала билмәм, бурах кедим, кәрәм көстәр!»
Бу сөзләри ешитдикдә Фиридун шаһ төкдү ган-јаш,
Деди: «Гардаш, бундан сонра һәр бир севинч мәнчә һәдәр».

Әлләшдиләр, галым дејә, сәрт гәлбимә дүшмәди из,
Гошун әһли тә'зим едиб, һүзурумда гатлады диз.
Ғучаглајыб ағлашдылар, ағлатдылар мәни белә,
«Кетмә, ағыр дәрдрәринә өмүр боју гој јанаг биз».

«Мәнимчүн дә сиздән ајры дүшмәк ағыр, — сөјләдим мән —
Анчаг көнлүм-көзүм күлмәз чананымдан ајры икән. .
Әсир ғызы тәрк едәмәм; јанырсыныз өзүнүз дә,
Һеч кәс мәнә гал демәсин, мән дөнмәрәм нијјәтимдән».

Ғалхды сонра Фиридун шаһ, верди мәнә бу аты, бах,
Сөјләди ки: «Күнәш үзә, сәрв боја бу ат бир һагг.
Билирәм ки, бундан башга бир шеј лазым дејил сәнә;
Бәјәндирсин гој өзүнү гәләбәјлә бу ат анчаг».

Фиридун шаһ өтүрдүкдә, ағлајырдыг һәр икимиз,
Дөнә-дөнә өпүшәрәк, аһ-вај илә ајрылдыг биз.
Бүтүн гошун үздән дејил, лап үрәкдән ағлајырды,
Бу һичраны ата-оғул ајрылығы фәрз единиз.

Фиридундан ајрылынча, дүшдүм чөлә мән јенидән,
Арашдырдым һәр бир јери: дәниз, гуру гојмадым мән.
Көнлүм тамам сәрсәмләшди, һәмдәм олдум вәһшиләрә,
Зира мәним чананымы раст кәлмәди «көрдүм» дејән.

Дүшүндүм ки, бир шеј чыхмаз долашмагдан бу чөлләрдә,
Гошул вәһши һејванлара, бәлкә чарә тапдын дәрдә,
Једди-сәккиз сөз сөјләдим нөкәрләрлә Әсмәтимә:
«Чох инчитдим, дејинмәјә һаггыныз вар, бах бу јердә —

Тәк бурахын мәни, галым өз дәрдимлә гој баш-баша.
Јетәр бунча бахдығыныз көзләримдән ахан јаша.
Бу сөзләри ешидинчә, онлар мәнә дедиләр ки:
«Јох-јох, буну ешитмәк дә истәмирик, һаша! Һаша!

Сәндән башга бир һөкмдар көстәрмәсин аллаһ бизә,
Гурбаныг биз көһләнинин дырнағындан галхан тоза.
Күл чамалын јайынмасын гулларынын нәзәриндән!»
Бә'зән һүнәр саһибини фәләк салыр дүздән-дүзә.

Чох әлләшдим «кедин» дејә; онлар мәндән чәкмәди әл,
Узаглашдым, гојмајараг инсан олан јерә мәһәл.
Кечи, марал јаталғасы алды мәни өз гојнуна,
Сәрсәм кәзмәк дағда, дүздә көнлүм үчүн олду әмәл.

Кирдим изсиз загалара, кетдим дивләр мәнзилинә,
Чәнк еләдим һамысыҗла, батаммады онлар мәнә.
Мәһв етдиләр гулларымы, кар олмады зиреһләрдән,
Дәрдә салды мәни җаман бу уғурсуз тале җенә.

Див нә'рәси дәһшәт илә жүксәлирди кениш көҗә,
Ғылынчымын зәрбәсиндән кәлмәкдәҗди җер ләрзәҗә,
Күн тутулду галхан тоздан, сәрвин шахы силкәләнди
Јүзү бирдән чумурдулар; гырдым тамам дөҗә-дөҗә.

О замандан бурдаҗам бах, өлүрәм мән бурда, гардаш,
Биһуш җатыб, сәрсәм кәзиб, бу чөлләрдә төкүрәм җаш.
Бу гыз мәни бурахмаҗыр, бу да җаныр чананыма,
Башга чыхыш јолум јохдур: бир дәфәлик өләҗдим каш?

Бәнзәдирәм чананымы җарашыҗлы пәләнкә мән,
Онунчүндүр әҗнимдәки күркүм пәләнк дәрисиндән.
Көзүҗашлы Әсмәт бачым тикиб мәним бу күркүмү,
Кәскин ғылынч «кәл өзүнү өлдүр!» деҗир мәнә бә'зән.

Јалныз әрән дили лазым, бәлкә сыға мәдһә чанан,
Аһ, дилдарым анылдыҗча, неҗләҗим ки, чыхмаҗыр чан!
О замандан әнисимдир анчаг бу чөл һеҗванлары,
Јалварырам кечә-күндүз: «Өлүм көндәр, аллаһ, аман!»

Онлар дөҗдү үз-көзүнү, талан дүшдү көзәл күлә,
Лә'ли дөндү кәһрабаҗа, чиликләнди бұллуր белә.
Бөҗләчә дә Автандилин кирпијиндән җашлар ахды,
Әсмәт галхыб үрәк верди, чох јалварды Автандилә.

Әсмәт тәскин еҗләҗәндә Тарҗел деди: «Аҗ Автандил,
Мәмнун етдин мәни, амма севинч мәнә гисмәт деҗил:
Нәҗл еләдим башдан-баша билдин гәмли мачәрамы,
Кет дә говуш күнәшинлә, көрүш вахты чатмышдыр, бил»

Автандил дә сөҗләди ки: «Сәнсиз галмаг күч мәсәлә,
Сәндән аҗры дүшүнчә мән, көз җашларым дөнәр селә.
Ачыҗланма, гоҗ ачыҗча бәҗан едим һәҗигәти:
Сән мәһв олсан җар јолунда, өлүм олар о көзәлә.

Ән мө'тәбәр тәбиб белә, ишдир, бир күн хәстәләнсә,
Адам јоллар, нәбзи үчүн, тәбиб олан јад бир кәсә.
О анладар бу хәстәҗә «сәнин дәрдин будур» деҗә:
Кәнардакы җахшы көрәр, һәр адамын өзүндәнсә.

Тулаг вер ки, дејим сәнә олдугча бир ағыллы сөз,
Бир дэфэдән нә чыхармыш, чәфа көрдүн, ^{үз, дэфә дөз}
Инди көнлүм јандығындан чананымы көрмәк диләр,
Гәлби тәмиз дост-ашнадан ешидиләр дәјәрли сөз.

Бир көрүшүм, тәзәләјим јарла әндү пејманымы,
Әрз еләјим ишләрим, инандырым чананымы.
Кәл анд ичәк, аллаһ өзү шаһид олсун көјдән бизә,
Чан бир гәлбдә гардаш олаг, вер әлини, ал чанымы.

Вә'дә версән, мән кәлинчә узашмазсан башга јана,
Мән дә сәни тәк бурахсам, лә'нәт олсун ширин чана.
Дүшәчәјәм бу чөлләрә, бах, сәнинлә долашмаға,
Аллаһ гојса, гојмарам мән, ағлајасан јана-јана».

«Сән јад икән севдин мәни, — Тарјел деди Автандилә, —
Ајрыланда, елә бил ки, һәсрәт галыр бүлбүл күлә.
Гисмәт олсун, сәрв бојлу достуму мән көрүм бир дә,
Инан, сәни унутмарам, ајлар, илләр кечсә белә.

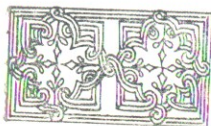
Сән гајытсан, нәсиб олса бир дә бахмаг көзәл үзә,
Мәним көнлүм марал, јахуд кечи кими гачмаз дүзә.
Мән дә сәни алдадарсам, танрым мәнә гәним олсун,
Јолдашлығын тәсәллидир, бир чарәдир дәрдимизә».

Ајрылдылар јахшы достлар, гаршылыгы анд ичәрәк,
Ширин дилли, дәрракәли, јанаглары кәһрәба тәк.
Онлар севди бир-бирини бир мәнәббәт атәшилә,
Биркә галыб һаман кечә, данышдылар гәшәнк-гәшәнк.

Тарјел илә гоч Автандил ағлашдылар сүбһә гәдәр,
Сәнәр тездән ајрылмагчүн, галхыб бир дә өнүшдүләр.
Тарјел о күн гүссәсиндән билмәјирди һеч нејләсин,
Автандил дә ағлајыр, аһ, бүтүн јолу, ондан бетәр.

Автандили өтүрәркән анд верирди Әсмәт белә,
Гаршысында диз чөкәрәк, јалварырды Автандилә.
Сәлғунлашмыш бәнөвишә тәк јалварырды «тез дөн» — дејә,
Икид деди: «Сиздән башга кимим вардыр, бачым, һәлә?»

Тез дөнәрәм, Әсмәт бачым, чыхармарам сәни јаддан,
Лакин гојма башга јерә узаглашсын икид оғлан.
Ики ајдан сонра бир дә гајытмазсам, ајыб олсун,
Гајытмасам, бир мүсибәт үз вермишидир, демәк, инан».

Таријелдән ажрылынча, гәм күч кәлди Автандилә,
Одлу-одлу фәрјад етди, үз-көзүнә вурду силлә.
Јанағындан ахан гандан јаланды чөл һејванлары,
Узаг јолу гысалтды о, ат сүрәрәк сүр'әт илә.

О гајытды кәлди ахыр әскәрләри олан јерә,
Кәлишилә ордусуну гәрг еләди севинчләрә.
Онлар гачыб Шәрмәддинә хејир хәбәр сөјләдиләр:
«Кәлди чыхды дөндәрән кәс нәш'әмизи бир зәһәрә».

Шәрмәддин дә пишваз едиб өпдү онун мәрд әлиндән,
Ахытдыгы севинч јашын ичди чөлләр, ичди чәмән.
«Oh, аллаһым, — сөјләјирди — рө'јамы бу, һәгигәтми?
Бу көзләрлә сәни бир дә сағ көрмәјә лајигәм мән?»

Гәһрәман да баш әјәрәк, өпдү ону дөнә-дөнә,
Сөјләди: «Мән чох шадам ки, күч кәлмәмиш кәдәр сәнә!..»
Кәлди ә'јан-әшрәф бир-бир, һөрмәт-иззәт изһар етди.
Бөјүк-кичик бајрам етди, чох севинди белә күнә.

Енди тәзә бир сараја ки, тә'рифи кәлмәз дилә,
Бүтүн шәһәр топлашмышды бахмаг үчүн Автандилә
О. вүгарла, күләрүзлә әјләшди кејф ејләмәјә,
Һаман күнүн севинчини чох чәтиндир јазмаг белә.

О, нәгл етди Шәрмәддинә јад елләрдә көрдүјүнү,
«Бир гәһрәман тапдым—деди—утандырар көјдә күнү...
(Икид гыјыб көзләрини сахынырды ағламагдан),
Бирдир мәнә сарај, дахма, көрмәјинчә күл үзүнү».

Нә вар, нә јох, нәгл еләди Шәрмәддин дә Автандилә,
«Кетдијини, фәрманынча, олмајыбдыр билән һәлә».
Һаман күнү чыхмады о, динчәләрәк кејф еләди,
Сәһәр күнәш нур јајынча, атланараг чыхды чөлә.

О нә динди, нә динчәлди; чәһд еләди јол кетмәјә,
Шәрмәддинсә өичә чапды шад хәбәри чар етмәјә,
О он күнлүк јолу кетди чапа-чапа үччә күнә.
Автандил чох севинирди күнәш јары көрүм дејә.

Тапшырды ки, сөjlәсинләр: «Әзәмәтли, икид султан,
Һөрмәт, ихлас, еһтијатла кәлдим сәнә едим бәјән.
Көрмәмишкән јад икиди һеч сајырдым мән өзүмү,
Сағ-саламат дөндүм артыг, әрзим вардыр сәнә ондан».

Салам вериб мәғрур шаһа, шүчаәтли Рәстәвана,
Шәрмәддинин өзү кәлди шәхсэн хәбәр верди она:
«Тапмыш һаман гәһрәманы, әрз етмәјә кәлир о мәрд!».
Шаһса деди: «Шүкүр! Дуам јетишибдир јарадана!»

«Автандилин һүзуруна шад хәбәрлә кәлир» дејә,
Гул Шәрмәддин мүждә верди сонра көзәл Тәнтәнәјә.
Гызын үзү күнәшдән дә парлаг олду бу сәбәбдән,
Шәрмәддинлә адамлара хәләт верди кејинмәјә.

Шаһ атланды чыхды евдән, гаршылады пәһләваны,
Бу нәчиблик севиндирди күнәш үзлү гәһрәманы.
Чох сәмими көрүшдүләр, кефләри көк, руһлары шән,
Елә бил ки, сәрхош етди бу севинчли күн әјяны.

Мәрд Автандил падишаһа тә'зим үчүн енди атдан,
Бу кәлишдән чох севинди, өпдү ону гоча Рәстан.
Зөвг ичиндә һәр икиси кирди шаһлыг кашанәјә,
Бүтүн халгы севинч алды, кәлди дејә о гәһрәман.

Ширләр шири гоч Автандил күнәшләрин күнәшинә
Тапындыгча, бүллурла күл гәшәнкләшди дөнә-дөнә.
Гызын парлаг күл чамалы көјләрләки нуру јенди,
Көјләр сарај олмалыјды она, јерин гијмәти нә?

Һаман күнү кеф чәкдиләр, меј ичдиләр гана-гана.
Мәһрибан бир ата кими бахырды шаһ гәһрәмана.
Зәнн едәрдин, күл шахында ачылмышдыр бир гызыл күл,
Дирһәм бојда инчиләрдән чох пај дүшдү һәр умана.

Кеф гуртарды, галхды кетди өз евинә һәр бир гонаг,
Вәзир-вәкил сахланды ки, пәһләвана версин гулаг.
Шаһ сорушду, Автандил дә нәгл еләди оланлары:
Нечә о јад пәһләваны тапыб, нечә түтүб сораг.

«Гынамајын, аһ чәкәрсәм бәһс едәркән ондан анчаг,
Күнәш десәм она аздыр, күнәшләрдән даһа парлаг.
Тиканлыгда дәрд әлиндән солғунлашан һәмин күлү
Көрәнләрин аглы чашар, шүурунда сөнәр чыраг!»

Үз веринчә бир мүсибәт, бир дөзүлмәз дәрд инсана,
Әлиф гәдди дала дөнәр, бүллур үзү зәфәрана.
Анды ону, Автандилин күл үзүнә јаш шеһ салды,
Нәгл еләди башдан-баша мацәраны шаһ Рәстана.

«Мәскән үчүн дивләрдән о, заға алыб чарпышараг,
Дилдарынын кәнизилә тәк јашајыр, јардан ираг.
Ипәк, гумаш һечдир она, кејмиш пәләнк дәрисини,
Јаныр ешгин атәшиндә, инсанлардан кәзир узаг...»

Нәгл еләјиб гуртарынча гоч Автандил көрдүјүнү, —
Гучаг-гучаг шәфәг сачан, парылтылы көзәл күнү,
Мәмнун етди падишаһы Автандилин шүчаәти:
«Бундан артыг мәрдлик олмаз, икид көрәр белә күнү!»

Тәнтәнә дә чох севинди, гулаг вериб Автандилә,
Бүтүн күнү кеф еләди, једи, ичди күлә-күлә.
Автандил өз отағында бир хош хәбәр алды јардан:
«Ләнкимәдән кәл јаныма». Сығармы бу вүсал дилә?

Асланларла чох кәзмишди о, чөлләрдә јардан ираг,
Кедирди јар дә'вәтилә, кефи чох көк, дамағы чағ.
Ән ләкәсиз бир лә'л иди, адлы дүнја пәһләваны,
Јара верди өз гәлбини, чавабында гәлб алараг.

Күнәш үзлү, көзәл чанан бәзәјирди гәхтү тачы,
Елә бил ки, көвсәр ичмиш чәннәтдә бир сәрв ағачы:
Шәвә сачлар, чатыг гашлар, лә'лү бүллур јарашығы...
Ачизәм мән тәсвириндән, динләмәјин бу мөһтачы.

Гыз икидә күрсү верди, әјләшдирди ону гәшәнк,
Отурдулар гәлби раһат, үзләриндә севинчдән рәнк.
Данышдылар ширин диллә, ширин сөһбәт инчә-инчә,
Гыз деди ки: «Тапылдымы о кәздијин гәриб пәләнк?»

О сөјләди: «Нә заман ки, умдугун шеј кәлди әлә,
Дәрди, кечән күнләр кими, һеч кәтирмә јада белә.
Мән бир сәрвә раст кәлдим ки, суварырды һәјат ону,
Күл кими бир јанаг тапдым, лакин инди солмуш һәлә.

Умидсиз бир икиддир о, јашлар төкән сәрв ағачы,
«Бүллур јарым итди» дејиб аглајырды ачы-ачы...»
О, Тарјелин тарихини дурду башдан нәгл етмәјә,
«Аһ, онунчүн мән дә јандым, белә дәрдин јох әлачы».

Нэгл ејлэди ахтарышда раст кэлдији дәрди, гәми,
Сонра деди: «Гисмәт олду, кедиб тапдым о һәмдәми.
Бу вәфасыз өмрә бахыр анчаг бир чөл һејваны
Кәзир вәһши һејванларла; дүнја онун көзүндә»

Кәл сорушма, күчүм чатмаз, ону тә'риф ејләмәјә,
Ону һәр кәс бир јол көрсә, бахмаз артыг һеч бир шејә.
Бахмаг олмур күл үзүнә, көз гамашыр көркәминдән.
Әфсус дөнмүш зәфәрәна, дөнәчәкдир бәнөвшәјә».

Тәнтәнәјә нағыл етди, нә кәлмиши өз башына,
«Мәскәг дејә сығынмыш о, бир зағанын сәрт дашына.
Јанында бир гыз вардыр ки, һәјан дурур, јардым едир,
Аһ, бу тале инсанлары гәрг еләјәр көз јашына».

Гыз бунлары динләјинчә, аризусу кәлди элә,
Ај чамалы бәдирләнди, нур чиләди күлә-күлә.
«Мән нә чаваб верим, деди, пәһләваны севиндирим,
Сағалтамалы јарасыны, билмәм, һансы дәрман илә?»

Оғлан деди: «Ким күвәнәр дүшүнчәсиз бир инсана,
Мән кәлдим о, галды мәним хатиримчүн јана-јана.
Вә'дә вердим гајытмаға, уғурунда өлмәк үчүн,
Өз јекәнә күнәшимә анд да ичдим пәһләвана».

Өз достундан гачмамалы ағыр күндә, достам дејән,
Гәлби гәлбә чаламалы, олмалыдыр доста һәјан.
Ашиг олан чәкмәлидир ашигләрин гүссәсини,
Онсуз дәрдим башдан ашар, јерә-көјә сығмарам мән».

Күнәш үзлү чанан деди: «Һасил олду, мәнчә, диләк,
Сағ-саламат дөндүн кери, ахтардығын чыхды, демәк.
Дәрманынла шәфа булду дәрд әлиндән јанан көнлүм,
Үрәјиндә әкдијим ешг камалынча ачды чичәк».

Тале һәр бир инсан илә һава кими еләр рәфтар;
Бә'зән күнәш чыхар, бә'зән көјләриндә шимшәк чахар.
Индијәдәк дәрд әлиндән парчаланан көнүл күлдү,
Севиндирсин һәјат сәни, гәм чәкмәкдә нә мә'на вар?

Сән ки, әһдү пејманыны поэмајырсан, бу чох көзәл,
Сөзүм јохдур, јаман күндә јенә доста узат сән әл,
Она дәрман ахтармалы кедән-кәлмәз өлкәләрдә,
Бу шәртлә ки, мән бәдбәхтин һалыны да унутма кәл».

Икид деди: «Көрдүм сәни, једди дәрдим олду сәккиз,
Донмуш су һеч исинәрми — нәфәс вермәк фаидәсиз.
Батмыш күнү севмәк, өпмәк, мәнчә, әбәс сајылмалы,
Һүзурунда дәрдим биркән, ајрыланда көзәлим, јүз.

Вај һалыма, ешг одуна јанмалыјам мән сәрсәри,
Һәдәф олду кәскин оха хәстә көнлүм чохдан бәри.
Мән кизләмәк истәјирдим бу дәрдим, лакин кечдир,
Чүнки мәним һәјатымын галмыш анчаг үчдән бири.

Бу сөһбәтдән дүшдүм баша фәрманыны, севкили јар,
Күл горунур тиканларла; һопармаға күчмү чатар!
Лакин, мәним шән күнәшим, сач нуруну хәстә гәлбә,
Көндәрмәкчүн узаг јола, кәл бағышла бир јадикар».

Хош үзлү вә хош бахышлы, ширин дилли, мәрд пәһләван
Өз назәнин күнәшилә данышырды чох меһрибан.
Гыз динләјиб хаһишини, бир мирварид бағышлады,
Аллаһ гисмәт еләсин дә, кама јетсин гызла оғлан.

Oh, нә хошдур, бүллур бухаг, ал јанагдан өпүш алмаг,
Сәнубәрли хијабанда сәрвләрдән бир бағ салмаг.
Бир бағ ојсун — баханларын ачылсын гој тутгун көнлү.
Јазыг, ајры дүшән ашиг! Сәнин ишин фәған анчаг!

Онлар бахыб бир-биринә, севинч ичди гана-гана,
Мәрд ајрылды чананындан, гәлби дүшдү һәјәчана.
Күнәш төкдү ганлы јашлар, дәрин-дәрин дәрјаларча,
«Ah, еј фәләк! — деди икид, — кәл бојанма наһаг гана».

Ајры дүшдү јардан оғлан синәсинә дөјә-дөјә,
Севки ағлар гојар шәхси, көнүл башлар инчәлмәјә.
Кизләнинчә булудларда парлаг күнәш, јер гаралар,
Ашиг јардан ајрылынча дөнәр чанлы бир көлкәјә.

Ган гарышыг көз јашлары јанағында дөндү селә,
Сөјләди о: «Дилдарымдан бир тәсәлли кәлмәз әлә.
Һејранам мән — јандырмагда гара гашлар алмас гәлби,
Дүнја, сәндән истәјим бу: јетир мәни ол көзәлә!

Мән ки, дүнән әдәмләрдә көвсәр ичән бир сәрв идим,
Инди дүшкүн бәхт әлиндән бир сағалмаз јара једим.
Сөнмәз, оддан дон кејинмиш инди хәстә көнлүм мәним,
Дүнја, сәнин ишин нағыл, мә'насыздыр, бошдур, дедим».

Бу сөзләрлә аглайрды, титрәјирди онун сәси,
 Инилтили аһларындан сарсылырды мәрд көвдәси,
 Назлы јарын вүсалына гатды ағы дадсыз сәфәр,
 Ејваһ, бәхтин әли ахыр чәкәр бизә јас пәрдәси.

Икид дөндү өз евинә, чох аглајыб, дүшдү чандан,
 Дүшүндүкчә чилвәләнди хәјалында назлы чанан.
 Күл јанаглар солғунлашды, гыров дүшмүш јарпаг кими,
 Күнәш нәзәр салмајынча, галармы һеч күлдә бир чан?

«Еј инсанын дојмаг билмәз һәрис көнлү, әлиндән аһ,
 Каһ һәр дәрдә дөзәрсән сән, севинмәк дә истәрсән каһ,
 Көнүл кордур — һеч шеј көрмәз; өлчүсүнү билмәз ишин,
 Нә фәтһ едәр ону өлүм, нә һөкм едәр она бир шаһ».

Өз гәлбиндә дејиниркән ачы-ачы о бу минвал,
 Чанан верән мирвариди аглајараг алды дәрһал,
 Бахыб јарын голбағына, анды инчи дишләрини,
 Өпдү, өпдү дөнә-дөнә, агламагдан олду биһал.

«Сәһәр тездән адам кәлди, чағырырды шаһ сараја,
 Сүһнә тәки көз гырпмајан икид кетди тез ораја,
 Көрдү орда баса-басла халг дүзүлмүш тамашаја,
 Ова чыхмаг истәјир шаһ; бахды тәблә, кәрәнәја.

Атланды шаһ; о чалалы нечә тәсвир ејләјәсән,
 Мис тәбилләр вурулдугда, тутулурду гулаг сәсдән.
 Ора-бура гачан итдән, тәрланлардан күн тутулду,
 Ов ганындан чөл бојанды гызыл рәнкә, шаһидәм мән.

Шаһ гајытды чөлдән кефлә, битмиш иди артыг шикар,
 Башында чох вәзир-вәкил, гошун әһли, кијаз, күбар.
 Әјләшдиләр о шаһанә зијнәтләнмиш чадырларда,
 Дәстә-дәстә хорлар кәлди, өгдү нејләр, чарпаралар.

Әјләшдирди өз јанында сөһбәтә шаһ Автандили,
 Парлајырды бүллур дишләр, андырырды јанаг лә'ли.
 Динләјирди һөрмәт илә вәзир, вәкил дәстә-дәстә,
 Һәр сөзүндә Таријели анмагдајды мәчлис әһли.

Икид дөнчәк өз евинә ахды јашлар күл үзүнә,
 Севкисиндән башга бир шеј көрүнмәзди һеч көзүнә.
 Каһ отуруб, каһ галхырды, јата билмәз диванәләр,
 Кимин гәлби гулаг вермиш јалвараркән өз сөзүнә.

Сөjlәjирди: «Неjлим, көнүл, дәрдинин ки, jох әлачы,
Ираг дүшмүш көзләримдән чәннәтдәки сәрв ағачы.
Чамалын көз гамашдырыр; бахдым сәнә, дүшдүм дәрдә,
Бағы, кәлиб рә'јама кир, сәнсиз өмрүм хеjли ачы!»

Сөjlәр икән бу сөзләри, көз jашлары дөндү селә,
Бир дә деди өз көнлүнә: «Мәсләһәтдир, кәл сәбр елә.
Сәбр етмәсэн, диллән көрүм, сән бу дәрдә чарә көстәр,
Кәрәк ағ күн истәjәнләр дөзсүн гара күнә һәлә.

Aһ, еj көнүл! Наһаг jерә истәjирсән өлүм һагдан,
Тәк бир jарын хатиринә әл үзмә сән jашамагдан:
Кизли сахла бу дәрдини, билинмәсин одландығын,
Ашиг олан севдасыны кизлин сахлар чүнки халгдан»:

АВТАНДИЛИН
РӘСТӘВАНДАН ИЗН ИСТӘМӘСИ.
ВӘЗИРЛӘ СӨҢБӘТ

Ишыгланды, икид галхды, чәлд кеjинди, чыхды чөлә,
Деди: «Севким дуjулмасын, танрым, мәнә көмәк елә.
Сәндән сәбир истәjирәм, чарә көстәр дәрдли гәлбә!»
Бир әj кими минди аты, кетди бирбаш вәзиркилә.

Вәзир билиб, пишваз етди: «Күнүм доғду кәлишиндән,
Даммыш иди үрәjimә, — деди, — өнчә дуjмушдүм мән»:
Гаршылады Автандили, саламлады ихлас илә,
Ев jижәси нәчиб олар, гонаг өзү нәчиб икән.

Онун атдан енмәсинә вәзир өзү етди көмәк,
Чин халысы сәриб jерә, отурдулар мәһрәм дост тәк.
«Пәһләванын чамалындан ишыгланды ев, — дедиләр —
Күл гохусу верди бу күн гәрб тәрәфдән әсэн күләк».

Отурду о. һәр ким көрдү, чамалындан олду дәли,
Баjғынлығы шәрәф санды, көрмәк үчүн мәрд көзәли.
Инләдиләр — десәм аздыр, он гат артды jаныглы аһ,
Дағылышмаг әмр олунду, сеjрәкләшди мәчлис әһли.

Тәк галынча гоч Автандил шән вәзирә етди хитаб:
«Бу сараjда сәндән кизлин бир иш jохдур — күнаһ, саваб...
Бүтүн дөвләт ишләриндә шаһ рә'jинчә һөкм еләjир,
Инди сән кәл, динлә мәни, ағыр дәрдә бир чарә тап.

Вәзир, гәриб пәһләванын атәшиндән јанырам мән,
Нејләјим ки, ајры дүшдүм јолунда чан вердијимдән
«Чан» дејөндө достун сәнә, демәлисән сән она
Севмәк вачиб дејилмидир достун икид бир мәрд икән?

Ону көрмәк аризусу гәлби салмыш тора мөһкәм,
Гәлбим галды дост јанында, бу ничрана дөзә билмәм,
Доғрудан да о, күнәшдир, јандырыр јан-јөврәсини.
Һәлә Әсмәт! О гыз мәнә өз бачымдан даһа мәһрәм.

Мән онлардан ајрыларкән, анд ичмишәм дөнә-дөнә,
Ләнкимәјиб бураларда, јанларына дөнүм јенә,
Әлач едим икид достун гәлбиндәки тутгунлуға.
Гајытмағын вахты чатды, јандым, вәзир, чарәси нә?

Сөзләrimi кәл ловғалыг сајма, бунлар бир һәгигәт:
Достум мәни көзләмәкдә, вәзир, јахды чаны һәсрәт.
Мән дә Мәчнун, о да, сөјлә атараммы һәмдәрдими
Өз андыны позан шәхси ахырда анд тутар, әлбәт.

Кет сарајда сөзләrimi, бәјан елә Рәстәвана,
Анд верирәм өз чанына, бу хаһиши чатдыр она.
Игә версә, кедәрдим мән, галсам чыхмаз бир кар мәндән,
Јардым елә, гојма галсын хәстә көнлүм јана-јана.

Сөјлә шаһа: «Гој охусун елләр сәнә һәмдү сәнә,
Сөјләмәкдән чох горхурам, биллаһ, горху чөкүр чана.
Јакин һаман пәһләванын тутулмушам атәшинә,
Чох горундум, баш тутмады, әсир олду көнлүм она.

Инди, шаһым, мүмкүн дејил мән јашајым ондан ираг,
Әсиријәм, онсуз бурда мәндән имдад олмајачаг.
Хејир-дуа вериниз ки, хејрим дәјсин пәһләвана,
Дәрдә дәрман етмәсәм дә, позулмасын андым анчаг.

Дарылмајын кетдијимдән, тохунмасын гәлбинизә,
Ејб еләмәз, гојун кәлсин, нә гисмәтсә һагдан бизә!
Аллаһ сизә зәфәр версин, мән дә бир күн дөнүм кери,
Гајытмасам, сиз сағ олун, табе олсун дүшмән сизә.

Инди сөзүн мүхтәсәри — бәјан етди сонра икид —
Башга кәсләр кәлмәмишкән, инди галхыб һүзура кет.
Үрәкли ол, ширин диллә јалвар, она изин версин,
Кәтирмишәм рүшвәт сәнә јүз мин гызыл, сај, гәбул ет».

«Гој рүшвәтин галсын, — деди вәзир она күлә-күлә,
 Сән вердијин мәсләһәтләр һеч бир заман дүшмәз элә,
 Сәнин үрәк сөзләрини мән султана сөйләдикдә,
 Мәнә елә төһфә верәр, көрмәмишдир һеч кәс һәлә.

Өлдүртдүрәр султан мәни, бир дәгигә вермәз мачал.
 Биз кәбәрәк, гызылынла сән дүнјада саламат гал?
 Инсан үчүн бу дүнјада чандан ширин бир шеј вармы?
 Өлдүрсән дә бу сөзләри шаһа демәк мәнчә маһал.

* Кетмәјини әкәр шаһа чатдырмаға версәм гәрар,
 Бу хәбәрчүн өлүмүмә фәрман верәр о һөкмдар.
 Дејәр: «Бу нә сөздүр, дедин? Сәндә ағыл-камалмы вар?»
 Јох, јашамаг истәјирәм, олмамышам чандан безар.

Туталым ки, бурахды шаһ, бәс нә дејәр гошун буна?
 Бурахмазлар күнәш кетсин, онлар галсын јана-јана.
 Сән кетдинми, дүшмән бундан үрәкләниб гудурачаг;
 Буна әсла јол вермә ки, сәрчә дөнсүн чалағана».

«Бычаг санчым мән гәлбимә? — деди икид ағлајараг. —
 Көрүнүр, еј вәзир, көндүн мәһәббәтдән кәзиб ираг.
 Нә достлугдан хәбәрин вар, нә дә пејман анлајырсан.
 Һеч билмирәм нејлим: онсуз истәмирәм мән јашамаг.

* Күн һәрләнир, нечүн нијә? Баш ачмырам әсла бундан;
 Көмәк олаг биз күнәшә, ондан ишыг алсын чаһан.
 Кечирдијим мүсибәти кимдир мәндән јахшы дујан!
 Ахмагларын мәсләһәти зијан верәр, анчаг зијан.

Мән ки, белә дәрд әлиндән гәрг олмушам көз јашына,
 Нә хејрим вар, вәзир, мәним падишаһа, ја гошуна?
 Сөз вермишәм — кетмәлијәм; мәрд адамчүн анд сынагдыр,
 Көрүлмәмиш бир мүсибәт кәлмиш чүнки дост башына.

Инди мәним мәл'ун гәлбим дөзүр белә дәрдә һәлә,
 Кечирдијим һалы дујса, әријәрди дәмир белә.
 Көзләримдән Чейһун ахса, чатмаз онун көз јашына,
 Бир күн дүшәр ишин мәнә, дар күнүмдүр, кәрәм ејлә.

Чыхыб хәлвәт кедәчәјәм, султан мәни гојмаса да,
 Бу севкинин ганунудур — јанмалыдыр гәлбим ода.
 Мән билирәм, султан сәнә бир сөз демәз мәним үчүн,
 Нә олурса-олсун, вәзир, чатмалысан бу күн дада!»

Вәзир деди: «Тә'сирлидир, жанғын салыр сөзүн чана,
Аглайырсан, давам етмәз једди гатлы дүнја бунан,
Сөз сүкутдан бә'зән хошдур, бә'зән сөздән иш дозду,
Мән өлсәм дә, ејби јохдур, гој күнәшин доғсуи сана».

Бу сөзләрдән сонра вәзир, сарај дејиб, дүшдү јола,
Күнәш үзлү падишаһ да бахды она чох марагла.
Вәзир горхду сөјләмәјә о уғурсуз хәбәрләри,
Нә дәвләтди дүшүндүјү, нә һәрб иши; кечмиш ола.

Көрдү вәзир фикрә кедиб дајанмышдыр; сөјләди шаһ:
«Нә хәбәр вар? Дәрдин нәдир? Нијә кәлдин, елә акаһ?»
Вәзир деди: «Бир шеј јохдур, лакин дәрдим башдан ашыр,
Бир хәбәр вар, мән дејинчә — өлдүрсәниз, дејил күнаһ.

- * Гасидләрин тохунулмаз олдуғуну билә-билә,
Мән горхурам, үрәјимдән ганлар ахыр килә-килә.
Мәрд Автандил тәрк еләјир бизи үзүр-хаһлыг илә;
Һөкмдарым, Таријелсиз һәјат һечдир Автандилә.

Горха-горха әрз еләди вәзир шаһа бәд хәбәри:
«Бу сөзләрдән анларсыныз, шаһым, сөзүн мүхтәсәри,
Көз јашлары төкән кәнчи һансы һалда көрдүјүмү.
Гәзәбләнсән бирдән мәнә, әлбәттә ки, вардыр јери».

Ешидинчә бу сөзләри, тамам чыхды шаһ өзүндән,
Горхар иди вәһши һејван рәнки гачмыш сәрт үзүндән.
Шаһ бағырды: «Нә дејирсән, сәрсәм, кимин һәддидир бу?!
Доғрудан да шәр јајынмаз нәһс адамын нәһс көзүндән.

Елә бил ки, тез-тәләсик кәтирмишдир бир шад хәбәр,
Бундан артыг нејләр мәнә биә гатил, ја хәјанәткәр.
Еј диванә, нечә дөндү дилин буну сөјләмәјә?
Вәзир дејил, диванәсэн, јохдур сәндә, һеч бир һүнәр.

- * Неч ағлына кәлмәдими: гәзәбләнәр сөзүмә шаһ?
Нә чүр'әт вә чәсарәтлә бу хәбәри етдин акаһ?!
Бу хәбәри ешитмәмиш кар олајды гулағым, аһ!
Инди сәни өлдүрсәм дә, мәним үчүн дејил күнаһ.

Автандилин тәрәфиндән кәлмәсәјдин сән бу сајаг,
Анд ичирәм өз башыма, өлдүрәрдим сәни, ахмаг!
Чәһәннәм ол, бурдан, итил, еј диванә, мурдар алам!
Сән бир бунун өзүнә бах, сән бир бунун сөзүнә бах!»

Диварлара чырпды султан күрсүләри, етди чыг-чыг.
Атдыгырыг парчалары вәзиринә о, Һыггаһыгг:
«Нечә гыјдын сән о сәрвин кетдијини сөјләмәјә?»
Рәнки гачмыш јазыг вәзир ағлајырды јазыг-јазыг.

Нитги донмуш, горхмуш вәзир тез јајынды, чыхды чөлә,
Түлкү кими үркәкләшди, гәлби долду гүссә илә.
Кирәндә мәрд, чыханда пәрт, лал оласан, кәсилмиш дил!
Инсан өзү сдијини едә билмәз дүшмән белә.

О деди ки: «Јарәб, мәнә бундан артыг чәзама вар?
Бу алданмыш тутгун гәлбә ким ачыјыб, ишыг салар?
Һәр кәс дуруб өз шаһилә дик данышса о, шүбһәсиз,
Дүшәр мәнним бу һалыма, јардым етмәз нә мал, нә вар».

Елә бәднам олду вәзир, онун һалы кәлмәз дилә,
Гашгабаглы, тутгун үзлә кәлиб деди Автандилә:
«Һансы диллә сағ ол дејим вердијиниз мәсләһәтә?
Итирмишәм бах башымы, донмуш бејним мөһнәт илә».

Зарафатла рүшвәт тәләб етди ондан вәзир һәлә.
Тәәччүбдүр — әјләнди о, јаш төксә дә килә-килә.
Вә'дә гылыб, вермәјәниләр инчик салар һамысыны;
Рүшвәт ки, вар, иш ашырар, чәһәннәмдә версән белә.

«Дилим кәлмир сөјләмәјә, јаман тәһгир ејләди шаһ:
«Ахмаг, сәрсәм, әчлаф...» — дәхи сөјләнмәмиш нә галды. аһ!
Чыхдым артыг кишиликдән; нә ағлым вар, нә камалым,
Нә әчәб ки, өлдүрмәди, јәгин сәбр верди аллаһ.

Анлајырдым етдијими, баш вермәди бу гәфилдән,
Билирдим ки, түндләшәчәк; дилхор идим онунчүн мән.
Мүмкүндүрмү хилас олмаг һеч тәлејин гәзәбиндән?
Уғурунда өлүм хошдур, тәки мәс'уд ол, јаша сән».

Икид чаваб верди: «Вәзир, кетмәмәјим мүмкүн дејил,
Күләстанда күл соларса, бүлбүл өләр; сән буну бил.
О бир дамла шәбнәм үчүн ганад чалар һәр бир јерә,
Тапса-хошбәхт өлачагдыр, јохса иши хејли мүшкүл.

Нә сәбрим вар, нә гәрарым, һәсрәт галдым чүнки она,
Даһа хошдур дүшүб чөлә, дөнмәк вәһши бир һејвана!
Шаһым мәнән көмәк умар дүшмәнләрлә чарпышмаға,
Нараһатам, мән тәк шәхсин нә хејри вар Рәстәвана?

Ачыгланса белә, она әрз еләрәм мән бир даһа —
Бәлкә жангын тутмуш көнлүм тә'сир едә падишадим,
Бурахмазса, мә'јус олуб мән кедәрәм бурдан хәлвәд,
Өлсәм, өмрүм һәдәр кедәр, көрүкмәрәм бир дә шаһа».

Вәзир јахшы наһар верди, Автандили етди гонаг,
Јејәчәк бол, ичәчәк бол: ән'амыны ал, кефә бах.
Пәһләванын достлары да бәхшиш алды: гоча, чаван,
Күн батаркән, ајрылдылар вәзир илә оглан, анчаг.

Јүз мин гызыл һазырлады сәрв бојлу икид чаван,
Үч јүз парча гумаш сечди, парлајырды әлван-әлван;
Алтмыш дәнә ән гијмәтли лә'лү јагут сечиб гојду,
Достларындан бири илә вәзиркилә етди рәван.

Исмарлады: «Һардан алым сәнә лајиг төһфә гаш-даш;
Бир күн сәнин бојнумдакы миннәтиндән чыхајдым каш!
Сағ гајытсам, һәјатыны сәнә тәгдим едән гулам,
Дәрдли көнлүм анчаг сәнин фәрманына әјчәк баш».

Нечә тәсвир едим, билмәм, јохкән она тај-барабар,
Хејир ишдә ад чыхарар онун кими мәрд оланлар.
Өз күчүнә газанмалы бу дүнјада һәр кәс бир ад,
Инсан дара дүшдүјү күн гоһум-гардаш лазым олар.

АВТАНДИЛИН ШӘРМӘДДИНЛӘ
СӨҤБӘТИ

Икид бир күн Шәрмәддинә сөјләди ки: «Әзизим, сән
Бу күн мәним ән шад күнүм олдуғуну дәрк едирсән.
Инди, достум, сән кәл мәнә јахшылыг ет, бир иш көр ки, —
Охујанлар, динләјәнләр гој сөјләсин бизә әһсән!

Бурах — дедим, сөзләримди динләмәди шаһ Рәстәваң,
Билмәјир о, нәјлә јашар, нәдән гүввәт алыр инсан.
Онсуз мәнә өмүр бир һеч; јашамагчүн нә ев, нә чөл?
Бағышламаз һагсызлығы бөјүк танры һеч бир заман.

Султанымдан ајрылмамаг үзрә, доғру вердим гәрар,
Лакин күфрә уғрајырлар јаланчылар, күфрбазлар.
Достдан ираг дүшән көнүл биканәдир һәр севинчә;
Дәрд әлиндән фәрјад едәр, дост јолунда ағлар, сызлар.

ᠰᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠢ
ᠰᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠢ

Дост достуна севкисини үч шәкилдә ејләр исбат,
Һәмдам олмаг диләр доста, ајрылынча, чәкәр фәрјад.
Јахуд онун хатиринә әсиркәмәз вар-јохуну,
Сонра дүшәр чөлләрә ки, өз достуна етсин имдад.

Лакин билмәм, нә һачәт вар, узун сөзләр сөјләмәјә,
Хәлвәт кетмәк мәнчә хошдур — дәрдли гәлбә дәрман дејә.
Јанымдајкән, јалварырам, јахшы динлә сөзләрими,
Сөз вер әмәл едәчәксән өјрәтдијим һаман шејә.

Инди сән кәл шаһларына хидмәт көстәр әзәл башдан,
Гәлбиндәки хејиршаһлыг тамамилә олсун әјан.
Әввәлки тәк хидмәт көстәр, башчылыг ет әскәримә,
Өз сә'јини артыр гат-гат, дағылмасын бу ханиман.

Гору мәним һүдудуму, сохулмасын јурда дүшмән,
Хејиршаһ ол, танрым сәни һифз еләсин дөнүкләрдән.
Сағ гајытсам, чыхарам мән, ејләдијин јахшылыгдан,
Һеч бир заман мә'јус олмаз ағасына гуллуг едән».

Бу сөзләри ешитдикдә Шәрмәддин јаш төкдү бол-бол,
Деди: «Горхан дејиләм мән, дәрд гәлбимә тапса да јол!
Лакин сәнсиз нејләрәм мән, чәкәр зүлмәт дәрдли гәлбә,
Мән дә кедим гој сәнинлә, хејрим дәјәр, кәл разы ол.

Ешидилмиш бир шејмидир, тәк чыхасан узун јола,
Нә дејәрләр, дар күнүндә ағасындан гачан гула?
Јад етдикдә кетдијини, бәс нејләрәм мән һәјасыз?».
Икид деди: «Ағласан да, апармарам; кечмиш ола!

Сәнин мәни севдијинә јох гәлбимдә шүбһә белә,
Бу баш тутмаз; күскүн бәхтим һәрбә кирмиш бах мәнимлә.
Сәндән лајиг ким вардыр ки, мән ев-ешик тапшырајдым?
Көтүрмәрәм, инан, сәни, кәл гәлбини сакит елә.

Бир диванә ашиг икән, дүшмәлијәм чөлләрә тәк,
Тәкбашыма бијабанда төкмәлијәм ган-јаш, демәк.
Ашигләрин нәсибидир чөл — бијабан; евдә нә вар?
Бу дүнјанын иши белә, вәфасыздыр, инан, фәләк!

Сев, чыхарма мәни јаддан, узагларда долашыркән,
Өз әлиндән һәр иш кәлир, горхунч дејил мәнчә дүшмән.
Мәрд адамлар чәлд олурлар, јенилмәзләр дәрдә онлар,
Ајыб ишдән утанмајан адамлары севмәрәм мән.

Бу дүнјаны саман чөпү сајанлардан биријэм мән.
Дәрс алмышам јахшы доста чан дејиб, чан верәнләрден.
Күнәшимдән изн алмышам, јубанмагда нә мәнә вар,
Дост јолунда чан вермәји өјрәнмишәм эрәнләрден.

* Инди көзлә: бир вәсијјәт јазарам мән Рәстәвана,
Һәр гајғыны чәксин дејә јалварарам орда она.
Өлсәм, шејтан һижләсинә ујуб, гыјма өз чанына,
Истәдијим будур анчаг: агла-сызла јана-јана!»

АВТАНДИЛИН
ХӘЛВӘТ КЕДӘРКӘН ШАҢ
РӘСТӘВАНА ВӘСИЈЈӘТ ЕТМӘСИ

О отурду бир вәсијјәт јазды, лакин хејли ачы:
«Кизлин кетдим, еј падишаһ, кәзмәк үчүн бир мөһтачы.
О салмышкән чана јанғын, ону нечә ахтармајым?
Јол үстәјәм, кәрәм көстәр, һәм бағышла, һәм дә ачы.

Билиб мәним гәрарымы, әминәм ки, гынамазсан,
Әзиз достдан гачармы неч, дар күнүндә, јахшы инсан?
Бу хүсусда Әфлатунун сөзләрини кәтир јада:
«Јалан әввәл чисмимизә, сонра руһа верәр зијан».

Дүз сөздүр ки, јалан шәррин мәнбәјидир, ондан сағын,
Дост гардашдан даһа әзиз, о, гардашдан даһа јахын.
Мән ки, әмәл етмирәммиш, елмү һикмәт нәјә лазым?
Елм һагга говушмагдыр; падишаһым, јахшы бахын.

Нә јазмышлар ешг елминдән — охудум бу эрәнләри,
Өјүб көјә чыхармышлар ешги-һәггә ерәнләри.
Неј өтәрләр бир неј кими: «Ешгин гәсди јүксәлишдир»,
Инсан кәрәк дәрк еләсин ондан хәбәр верәнләри.

Дүшмән әзән күч вермишдир мәни јохдан јарадан һаг,
О көрүнмәз бир гүввәткән, каината дурур дајаг.
Әбәдијјәт һүдудуну тә'јин едән бир аллаһ вар,
Һәр бири јүз, һәр јүзү бир-бир ләһзәдә едәр анчаг.

Һагдан фәрман олмајынча, чан булмамыш неч бир нәснә,
Күл, бәнөвшә солгунлашар бахмаз исә парлаг күнә.
Һәр бир көзә хош кәләр ки, нәзәр гылсын бир көзәлә,
Мән ки, ондан ајры дүшдүм, һәјатымын мә'насы нә?

Фәрманыны тутмадымса, кеч сучумдан, кэл эл узат,
Әсир олдум, бачармадым гуллуғуму едим исбат.
Јанан гэлбә чарә дејә, јад елләрә дүшдүм јола,
Һарда олсам, мәнчә бирдир, тәк ирадәм олсун азад.

Нә фәидә бу гүссәдән, дајанмајыб ахан јашдан?
Јазылмышдыр алнымыза гисмәтимиз эзәл башдан.
Сәбр еләјиб дөзмәлидир әр оланлар һәр бир дәрдә,
Һөкми-гәдәр дәјишмәздир, бир шеј чыхмаз бош тәлашдан.

Гој гисмәтим нәдир чыхсын, јох гәдәрдән гачан һәлә,
Сағ гајытсам, хәстә көнлүм артыг јаныб дөнмәз күлә.
Доста бир аз хејрим дәјсә, һәм шәрәфдир, һәм гәнимәт,
Кәлиб көррәм бир дә сизи бәјүк сәрвәт, бол севинчлә.

Ел гынарса гәрарымы, өлдүр мәни, еј падишаһ,
Инанмырам кедишимдән һирсләнәсиз, еј бөјүк шаһ.
Адатмарам мән достуму, вәфасызлыг бачармырам,
Мәһшәр күнү габаглашсаг, лә'нәт дејәр дост мәнә, аһ!

Әзиз досту јад етмәкдән зијан кәлмәз һеч бир заман,
Утанмаздан, јаланчыдан, дөнүкләрдән аман, аман!
Дөнүк чыхыб султаныма, мән хәјанәт ејләмәрәм,
Әр кечиксә имдадында, нә вар, шаһым, бундан јаман?

Бир икид ки, дәјүш күнү бурун саллар — одур горхаг.
Өлүм кәлсә, јайынанлар әр дејилдир, үздән ираг.
Горхаг киши даһа пиәдир илмә дүзән гадынлардан,
Һәр бир шејдән чох јахшыдыр бу дүнјада ад газанмаг.

Өлүм — тапар сығынсан да дар, гајалыг бир дәрбәндә,
Күчлү-күчсүз ајырмаз о, бирдир онча һәр бир бәндә.
Бирләшдирәр бир күн ахыр, бахмаз торпаг гарта, кәнчә,
Шанлы өлүм чох јахшыдыр, јашајынча гул шәрмәндә?

Сонра, шаһым, чәсарәтлә әрз еләјим, бир шеј сәнә:
Һәр ан өлүм көзләмәјән јанылмышдыр дөнә-дөнә.
Кәләр бизи бирләшдирәр, јохдур онча кечә-күндүз,
Билин ки, дәрд әзди мәни, көрүшмәсәк бурда јенә.

Чыхса бир күн ахырыма һәр бир шеји позан фәләк,
Анам јохдур ки ағласын; мән чөлләрдә өләрәм, гәк.
Инандығым достлар јохкән, ким бичәчәк кәфән мәнә?
Онда назих гәлбин, шаһым, өз гулуну јад едәчәк.

Түкэнмэжэн вар-дөвлөтлэ бу дүнјада газандым ад,
Вер хэзнэми јохсуллара, гулларымы елэ азад.
Хэстэлэри, евсизлэри, јетимлэри севиндир ки,
Онлар мэни дүшүнсүнлэр, хејир илэ етсинлэр јад.

Хэзнэм сэнэ јарамазса, кэл сыхылма ондан јана,
Бир пајына көрпү тикдир, бир пајына јетимхана.
Сэндэн башга кимсэм јохдур јанар гэлби сөндүрмэјэ.
Бэрклик етмэ пајлајыркэн дөвлэтими сэн еһсана.

Бундан сонра, падишаһым, кэлмэјэчэк хэбэр мэндэн.
Бу мэктубла хэбэр вердим, кизлэмэдим бир шеј сэндэн.
Шејтан мэкри кар елэмэз дүзкүн јола дүшэн чана,
Кеч сучумдан, рәһмэт оху, нэ анларсан сэн өлөндэн?

Шәрмэддин ки, эзиз бир гул — илтифат ет, шаһым, она.
Бу һазыркы ил ичиндэ дэрд элиндэн дојду чана.
Нэвазишлэ тэсэлли вер, алышдырдым нэвазишэ,
Гојма онун көз јашлары, падишаһым, дөнсүн гана.

Өз элимлэ бу јаздығым вәсијјәтим чатды сона,
Шаһым, сэндэн ајрылырам, сәрсэм көнлүм јана-јана.
Горхудараг дүшмәнлэри, сәадәтлэ һөкм сүрүн,
Гырылмасын хатириниз, гэм чәкмәјин мэндэн јана».

Тэгдим етди вәсијјәти Шәрмәддинэ, деди она:
«Инди кедиб әрз елэ сэн билдијини Рәстәвана.
Гуллуғунда һеч кәс сәни өтмәмишдир индијәдәк».
Гучаглашыб өпүшдүлэр, көз јашлары дөндү гана.

АВТАНДИЛИН ДУАСЫ

Дуа едиб дејирди: «Еј раһим аллаһ, гадир аллаһ,
Бә'зән ағыр чеза верәр, бағышларсан бәндәни каһ.
Көрүнмэдән, билинмэдән һөкм-фәрман сәнинкидир,
Мәнэ сәбр кәрәм бујур, көнүлләрдән сәнсэн акаһ.

Аман, танрым, јерләр, көјләр динләр сәнин фәрманыны.
Сән јаратдын бу севкини, өзүн көстәр дәрманыны.
Бәхтим мэни ајры салды чанлар алан күнәшимдән.
Кэл гурутма гэлбимдә јар әкән ешгин фиданыны.

Сэндэн башга, танрым, мэним бу дүнјада кимим вар, ah!
Жалварырам, сәфәр боју дур көнлүмә өзүн пәнаһ.
Зәфәр көндәр, сахла мәни тәлатүмдән, әчиннәдән,
Сағ гајытсам бу сәфәрдән, кәсәчәјәм гурбан, аллаһ!».

Бу дуадан сонра икид чыхды хәлвәт дарвазадан,
Шәрмәддини гајтарды о, көзүндә јаш, гәлбиндә ган.
Нов салмышды гајаларда көзләриндән ахан ганлар,
Севинмәз гул әкәр аға нәзәриндән олса ниһан.

ШАҢ РӘСТӘВАН АВТАНДИЛИН
ХӘЛВӘТ КЕТДИЛИНДӘН
ХӘБӘР ТУТУР

Инди кимдән дејим сизә? Хәлвәт кедән пәһләвандан,
О күн гәбул етмәјирди гәзәбләнмиш шаһ Рәстәван.
Дан сөкүнчә дарғын галхды, ағзы санки од пүскүрдү,
«Вәзир!» — деди, кәлди јазыг, додағында галмады ган.

Султан көрдү кәлиб вәзир, тә'зим едир дөнә-дөнә,
«Дүнән мәнә нә сөјләдин? — деди султан Шәрмәддинә, —
Сөзләриндән гәзәбләндим, дилхор олдум хејли заман,
Бу чәһәтдән, садиг вәзир, сөјдүм дурдум мән дә сәнә.

О ки, белә кедәчәкмиш, нијә сөјдүм сәни, билмәм?
Доғру демиш әрәнләр ки: «Һәр ачығын мејвәси, гәм».
Һәр бир иши, бундан сонра, јохлајыб көр, дөнә-дөнә,
Тәкрар елә сөзләрини, гој галмасын бир шеј мүбһәм».

Өз дүнәнки сөзләрини вәзир етди бир дә бәјан,
Ешидинчә, белә кәсмә чаваб верди шаһ Рәстәван:
«Мән јәһуди Левит олум, сәнин ағын башындаса,
Бир дә ондан сөз ачма ки, говуларсан дәркәһымдан!».

Вәзир чыхыб ахтарынча, раст кәлмәди пәһләвана,
«Икид кизлин кетди» деди, ағлар гуллар јана-јана.
Вәзир деди: «Көрүнмәрәм мән бир даһа шаһ көзүнә,
Өз сөзүмдән пешиманам, ким гочагдыр — десин она».

Бир нәфәр дә көндәрди шаһ, дөнмәјинчә вәзир кери,
Һеч кәс верә билмәјирди горхусундан бәд хәбәри.
Шүбһәләнди Рәстан бундан, артды дәрди, сөјләди ки:
«Јәгин хәлвәт чыхыб кедиб о тәк јенән јүз нәфәри».

Үрәјиндә ағыр дәрди, шаһ башыны дикди јерә,
«Чәкил, — дејиб өз гулуна о, аһ чәкди бирчә карә,
Инди кәлсин о һәјасыз нағыл етсин әһвалаты!»
Вәзир кери гајыдынча рәнки гачды бирдән-бирә.

Вәзир кирди һүзуруна, гашгабаглы, дилндә аһ,
«О ај кими дөнүк икид кетмишдирми, ејлә акаһ?!»
Вәзир шаһа әрз еләди онун кизли кетдијини,
«Күн тутулду, артыг һава тутгунлашды!» сөјләди шаһ.

Ешидинчә бу сөзләри, шаһ бағырды горхунч сәслә,
«Аһ, оғлуму кор көзләрим көрмәјәчәк бундан белә!».
Һиддәтиндән үз-көзүнү дидиб, јолду саггалыны,
«Кедиб һарда көздән итдин, еј нурәндам, сөјлә һәлә?»

Ирадән өз әлиндәјкән, сајылмазсан гәриб сәјјаһ,
Евим долду изтирабла, мән нејләјим, кәл ет акаһ.
Мәни. јетим гојуб кетдин гәлбим. нијә севди сәни?
Көрмәсәм о күл үзүнү дәрдим сығмаз дилә, ејваһ!

Кефлә овдан гајыдаркән, дидарына галдым мөһтач,
О фүсункар сәсин үчүн көзүм, көнлүм галмышдыр ач.
Көрмәјәли топ ојнундан сонра сәнин күл үзүнү,
Һеч билмирәм нејләјим мән, сәнсиз нәдир, бу тәхтү тач?»

Һәр нә гәдәр узашсан да, ачлыг сәни јенә билмәз,
Мә'лум, сәни дојурмагчүн өз охунла каманын бәс.
Бәлкә, танры мәрһәмәтлә дәрман олду дәрдинә дә,
Лакин, оғлум, мән өләрсәм, ким сахласын јасымы бәс?»

Тез јајылды бу бәд хәбәр, һали олду бүтүн дијар.
Саггалындан јапышараг јығын-јығын әһли-дәрбар,
Дөјүрләрди башларына, сач-саггалы јола-јола,
Дејирдиләр: «Күнәш батды, гисмәтимиз гаранлыглар!».

Көрүнчә өз ә'јаныны, ағлады шаһ һөнкүртүјлә,
Деди: «Батды күнәшимиз, сачмаз олду бизә шө'лә.
Биз нә күнаһ ишләдик ки, ачыгланды кетди икид?
Сәркәрдәлик ким ејләсин ордумуза бундан белә?»

Ағлашдылар, сызлашдылар, ән нәһәјәт, динчәлдиләр,
Шаһ бујурду: «Тәкми кедиб, гошунламы, билин хәбәр».
Шәрмәддин гул кәлди, гәлби хәчаләтлә горху долу,
Вәсијјәти верди шаһа, һәјат онча битди һәдәр.

«Мэн отагдан тапдым буну» — сөjlөди гул Рәстәвана,
Сачларыны дидән гуллар дајанмышды јана-јана.
«Кәнч бир чаван көтүрмәдән, икид хәлвәт чыхыб кәлдү,
Өлдүр мәни әдаләтлә, һәјатымдан дојдум чана».

Охујунча вәсијәти, ағлашдылар белә һала,
Шаһ әмр етди: «Мәним ордум кејинмәсин ала-була,
Гој јетимләр, дул гадынлар, шилләр дуа еләсинләр,
Јардым едәк; бәлкә икид гәрибликдә ничат була».

АВТАНДИЛИН КИЗЛИН КЕДИШИ
ВӘ ТАРИЈЕЛЛӘ
ИКИНЧИ КӨРҮШМӘСИ

Ај күнәшдән узашынча, бир парлаглыг кәләр аја,
Һәм дә онун шөләсиндән јаныб горхар јаклашмаға.
Анчаг күнәш көрмәјинчә, күл саралыб солар тамам,
Биз дә јары көрмәдикдә, гәрг оларыг дәрд-бәлаја.

Инди сизә хәбәр верим, мән Автандил пәһләвандан;
Ат белиндә гәлби чөшдү, ағламагдан дүшдү чандан.
Һәр дәгигә бојланарды, күнәш јары көрүм, дејә,
Итирәрди шүүруну көз чәкән тәк о чанандан.

Һәр бир дәфә бајыларкән, тутмаз дили бир сөз белә,
Сел олуруду көз јашлары, зәнн едәрдин ахыр Дәчлә.
Дәрд әлиндән динчәләмәкчүн бә'зән дуруб бојланарды,
Билмирди ки, миндији ат һара кедир, һансы елә.

«Бәдбәхт ашиг сәндән ираг кәзмәкдәдир чөлләри лал,
Ағлы сәндә галды, чанан, гајтар, онун гәлбини ал.
Бу ағлајан көзләр, јарым, бир дә көрмәк истәр сәни,
Ашиг ешгә баш әјмәли, сајылса да әмри-маһал.

Һардан алым севинчими, сәндән ираг нејләјим мән?
Өлдүрәрдим мән өзүмү горхмасадым гәзәбиндән.
Көз јашилә гој долашым бу чөлләрдә, өмрүм бој,
Мәним өлүм хәбәримдән чүнки дәрдә дүшәрсән сәни

Oh, күнәшим, сән күнәшли бир кечәнин тәсвирисән,
Башлангычын әбәдијјәт, мүрәккәбсән бир чөвһәрсән:
Бу көјләрин улдузлары һәр бир ләһзә сәнә табе,
Јетиринчә јара мәни, кәл чевирмә бәхtimi сән.

Сэни гэдим философлар санмышларды чилвежи-һаг,
Мэн эсирэ јардым елә, бағланмышам зәнчирлә, бах,
Бүллур вә лә'л ахтарырам, гәдди-мина итирмишәм,
Дөзәммәзкән вүсәлына, дәрлә дүшдүм ондан ираг».

Јанан мум тәк әријирди, гарғајырды белә һала,
Кечикмәкдән горхдуғундан, давам етди икид **јола**.
Кечә дүшдү, чох севинди улдузларын доғушундан,
Назлы јара бәнзәдәрәк данышырды улдузларла,

О дејирди: «Көрүм, сәнә аллаһ бәлә версин, еј ај!
Ашигләрә ешг азары вүчудундан кәлән бир пај.
Сәнин гәдәр көзәл үзлү чананыма јетир мәни,
Сәнин нә чох сәбрин вардыр! Ешгә дөзмәк сәнчә голај».

Чәлд атындан енәрди о, һәр көрүнчә ахар ирмаг,
Көзләјирди батсын күнәш, күндүзләрдән сыхылараг.
Гарышдырыб ахан суја гана дөнмүш көз јашыны,
О тазәдән миниб аты, јол кедәрди тез чапараг.

О сәрвәндам тәк сөјләнир, јаш төкүрдү көзәл үзә,
Бир гајада кечи вурду, ондан сонра енди дүзә.
Кабаб едиб шикарыны, јејиб галхды тез јериндән,
«Андым јары — дејирди о — көнүл һәсрәт бир күл үзә».

Гәһрәманын сөзләрини инди демәк мәнчә маһал,
Јол кедәркән, сөјләнәркән онда варды башга бир һал.
Гызарырды бә'зән көзү, чырмагларды күлләрини,
Көрүнүнчә заға бирдән, икид галхды ора дәрһал.

Әсмәт көрдү, икид кәлир, көзүндә јаш чыхды чөлә,
Севинчиндән гыз даныша билмәјирди бир сөз белә.
Икид енди атдан, онлар өпүшдүләр, көрүшдүләр,
Интизардан сонра досту өпмәзләрми севинч илә?

Икид гыздан сорушду ки: «Нә һалдадыр инди аған?»
Әсмәт буну ешитдикдә көзләриндән ахытды ган.
Чаваб верди: «Сән кединчә, дарыхды чох, дүшдү чөлә,
О замандан көрмәмишәм, нә из вардыр, нә тоз ондан».

Елә бил ки, ох санчылды пәһләванын мәрд гәлбинә,
Деди: «Бачым, әр јенилмәз, дүшкүнлүјүн мә'насы нә?
Мән ки, ону алдатмадым, нечүн гачды бәс сөзүндән?
Нәдән позду өз әһдини, анд ичмишкән дөнә-дөнә?»

Жаман гәмли күнләр көрдүм ондан аҗры мән чаһанда,
 Бәс нә үчүн дөзмәди о дәрдә, мәнән аҗрыланды?
 Нә сән һеҗрәт етмә, нә мән өз бәхтиндән гачан
 Аһ, нә үзлә гыҗды икид өз ичдиҗи тәмиз анда?».

«Сән һаҗлысан — деди онда пәһләвана гыз јенидән —
 Јакин мәнән шүбһәләнмә, һәгигәти сөҗләсәм мән.
 Андын үстә дурмаг үчүн, күнүл лазым деҗилмидир,
 О ки, саҗыр күнләрини өз галбиндән мәһрум икән.

Баҗланмышдыр бир-биринә күнүл, ағыл бир дә анлаг,
 Күнүл биздән узаглашса, әнсуз онлар галмаҗачаг.
 Күнүлсүз кәс инсан деҗил, гачар чүнки адамлардан,
 Онун нечә јандығындан хәбәрин јох сәнин анчаг.

Аҗры дүшдүн, һаҗтын вардыр деҗиммәјә ондан јана,
 Дил ачиздир сөҗләммәјә нә үз верди мәһләвана,
 Онун һалы чох ағырдыр, дил јорулар, үрәк јанар,
 Чүнки бәхтим гара кәлди, шаһид олдум өзүм она.

Индијәдәк белә мөһнәт нағылларда вермәмиш баш,
 Белә ағыр бир мөһнәтә, инсан деҗил, дајанмаз даш.
 Көзләриндән ахан јашдан төрәр, бил ки, Дәчлә чајы,
 Биканәсән әһвалата; һәр нә десән, һаҗдыр, гардаш.

Суал етдим чүнки ондан, јолланыркән јана-јана;
 «Бәс Автандил гардаш кәлсә, нә сөҗләјим, анлат, она?»
 Чаваб верди: «Гој ахтарсын бу әтрафда мәни достум,
 Позмарам мән өз андымы, кетмәм бурдан башга јана.

Мән позмарам өз андымы, алдатмарам досту — сөҗлә,
 Көзләјәрәм вәдәјәдәк, көз јашларым дөнсә селә.
 Кәлиб көрсә өлмүшәм мән, дәфн еләјиб десин «ејвај!»,
 Дири тапса, һеҗрәт етсин галдығыма бу һал илә».

Дағ далында кизләнишидир шән күнәшим ондан бәри.
 Көз јашлары төкүб чөлә, суварырам дәрәләри.
 Арам билмәз аһлар илә мән диванә гывырыларам,
 Өлүм мәни унутмушдур, талесизәм мән сәрсәри.

Јазылмышдыр Чиндә даша бу мәналы зәрби-мәсәл:
 «Ким достуну ахтармазса, өз чанына дүшмән әввәл».
 Гызыл күлдү бир заман о, дөнмүш инди зәфәрана.
 Ону бир дә ара-ахтар, гәлб деҗәнә елә әмәл!»

«Сән һаглысан, — деди икид, — јерсиз олду бунча данлаг.
Анчаг азмы хидмәт етдим, мән достума, инсафла бах.
Су ахтаран марал кими, гачыб кәлдим өз евимдән,
Тәк онунчүн, әзиз бачым, бу чөлләрә дүшдүм анчаг.

Инчи диши бүллу, сәдәф, додаглары лә'л јардан
Ираг дүшдүм, бәдбәхт олду чананымла бу сарыдан.
Кизлин чыхыб кәлдијимдән ачыгланды бөјүкләрим,
Заваллылар! Неч бир пислик көрмәмишәм мән онлардан.

Мәним атам, падишаһым чох күчлү бир һөкмдардыр,
Гулларына илтифаты санки көјдән јаған гардыр.
Дөнүк чыхдым мән онлара, овутмадан атыб кәлдим,
Күнаһ етдим; инди һагдан көзләјәчәк нәјим вардыр?

Сәбр еләдим тәк онунчүн, кечдисә дә өмрүм ачы,
Кечә, күндүз јол кәлдим мән — алдатмајым ону, бачы!
Атәшинә јандығым дост инди атыб кетди мәни,
Көзүмдә јаш, үзүмдә дәр, кимдән үмум мән әлачы?

Инди, бачым, данышмаға галмамышдыр мәнә мачал.
Демишләр ки, кечән кечди, кәлән күнү һесаба ал.
Кедиб ону ја тапарам, ја өләрәм кәнч јашымда,
Нәдән һагга дарылмалы, гисмәтимсә мәним бу һал.

Дүшдү динмәз јола икид, көз јашлары төкүб үзә,
Мағаралар, чајлар кечди, ағачлыгдан чыхды дүзә,
Дондурурду күл рәнкиндә лә'ли чөлдән әсән күләк,
«Еј бәхт — дерди, бу әзаба оғул истәр инди дөзә.

Мән нә күнаһ ишләдим ки, достдан ајры дүшдүм, аллаһ?
Нәдән бәхтим гара кәлди, сәнә гаршы нејләдим, аһ?
Дүшүндүкчә ики досту, өзүм јаман һала дүшдүм.
Өлүм мәни горхутмајыр өзүмдәдир һәм дә күнаһ.

Өз достум бир јара вурду гәлбимә күл дәстәсилә
Мән андыма садиг галдым о етмәди әмәл белә.
Аһ еј тале, достдан ајры севинч мәнә биканәдир,
Инанмырам бир дә мәнә онун тәк бир дост раст кәлә.

Сонра деди: «Ағлы олан гәм еләјир нечүн һәр дәм?
Күл јанаға көз јашлары ахытмагла кедәрми гәм?
Аһ-зарданса, јахшы олар әлверишли бир иш көрмәк.
Кедим бахым, һарда галды күнәш үзлү, гәдди әләм».

Икид кетди ахтармаға, көзләриндән ахырды јаш,
О арада һеч галмады галын мешә, дағ, дәрә, дағ,
Тамам кәзди, кечә-күндүз һеј бағырды «достум» — дејә,
Тапмаса да, һеј ахтарды, үрәјиндә гүссә, тәлаш...

«Аман, танрым, ачыгландын, сәнә гаршы кұнаһым нә?
Белә дөнүк бир бәхт илә, нә чәзадыр вердин мәнә?
Адил аллаһ, динлә мәни, әдаләтлә һөкмүнү вер.
Гысаат мәним күнләрими, јалварырам, танрым, сәнә!»

АВТАНДИЛИН АСЛАН
ВӘ ПӘЛӘНКИ ӨЛДҮРМҮШ
ТАРИЈЕЛИ ТАПМАСЫ

Солғун икид дејинәрәк, јол кедирди, көз јашыјлә,
Бир тәпәдән ашыб чыхды көлкәликли кен бир чөлә.
Бир јамачда гара атын чиловсузча дурдуғуну
Көрүб деји: «Одур јә'гин; буна шүбһә олмаз белә».

Гәлби дурду' титрәмәјә, дост көрүнчә әзиз досту,
Севинчләри он десәм аз, мин гат артды, үрәк чошду.
Күлдү онун күнәш үзү, парылдады гара көзү,
Ата тәрәф сүрдү атын, гасырғадан јејин дүшдү.

Дәһшәт сарды вүчудуну, о бахынча Таријелә:
Өлмүш кими отурмушду, хејли гәмли бир һал илә.
Јахалыгы дидик-дидик, јолунмушду башында сач,
Бу дүнијадан узашмышды, дујмајырды бир шеј белә.

Бир јанында ганлы гылынч, бир јанында өлмүш аслан,
Өлдүрүлмүш, бир тәрәфдә сәрилмишди чансыз гаплан.
Көзләриндә ачы јашлар гајнајырды булаг кими,
Гәлби гызғын од ичиндә, јанмагдајды икид чаван.

Узанмышды бајғын Тарјел, күчсүзлүкдәз көз гапалы,
Додагда ган галмамышды, өлүмчүлдү онун һалы.
Икид ону ојатмагчүн, һеј чағырды ады илә,
Кар ашмады, енди атдан, олмаг үчүн дәррдән пали.

Биләјилә, әлләрилә силди онун көз јашыны,
Чөкүб, дурду чағырмаға ады илә гардашыны.
Сөјләди ки: «Ганымырсан Автандили, өз достуну?»
О бахырды — ешитмирди; итирмишди лап башыны.

Мэн дэ һаман эһвалаты, олдуғу тэк сөjlәдим, бах,
 Әлләшәрәк пәһләваны оjатмышды о бир саjаг.
 Таныjынча Автандили, гучаглады гардаш кими,
 Анд ичирәм бәнзәрини jаратмамыш дүнjада һаг.

«Алдатмадым, — деди, — гардаш, позмадым өз пеjманумы;
 Сән кәлинчә, әндә көрә, тапшырмадым, бах, чанымы.
 Инди өлсәм көм бир jерә, jем олмаjым гурда-гуша,
 Гоj өлүнчә ағлаjым мән, кәсиб, көзлә сән, jанымы».

Икид деди: «Нә олмуш ки? Мәнчә, достум, jанылырсан!
 Вармыдыр ки, бу дүнjада ешгә дүшүб дә жанмаjан!
 Гардаш, һансы инсан оғлу сәнин кими мәрд jашамыш?
 Гәсд еләмә кәл чанына, алдатмышдыр сәни шеjтан.

Ағлын варса, диггәт елә, нә сөjlәмиш бах әрәнләр:
 «Мүмкүн гәдәр аз көз jашы төкмәлидир — демишләр — әр.
 Мүсибәтдә бәркинмәли мөһкәм бир даш дивар кими,
 Өз әглинин учбатындан мәрд башына бәла кәләр.

Ағыллысан, амма, һеjиф, бахмаjырсан әрәнләрә,
 Нә кәзирсән һеjванларла, ағлаjырсан һаһаг jерә?
 Бу дүнjадан күссән әкәр, мүмкүн олмаз jар вүсәли,
 Башын сағкән, бу сарғы нә? Jараландын нәjә көрә?

* Ешг одуна ким jанмаjыб, ким дәнмәjиб, сөjlә, күлә?
 Ким зилләтә гатланмаjыб бир севкинин шөвгү илә?
 Ади шеjдир бунлар бүтүн, һәjатындан безмә белә.
 Билирсән ки, тикансыз бир күл дәрмәjиб һеч кәс һәлә.

* Гызыл күлдән сорушдулар: «Сән ки, көзәл jаранмысан,
 Ниjә чәтин дәрилирсән, нә үчүндүр бах бу тикан?»
 Күл деди ки: «Ширинлиji ачылыгла тапыр инсан.
 Билмир гәдрү гиjмәтини, ким меjвәни дәрир асан».

* Белә фикир сөjlәjирсә ади, чансыз бир күл әкәр,
 Инсан нечә асан jолла хошбәхтлиjә чата биләр?
 Шеjтан ишә гарышанда, нәтичәси шәр олар, шәр.
 Килеjләнмә кәл дүнjадан, пислик көрмүр ондан бәшәр.

* Кәл гулаг ас сөzlәримә, мин атыны, сүрәк кедәк.
 Гапылараг һиссә, өлүм гәрарына кәлмә, көрәк.
 Хөшун кәлән галсын, хошун кәлмәjәнә бир гәләм чәк.
 Мәсләһәтим уғурлудур, башга фикир нәjә кәрәк?»

- * Тарјел деди: «Сәнә чаваб вермәк үчүн кәлмир дилим.
Сәнә гулаг вермәјә дә нә сәбрим вар, нә дә мејлим.
Дәрдрә-гәмлә, әзијјәтлә кечиб кедиб ајым-илим.
Өлсәм, чаным хилас олар, кәлир кәлсин гој әчәлим.»
- * Јалварырам, тез ал, тез ал чанымы, еј пәрвәрдикар!
Бу дүнјанын һәсрәтлиси о дүнјада вәслә чатар.
Орда бири-биримизлә көрүшмәјә үмидим вар.
Үзәримә торпаг төкүб, сиз басдырын мәни, достлар!
- * Дејин, нечә чан атмајым көрмәк үчүн о дилбәри?
Аддымласам она тәрәф, о да галмаз мәнән кери.
Јахлашынча, көзүмүздән ахар севинч гәтрәләри.
Әмәл елә гәлб дејәнә, динләсән дә өзкәләри.
- * Бах, дүзүнү сөјләјирәм: мән кәлмишәм бу гәрара;
Сән дә мәни тәрк елә кет; өлмәлијәм, јохду чара.
Сәнин үчүн нә фәрги вар, — сағ галдым, ја кетдим кора?
Гырылыбдыр өмрүн ипи, де, мән һара, һәјат һара?
- * Сөзләрини анлајачаг вәзијјәтдә дејиләм мән.
Чатдым өлүм кандарына, бағрым олуб зәдән-зәдән.
Көнүл ачан нә вардыса, инди дүшүб нәзәримдән,
Көз јашымын ислатдыгы торпаг олар мәнә мәскән.
- * Кәл әл чәк бу диванәдән, ағлы олмаз фәрсизләрин.
Мәнәдә ағыл олса иди, хејри варды бу сөзләрин.
Јарпағлары хәзәл олар күн көрмәјән нәркизләрин.
Тәрк ет; поэма динчлијини сән бу ағлы нагисләрин!»
- * Автандилин ширин дили шәһдү шәкәр сачды јенә:
«Туталым ки, өлүб кетдин, бунун хејри вармы сәнә?
Кәл чанына гәсд еләмә, дүшмән олуб өз-өзүнә.
Кәл гулаг ас, әмәл елә Автандилин дүз сөзүнә.»
- * Үрәјинчә дејилдирсә, сөзләримә асма гулаг;
Һәдәр кетди зәһмәтләрим, һаһагг имиш сә'јим, һаһагг.
Јашамагдан дојубсанса, өл, саралсын бир ағ занбаг.
Мәним сәнә дејиләчәк сөзләримин динлә анчаг:
- * Һиндулары бүллуруна вә күлүнә чәпәр чәкән
Тәнтәнәни јалғыз гојуб дүз јанына кәлмишәм мән.
Чәкиндирә билмәмишдир шаһ да мәни бу сәфәрдән;
Сәнсә говур, сөзләримин ешитмәк дә истәмирсән.

- * Өз жүрдума мэни белэ гэлбисыныг салма жола
Мин атыны, сэни бир дэ атлы көрүм, сүр дөрдүм
Бэлкэ дэ бу кэзинтидэ дэрдин-гэмин унудула.
Мэн кедэндэн сонра гэлбин нэ истэјир, ону елэ».
- * Атлан, дејэ Таријелдэн хашиш етди дөнэ-дөнэ.
Билирди бу, бир јүнкүллүк верэр онун дөрдлэринэ.
Дүзэлэрэк дүмдүз олар каман олмуш гэдди јенэ...
Дајандырыб аһ-зарыны, Тарјел разы олду буна.
- * Икид деди: «Атымы чэк; бэјэндим бу мәслэхэти».
Автандил тез аты чэкиб, миндирди о ширхислэти.
Һэр икиси ат үстүндэ сејрэ чыхды тэбиэти.
Јаваш-јаваш Таријелин јахшылашды вэзијјэти.
- * Данышырды нэвазишлэ, данышырды ширин-ширин,
Санки лалэ лэхэјијди додаглары чэнкавэрин.
Динлэсэјди бу сөһбэти кэнчлэшэрди гоча јэгин.
Таријел дэ хилас олду пэнчэсліндэн гэм-кэдэрин.
- * Автандил ки, тохтаг көрдү о дөрд-гэмэ кирифтары,
Севинчиндэн, фэрэһиндэн парлады күл јанаглары.
Сөз демирди, чан мэлһэми ахыдырды додаглары.
Һэр кэлмэси дост гэлбиндэн говурду бир аһы-зары.
- * О ики дост, ики икид данышдылар јол узуну;
Гоч Автандил сорушду ки: «Истэјирэм билэм буну:
Чох гэшэнкдир бу голбағын; билирэм јар вериб ону,
Бу төһфэни чохму сеvir гэлбин? Сөјлэ доғрусуну».
- * Икид деди: «Өз фикрими сэнэ нечэ изаһ едим?
Һэм дөрд верир, һэм дэ фэрэһ һэдијјэси о афэтин!
Нэзэримдэ мисли јохдур јер үзүндэ бу не'мэтин.
Ону јада салмаг белэ чох чэтиндир мэнэ, чэтин!»
- * Досту деди: «Өјрэнмэјэ чалышырдым бунлары мэн.
Мадам ачдын өз гэлбини, чаваб верим, гулаг ас сэн.
Эсмэт үстүн дејилмидир эн гијмэтли һэдијјэдэн?!
Сэни нечэ һаглы билим, интихабын јанлыш икэн?»
- * Устү зэрли бу голбағы гијмэтлидир, сэнчэ, ондан.
Һалбуки о базубэнддэ нэ ағыл вар, нэ дил, нэ чан.
Эсмэт исэ көздэн дүшүб, јадына да дүшмүр бир ан.
О ки, сэнэ бачы олуб, Даречана дост вэ һэјан.

- * О дар күнүн дајагына сэндин бачы ады верэн.
О дежилми сэни јарла, јары сэнлэ көрүшдүрэн.
Тэчрүбэ вэ билијини Даречанла бөлүшдүрэн?
Ону тамам унутмусан; әһсэн сэнэ, әһсэн, әһсэн!»
- * Тарјел деди: «Сән һаглысан, јазыг Әсмәт көрмәјиб күн.
Каһ Даречан үчүн јаныб, каһ да јаныб мәним үчүн.
Мәни өлмәк гәрарындан дашындырды сәнин сөзүн.
Бир аз нахош олсам да, кәл кедәк, ону көрсүн көзүм».
- * Бундан сонра јолландылар Әсмәт олан јерә сары.
Вәсф етмәјэ сөз тапырам мән о чәсур чаванлары;
Дишләр дүррү хатырладыр, ләбләр күли-хәнданлары.
Нитгләри јувасындан чыхардар лап иланлары.
- * Мәрд Автандил деди: «Кәрәк дост верә дост јолунда чан!
Разы олма гөвр еләјиб тәзәләнсин бир дә јаран.
Әрәнләрдән өјрәнмәсәк нәјә кәрәк елмү үрфан?
Сәрф етмәсәк нәјә кәрәк әлимиздә олан-галан?
- * Үзүлмәјин, јашајышдан әл үзмәјин нәјә дәјәр?
Инсан вахтсыз өлә билмәз чатмајыбса вахты әкәр.
Күл күнәшсиз үч күн јашар, сонра солар, өлүксәјәр.
Кәл сынајаг бәхтимизи, аллаһ гојса, чаллыг зәфәр».
- * Тарјел деди: «Бу сөзләрдә бир дүнјалыг вардыр һикмәт.
Агыллыја кәрәкдир о, агылсыза нә мәсләһәт!
Билирсән ки, үз верибдир мәнә бөјүк бир фәлакәт;
Јәгин сәнин башына да кәлиб белә бир гүссә-дәрд.
- * һәр икимиз јаймагдајыг ејни дәрдин аловуна.
Од үстүнә су төксәләр, тез сөндүрәр, гојмаз јана.
Дүз дејибләр: дәрдин варса, сөјлә бир дәрд анлајана.
Билирсән ки, һичран дәрди ишләр гәлбә, ишләр чана.

ТАРИЈЕЛИН ШИРЛЭ ПЭЛЭНКИ
НЕЧЭ ӨЛДҮРДҮҮНҮ
АВТАНДИЛЭ НАҒЫЛ ЕТМЭСИ

- * Гој сөjlәјим сәнә бир-бир башымдакы мачәраны.
Сән өз ағлын-идракинла саф-чүрүк ет бу дастаны.
Көзүм сәнин јолундајды; јаман олур дост һячраны.
Дарыхараг миндим аты, тәрк еләдим мағараны.

Мән дырмандым бу тәпәјә, кечдим, бах, о гамышлыгдан.
Көрдүм бурда бәрабәрдир бир пәләнклә еркәк аслан.
Мән онлары ашиг-мә'шуг саныб хејли севиндим дә,
Лакин сонра бир-биринин рәфтарына галдым һејран.

Ширлә пәләнк бәрабәрчә јахлашдылар мәнә бирбаш.
Зәнн етдим ки, севиширләр; дәрдим сөндү јаваш-јаваш.
Бирләшинчә, чарпышмаја башладылар гызғынлыгла,
Пәләнк гачыр, шир говурду; мән галдым бу һала чашбаш.

Ојнашыркән нәш'ә илә, башладылар боғушмаға —
Өлүм нәдир — дүшүнмәдән, пәнчәләшиб вурushimaға.
Пәләнк бирдән горхуб гачды, һәр һансы бир гадын кими,
Ким варды ки, тохтадајды, — башламышды шир чошмаға.

- * Гәзәбләниб дедим ширә: «Итирмисән ағлыны сән!
Инчитдин өз севкилини; бу дејил ки, кишиликдән!»
Тез сијириб гылынчымы һүчум етдим лап гәфләтән;
Чан вермәси чох чәкмәсин дејә кәсдим башыны мән.
- * Гылынчымы атыб јерә, тутуб гучдум пәләнки мән.
Аныб јары, истәдим ки, өпәм о үз-бу үзүндән.
Нәрилдәјиб үз-көзүмү чырмаглады о гәфләтән;
Дөзмәјәрәк бу ағрыја боғдум ону мән гејзимдән.
- * Чох әлләшдим — сакитләшсин; сә'јим һәдәр кетди тамам.
Өлдүрмәли олдум ону, галмады бир башга чарам.
Андым јарла бәһс етмәми, гөвр еләди көһнә јарам.
Тәәччүблү дејилми ки, һәлә сағам, һәлә варам?!
- * Бах, гардашым, ачыб дедим башымдакы мачәраны.
Өлмәлијкән сағ галмышам, чанымын бәрк имиш чаны!
Өлүм кәлиб апармыр бу һәјатындан усананы!»
Буну дејән чәнкавәрин әршә чыхды аһ-аманы...

* Автандил дә ахытды јаш, гошулараг Таријелә,
Деди: «Бир аз дөзүмлү ол, ал өзүнү бир аз әлә.
Дәрди верән әсиркәмир, дәрман дәхи верир гула.
Ајры салмаг истәсәјди чатардыгмы биз вүсала?»

* Севәнләрә гүссә-кәдәр гисмәт олур бу дүнјада.
Әввәл башдан мөһнәт чәкән сонра чатыр һәр мурада.
Мәһәббәтә дүчар олан өз өмрүнү верир бада.
Ешг арифдә диванәлјк, чаһилдә елм едир пејда».

ТАРИЈЕЛЛӘ АВТАНДИЛИН
МАҒАРАЈА КӘЛМӘЛӘРИ,
ӘСМӘТИ КӨРМӘЛӘРИ

* Ағлајараг јола дүшдү ики чәсур, мәрд гәһрәман.
Әсмәти чох севиндирди бу ики дост, ики мейман.
Ғајалар да исланмышды онув севинч јашларындан.
Гучаглашыб өнүшдүләр, көрүшдүләр чох мейрибан.

* Әсмәг деди: «Тә’риф етмәк чох чәтиндир сәни, худа!
Ишыг верән сәнсән анчаг о күнә дә, о аја да.
Нечә өјүм, нечә едим өз борчуму сәнә әда?
Шүкүр! Мәни өлдүрмәдин ајрылығын көз јашында!»

* Тарјел деди: «Чох ағладым, ган-јаш төкдү гәлбин көзү.
Көрдүјүмүз севинч гәдәр ачыламыш һәјат бизи.
Дүнја чохдан бу ганунла дамғалајыб өмрүмүзү.
Мәнә өлүм хошдур, анчаг һејфим кәлир сәнә, дүзү.

* Ағлы башда олан сусуз чарлајармы сују јерә?
Нечүн белә ган-јаш төкүр, мат галмышам бу көзләрә?
Сусузлугдан јаныр онлар, гурумурлар һеч бир кәрә.
Күл гурујур, бахмајараг үстүндәки шеһдән дүррә!»

* Автандил дә өз севимли күнәшини хатырлады,
Деди: «Сәнсиз кечән өмрүн мәним үчүн јохдур дады.
Нечә һәјат адландырым сәнсиз кечән бир һәјаты?
Ешидәјдин гәлбимдәки бу әфғаны, бу фәрјады!»

* Күн олмаса мәһв оларам — сөјләјир күл өз-өзүнә.
Биз нејләрик әбәди бир зүлмәт чөксә јер үзүнә?
Тохта, көнүл, көврәк олма, даш сәртлији кәлсин сәнә;
Тохтаглыг вер өз-өзүнә; бәлкә јары көрдүк јенә».

- * Синәсини бошалдараг сакитләшди о үч һәмдәрд.
Мағараја икидләрлә биркә дахил олду Әсмәт;
Дөшәмәјә јумшаг пәләнк дәрисини салды о чәлд;
Әјләшдиләр һәр икиси; давам етди јенә сөһбәт.

- * Тез шишләрә кабаб чәкиб, дүзәлтдиләр бир зијәфәт.
Кузәләри чох бөјүкдү, јемәкләри болду гајәт.
«Је» — дедиләр Таријелә, галмамышды онда тагәт;
Бир мисгалдан аз оларды о једији бүтүн не'мәт.

- * Үрәкачан сөз ешитмәк севиндирир һәр инсаны.
Һәмсөһбәтин ағыллыса сөһбәтин јох бир зијаны;
Һәр нә гәдәр күчлү олса, сөнәр гәлбин гәм вулканы;
Өз дәрдини бөлүшмәкдир дәрдли үчүн чан дәрманы.

- * О ики шир, ики икид кечәләди мағарада.
Башларына кәләнләрдән сөһбәт ачды бу да, о да.
Сәһәр тездән мәсләһәт дә еләдиләр бу арада.
Сонра јенә илк көрүшү салды онлар бир-бир јада.

- * Тарјел деди: «Сәдагәтин вәсфә сыған дејил, дүзү.
Көстәрдијин хидмәтләрә әвәз версин аллаһ өзү!
Әһд етмишик вә әһдимиз сәрхошларын дејил сөзү;
Өз әһдини унутмагдан чәкинdirsин аллаһ бизи!

- * Јалварырам: разы олма бир дә, бир дә алышым мән!
Чахмаг дашы дејил гәлбим, јанардагдыр, од пүскүрән.
Сөндүрмәјә чәһд еләмә, од сөндүрән јаныр бә'зән.
Күнәшинин јанына дөн, бәхтијар ол онунла сән.

- * Мәнә чарә едә билмәз һәтта улу пәрвәрдикар.
Билсин чөлә дүшмәјимин сәбәбини анлајанлар.
Ағыллылар чәркәсиндә мән дә вардым бир заманлар;
Дөндүм дәли-диванәјә, јурдум олду бијабанлар.

- * Автандил: «Аһ, бу сөзләрә, сән де, нечә чаваб верим?
Һәкиманә сөзләрини өзүн дедин әрәнләрин.
Нечә јә'ни дәрд верәнчүн дава вермәк олар чәтин?!
Јараданы о дејилми чанлыларын, көјүн, јерин?

- * Ашигләрә белә тале вермәз аллаһ һеч бир заман;
О дејилдир әввәл вүсал бәхш еләјән, сонра һичран?
Дәрд-гәм ашиг гисмәтидир; нә гүссәлән, нә губарлан.
Өлдүр мәни, әввәл-ахыр сән јарына говушмасан!

- * Сэбр мөрдлик нишаныдыр; мөрдлэр дөзөр дэрдэ-гэмэй
Килежлэнмэ дэрд элиндэн, ган-жаш төкүб фикр елэмэй
Аллаһ кэрэм саһибидир, о һөкм едир бу алэмэй.
Кэл сөзэ бах; сөз кар етмэз, инан, жалныз ағлыкэмэй.
- * Билирсэн ки, хејир көрэр сөзэ гулаг асса һэр ким.
Мэн јанына кэлмэк үчүн күнәшимдэн изн истәдим.
Гәлбим сәнин ешгин илэ јандығыны она дедим,
Дедим: «Бурда галмағымын хејри јохлур, бурах кедим!»
- * Чанан деди: «Разы галдым сәнин белә мөрдлијиндән!
Дост һајына чатанлара әһсэн демэк кәрәк, әһсэн!»
Тәнтәвәнин разылығы илэ кәлдим јанына мән;
Кери дөнсәм, демәзми ки: «Горхаг, нијә гајытдын сән?»
- * Бош сөһбәти гој бир јана, кәл гулаг ас мән дејәнә.
Чәтинлијин өһдәсиндән мөрд оланлар кәләр јенә.
Рәнки солар гызыл күлүн һәсрәт галса әкәр күнә
Инсана бир гардаш кәрәк, нә лазымса сөјлә мәнә.
- * Күнүн һарда јахшы кечир, сән орда да сүр күзәран;
Өзүн бил: ја агил кими, ја диванә кими долан.
Гору бу дүз гамәтини, әл чәкмә бу вүгарындан.
Нә өлүмү јахына гој, нә дэрд-гәми; мөһкәм дајан!
- * Дејиләчәк сөзүм будур; гајытмағым бир ил чәкәр;
Гајыдарам, долашараг дијар-дијар, шәһәр-шәһәр.
Гајыдарам баһар чағы, ачан заман гызыл күлләр.
Чичәк әтри, ит һүрмәси кәлишимдән верәр хәбәр.
- * Бир ил тамам оlanda мән гајытмасам бура әкәр,
Бил ки, чыхыб чач ағзымдан, ја башымда вар бир хәтәр.
Ачымасан нә ејби вар, инчимәрәм зәррә гәдәр;
Истәр ачы, истәр севин, бах көр гәлбин нә әмр едәр.
- * Бәли, даһа кедәсијәм; кәдәрләнмә сөзләримдән:
Ја ат бүдрәр, ја туфанлы дәнизләрдә батарам мән.
Нијә сөзүм үрәјимдә дустаг галсын, дилим варкән?
Башына нә кәләчәкдир — әввәлчәдән кимдир билән?»
- * Тарјел деди: «Истәмирәм чох данышыб јорам сәни.
Чох данышмаг түкәндирир һәм сәбри, һәм һөвсәләни.
Демә, ишим асан олсун; һәлл ет чәтин мәсәләни.
Чөзүләндә бу дүјүнләр, хатырлајыб јад ет мәни.

- * Мәним ачы талејимдән бир күн гәлбин хәбәр тутар.
Бәхт кәтирди — кәтирмәди, мәним үчүн нә фәргә вар.
Бир сөзүндән, диләјиндән, бил ки, достун чыкмаз чәнар.
Сән олмасан, еј һәмдәмим, һәјатым од тутуб јанар!..»
- * Сөһбәт баша чатды. Достлар ов етмәјә верди гәрар.
Миниб аты, сәјиртдиләр; пис олмады бу сон шикар.
Гајытдылар мағараја, ағладылар јенә зар-зар;
Гәмлијдиләр; сабаһ ајры дүшәчәкди чүнки онлар.
- * Еј ше’римин охучусу, төк көзүјүн јашыны сән.
Инсан олан ағламазмы ајры дүшсә һәмдәминдән?
Јаман дәрдә дүчар олар ајрылыға синә кәрән;
Һәсрәт, һичран эзабыны һисс етмәјән вармы, көрән!
- * Миниб аты, һалаллашды Әсмәт илә онлар сәһәр.
Ики мәшһур икиди дә, Әсмәти дә сарды кәдәр.
Чөһрәләри алышараг олду ода-көзә бәнзәр.
Ики ширин нә’рәсиндән чөл ширләри үркүшдүләр.
- * Мағарадан көзү јашлы чыханлара деди Әсмәт:
«Еј асланлар, кимдә һүнәр вардыр сизи еләјә мәдһ!
Күн чыханда улдуз сөнәр, көј үзүнү сарар зүлмәт.
Дәрдим јаман чәтин дәрддир, үзәчәкдир мәни һәсрәт!»
- * Атларыны гоша сүрүб хејли мәнзил гәт етдиләр;
Бир дәнизин саһилинә кәлиб чатды о ики нәр.
О саһилдә кечәләди бир талели, бир дәрдлиләр;
Аныб јахын ајрылығы дағы-дашы титрәтдиләр.
- * Гоч Автандил деди: «Бәсдир, көз јашымыз дөндү селә!
Нижә гачыб Фиридундан, дүшдүн даға-даша, чөлә?
О олдуғу јердән кечир сәадәтин өзү белә.
Мән ораја кетмәлијәм, сән өзүн сал мәни јола».
- * Автандилин сөзләрини ешидинчә о пәһләван,
Фиридунун өлкәсинә кедән јолу верди нишан.
Деди: «Дәниз саһилилә шәргә тәрәф үз тутарсан.
О дијара чатыб, шаһа әһвалымы анладарсан».
- * Јемәк үчүн сонра дуруб кечи вуруб кәтирдиләр;
Од галајыб биширдиләр, јејиб дојду ики нәфәр.
Ағач алтда ики гардаш кечәләди сүбһә гәдәр;
Дәдиләр: «Еј дүнја, сән каһ лүтфкарсан, каһ һижләкәр!»

* Сәһәр тездән ојанынча гучаглашды достлар јенә,
Ким онлара бахса иди, инанмазды көзләринә;
Үзләриндән, көзләриндән сел ахырды јаш јеринә;
Гучаглашыб узун заман, өпүшдүләр дөнә-дөнә.

* Ајрылдылар бир-бириндән, үзләрини дидә-дидә.
Бири јохуш јолу тутду, бири итди көј мешәдә.
Бир-бирини сәсләјирди онлар јолу кедә-кедә.
Солгун үзләр бир солгунлуг верди көјдә күнәшг дә.

АВТАНДИЛИН ФИРИДУНУН
САРАЈЫНА КЕТМӘСИ

* Дүңја! Нәдир бу кәрдишин? Атдын мәни бурулгана!
Мәним кими знәләтдәдир бағлананлар бу чаһана.
Һеч билмирәм инсанлығы апарырсан һансы јана!
Сәнин әзаб вердикләрин гој сығынсын јарадана!

* Ычран көјә галдырмышды Автандилин нәләсини,
Дејирди: «Аһ, мәни үзән дәрд-гәм јенә тапды мәни!
Еј дост, даһа чәкәммирәм ајрылығын гүссәсини!
Ахы бир рәнк фәргләндирир инсанларын һәрәсини».

* О төкдүјү ганлы јашлар дојдурурду вәһшиләри.
Сөндүрмәкдән ачиз иди ону јахан шө'ләләри.
Дәрди үстә дәрд кәлирди јад етдикчә шух дилбәри.
Парладырды күл ләбләри мәрчан көклү дүрр дишләри.

* Күл саралыб солухурду, сәрв гамәт бүкүлүрдү,
Бүллур сифәт, јагут додаг көјә чалан рәнк алырды;
Анчаг өлүм гаршысында о гәһрәман мәтин дурду,
Деди: «Күнәш итирмишәм, икид үчүн нәдир ки, бу!»

* Күнәшә үз тутуб деди: «Тәнтәнәјә бәнзәрин вар;
Бу чөлләри, о дағ-дашы чамалыныз нурландырар.
Көнүл дојмур тамашандан, сәнә бахыб јары анар.
Амма әфсус, нә сән мәни гыздырдын, еј күнәш, нә јар!»

* Бир күнәшин гејб олмасы јол ачырса боран-гара,
Бирдән-бирә ики күнәш итирдим мән бәхтигара.
Ычран дәрди кар ејләмәз анчаг дилсиз гајалара;
Бычаг шәфа верә билмәз, бычаг дәјсә көјнәр јара».

- * Автандил јол кедә-кедә күнә тутуб күл үзүнү,
Бу сөзләрлә диндирди о күчлүләр күчлүсүнү;
«Еј дүшкүнләр һавадары, јерә салма кәл сөзүмү;
Ајры салма мәни јардан, кечә етмә күндүзүмү!
- * Сән дә, Зүһәл, артыр мәним эзабымы, мөһнәтими,
Күндүзүмү ахшам елә, кәсифләшдир зүлмәтими!
Гатыр кими дашыјарам өз дәрдими, зилләтими,
Бары јарын вүсалилә сона чатдыр һәсрәтими!
- * Јалварырам, еј Мүштәри, еј әдаләт рәмзи, динлә!
Көмәклик ет, әлагәјә кирсин бу гәлб о гәлб илә.
Кәл һагсыза һаглы дејиб, күнаһ етмә сән бир белә.
Ричам будур: јарам үстдән јара вурма, әлач елә!
- * Кәл еј Мәррих, дүз бағрымын башына санч нәштәрини.
Ал ганыма галтан едиб, од вурараг јандыр мәни.
Дәрдләримдән һали елә чох севдијим о пәрини.
Севинчи јох, дүнја мәнә бәхш еләјиб дәрдләрини.
- * Сән еј Зөһрә, јаныр чаным, дадыма чат, имдад елә.
Инчи диши зинәт верир додағында ачан күлә.
Сән она бәхш еләдијин јарашыгла, гәшәнкликлә
Алт-үст етди варлығымы, дәли едиб салды чөлә.
- * Еј Утарид, гәлејимиз јарадыбдыр бизи гоша.
Күн од вуруб бизим кими өмрү-күнү хар олмуша.
Мүрәккәб тәк бах көзүмдән килдир-килдир ахан јаша.
Түкдән назик гәддим илә дәрдләримни јаз бирбаша.
- * Ај, рәһм елә, сәнин кими назилирәм мән кет-кедә.
Күнәш мәни каһ гыздырыр, каһ үшүдүб салыр дәрдә.
Чәкдијим бу ишкәнчәни де севдијим о афәтә;
Де, һазырам јар јолунда һәр дәрдә, һәр мүсибәтә.
- * Күнәш, Зөһрә, Утарид, Ај, Мәррих, Зүһәл вә Мүштәри —
Једди гардаш, — једди мәш'әл инандырап о дилбәри:
Мәни ода јахыбса да гызмар күнүн атәшләри,
Өз әһдимдән дөнмәмишәм ону севән күндән бәри».
- * Өз гәлбинә дејирди о: «Нијә битмир көз јашларын?
Шејтанамы ујдун белә, нә хејри вар интиһарын?
Јохса алыб идракыны шәвә сачлы о никарын?
Икид одур дәрдә дөзә; дөзмәк олсун гој шүарын!»

- * Нәҗә лазым бу аһү зар, ниҗә гыҗым ширин чана?
Сағ галарсам, бәлкә әлим чатды бир күн о чанана»
Охуҗурду хош авазла, охуҗурду јана-јана:
Бүлбүлләр дә мат галмышды онун көзәл маһнысына.
- * Вәһшиләрсә динләјирди бу маһныны һејран-һејран;
Бу маһнынын тәсириндән су сызырды:» гајалардан;
Ағлајырды дағ да, даш да ағладыгча о гәһрәман.
Маһнылаара чеврилрди үрәјиндән гопан фәған.

АВТАНДИЛИН ФИРИДУНУН ЈАНЫНА КӘЛМӘСИ

- * Дүз јетмиш күн ајаг дөјдү көзү јашлы о чәнкавәр.
Јахынлашан бир кәмини көрдү көзү бир күн сәһәр.
Кәми кәлиб о саһилә јан алынча, алды хәбәр:
«Сиз кимсиниз, һансы шаһын һөкмүндәдир сизин јерләр?»
- * Онлар деди. «Еј үзү күл, еј гамәти сәрви-рәван!
Вәсф етмәјә билмәз сәни, чамалыны көрән инсан!
Фиридунун шаһлығыдыр, түрк сәрһәдди башлар бурдан.
Бәләдчилик еләјәрдик, олмасајдыг сәнә һејран.
- * Шаһ Нурәддин Фиридундур доландыран бу елләри.
Шүчаәтдә, сәхавәтдә јохдур гајы-бәрабәри.
Һәр дүшмәни јенмәк үчүн һәм күчү вар, һәм һүнәри.
О ишыглы күнәш олар, олса онун тәк бәнзәри!»
- * Икид деди: «Јахшы адам олмағыныз ашикардыр.
Елә мәним кәздијим дә дедијиниз һөкмдардыр.
Бурдан ора нә гәдәрди? Гәсрә кетмәк фикрим вардыр».
Дедиләр: «Бу саһил јолу истәдијин јерә чатыр.
- * Бах бу јолун кәнарында бина гутуб Мүлки-Занзар.
Гылынч вуран, ох сүздүрән о шаһ орда гутуб гәрар.
Дүз он күнлүк јолун вардыр, еј үзү күл, гәдди чинар!
Амма бил ки, гәлбимизә од вурубсан; һәр вахт јанар!»
- * Икид деди: «Һеч билмирәм нә көрмүсүз ахы мәнә?
Шахта вурмуш гыш чичәји һансы гәлби салар бәнә?
Каш сиз мәни көрәјдиниз сејранкаһда ат сүрәнә;
Бахыб һејран галајдыныз сиз букүнкү дәрдимәнә!»

- * Дәнизчиләр дөндү; икид давам етди өз јолуна.
Сәрвә бәnzәр уча гәдди бәхш етмишди зинәт она,
Јол узуну хош күнләри кәтирирди хәјалына.
Нәркизләри јаш јағмуру јағдырырды чамалына.
- * Јол узуну јолчулара раст кәлдикчә о гәһрәман,
О јолчулар дуруб она бахырдылар һејран-һејран.
Сонра һеч кәс ајрылмаг да итәмирди әсла ондан;
Јол көстәрир, хошланырды сөһбәтиндән, сорғусундан.
- * О чох кедиб ахыр чатды Мүлки-Занзар торпағына.
Бирдән онун сәј-һесабысыз овчу чыҗды габағына;
Чанлы чәпәр чәкмишдиләр дүзәнлијин сол-сағына.
Ох атыб һај салмышдылар вәһшиләрин јатағына.
- * Јахынлашыб бир нәфәрдән хәбәр алды: «Сөјлә, бары,
Нә үчүндүр бу атчапма, бу вур-һарај сәдалары?»
Она чаваб вердиләр ки: «Мүлки-Занзар һөкмдары
Фиридун шаһ ова чыхыб, о дүзәлдиб бу шикары».
- * Гоч Автандил ова чыхмыш о дәстәјә јанашды тез.
Һүснүнү вәсф еләмәкдән сөз јохсулдур, гәләм ачиз:
Вүсалы чан гыздырандыр, һичраны гәләб дондуран буз.
Баханларын шүүруну башдан алан гамәти — дүз.
- * Бир гарагуш учду бирдән гошунларын баш учундан.
Икид дартыб тез чилову, учан гушу алды нишан.
Каманыны чәкән кими дүшдү гаргал, гана гәлтан;
Дүшүб кәсди ганадыны, минди ата јенә чаван.
- * Көрчәк буну гошунлары сарды һејрәт, алды мараг.
Јығышдылар әтрафына, даирәни позуб бајаг.
Дөрд јаныны алана бах, архасынча кедәнә бах!
Өз-өзүнә дүшүнүрдү һәр кәс: «Кимдир, аһ, бу гочаг?»
- * Бир тәпәнин үзәриндә дајанмышды шаһ Фиридун.
Гырха гәдәр охатан да бүрүмүшдү сағын-солун.
Автандил дә, мәфтунлар да дүз јанына кетди онун.
Шаһ һирсләнди: «Нијә белә позулубдур, — деди — гошун?»
- * О бир көлә көндәрәрәк деди: «Кет, тез кәтир хәбәр.
Нијә дөврә позулубдур, нијә белә сүрүнүрләр?»
Елә ки, гул јахынлашыб Автандилә салды нәзәр,
Донуб галды, јаддан чыхды дејәчәји бүтүн сөзләр.

- * Гулун нијә кәлдијиндән Автандил тез олду акаһ;
Деди: «Мәним кимлијими чатдыр она, гој билсин шаһ;
Мән сәјјаһам, өз елиндән узаг дүшмүш гәриб сәјјаһ.
Таријеллә гардашлығам; кәтирмишәм шаһа пәнаһ»
- * Гул гајыдыб шаһ јанына, сөјләди ки: «Еј тачидар!
Исан демәк олмаз она, көјләрдәки күнә ошар.
Чамалыны ән ағыллы адамлар да көрсә чашар.
Таријелә гардашдыр о; сәни көрмәк нијјәти вар».
- * Фиридуну севиндирди Таријелин таныш ады. .
Гәлби бирдән көврәкләшди, кирпијиндә шеһ парлады. .
Күлә гыров сәнди күләк, туфан гопду, көј курлады.
Ики икид бир-бирини хош сөзләрлә гаршылады.
- * Автандиллә көрүшмәкчүн шаһ тәпәдән енди бајаг.
«Күнәш дејил, бас бу нәдир?!» дејән шаһы сарды мараг.
Гулун тәсвир етдијиндән чох көзәлди кәлән гонаг.
Һәр икиси атдан ениб көрүшдүләр, ағлајараг.
- * Олар таныш олмаса да, гучаглады бир-бирини.
Шаһ икидин, икид шаһын охшады гәлб телләрини.
Һәр ким көрсә бу мәрдләри, күндән чәкәр нәзәрини.
Беләсини пулла, малла ала билсән, өлдүр мәни!
- * Һарда вардыр Фиридуна ошар олан бир пәһләван!
Автандилин һүнәриндән аз-аз көрүб һәлә чаһан!
Сөнүр көјүн улдузлары күнәш түлу едән заман.
Шам сәһәрләр ишыг вермәз, нуру кәләр гаранлығдан.
- * Атланараг һәр икиси јолландылар гәсрә сары.
Ов јарымчыг галды, даһа гырмадылар һејванлары.
Автандили сејрә далды шаһын икид чаһанлары.
Һамы деди: «Көр нә гәшәнк јарадыбдыр буну таңры!»
- * Гонаг деди: «Кимлијимлә мараглансан, шаһ Фиридун,
Сөјләјәрәм, өзүм кимәм, һансы јердир мәним јурдум;
Сөјләјәрәм, Таријеллә нечә олду, гардаш олдум.
Гардашы јох, көләси дә оламмарам, лакин онун.
- * Әрәбистан елиндәнәм — Рәстәванын пәһләваны.
Автандилдир адым мәним, шаһ ордусу команданы.
Тәрбијәм шаһ тәрбијәси, нәслим — әрәб задәканы.
Гылынч чалыб, ох атмагда габағыма чыхан һаны?!

* Шаһ Рәстәван бир күн ова чыхмыш иди гошун илә.
Ов јериндә о раст кәлди көзү јашлы Таријелә.
Дә'вәт етдик, истәмәди о кәнч бизә јахын күлә.
Дедик: «Көрән дәрди нәдир?», һејрәтләндик биз бу һала.

Ачыгланды шаһ бу ишдән, «тутун!» — дејә салды һарај...
Онун икид әлләриндән алды гошун көзәлчә пај.
Әләнкә, гол чилик-чилики; бир чохлаһы тапшырды чан.
Анчаг онда анлашылды: сахланылмаз јолундан ај.

Тутмајынча орду ону, ачыгланды шаһ Рәстәван;
Өзү галхыб минди аты, тәшәххүслә олду рәван.
Тарјел көрдү, шаһды кәлән, бир дә гылынч галдырмады,
Сүрдү сәрбәст өз атыны, көзүмүздән олду ниһан.

Чох ахтардыг, тапылмады; шејтан олуб чыхды көјә,
Шаһ тәрк едиб ејшү нушу, галды гүссә јејә-јејә.
Мән дә онун таләјини өјрәнмәкчүн, шаһдан хәлвәт,
Чыхдым јола јана-јана, бәлкә ону тапдым дејә.

Үч ил тамам кәздим ону, һеч дадмадым јуху белә.
Дедиләр ки, хәтајлылар мәғлуб олуб Таријелә.
Кедиб бојдан касыб, солғун, сарыјағыз бир күл тапдым,
Икид мәни гәбул етди, ата кими һөрмәт илә.

О, дивләрдән бир мағара алмыш, хејли ган төкәрәк.
Әтрафында кимсә јохдур, јанында да Әсмәтди тәк.
Ону сөнмәз ешг атәши јандырмагда дөнә-дөнә,
Јас палтары кејмәлидир. һәр кәс ону ејләсә тәрк.

Јалныз галыр гыз зағада, көзләриндә ганлы јашлар,
Икид чыхыб Әсмәт үчүн аслан кими вурур шикаһ.
О, шикаһы вериб гыза, гәрар тутмур һеч бир јердә,
Гыздан башга пәһләванын нә јары, нә јолдашы вар.

Јад олсам да, чох чәкмәдән истәдијим кәлди әлә,
Нәгл еләди о ешгинин тарихини өлә-өлә.
Онун ағыр мөһнәтини дејәммирәм мән диванә,
Һәсрәт галмыш чоһдан бәри доста мәзар газан — күлә.

О, ај кими һеј долашыр, дајанмадан дүшүб чөлә,
Алтында сән вердијин ат, енмәз ондан бир ан белә.
Чөлдә, вәһши һејван кими, үркүб гачар инсанлардан,
Јазыг мәнә, атдым һаггы! Әфсуҗ ону севән күлә!

Дост икидин атәшинә јандым мән дә дөнә-дөнә,
 Чох ачыдым пәһләвана, диванәлик кәлди мәнә.
 Јер галмады долашмајым, она әлач ахтармајым.
 Сонра гәмли султанымын јанына мән кәлдим јенә.

Јенә дедим бурах мәни; ачыгланды мәнә султан,
 Гошун галды дәрәд ичиндә, ајрылынча мән онлардан.
 Мәнсә хәлвәт чыхыб кетдим көзүмдән јаш аха-аха,
 Инди кәзиб дијар-дијар, ахтарырам она дәрман.

О сәнинлә сигә гардаш олдуғуну верди хәбәр,
 Инди кәлиб тапдым сәни, бөјүксәнмиш сән бу гәдәр!
 Көнүлләрә севинч сачыб, кор көзләрә шәфа верән,
 Сөјлә көрүм мән Нәстаны һарда кәзим? Мәсләһәт вер!»

Таријелин һекајәти ашкар олчаг Фиридуна,
 һөнкүр-һөнкүр ағлашдылар, һејран олду көрән буна.
 Таријели хатырлајыб дөјүнүрдү үрәкләри,
 Көзләриндән һеј ахырды јаш онларын јанағына.

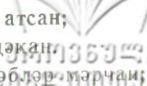
* Буну көрчәк јаш ахытды гошун әһли, јахын-узаг;
 Үз-көзүнү чырана бах, јахасыны јыртана бах!
 Дүз једди ил фиргәт чәкмиш Фиридуна да ағлајараг,
 Дејирди: «Еһ, һавајыдыр бу дүнјаја бел бағламаг!».

* Неч билмирәм тә'рифини нечә баша чатдырым мән?!
 Јер үзүнүн күнәшисэн; нурлусан көј күнәшиндән!
 Јахынлара сәнсэн һәјат бәхш еләјән, тале верән.
 Улдузлара атәш вуруб, јандырараг күлләндиран!

* Ничранына дөзәммәрәм, сәндән ајры дүшсәм әкәр.
 Узагда да олсан, сәни арзуларам ахшам-сәһәр.
 Мәнсиз гала билсэн дә сән, сәнсиз боғар мәни гәһәр.
 Сәнсиз һәјат пуч көрүнәр, сәнсиз чаһан нәјә дәјәр?»

* Көзү јашлы Фиридуна сөзү бурда чатды сона.
 Сонра јола дүзәлдиләр, сүвар олуб атларына.
 Нәјрәт илә бахды һамы кедән гәриб гәһрәмана.
 Гара чәпәр чәкилмишди долғун көлләр кәнарына.

* Бир шәһәрдә гаршылады онлары бир бөјүк бина.
 Орда иди дәфтәрхана, орда иди диванхана.
 Сәф чәкмишди нөкәр-најыб, гәрг олараг ал-әлвана.
 Онлар фәрәһ һисси илә бахырдылар гәһрәмана.

-
- * Кириб гэсрэ көрдүлэр ки, дүшмэз јерэ ијнэ атсан;
О јанда да, бу јанда да эјлэшмишди јүз задэкан;
Кэл онлары вэсф ет көрүм; үзлэр бүллур, лоблөр мэрчэн;
Бахсан көзүн гамашарды ја эгигдэн, ја минадан.
- * Јерэ сүфрэ дөшәдилэр; јемэк кәлди шәрбәт илэ.
Автандили гаршылады мәчлис әһли һөрмәт илэ.
Долду сүфрә јени-јени, дадлы-дадлы не'мәт илэ.
Автандилә баханларын гәлби вурду һејрәт илэ.
- * Зијәфәт чох узун чәкди, ахшам үстү чатды сона.
Сәһәриси чимди икид, ипәк палтар кәлди она;
Чох гијмәтли кәмәрини гојаг һәлә биз бир јана,
Мин дирһәмдән артыг гијмәт верәрдиләр палтарына.
- * Дарыхса да, бир нечә күн орда галды о гәһрәман.
Фиридуна каһ ов вуруб, ојнадылар каһ да човкан.
Көзүндән ов јајынмырды, кечсә узаг, ја јахындан.
Онун сәрраст атмасына охатанлар галды һејран.
- * Фиридуна деди икид: «Сөзләримә бир гулаг ас:
Ајрылығын чох чәтиндир, көрүшмәмиз олса да аз.
Даһа бурда галаммарам; ишим һәлә дејил тараз:
Јолум узаг, ишим вачиб; кечикмәјим јахшы олмаз.
- * Сәндән ајры дүшәнләрин көз јашынын олмаз сону.
Анчаг галмаг мүмкүн дејил, кәл сахлама бу вургуну.
Һәм дә јолчу јолда кәрәк — билмәлидир һәр кәс буну.
О күнәши көзүн һарда көрүб, ора апар мәни».
- * Шаһ сөјләди: «Јолдан етмәк јахшы дејил бир мейманы,
Билирәм ки, башга охла охланмысан, вахтын һаны?
Кет, јахшы јол! Узун јаша! Дүшмәнинин чыхсын чаны!
Анчаг мәни үзәчәкдир, билирәм ки, дост һичраны!
- * Әзиз достум, бир дә сәнә дејиләчәк бир сөзүм вар:
Тәкбашына јола чыхма, гуллар верим, көтүр апар.
Силаһ көтүр, бир гатырла ат јүкләсин гој о гуллар.
Еј көз јашы төкән икид, бил бунларсыз чәтин олар».
- * Фиридун шаһ гошду она дөрд сынанмыш гочаг нөкәр.
Бир әскәрә јетик силаһ верди: галхан, гылынч, хәнчәр.
Онун алтмыш кирвәнкәдән аз олмазды вердији зәр.
Бир дә көһлән бағышлады, үстүндә дә јүјән, јәһәр.

* Зэрхарајла јүклэтдирди бир гатыры шаһ Фиридун.
 Автандили мүшајиэт едэн өзү олду онун.
 Јахлашдыгча видалашмаг, гэмлэнэрэк оғрун-оғрув
 Дејирди: «Күн кетмэсэјди, дондурмазды бизи човғун!»

* Јаса батды узаг-јахын, ешидэрэк бу хэбэри.
 Дэстэ-дэстэ ахыб кэлди мејвэ, парча тачирлэри.
 Наразылыг сэдалары бүрүмүшдү көјү-јери:
 «Ган ағласын көзлэримиз итиририк чэнкавэри!»

* Шәһэри тэрк едиб онлар, јетишилэр бир саһилэ.
 Фиридун шаһ бу саһилдэ растлашмышды Нэстан илэ.
 Онун ганлы көз јашлары дөnmүшдү бир ганлы көлэ...
 Эсир дүшмүш о күнэшдән данышды шаһ Автандилэ.

* «Ики һэбэш апарырды бир гајыгда о дустағы;
 Гызын диши инчидэди, јагутданды күл додағы.
 Истэдим өз гылынчымла гуртарым о алјанағы,
 Көрчэк мәни јоха чыхды гајыгчылар, гуш сајағы».

* Гучаглашды достлар јенэ; көнүллэрин артды гәми.
 Өпүшдүлэр, алышараг јанды ики чан һәмдәми.
 Көрүшдүлэр бир дост кими, ајрылдылар гардаш кими.
 Бири галды, бири кетди, — һејран гојуб бу аләми.

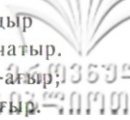

АВТАНДИЛИН НЭСТАН-ДАРЕЧАНЫ
 АХТАРМАҒА КЕТМӘСИ
 ВӘ КАРВАНА РАСТ КӘЛМӘСИ

* Ај үзлү нәр јол кедирди, өз-өзүнэ данышараг.
 Хәјалыны мәшғул едэн Тәнтәнәјди онун анчаг.
 Дејирди: «Кен дүшдүм ондан; сән дүнјанын ишинэ бах!
 Еј јар, мәним үрәјимэ сәнсэн севинч, сәнсэн дајар!»

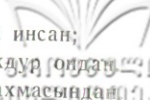
* Нечүн гәлбим үч нәфәрин атәшинэ бирдән јаныр?
 Нечүн гәлбим гаја кими үч јериндән парчаланыр?
 Чана дәјән бир ох нијә дүз үч јерә началаныр?
 Еј Тәнтәнәм! Ешгинлә чан бу һәјаты ачы саныр!».

* Саһил боју бәлэдчилик едир дөрд гул Автандилэ.
 Таријелин дәрдлэринэ дәрман кәзир о сә'ј илэ.
 Кечә-күндүз көзлэриндән ахан јашлар дөнүр селә.
 Дүнја онун нәзәриндә бир чөпә дә дәјмәз белә.

-
- * Саһил боју раст кәлдији јолчулардан, о баһадыр
Күнәшини хәбәр алыр... Јүз күн кәлиб баша чатыр.
Бир күн көрүр бир тәпәдә карван кедир ағыр-ағыр;
Тачирләрин үз-көзүндән гәм төкүлүр, тәлаш јағыр.
 - * Икид көрдү дәвәләрин нә сајы, нә һесабы вар.
Һеч билмирләр кетсинләрми, галсынлармы карванчылар.
Автандилин саламына чаваб верән кими түччар,
О сорушду: «Сиз кимсиниз, еј тачирләр, дејин ашкар?»
 - * Дүнја көрмүш мүдрик Үсам — бу карванын баш сарбаны,
Автандилә чаваб вериб, мәдһ ејләди гәһрәманы.
«Сән дүнјанын мәш'әлисән, — деди, парлат бу дүнјаны!
Дүш атындан; гој данышаг бу мараглы мачәраны».
 - * Икид дүшдү. Үсам деди: «Бағдадлыјыг биз тачирләр,
Мүсәлманыг; меји һарам бујурубдур. пак пејғәмбәр.
Карванымыз бу күн дәниз шаһлығына едир сәфәр.
Сатдығымыз бу мал ки вар, гијмәтлидир ипәк гәдәр.
 - * Бу саһилдә биз раст кәлдик һушу кетмиш бирисинә,
Дәрһал чатдыг көмәжинә, о өзүнә кәлди јенә.
Сорушдуг ки: «Де нәчисән? Нә олубдур сөјләсәнә!»
Деди: «Дәниз гулдурлары салыб мәни бах бу күнә.
 - * Миср елиндән карван әкиб биз чыхмышдыг бу сәфәрә.
Бир саһилдә малымызы јерләшдирдик кәмиләрә.
Бизә дәниз гулдурлары һүчум етди бирдән-бирә;
Һеч билмирәм, сулар мәни нечә атыб бу јерләрә!»
 - * Бах бунунчүн биз бир гәрар гәбулундан галдыг ачиз;
Кери дөнсәк, горхуруг ки, башдан аша зәрәримиз,
Үзүб кетсәк — гырыларыг, јох елә бир һүнәримиз.
Нә дөнмәји, нә кетмәји һәлл еләјә билмирик биз».
 - * Икид деди: «Дәрдә-гәмә гәрг олмајын бунча әбәс.
Нә јазылыб, о олачаг; гача билмәз ондан һеч кәс.
Мән ки, варам — һеч бир јағы сизә јахын кәлә билмәз.
Әмин олун, гылынчыма һеч кәс, һеч кәс јахын кәлмәз!»
 - * Тачирләри севиндирди бу сөзләри чәнкавәрин,
Дедиләр: «Јох, горхаг дејил бу кәнч оғлан бизим тәкин.
Даһа бизим нә дәрдимиз; онун күчү чохдур јәгин!».
Тез јүкләниб јола дүшдү кәмиләри тачирләрин.

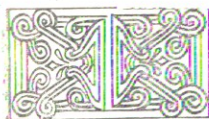

- * Һава хошду; Һејли јолу раһат-раһат сүрдү онлар.
Автандил һәм бәләдчијди онлар үчүн, һәм һавадар,
Гулдурларын узунбајраг кәмиләри олду ашкар,
Көрдүләр ки, о кәмидә гајыгтутан гармаг да вар.
- * Гулдурлар һај сала-сала кәмиләрә алырды јан.
Тачирләр лап горхмушдулар гулдурларын чоһлуғундан.
«Һеч горхмајын! — дејә, үрәк-дирәк верди о пәһләван, —
Ја гырарам мән онлары, ја оларам гана галтан.
- * Мәнә өлүм јохдур әсла, чатмајыбса вахтым әкәр;
Өлүм вахтым јетишибсә һавајы бир ох бәс едәр.
Вахт чатыбса кәмәјә нә мөһкәм гала, нә дост јетәр...
Буну мәним кими билән горху билмәз зәррә гәдәр.
- * Горхуб гачмаг пешәсидир сиз мал алыб-сатанларын.
Дөјүшүнә бахын инди сиз мәнимлә о әғјарын;
Көрүн нечә дағыдырам сәфләрини дүшманларын;
Көрүн нечә батырырам кәмисини мән онларын!»
- * Икид дөјүш палтарыны кејди пәләнк чәддлијилә,
Төкмә полад топпузујла гылынчыны алды әлә.
Кәминин үч тәрәфиндән дүшмәнләрә етди һәмлә;
Гылынчынын зәрбәсиндән дүшмән ганы дөндү селә.
- * Титрәдирди гулдур сәси һәм јахыны, һәм узағы.
Тунч гармағы ишә салды бирдән-бирә алчаг јағы.
Автандилсә өз јериндә дајанмышды шир сајағы;
Топпузујла вуруб гырды һәм дирәји, һәм гармағы.
- * Сынды дирәк, Автандилә тохунмады амма хәтәр.
Чанларыны гојмаға јер ахтарырды өндәкиләр.
Кизләнмәјә јер тапмамыш һахлајырды онлары нәр;
Сағ-саламат гуртармады гулдурлардан һеч бир нәфәр.
- * Автандилини әли илә јад сәфләри позулурду.
Гәбирләри далғаларын синәсиндә газылырды.
Чәркәләри сәккиз-сәккиз, доггуз-доггуз азалырды.
Јаралылар өләнләрин јанларына гысылырды.
- * Үрәјинчә галибијјәт әлдә етди о гәһрәман.
Гулдурларын бәзиләри диләдиләр ондан аман.
Өлдүрмәјиб икид деди: «Әсир олсун гој сағ галан!»
Әрәнләр дүз дејибләр ки. горху верир севкијә чан!

-
- * Гүррэлэниб өз күчүнэ күвэнмэсин чох да ирсан;
Һагг жетмэсэ көмэжинэ, һеч бир фајда јохдуу олдат.
Нәһэнк ағач јана билир бир гығылчым чаһмасында.
Һавадарын һагса, дүшмән олачагдыр јерлә јексан.
 - * Қарван әһли кәмиләри јанашдырды бир-биринә,
Гулдурларын кәмисиндә тапды икид бир хәзинә.
Бу тапынты хитам верди Үсамын гәм-кәдәринә;
Бир гәсидә һәср етди о Автандилин һүнәринә.
 - * Бир дил дејил, мин дил кәрәк Автандили тә'риф үчүн.
Мин дил белә һүнәрини дејәммәз о дөјүшчүнүн!
«Кәрәминә шүкүр, јарәб! — деди, карван әһли бүтүн, —
Кечәмизи ишыглатды үстүмүзә нур сачан күн!».
 - * Һамы кәлиб үз-көзүндән өпдү онун бирәр-бирәр.
Тә'рифләрә лајиг мәрди хејли тә'риф ејләдиләр.
Итирәрди идракыны мүдрик она бахса әкәр.
Бир ағыздан: «Еј хиласкар, сәнә әһсэн!» — сөјләдиләр.
 - * Икид деди: «Бунун үчүн һагга олун сиз миннәтдар.
Јалныз онун кәрәминин мејвәсидир бүтүн бунлар.
Јер үзүндә һәр нә варса јаратмышдыр пәрвәрдикар.
Қимин әгли башындаса, бу һикмәти дујар, анлар.
 - * Сиз аллаһа борчлусунуз; онункудур бу хош мәрәм;
Сизә ничат верән одур; мән бир овуч боз торпағам.
Өз әһдимә әмәл едиб, дүшмәнләри гырдым тамам.
Малла долу бу кәмидир мәнә әвәз, сизә ән'ам!»
 - * Севиндирди пәһләваны газанылан галибијјәт.
Фәргләндирди тачирләрдән ону һүнәр вә чәсарәт;
О адамлар хәчил олуб ејләдиләр икиди мәдһ.
Алдығы бир кичик јара зинәтидир мәрдин фәгәт.
 - * Тачирләр тез гулдурларын кәмисинә баш вурдулар;
Көрдүләр ки, орда сајсыз бир дөвләт вар, хәзинә вар.
О кәмидән бу кәмијә көчүрүлдү орда нә вар.
Гулдурларын кәмисини сонра гырыб јандырдылар.
 - * Автандилә деди Үсам гәрарыны тачирләрин:
«Бизә дә күч-гүввәт верди сәнин күчүн вә һүнәрин.
Шүбһәсиз ки, нәјимиз вар — сәнинкидир, јалныз сәнин.
Өз әлинлә һәр нә версән, гане оллуғ она јәгин».

- * Икид деди: «Чатдыр мәним сөзүмү жар-жолдашына:
Аллаһ өзү рәһм еләди төкдүүнүз көз жашына.
Мән кимәм ки? Ловғаланмаг нәјә кәрәк бош-бошунан,
Көз дикмәдим бу дүнјанын сәрвәтинә, даш-гашына.
- * Неч вар—дөвләт арзусунда олмамышам мән дүнјада,
Истәсәјдим бол даш-гаш да варды мәндә, бол парча да.
Мән сизә јол јолдашыјам, мејлим јохдур мүкафата.
Тамам башга бир шеј үчүн еләјирәм чаны фәда.
- * Әлә кечән бу сәрвәтдә зәррә гәдәр јохдур көзүм;
Ким нә гәдәр истәјирсә, гој көтүрсүн, будур сөзүм.
Амма, достлар, мәним сиздән будур ричам, будур арзум;
Аранызда далдаланмаг истәјирәм мәним өзүм.
- * Мәни аға чағырмајын индән белә неч бир заман.
Дејин: «Бизим башчымыздыр» оларса бир хәбәр алан.
Кејиб тачир палтарыны, оларам мал алыб-сатан..
Анд верирәм, гардашларым, сахлајын бу сирри ниһан».
- * Тачирләрин үрәјиндә бу сөз ачды дәрин бир из;
Гәһрәмана баш әјәрәк дедиләр: «Еј үмидимиз!
Һамымыза башчы сәнсэн, сәнә табе оланса биз.
Сәнә хидмәт борчумуздур, еј күн үзлү икидимиз!»
- * Сонра јола дүзәлдиләр, мәсафәләр гәт едәрәк.
Һава хејли сакит иди, нә сис варды, нә дә күләк.
Јол кетдиләр Автандилин һүнәрини мәдһ едәрәк.
Она инчи бәхш етдиләр, ағ дишинин дүзүмү тәк.

**АВТАНДИЛИН
ГУЛАНШАРОЈА КӘЛМӘСИ
БАРӘДӘ ЬЕКАЈӘТ**

- * Дүз гамәтли мәрд Автандил далғалары јара-јара,
Кәлиб чыхды бир шәһәрә, бағ-бағчалы бир дијара.
Шәһәрдән чох бәнзәјирди бу јер көј бир чәмәнзара.
Бу шәһәри тәсвир үчүн нә сөјләсэн, кәлмәз кара.
- * Үч кәндирлә кәмини тез саһилә бәнд еләдиләр.
Мал дашыды саһилдәки баға нечә һаммал, нөкәр.
Әјнинә бир кафтан кејиб күрсү үстә әјләшди нәр.
Көздән пәрдә асан мәрди дөврәләди мүштәриләр.

- * Бир аз сонра баға бахан кәлиб чыхды һәммин баға;
Автандилиң чамалына о да галды баха-баха. Өз јанына чағырараг, мәрд башлады сорушмаға.
«Де сән кимсән, шаһлыг едән, сөјлә, кимдир бу торпаға?»
- * Сөјлә көрүм бу шәһәрдә һансы маллар гијмәтлидир?
Һансы малы чох сеvirләр, һансы маллар учуз кедир?»
Бағбан деди: «Үзүн мәнә күнәшдән дә шәфгәтлидир.
Кизләтмәдән билдijими сөјләјәрәм сәнә бир-бир.
- * Бу торпаглар битән дејил, тамам он ај кәзсән белә.
Гуланшаро шәһәринин тамашасы сығмаз дилә.
Һәр тәрәфдән маллар кәлир бура дәниз јолу илә.
Мәлик Сурхав адлы бир шаһ-һөкмдардыр бизим елә.
- * Чаванлашыр бу торпаға гәдәм басан гочалар да.
Күнләримиз кечир бизим гонаглыгда, тој-мағарда.
Солан дејил күлләримиз нә гышда, нә сон баһарда.
Гибтә едир буну көрән дүшмәнләр дә орда-бурда.
- * Ән газанчлы јердир бу јер адлы-санлы тачирләрә.
Алыб-сатыб газанырлар, јетиширләр чох хејирә.
Бир ај чәкмир, касыблар да зәнкин олур бирдән-бирә.
Танымазсан бир ил сонра бахсан әкәр о фәгирә.
- * Мән бу бағын бағбаныјам, бағ саһиби һүсејидир.
Ону бу јер тачирләри өзләринә башчы билир.
Онункудур инди сизин дүшдүјүнүз бу бағ, бу јер,
Малынызы әввәл она көстәрмәниз лазым кәлир.
- * Ән гијмәтли төһфәләрлә, кәлән кедир һүзуруна.
Кәтирдији малы һәр кәс көстәрмәли өнчә она.
Ә'ла малы һаким үчүн сечиб гојур о бир јана.
Галан малы тачир сонра сата биләр башгасына.
- * Еһтирамла гәбул едир сәнин кими тачирләри.
Ким һарада галмалыдыр, өзү тә'јин едир јери.
Һүсејн инди сәфәрдәдир, гајытмајыб һәлә кери.
Сөзә сыған дејил онун һөрмәтинин ондан бири.
- * Онун әзиз вә севимли арвадыдыр Фатма Хатун.
Гонагчылдыр, меһрибандыр; даим үзү күлүр онун.
Кәлдијиндән хәбәр тутса, олар Фатма хејли мәмнун;
Сәни гонаг апартдырар; јерә дүшмәз бир бујруғун».

ЭМНЭГЭЭН
2021.09.03

- * Чаваб верди Автандил ки: «Е'тиразым јохдур буна». Бағбан гачды бу хэбэри демэк үчүн ханымына; Деди: «Ханым, елэ бир кэнч кэлиб бизим бу мекана Ки, үзүнүн парылтысы бир күнэшдир асимана.
- * О тачирдир, башында да тачирлэрин вар дэстэси. Бој-бухуну бир сэрвдир, ај кимидир күл чөһрэси. Эјниндэ бир ридасы вар, башында ал эммамэси. Истэр билэ, һэр бир шејин бурда нэдир мээндэси».
- * Фатма он гул көндэрди ки, — кэтирсинлэр о гонагы. Карвансара һазырлатды сахламагчүн бол мэтаһы. Мүшајиэт етди гуллар лэби лэ'ли, күлјанағы. Бахан деди: «Шир, ја пэлэнк пәнчэсидир эл-ајағы!»
- * Ахыб кэлди јахын-узаг, сарды мараг кен шәһэри. Бөјүк-кичик чан атырды көрмэк үчүн о эждэри. Чохларында галмамышды нэ ағыл, нэ фәһм эсэри. Ону көрэн арвадларын көздән дүшдү өз эрлэри.
- * Кирэчэкдэ гаршылады Автандили Фатма өзү, Саламлашды гәһрәманла, күлдү гэлби, күлдү көзү. Ичэријэ дахил олуб эјләшдилэр һэр икиси. Фатма Хатун бу кэлишэ чох севинди, сөзүн дүзү.
- * Јашча чаван олмаса да, варды һүснү, мөлаһәти. Эсмэр чаны варды онун, долу үзү, шух гамәти. Чох сеvirди чал-чағыры, меј-мэээли зијафәти. Бәр-бэээкли палтарынын башга иди мезијјәти.
- * Фатма о күн мәчлис гуруб Автандили етди мейман; Бәхшиш верди икид она, Фатма деди: «Вар ол, чаван! Бу зијафәт, бу сәхавәт сәмәр версин, еј јарадан!» Јејиб-ичди, кетди јатаг отағына о пәһләван.
- * Сәһәр олду, малларыны тај-тај ачыб төкдү гонаг. Онларын эн ә'ласыны падшаһ үчүн ајырараг, «Галан малы сиз өзүнүз сатын, — деди һәмин гочаг — Мәним нәчи олдуғуму ачмајын һеч кәсә анчаг!»
- * Јалыз тачир палтарыны кејинирди һэр күн пэлэнк Фатмајла о бир-биринин көрүшүнә кедирди тәк. Ширин сөһбәт едирдилэр, тахт үстүндә эјләшәрәк. Фатма онсуз дарыхырды, Вис Раминсиз дарыхан тәк.

ФАТМАНЫН
АВТАНДИЛЭ БЭНД

- * Нэ гэдэр ки, бачарырсан гадынлардан узаг долан.
Инандынмы — хош сөзлэрлэ гэлбинэ јол тапар чанан.
Сонра дөнүк чыхар сэнэ, унудулар әндү пејман.
Гэлбиндәки һәр бир сирри кизли сахла ондан һәр ан.
- * Фатма Хатун Автандилин ешги илә јанды, јанды.
Бу ешг оду күндән-күнэ шиддәтләниб аловланды.
Өз ешгини кизләтмәкдән о ачизди, натәванды.
«Нејләјим аһ!» — дејә-дејә, көзләриндән јаш чарланды.
- * Дүшүнүрдү: «Атар мәни, өз ешгими ачсам әкәр.
Кизләдәрсәм, дөзәммәрәм, үзәр мәни бу дәрди-сәр.
Јох, ачмағым мәсләһәтдир; кизләтмәјим нәјә дәјәр?
Хәстә дәрди сөјләмәсә, тәбиб нечә әлач едәр?»

ФАТМАНЫН
АВТАНДИЛЭ АШИГАНЭ МӘКТУБУ

- * Фатма Хатун тә'сирли бир мәктуб јазды Автандилә.
Өз ешгини гәһрәмана чатдырды о бу јол илә.
Ким охуса бу мәктубу јаш төкәрди килә-килә;
Инанмырам, неч кәс белә бир мәктубу чыра билә.
- * «Ал күнәшә тај јарадыб јараданда сәни танры!
Дәрд көтүрәр бир ан сәндән ајры дүшән инсанлары.
Атәшинлә јандырырсан сәнә јахын оланлары.
Јыгын-јыгын улдузун да сәнсэн јалныз ифтихары.
- * Јаман күнә галыр сәнин чамалыны көрән кимсә.
Гызыл күлсән, әтрафында нијә бүлбүл дәјмир көзә?
Бир солғунлуг верир һүснүн гызыл күлә вә нәркизә.
Мән дә күлә дөнәсијәм, күнәшим рәһм еләмәсә
- * Валлаһ, үзүм кәлмирди ки, үрәјими ачам сәнә.
Сәбрим давам кәтирмәди мәнәббәтин һәмләсинә;
Мәндә тагәт һаны мүжкан охларына кәрәм синә?
Гуртар мәни интизардан, јохса оллам бир диванә.

- * Көзләжирәм чаваб үчүн јазачағын бир намәни;
Истәјирәм биләм сәнин мәрәмыны вә гајәни.
Көзләжирәм, кечә-күндүз гопарсам да мән наләни,
Көзләжирәм чавабыны: ја өлдүр, ја дирилт мәни!»
- * Фатма Хатун јаздығыны көндәрди о чәнкавәрә.
Икид бачы сөзләртәк көз кәздирди һәр сәтирә.
Деди: «Билмир һансы бир ешг салыб мәни бу дүзләрә;
Билмир ки, тај дејилдир о мән севдијим бир дилбәрә.
- * Бир-биринә тај дејилкән, нә лазымдыр гарға күлә?
Бүлбүл дәхи истәмәз ки, күл шахына јахын кәлә.
Кечи-тези сон верилр бәд нијјәтә, бәд әмәлә,
Бу Фатма нә сәрсәмләјир, нә мәктубдур јазыб белә?»
- * Үрәјиндә Фатманы о чох данлады, дөнә-дөнә.
Сонра деди: «Мәндән башга кимдир һәјән олан мәнә?
Еј севкилим, үрәјими вермәрәм мән һәр јетәнә.
Чанымдан да кечәрәм, бил, јалныз сәнин хатиринә.
- * Фатма гонаг-гаралыдыр, бу шәһәрди онун јери.
Гәбул едир јахынлардан, узаглардан кәләнләри. .
Бәлкә она ачыб дејим гәлбимдәки кизли сирри?
...Әминәм ки, онун мәнә зијаны јох, дәјәр хејри.
- * Бәрк багланар евли гадын бир нәфәри севсә әкәр.
Беләсини нә ирз-абыр, нә дә һәја чәкиндирәр.
Билдијини багландығы шәхсә дәрһал ачыб-төкәр.
Бәлкә дә о бир шеј билир; разылашсам ачыб дејәр.
- * Инсан бир шеј едә билмәз бәд улдузун шө'ләсиндә.
Кәрәксиздир мәндә олан, кәрәк олан јохдур мәндә.
Гаранлыға батыб һәр шеј, ишыг јохдур јер үзүндә.
Нә вардырса о сүзүләр, бир адамын кузәсиндә!»

- * Икид жазды: «Мән охудум көндәрдијин о намәни.
Сәндән артыг јансам да, сән габагладын анчаг мәни.
Демәк, сән дә истәјирсән мәним гәлбим истәјәни;
Вүсал ешги мәним кими динч гојмурмуш, демәк, сәни».
- * Фатманы чох севиндирди Автандилин кәламлары
Жазды: «Бәсдир көз јашымы ахытды јар интизары!
Кәлсән бу күн, евимиздә тәк көрәрсән бу дилдары.
Шәр гарышар-гарышмаз кәл, кәл көнлүмү шад ет, бары!»
- * Елә о күн алды икид Фатма Хатун мәктубуну,
Ахшам үстү јола дүшдү; гаршылады бир гул ону,
Деди: «Ханым һазыр дејил гәбул етмәк үчүн сәни».
Лакин икид гајытмады, сорушду нә олдуғуну.
- * Чағырыш ләғв олунса да, гајытмады чағырылан.
Фатма тутгун отурмушду, дахил олду сәрви-рәван.
Фатма Хатун пәртлијини кизләтмәјә атса да чан,
Онда олан тутгунлуғу һисс еләди кәлән чаван.
- * Әјләшдиләр, өпүшдүләр, ширин-ширин данышдылар.
Гапыда бир јарашыглы һүндүр чаван олду ашкар.
Икид көрдү о кәләнин јанында бир нөкәр дә вар.
Автандили көрән кими кәләнләр дә лап чашдылар.
- * О чаваны көрән кими Фатма әсди ваһимәдән;
Чүт узанмыш о кәнчләри һејранлыгга сүздү кәлән.
Деди: «Галма өз кефиндән, ај әхлагсыз, јат, нәш'әлән!
Сабаһ бу бәд әмәлинин чәзасыны верәрәм мән!
- * Рүсвај етдин мәни елдә сән, еј позғун гызы позғун!
Амма сабаһ алачагсан әвәзини, бил ки, бунун.
Сән әтини јејәчәксән бил ки, сабаһ өз оғлунун!
Дедијимдән дөнсәм түпүр сифәтимә, түпүр, мәл'ун!»
- * Чыхды евдән, саггалыны сығаллаја-сығаллаја.
Үз-көзүнү чырыб Фатма, башлады бир һај-һараја.
Көзләриндән ахан јашлар охшады кур ахан чаја,
Деди: «Даша бассалар да, мән лајигәм бу чәзаја!

- * Өз эрими, өвлaдымы лaкaлaдим aмaлимлa,
Дaш-гaшымы, гызылымы гeйб eлaдим өз aлимлa.
Итирдим өз гoнумуму, дoстлaрымы билa-билa.
Аилaми мaнв eлaдим, сөзүм кeчмэз бундaн бeлa!»

- * Eшидинчэ бу сөзлaри, нeйрэтлaнди o гaнрaмaн.
Сорушду ки: «Нэ oлмушдур, нэ үчүндүр бу aн-aмaн?
Нижэ тaһдид eтди сaни, нeйлэмисэн, eйлэ бэжaн?
Дe, нэ үчүн кaлмишди o, сөйлэ кимдир нaмин чaвaн?»

- * Фaтмa дeди: «Eй aслaным, лaп бaшымдaн чыхыб aғлим;
Mэндaн нeч нэ сорушмa кaл, сөйлэмэжэ кaлмир дилим.
Өвлaдымы вэ өзүмү мaнв eлaди өз aмaлим.
Aжрылығын сэбэб oлду бу ишлэрэ, eй сeвкилим!

- * Jалaн сaтaн рижaкaрын чэзасыдыр бaх бу чэзa.
Бу дa aздыр сирр сaхлaмaг бaчaрмaжaн aғылсызa.
Aғлaжын сиз aнвaлымa, ричaм будур мaним сизэ.
Тэбиб нeчэ aлaч eтсин өз гaныны ичэн кэсэ?

- * Бирисини eлэ гaбул мaним ики тaклифимдэн:
Jа бу кeчэ кeдиб oлдүр o көрдүжүн aдaмы сэн;
Maни, бир дэ aилaми хилас eлэ бу oлүмдэн;
Mэн бaшымa кaлэнлэри сөйлэрэм сэн гaждыркэн.

- * Jа дa ки, өз мaллaрыны жүклэжэрэк дүзэл jолa.
нeч бир кэсэ көрүнмэдэн бу jерлэри тeз тэрк eлэ.
Горхурaм ки, учбaтымдaн сэнэ дэ бир хэтэр кэлэ.
Шaһa дeсэ, өз бaлaмы jедирдэчэк o зор илэ».

- * Шир үрэкли мaрд Автaндил eшидинчэ ондaн буну,
Гээбиндэн aлышaрaг eлэ алды тoппузуну,
Дeди: «Tаmаm jаддaн чыхарт сэн бу oлүм горхусуну.
Aртыг ону сэн oлмүш бил; бил ки, чaтыб онун сону!

- * Бэлэдчилик eтмэк үчүн гoш jанымa бир нэфэри,
Oнун мэнэ лaзым дeжил нэ кoмэжи, нэ һүнэри.
O кэнч мэнэ күч кaлэммэз, икидлэрэ jох бэнзэри.
Нэ бaш вeрсэ кaлиб сэнэ чaтдырaрaм бу хэбэри.

- * Бэлэдчилик eтмэк үчүн бир гул вeрди Фaтмa Хaтун,
Дeди: «Cөндү нэрарэти үрэжимдэ jанaн одун.
Кeт сaсини тeз бaтыр ки, гэлбим тaмaм сaкит олсун;
Өлдүрүнчэ, бaрмaғындaн үзүжүмү чыхарт онун».

Автандил дә салланараг шәһәр боју кетди бирбаш,
Саһилдә бир бина көрдү, тамам јашыл, гырмызыр даш,
Алт гатда бир гәшәнк отаг, үстдә гат-гат артырмалар.
Бөјүк, гәшәнк отагларын һәр бириндә јаныр даш-гаш.

* Автандилә бәләдчилик едән нөкәр деди: «Бах бир,
Ахтардығын о адамын мәнзилидир, бах, бу гәсир.
Јухарыда көзә чарпан бөјүк ејван о кәнчиндир.
Ја орада јатыбдыр о, ја динчәлир, ја кеф едир».

Ики нәфәр дајанмышды гапыда ки, кешик чәкә.
Әр о ики көзәтчијә јахынлашды, галха-чөкә.
Бирдән тутуб боғазындан боғду јатмыш бәкчиләри,
Бир-биринә елә чырпды, аз галды ки, бејнин төкә.

* Чачнакир чох һирсли һалда узанмышды јатағына.
Әзәмәтли мәрд Автандил дахил олду отағына.
Кәнч јериндән тәрпәнинчә икид һүчүм етди она;
Галдырараг чырпды јерә, ити хәнчәр батды гана.

* Гоч Автандил дүшмән үчүн горхунч иди чәнк едәркән.
Чачнакирин бармағыны үзүклә бир кәсди дибдән.
Чәмдәјини атды дәниз гумларынын үстә һәмән.
Саһил гуму о чаванчүн һәм гәбр олду, һәм дә кәфән.

* Кәнчин гәтли јажылмады; сирр олараг галды пүнһан.
Күлә бәнзәр гоч Автандил ганы гара дөндү ордан.
Гәрибәдир, бир һәјата нечә гыјды о накәһан?
Кәлдији о јолла кери гајыдырды о гәһрәман.

* Фатмакилә чатан кими күнәш үзлү о шир үрәк,
Деди: «Ону өлдүрмүшәм, бир дә сүбһү көрмәјәчәк.
Инанмасан, бәләдчини өзүн сорғу-суала чәк;
Кәсик бармаг, үзүк, хәнчәр сүбут үчүн јетә кәрәк.

* Инди мәнә изаһ елә о бајагкы һекајәти;
Истәјирәм биләм, сәни нијә о кәнч һәдәләди?»
Фатма онун гаршысында диз чөкәрәк белә деди:
/ «Көзләринә дик бахмаға јох көзүмүн ләјәгәти.

* Сән әрими, өвладымы, бир дә мәни етдин хилас.
Сән доғрудан аслансанмыш, чәсарәтин вәсфә сығмаз.
Чох шадам ки, өз ганына галтан олду о јарамаз.
/ Әһвалаты гој лап башдан нағыл едим, сән гулаг ас.

ФАТМА НЭСТАН-ДАРЭЧАНЫН
ЭНВАЛАТЫНЫ
АВТАНДИЛЭ ДАНЫШЫР

- * Һәр ил новруз бајрамында, бу шәһәрин адәтидир,
Нә сәфәрә чыхан олур, нә дә алвер едир тачир.
Кејир бајрам палтарыны истәр чаван, истәрсә пир.
Валиләр өз сарајында мәчлис гуруб шадлыг едир.
- * О күн гәсрә һәдијјәләр апарырыг биз тачирләр.
Әвәзиндә шаһ да бизә башга төһфә пешкәш ејләр.
Тамам он күн һәр тәрәфдән рүбаб, думбул сәси кәләр.
Кәнчләр човкан ојнајараг, ат сәјирдиб, маһны сөјләр.
- * Тачирләрин башчысыдыр мәним әрим һүсејн тачир.
Мәни исә бүтүн тачир арвадлары башчы билир.
Шаһ гәсринә арвадлар да о күн әли долу кәлир.
Шаһ арвады мәчлисиндә о күн бөјүк шадлыг олур.
- * Новруз кәлди. Јенә төһфә апардыг шаһ арвадына;
Әвәзиндә о да башга төһфә верди һәр гадына.
Сарајы тәрк етди һамы чатан кими мәчлис сона;
Гајыдандан сонра да биз дејиб-күлдүк, шад-шадјана.
- * Бизим баға көчүрдүк кеф мәчлисини ахшам чағы,
Инди дә мән орда гонаг етмәлијдим бу јығнағы,
Ханәндәнин хош авазы бүрүмүшдү бүтүн бағы.
Хошлајырам мән һәр ләфә бир бәзәкдә ојнамағы.
- * Һәмин бағда бир имарәт тикилмишдир, бир тамаша!
Дүз дәнизин үстүндәдир ејванлары башдан-баша.
Гадынларла о бинаја тәрәф кетдим мән бирбаша.
Мәчлис орда давам етди, севинчимиз даша-даша.
- * Бүтүн тачир арвадлары гонағымды о күн мәним,
Бирдән ганым гаралараг башдан ашды дәрдим-гәмим,
Әнвалымы белә көрүб гонағларым кетди һәмин,
Јарашыглы имарәтдә бир мән галдым, бир әләмим.
- * Пәнчәрәни ачыб нәзәр салырдым мән көј дәнизә;
Дедим бәлкә унудула гәлбимдәки бу гәм-гүссә.
Елә бу вахт узағларда бир гаралты дәјди көзә,
Дедим, гушдур, ја балыгдыр, јахынлашыр үзә-үзә.

- * Сонра көрдүм бир гајыгдыр бу саһилә јахынлашан.
Ики гулду, — гапгарајды онлар башдан ајагадан.
О гулларын тәк башлары көрүнүрдү о гајыгдан.
Онлар энди бу саһилә, һејрәт сарды мәни јаман.

- * Чыхартдылар судан һәмин о гајығы еһтијатла.
Бирдән көрән олар дејә, бојландылар саға-сола.
Јәгин онлар горхурду ки, бағда јад бир адам ола.
Мәнсә гысыб нәфәсими бахырдым о ики гула.

- * Көрдүм онлар гајыгдан бир ири сандыг чыхартдылар.
О сандыгдан бир гыз чыхды бој-бухуну сәрвә охшар,
Үзүндә бир гара рүбәнд, әјниндә бир јашыл палтар.
Көзәлликдә ајдан, күндән галмаз кери һәмин дилдар.

- * Мәнә сары дөнәндә гыз ишыгланды бағ, дағ-дәрә.
Јанагынын парылтысы шөлә сачды көјә-јерә.
Көз гамашды, нәзәрләрим дикилинчә о дилбәрә.
Чәкиб өртдүм пәнчәрәни, билдирмәдән кәләнләрә.

- * Чағырыб дөрд нәфәр гулу, дедим: «Диггәт јетирин бир:
Ики һиндли нечә бир ај парчасыны едиб әсир!
Еһтијатла јахынлашын, нә сәс салын, нә дә сәмир;
Сатырларса, алын ону, гијмәти һәр нечәјәдир.

- * Сатмасалар, һиндлиләри һәлак едиб, алын гызы!
Еһтијатла кәтирилсин бура һәмин ај парчасы!»
Бир гырпымда ора тәрәф учан көрдүм дөрд шаһбазы...
Сатмаға о көзәл гызы олмады о гуллар разы.

- * Пәнчәрәдән көрүб буну, «Башларыны — дедим — үзүн!»
Нөкәрләрим нәфәсини кәсди ики уғурсузун,
Суја атыб; тез јанына кәлдиләр о көзәл гызын.
Ендим баға, көрүшүнә тәләсәрәк о улдузун.

- * Јери вардыр һәр нә десәм онда олан мәлаһәтә.
Лап күнәшин өзүнү дә салар һүснү хәчаләтә.
Инанмырам чамалыны вәсф етмәјә сөзүм јетә.
Мән өзүм дә уф демәдән чан верәрдим о афәтә!»

- * Кәсиб сөзү, Фатма чырды үз-көзүнү әли илә.
Автандилин өзүнү дә чох сарсытды бу мәсәлә.
Унудараг бир-бирини, чох јандылар о көзәлә.
Әритди тәп-тәзә гары көз јашлары дөнүб селә

- * Тохтадылар. Икид деди: «Давам етдир сөзүнү сән».
Фатма деди: «Биз көрүшдүк... Мән бағландым она
Охшајараг сығалладым, өпә-өпә үз-көзүндән.
Үрәјимин башы илә тахтым олду она мәскән.

- * Сорушдум: «Еј күнәш, кимсән, сөјлә һансы тајфадансан?
О зәнчиләр кәтирибдир сәни һансы бир мәкандан?»
Динләсә дә сөзләрим, чыхмады бир чаваб ондан.
Булаг кими көзләриндән јаш ахытды заман-заман.

- * Мәним сорғу-суалларым кәтирмишди ону зара.
Көрүрдүм ки, сәссиз ахан көз јашына вермир ара.
Нәркизләрдән ган сүзүрдү санки лә'лә вә бүллүра.
Үрәјими јејирдим мән бахдыгча о шух никара.

- * Ахыр дилә кәлиб деди: «Еј анамдан әзиз олан!
Нә сөјләјим, — сәркүзәштим һәм нағылдыр, һәм дә дастан.
Гачырдараг кен салдылар мәни доғма дијарымдан,
Горхурам ки, гәзәбләнә тале килеј-күзарымдан...»

- * Дүшүндүм ки: «Күнү вахтсыз сәсләмәкдә нә мә'на вар!
Јалныз ағлы чатмајанлар вахт-вә'дәсиз күн арзулар.
Күн сәһәрләр түлү едәр, ај да јалныз ахшам доғар.
...Билдим, инди данышмаға о көзәлдә јох игтидар.

- * Тә'рифинә сөз чатмајан о көзәлә јер вердим мән.
Күнәш нурлу чамалыны кизләдим јад нәзәрләрдән;
Зәр һәшјәли галын пәрдә архасында тутду мәскән.
Гызыл күлүн үзәриндә јумруланды јашы дән-дән.

- * Сонра ону кәтирдим мән өз олдуғум ханимана.
Отаглардан бирисини ајырагаг вердим она.
Кизли тутдум, о барәдә сөз ачмадым бир инсана.
Јалныз бир гул ајырдым ки, һазыр олсун гуллуғуна.

- * Әһвалыны данышмаға мән бәдбәхтин чатмыр сөзү.
Ағламагдан нә кечәси варды онун, нә күндүзү.
«Бәсдир!» дејә јалварсам да, аз күлүрдү онун үзү.
Арсыз чаным һәлә сағдыр, итирмишкән о шух гызы!

- * Нә вахт кетсәм, јашлы көзү мәнә көл тәк көрүнәрди.
Шәвә көлләр әтрафында сых кирпичләр бир чәпәрди.
О көлләрдән ахан јашлар шәләләјә чох бәнзәрди.
Јагут додаг арасында сәф-сәф дуран инчиләрди.

- * Көз жашлары кәсмирди ки, она суал верәм һәрден;
«Кимсэн, рәнкин нијә гачыб?» дејә суал верәндә мән.
Инләјәрәк көз жашлары төкүрдү о сәрви-сәмән...
Чанлы дејил, јалныз дашы әритмәзди бу аһ, шивән!
- * Јухусузду; јатачаға кириб јатмаг истәмәзди,
Сојунмазды, рубәндени һеч чыхартмаг истәмәзди.
Јатанда да көрәрдим ки, јасдыг олуб она дәсти;
Чох јалварсам, үч-дөрд тикә, ја јејәрди, ја јемәзди.
- * Нәдән дејим — кејиндији о палтардан, о өрпәкдән;
Чох баһалы мал көрмүшәм, шал көрмүшәм өмрүмдә мән;
Билмирәм о палтар нәдән тохунмушду, өрпәк нәдән —
Мөһкәм иди хас поладдан, јумшаг иди һәр ипәкдән.
- * Беләликлә бизим евдә јашады о хејли заман.
Әрим сирри ачар дејә кизләдирдим буну ондан.
Горхурдум ки, хәбәр тута сарај да күл чамалындан.
Бу фикирлә тез-тез гыза баш чәкирдим, хејли пүнһан.
- * Сирр ачмадан көмәк етмәк чох чәтинди — дедим — јәгин,
Истәји дә мәнә мә'лум дејил иди о дилбәрин.
Сирр ачылса, шүбһәсиз ки, өлдүрәрди мәни әрим.
Кизләтмәк дә чох чәтинди ишығыны бир гәмәрин
- * Тәк нә едә биләрдим, аһ! Алмышды бу фикир мәни.
Бир дә кәрәк арвад олан алдатмасын өз әрини.
Әрим һүсејн анд ичәрсә, фаш етмәз бу мәсәләни.
Инанмырдым анды позуб унуда өз сөзләрини.
- * Бир күн кетдим јанына мән, гәмзәләнә-гәмзәләнә,
Она дедим: «Һүсејн, анд ич, бир сирр ачым сонра сәнә!
Анд ич ки, бу кизли сирри билмәјәчәк бир кимсәнә!»
Деди: «Ачсам, даша дөнүм, танры гәним олсун мәнә!
- * Дедијини бир кимсәјә ачмарам мән бу дүнјада;
Нә чавана, нә гочаја, нә јахына, нә дә јада!»
Ачыб һәмин әһвалаты она дедим бу арада.
Дедим: «Инди архамча кәл, бир бах һәмин пәризада!»
- * Гызын кизли отағына дахил олдуг икимиз бир.
Һүсејн ону көрән кими һејрәтиндән әсди тир-тир,
Деди: «Валлаһ, бу тәк көзәл гијамәтдән гијамәтдир!
Валлаһ, она инсан демәк өзү бөјүк чинајәтдир!»

- * Дедим «Онун кимлијиндэн хэбэрсизэм индијэдэк.
Бу гыз һагда јохдур мәним мә'луматым, сәнинки
Бура нечэ кәлдијини кәл бирликдә суал едәк;
Бәлкә ачды өз сиррини, кәл јалвараг, јахын кедәк».

- * Отағына дахил олуб данышдырдыг биз о гызы:
«Бил, еј күнәш, дәрдин-гәмин јаман дәрдә салыб бизи.
Нејләјәк ки, ај үзүндә галмасын бир ләкә изи?
Де, һансы дәрд зә'фәрана дөндәриб бу јагут үзү?»

- * Неч билмирәм ешитдими дедијимиз сөзү дилбәр;
Ачылмады күл додаглар, көрүмәди мирвариләр.
О галханда, шаһмар зүлфү күл үзүнә чәкди чәпәр;
Бир әждаһа удду күнү, көрүмәди нурдан әсәр.

- * Неч бир чаваб аламмадыг бу сорғуја-бу суала.
Диши пәләнк гәрг олмушду нәһәјәтсиз бир мәлала.
Бирдән јенә көзләриндән ахан јашлар дөндү селә.
Деди: «Мәндән әл көтүрүн, көнүл истәр јалгыз гала!»

- * Дүз јанында әјләшәрәк биз ағладыг, о ағлады.
Наһаг јерә суал вериб ағлатдыг о пәризады.
Дөнә-дөнә дилә тутдуг, бир тәһәрлә о тохтады.
Орталыға мејвә кәлди, неч биринә әл вурмады.

- * Әрим деди: «Валлаһ, бу гыз тәсәллидир мән һүсејнә!
Бир күл үздән өпмәк үчүн күнәш кәрәк көјдән енә!
Индән белә ондан ајры дүшсәм, галлам јаман күнә.
Валлаһ, доғма өвладымдан чох әзиздир бу гыз мәнә!»

- * Чох тамаша етдик она, аһ-аманла чыхыб кетдик.
Көрүшүндән фәрәһләндик, һичранындан дәрдә јетдик.
Тичарәтдән баш ачантәк көрүшмәјә шүрү етдик.
Гәлбимизи јалныз онун ешги илә сәринләтдик.

Чох чаланды күнләр күнә, кечди бундан хејли заман,
Бир күн деди Һүсејн ки: «Көрмәмишәм шаһы чождан.
Мәсләһәтсә, кедим көрүм падишаһы, төһфә верим;
Дедим ки: «Кет, кимдир сәнин аризуна гаршы дуран!»

Һүсејн төкдү бир гутуја мирваридлә чохла даш-гаш,
Јалвардым ки: «Дәрбар әһли чүмләсинә јару јолдаш, —
Раст кәлдикдә, сән бу гызы хәбәр версән, өлдүр мәни».
«Кәсилсә дә башым, — деди, — мән бу сирри етмәрәм фаш».

Һүсејн кәлди, о күн султан ачмыш иди бөјүк сүфрә,
Шаһла Һүсејн дост идиләр, әјләшдирди она көрә
Гаршысында; төһфәсини севинч илә гәбул етди,
Инди бах ки, ичмиш тачир нә кич, кобуд, нә һејвәрә!

Һүсејн, шаһын гаршысында шәраб ичди дәнә-дәнә,
Ичилдикчә күмүш гәдәһ, сүраһиләр долду јенә.
О унутду өз андыны — Мәккә нәдир, Гуран нәдир,
«Ешшәк-бујнуз! — ел сөзүдүр, күлдән готур гарғаја нә?»

Һүсејн тамам сәрхош икән, деди она бөјүк султан:
«Чох тәәччүб еләјирәм, бу даш-гашлар сәнә һардан?
Кимдән алдын белә лә'ли, бунча ири инчиләри,
Ондан бир дә гијмәтини вермәк күчдүр, мәнчә, инан!»

Һүсејн тә'зим едиб она, сөјләди: «Еј улу султан,
Еј аләмә күнәш кими фејз верән, ишыг сачан
Киминкидир бу вар-дөвләт, гызыл ојсун, күмүш олсун —
Мәним бүтүн варлығым да јалныз сәнин дәркаһындан.

Анд ичирәм, ачизәм мән лүтфүнүзә шүкр етмәкдән,
Шаһзадәјә лајиг олан бир кәлин дә тапмышам мән.
Әминәм ки көрсә ону шаһым мәндән разы галар,
Онда шаһлыг сизә лајиг, өмрүнүз дә кечәчәк шән».

Нәјсә, тачир позду анды, анд ки, динә мөһкәм дајар,
Күнәш кими парлаг гызы тапдығындан верди сораг.
Чох хошланды бу сөздән шаһ, севинч илә долду гәлби,
Әмр етди ки, кәтирсинләр. Сән Һүсејнин арына бах!

Отурмушдум евдә хошһал, нә билирдим, гәм нә имиш!
Бирдән бахдым барикаһдан фәррашбашы бизә кәлмиш,
Янында да әлли нәфәр гул вар иди, адәт үзрә,
Онлар кирди, мән һејрәтлә дедим: вардыр бурда бир иш.

«Салам, Фатма, — сөјләдиләр, — кәтирмишик шаһдан фәрман,
Һүсејн верди бу күн шаһа күнәш үзлү бир әрмәған.
Кәтир гызы, о бизимлә кәгмәлидир!» Мән бу сөзү
Ешитдикдә санки кәјләр, дағлар учду ачығымдан.

«Һансы гызы дејирсиниз?» — тәәччүблә сорушдум мән,
Сөјләдиләр «Һүсејн дејән күнәш гызы һазыр ет сән».
Көрдүм артыг чарә јохдур, чыхмалыдыр мәним чаным,
Титрәјәрәк, нә отуруп, нә галхырдым мән јеримдән.

Кириб көрдүм инчә гызын көз јашлары дөнмүш селә,
Дедим: «Ај күл, хаин бәхтин дөнүклүјү кәлмәз дилә,
Гәзәбләниб, кәјләр мәнән үз дөндәрди, мәһв едилдим,
Чугулландым, шаһ истәјир сәни, гәлбим сөндү белә».

«Бу дәрд хејли ағырса да, һејрәт етмә, көзәл бачы,
Бу угурсуз, күскүн бәхтим ләж мәнимлә, јох әлачы.
Бир јахшылыг едилсәјди, онда һејрәт етмәлијдин;
Бу дәрд тәзә дејил мәнә, әзәл күндән өмрүм ачы».

Көзләриндән јашлар ахды, инчиләрдән даһа шәффаф,
Гәһрәман бир гаплан кими дурду, гәлби горхусуз, саф.
Артыг бирди көзләриндә севинч илә гүссә онун,
Әндамыны, күл үзүнү бүрүмәкчин алды чаршаф.

Бурдан галхыб о гијмәтсиз хәзинәјә јолландым мән,
Бачардыгча алыб чыхдым даш-гашлардан, мирвариддән,
Тәк-тәк онун һәр биринин гијмәти там бир шәһәрди,
Дөнүб гыза кәмәр етдим, хәстә гәлбим өлкүн икән.

«Бу инчиләр—дедим—бачым, бәлкә бир күн кәлди кара».
Күнәш кими көзәл гызы тәслим етдим мән гуллара.
Шаһ ешидиб истигбала чыхды, шәһрә сәс-күј дүшдү,
Гыз кедирди сакит, динмәз, көзләр јердә, гәлби јара.

Һәр тәрәфдән ахыб кәлди тамашачы, јајылды сәс,
Јасавулар әлләширди сахламаја халгы әбәс.
Сәрв бојлу о чананын кәлдијини көрүнчә шаһ,
Тәәччүблә сөјләди ки: «Һардан кәлдин, еј күнәш, бәс?»

Гамашдырды бахан көзү чамалындан учан шөлө,
«Бу гыз мәни кор елэди, — дежиб шаһ да кэлди,
Һагдан башга һәр бир нэггаш тэсвиринэ ачиз бууун,
Ким бу чана ашиг олса, сәрсәмләшиб дүшәр чөлө».

Шаһ јанында әјләшдирди, ширин-ширин етди суал:
«Әслин-нәслин һаралыдыр, сән киминсән, еј күлчамал?»
Күнәш үзлү о көзәл гыз һеч бир чаваб сөјләмәди,
Отурмушду, көзү јердә, чох архајын, нитги дә лал.

Шаһ сөјләјиб дурду, амма гыз вермәди она гулаг,
Хәјал илә кәздији јер, бу мәчлисдән хејли ираг.
Гызыл күлләр килидләнди, көстәрмәди инчиләри,
Она нәзәр саланлары бүрүјүрдү һејрәт анчаг.

Шаһ сөјләди: «Гәлбимизи тәскин үчүн биз нејләјәк,
Бу һал, бизим фикримизчә, ики шејдән олса кәрәк:
Ја севмишдир бир оғланы; гызын фикри-зикри одур,
Өз јарыны истәјир бу, сөһбәт үчүн; јох буна шәк.

Јахуд бу гыз әрәнләрдән әсли-нәсли хејли күбар,
Нә севинч тәк бир севинчи, нә дәрд кими бир дәрди вар.
Бәдбәхтлик дә, хошбәхтлик дә көзләриндә бирдир онун,
Бурда дејил, кәзир бу гыз хәјалилә дијар-дијар.

Аллаһ етсин, дөнсүн оғлум, хәбәр версин сәфәриндән,
Бу күнәш дә һазырлансын, о дөнүнчә сәфәриндән.
Күнәшиндән ајры дүшән бу солғун ај нәфәс алсын,
Оғлум бәлкә дилләндирә, хәбәр тута кәдәриндән».

Инди сәнә мән о икид шаһзадәдән верим хәбәр,
Чамалында, камалында чәм олмушду көзәлликләр.
Шаһын белә бир улдузу пиш гылдығы о гәһрәман,
О заманлар давадајды, узанмышды хејли сәфәр.

Әјләшдириб мәшшатәләр, сүрмә чәкди гәләм гаша,
Даш-гашындан көз гамашан гыз бүрүндү ал гумаша.
Бүтүн лә'л парчасындан тач гојдулар телләринә,
Онда шәффаф бүллур кими бәзәнди күл башдан-баша.

«Шаһ гызына јанаг кәрәк», — дејә султан верди фәрман,
Гәшәнк бир тахт кәтирдиләр, халис фирәнк гызылындан.
Барикаһын ағасыјкән, о көнүлләр севинчини
Өзү галхыб әјләшдирди тахт үстүндә бөјүк султан.

Гапысында адам гојду, нөкәр верди доггуз нәфәр,
О эјләшди ејшү нуша, белә едәр шаһ олан әр.
Көзәл гызын әвәзиндә һүсејнә бол ән'ам верди,
Чалдырдылар тәбилләри, јаман шадлыг ејләдиләр.

Онлар о күн чох ичдиләр, хејли давам етди бүсәт,
Күнәш үзлү гыз деди ки: «Еј гатил бәхт, әлиндән дад!
Һардан кәлдим мән бураја, кимин малы олмалыјам,
Нејләјим ки, хәбәр версин, дөзүлмәздир чүнки һәјат.

Истәмәздим, күл чамалым солуб кетсин, белә һәдәр,
Бәлкә аллаһ јардым етди, дүшмәнимә чалдым зәфәр.
Ағлы олан һеч әчәлсиз мәһв едәрми өз чаныны,
Ағыллыја ағыр күндә анчаг камал көмәк ејләр».

* Гыз чағырыб хадимләри: «Ағлыныз јох, — сөјләди — бах,
Јанлыш јола сапырсыныз, кешик чәкиб сиз бу сајаг.
Сәһв еләјир шаһыныз да; мәнән кәлин чыхмајачаг.
Бу тәбилләр, кәрәнајлар, нејләр өтүр тамам һаһаг.

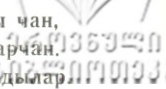
Мәним јолум башга јолдур, мәнән һәрәм чыхмајачаг,
Күнәш үзлү, сәрв бојлу адамдан да горусун һаг.
Мәним ишим башга тәһәр, јалвармајын, хејри јохдур,
Һеч јарашмаз чүнки мәнә хәдимләрлә бир јашамаг.

Өз гәлбимә санчыб бычаг, өләчәјәм мүтләга мән,
Ондан сонра саһибиниз гырачагдыр сизи һәмән.
Хејриниздир, верим сизә белимдәки бу даш-гашы,
Хәлвәт азад един мәни, гачырмајын хејри әлдән».

Гыз чыхарды даш-гашлары, мирвариди кәмәриндән,
Башындакы лә'л тачы вериб бунун үзәриндән,
Сөјләди ки: «Јалварырам, аллаһ сиздән разы галар,
Азад един, јанды бағрым бу һичранын кәдәриндән!»

Бу көвһәрләр парлајынча, кетди әлдән сәбрү гәрар,
Санки султан бир чәрчијмиш; горхуну да унутдулар.
Көзәл гызы ордан хәлвәт чыхармағы гәт етдиләр,
Шејтан көклү әса олан бу гызылда көр нәләр вар!

Гызыл севән бу дүнјада севинч көрмәз һеч бир заман,
Өләнәдәк тамаһ она диш гычајыб вермәз аман.
Гызыл кәләр-кәдәр, амма тамаһкарын дојмаз көзү,
Бағлар руһу бу дүнјаја, јүксәлмәдән сөнәр иман.

Хәдимләр ки, көзәл гызын диләјинчә јандырды чан,
Верди бири палтарыны, тез кејинди Нәстан-Дарчан.
Салон долу сәрхош гонаг, башга јолдан чыхардылар
Ај бу дәфә бәдр галды, удмамышды ону илан.

Гуллар белә чыхыб хәлвәт, гошулдулар Нәстанчана,
Гыз гапыны кәлиб дөјдү, салды мәни һәјәчана.
«Фатма» дејиб чағырынча, чыхыб бәрк-бәрк гучагладым,
Дә'вәт етдим, гыз кирмәди, дејиндим мән јана-јана.

«Сән вердијин чаваһири — сөјләди гыз — вердим бәдәл,
Әвәзиндә бөјүк танрым дар күнүндә узатсын әл.
Мүшкүл сиздә кизләнмәјим, султан билиб, адам салар,
Бир ат вер ки, тез узашым, чыхмамышкән даһа әнкәл».

Мән чумулдум тез төјләјә, ачыб вердим бир јахшы ат.
Јәһәрләдим; миндиричә, гыз атланды хејли дилшад.
О, асланын белиндәки күнәшләри андырырды,
Бичмәдим мән әкдијими, мәһсулум да кетди һејһат.

Сәс јайылды һәр тәрәфә, күн чеврилди олду ахшам,
Башладылар ахтармаға, бүтүн шәһрә дүшдү адам.
Мәндән суал ејләдиләр: «Гыз евимдә олса—дедим
Тәк мән шаһын ганлысыјам, гаршысында күнаһкарам».

Ахтардылар, тапылмады; гајытдылар утанараг,
Инди шаһла вәзир дејил, одланмышлар лап чохду, бах,
Бәнөвшә рәнк палтар кејиб барикаһда бојланырлар,
Күнәш кетди өлкәмиздән, нурсуз галдыг биз бу саяг!

Һаман ајдан билдијими сонра сәнә аңладарам,
Инди дејим, нечүн мәни тәһдид етди һаман адам;
Күл башыма, мән кечијдим, о да мәним тәкәм иди,
Горхаг киши, дүшкүн гадын мәһв олачаг бир күн тамам.

Арыг, чиркин олдуғундан наразыјам мән әримдән,
Бу сарајлы Чачнакирчүн олдум сонра өз јеримдән,
Она матәм тутмасам да, севиширдик биз онунла,
Оһ, ганындан версәләрди, каса-каса ичәрдим мән!

Бу тарихи, Чачнакирә сөјләдим мән сәрсәм арвад,
Гызын хәлвәт гачдығыны нәгл етмишдим она, һејһат.
О, — дост дејил, дүшмән кими ачачағам — сөјләмишди,
Инди ијрәнч олан лешдән, оһ, нә јахшы тапдым ничат.

Биз тәк икән тәһдид етди, иш дә чыхды чәкишмәжә,
 Мән ки, сәни чағырырдым, евдә имиш намәрд демә,
 Бир көрүшәк — деди мәнә — сән кәлинчә, хејли горхдум.
 Онунчүн дә гул көндәриб јалвармышдым «кәлмә» дејә.

Гәлбимә нур јаја-јаја, гајытмајыб, кәлдиниз сиз,
 Мәнимчүн дә вурушмаја һазырдыныз һәр икиниз.
 Бу чәһәтдән мән чох горхдум, сөз тапмадым данышмаға,
 Дилимлә јох, гәлбимлә дә истәмәздим өләм һәркиз.

Өләсәјди, барикаһа јетишинчә о бәдкирдар,
 Ачығындан бу сиррләри едәчәкди шаһа изһар.
 Шаһ евими алт-үст едиб, өвладымы једирәчәк;
 Аман, јарәб, сонра мәни едәчәкди о, сәнкисар.

Аллаһ сәнә әвәз версин, мән әвәздән ачиз икән,
 Хилас етдин мәни белә о иланын көзләриндән.
 Бундан сонра тәле-гәдәр фәрманыма баш әјәчәк,
 Өлүмдән дә горхум јохдур, ха-ха, бах ки, нејләдим мән!»

«Горхма, — деди Автандил дә — китабларда охудум мән,
 Дүшмәнләрин һамысындан ән горхунчу јахын дүшмән;
 Ағыллылар һеч бир заман ачмаз она өз сиррини,
 Горхма сән дә бундан сонра белә чансыз чәназәдән.

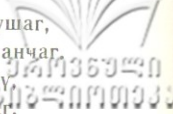
Гыз кетдикдән сонра олан әһвалаты, һајды сөјлә,
 Кедишиндән сонра онун бир хәбәрин вармы һәлә?»
 «О чөлләрә күнәш кими ишыг салан күнәш итди!»
 Сөјләјәрәк Фатимәнин көз јашлары дөндү селә.

НӘСТАН-ДАРЕЧАНЫН
 ГАЧЛАРА ӘСИР ДҮШДҮЈҮНҮ
 ФАТМАНЫН АВТАНДИЛӘ
 НАҒЫЛ ЕТМӘСИ

Тәле, сән ки, јалан дејиб, шејтан олдун кетдин, ејваһ!
 Бу дөнүклүк нәдән сәндә? һеч бир кимсә дејил акаһ.
 Ајдан ары, күндән дуру, көзәл гызы нејләдин сән?
 Һәр ишин ки, мә'насыздыр, дүнја, сәндән етдим икраһ.

Фатма деди: «Бир варлыг ки, гуртармышдым өз әлимлә,
 Ишыг јајан күнәшимди; дүшмәз олду артыг әлә.
 О замандан одланараг јанды гәлбим дајанмадан,
 Көз јашым да гурумады, аһ нә дејим белә селә!

Дәрд әлиндән дүшдү мәним нәзәримдән евлә ушаг,
Дүшүнәрдим, мүркүләрдим; хәјалымда о гыз анчаг,
Анды позан һүсејн онда мәнә хаин көрүнүрдү,
Пис үзилә көрүнмәзди көзләримә мәним алчаг.

Бир јол ахшам күн батаркән, дәрд әлиндән дојдум чана,
Чыхдым, јолда бир ев көрдүм, диггәт етдим; јетимхана.
Хатырладым гәриб гызы, дәрдим јаман туғјан етди,
Еһ, бу мәл'ун кишиләрин лә'нәт әһдү пејманына!

Һараданса бир гул кәлди, јанында да үч јолдашы,
Гулдан башга о бирләрин садә иди үстү-башы.
Шәһәрдән дә бир дирһәмлик јемәк-ичмәк алмышдылар,
Әјләшдиләр ејш-нуша, сәс бүрүдү дағы-дашы.

Пусурдум мән, дедиләр ки: «Јахшы тутду бизим мәчлис,
Анчаг тамам јабаныјкән, бир араја јығылдыг биз.
Һеч бир кәсә мә'лум дејил, јолдашынын ким олдуғу,
Инди кәлин ачыб дејәк — нәдир бизим мәгсәдимиз!»

О үч нәфәр нәгл еләди; јолчуларда олур бу һал,
Гул деди ки: «Еј гардашлар, көјдән енән бир шеј — хәјал;
Сиз ки, бугда әкирсиниз, јығмышам мән анчаг инчи,
Мән билдијим сизинкиндән даһа ширин, јахшы әһвал.

Мән бир гулам, саһибим дә гачетиләр тачидары,
Бир хәстәлик салдырараг јенди бөјүк һөкмдары.
О дуллара, јетимләрә сајә салан шаһ ки, өлдү,
Инди онун өз бачысы өвладынын пәрәстары.

Диларидүхт бир гадындыр, мөһкәмликдә санки гаја,
Гулларына кимин һәдди вардыр ки, әл галдырмаја!
Инди одур Гачетинин һөкмдары бу күнләрдә;
Бир оғлујла гызы галмыш падишаһын: Росан, Родја.

Падишаһын бачысынын өлдүјүнү алдыг хәбәр,
Вәзирләри јаса дүшдү, хәбәр верә билмәдиләр.
Әзиз шәхсин өлдүјүнү билдирмәјә үрәк һаны.
Рошаг адлы бир гул варды, мин гул үчүн башчы, рәһбәр.

Деди: «Өлсәм даһа хошдур, мән гачырам ағлашмадан,
Кедәчәјәм гулдурлуға, сојачағам дүздә карван.
Гәнимәтләр әлдә едиб, хош саатда дөнәчәјәм,
Мән јолдашлыг едәчәјәм, шаһ матәмә кедән заман.

Мән кедирәм кәлин — деди шаһын башга гулларына,
Сечиб жүз гул көтүрдү о, чыхдыг карван жолларына.
Кечәләри кешик чәкиб, күндүз талан еләјирдик,
Чох карванлар таладыг биз, чумдуг јадлар дијарына.

Чох гаранлыг бир кечәјди; кедирдик ов кәзә-кәзә,
Чох гүввәтли бир ишыг да чыхды бирдән кениш дүзә.
«Јохса күнәш көјдән јерә енмиш!» дејә дүшүндүк биз,
Ағыл бир шеј кәсмәз олду, һејрәт галиб кәлди бизә.

Һәр кәс бир шеј ујдурурду: «Шәфәг сөкүр», «Ај олачаг...»
Үз тутараг нура доғру, дедик тамам јахынлашаг,
Һәр тәрәфдән иләрләјиб, сардыг нурун әтрафыны,
Јахлашынча о ишыгдан белә бир сәс кәлди анчаг:

«Еј атлылар, сиз кимсиниз? Дејин көрүм ишиниз нә?
Чәкилиниз, Гулаңшардан мән Гәчети елләринә
Кедирәм. «Биз ешитдикдә сыхлашдырдыг сәфимизи,
Бир күн үзлү атлы көрдүк, һејрәт етдик дөнә-дөнә.

Көрдүк онун күл чамалы илдырымдан даһа парлаг,
Көзәл үзү парлајырды, фәзалара нур јајараг.
Дишләринин шөләсиндән нур алырды кирпичләри,
Натигәси чох ширинди, данышырды аз-аз анчаг.

«Кимсән?—дедик—Еј күн үзлү, ширин дилли, ширинчә чан?
Анладыг ки, гул дејил о, сөјләмишдир һәм дә јалан.
Рошаг атлы јахынлашды, билди гадын олдуғуну,
Үрәкләниб әсир алдыг, әл чәкмәдик артыг ондан.

«Еј нурәндам, мачәраны анлат — дедик биз јенидән —
Гаранлыға нурлар сәпиб, һансы елдән кәлирсән сән?».
Ағлајараг һөнкүр-һөнкүр, һеч бир чаваб сөјләмәди,
Ким дајанар бәдирләнмиш ајы илан удмуш икән?

Кимдән көрмүш вәфасызлыг, ким инчитмиш о дилдары?
Јалан-јанлыш кизлин олса, анлатсајды бир шеј бары.
Ачмајырды үрәјини, дајанмышды гашгабаглы,
Күрзә кими гачырырды көзләрилә баханлары.

«Нәгл еләмәк чәтин кәлир, кәлин биз һеч сорушмајаг,
Көрүнүр ки, ағырдыр дәрд, сөјләнилмәз» — деди Рошаг.
«Һәр бир чанлы бизим шаһа сәадәтли күнләр диләр.
Бу дүнјада дәјәрли шеј падишаһа лајиг анчаг.

Падишаһа тэгдим үчүн көјдән дүшдү бу сәрвиназ,
Биздән хејли мәмнун галар, бундан көзәл не'мәт олмаз!
Шаһ, әлбәттә, хәбәр тутар — кизләнилмәз бу көзәл гызы,
Биз бунунла көстәрәрик падишаһа гаршы ихләсә.

Разылашдыг биз Рошагла, данышмадыг бир сөз белә,
Гачетијә вармаг үчүн гызла биркә дүшдүк жола.
Биз јендирмәк истәмәдик, сорушмадыг бир шеј гыздан,
Дәрд әлиндән ахан јашлар јанағында дөндү селә.

«Гуланшаро шәһериндә ишим вардыр бир аз, бураг,
Сонра јенә кәлим — дедим, изн верди мәнә Рошаг —
Орда ипәк палтарым вар, кедирәм мән көтүрмәјә,
Дөнәчәјәм, дәстәмизә говушмаға мән бу сајаг».

Гул сөјләјән мачәраны онлар хејли бәјәндиләр,
Мәним ағлар көзләримдә галмамышды јашдан әсәр.
Таныдым мән бу сөзләрдән үмидимин нишаныны,
Бу әһвалы ешидинчә, сакит олдум мән бир гәдәр.

Һаман гулу дә'вәт етдим, өз јанымда отуртдум мән,
Дедим: «Тамам мачәраны кәл нәгл елә сән јенидән».
Ешитдијим әһвалаты гул тазәдән тәкрат етди,
Бу гул мәнә һәјат верди, чана кәлдим, өлмүш икән.

Ики һәбәш гулум варды; сәһр елминдә әһли-һүнәр,
Көрүнемәдән кәзәрләрди, дујулмазды һеч бир әсәр.
Мән онлары һазыр едиб: «Гачетијә кедин һаман,
Нечә олса, тез кәтирин, — дедим, гыздан доғру хәбәр».

Үч күн сонра дөнүб кәлди, нәгл еләди мәнә гуллар:
«Баха билмәз һеч кәс гыза, чамалы көз гамашдырар.
Кралича алды гызы, чыхды дәниз сәфәринә,
Кәнч шаһзадә Росанаја нишанламаг нијјәти вар».

«Гыз Росанын нишанлысы — Дилардүхтдән будур фәрман —
Инди ојун вахты дејил, дәрд әлиндән үрәјим ган.
Мән кәлинчә, гәшәнк гызы алачағам кәлинлијә!»
Бир галада әјләшдириб, бир нөкәр дә вериб султан.

Шаһ өзилә көтүрмүшдүр бүтүн маһир чиндарлары,
Чүнки јолу чох дөјүшкән; һәрбә һазыр јад дијары.
Евдә гојуб кетмиш һәм дә бүтүн адлы икидләри,
Ешитдик ки, шаһын орда чох галмаға вар гәрары.

Индијэдэк эл еришмэз санылмышдыр Гач шәһәри,
Һүндүр, мөһкәм гајалыгдыр о галанын һәр бир јери.
Бу гајанын ичиндән дә јухарыја тунел чыхыр,
Сеһирли бир шам да вармыш, өлдүрәрмиш дәјәнләри.

Бәд сифәтли, чүмләси дә ән сечилмиш адамлардан,
Он мин икид о тунели горујурмуш һәр бир заман.
Шәһрә кирән үч дарваза; һәр бириндә үч мин нәфәр,
Аһ, еј көнүл, бу дүнјаја нәдир сәни бәс бағлајан!»

Бу сөzlәри ешитдикдә о Автандил — күнәшчамал,
Дәрдли гәлби бу хәбәрдән севинчләрлә долду дәрһал.
Севимли чан һәмдү сәна етди һаггын дәркаһына,
«Бир јад бачы нәгл еләди нәш'ә долу тәзә әһвал».

Икид деди: «Чананымсан артыг мәним, севимли чан,
Чох мәрданә давранараг, бир шад хәбәр етдин бәјан.
Анчаг сөјлә, Гачетидән нә билирсән, динләјим мән;
Гач дедијин шәјатин ки һардан дөнүб олду инсан?»

Һаман гыза чох ачыјыб, јана-јана галмышам мән,
Гач арвады нејләјәчәк, о көзәллә һәмчинс икән!»
Фатма деди: «Динлә мәни, һаггын вардыр дарылмаға,
Гачлар өзү инсан, амма гајалыгда салмыш мәскән.

Човгалыгла јашајырлар, о чәһәтдән дејилир гач,
Сеһрбазлыг о өлкәдә чох мүкәммәл тапыб рәвач.
Инсанлара зијан вериб, онлар галыр сапа-сағлам,
Ким онларла чарпышарса, галыр ада, көзә мөһтач.

Агла сығмаз иш көрүрләр, мәһрум олур көздән дүшмән,
Горхунч күләк әсдирирләр, дәнизләрдә батыр јелкән.
Су үстүндә јеријәрләр, гурударлар һәр бир сују.
Истәсәләр күндүз сөнәр, ишыгланар зүлмәт бирдән.

Бу чәһәтдән гоншу халглар о тајфаја Гач дејәрләр,
Анчаг Гач да инсан кими палтар кејиб бизә бәнзәр».
Автандил дә: «Сағ ол, — деди, — сән сөндүрдүн атәшими,
Чох хошума кәлди, инан, сөјләдијин бу шад хәбәр».

Икид һагга шүкр еләди, үрәјиндән ағлајараг:
«Шүкүр сәнә, еј дәрдимин тәсәллиси, чәнаби-һагг.
Һеч бир гулаг ешитмәјән сөзә сығмаз бир гүввәтсән,
Бах, рәһмәтин көјдән енди үзәримә бирдән анчаг».

Икид сирри өjrэнинчэ чаглады һеј көзүндэ јаш,
Фатма јанды бу һалына, гысганараг етди тэлаш,
Күл үзүнү галдырараг күн үзүндән бир јол өшүз,
Автандил дэ она гаршы исниширди јаваш-јаваш.

Һаман кечэ Фатма јатды лэззэт алыб Автандилдән,
Икид онун кәрдәнинэ гол долады, севмәјиркән.
Тәнтәнәни салды јада, әндамына ләрзә дүшдү,
Дәрдли көнлү һаваланды һејванларла тутду мәскән.

Көз јашындан дәниз чошду, анды о хош кечән дәми.
Мүрәккәбләр кирдабында үзүб дурду шәвә кәми.
«Еј ашигләр, бахын — деди — кимә гисмәт олубдур күл!
Бүлбүл икән мән гонмушам пејинлијә, гарға кими!»

Көзләриндән ахан јашлар әридәрди дашы белә.
Шәвә финчан күл гыјында дөндәрирди јашы көлә.
Фатма онун вүсәлындан севинирди бүлбүл кими,
«Мән бүлбүләм!» — дејәр әлбәт гарға малик олса күлә.

*Јујунмага кетди күнәш, күн галхынча асимана,
Хејли палтар, чалма, плаш һазырлады Фатма она.
Көјнәкләрин хош гохусу јажылмышды һәр бир јана.
Деди: «Сәнин һансы палтар даһа хошдур, де, руһуна?»

Икид деди: «Бу күн даһа кимлијими едим ашкар.
Чидијәдәк тачир кими кејинмәјә вердим гәрар».
Һаман күндә икид гәдди кејди икид палтарыны,
Аслан дөнүб күнәш олса, өз һүснүнә тајмы тапар!

Фатма һаһар һазырлајыб, дә'вәт етди Автандили.
Икид чыхды, — мәрд јеришли, шән бахышлы, нәр бәзәкли.
Фатма бахыб һејрәтләнди; тачир дөнүб пәһләвана.
Күлүмсүнүб «хошдур, — деди, ким сәнинчүн олса дәли».

Фатма белә көзәллијә бахыб һејран олду тамам.
Күлүмсүнүб дүшүнүрдү өз-өзүнә бу мәрд адам:
«Гадын мәни танымаз ки», сөјләјәрәк әләнирди;
Башга чарә јохду, о күн етмәлијди кефә давам.

Икид дөндү мәнзилинә, гуртарынча артыг јемәк,
Шәраб ичди, нәш'әләнди, сонра јатды көјчәк-көјчәк,
Ахшам үстү ојандыгда, шө'лә сачды кениш чөлә,
Фатимәјә исмарлады: «Евдә тәкәм, кәл көрүшәк».

Фатма Хатун төвшүжэрэк гонаг кэлди Автандилэ,
«Сэрвям мэни өлдүрэхэк; юхдур, — деди, шүбһәм белэ».
Эjlэшдирди гонагыны, икид ясдыг, халы сэрди,
Кирпиклэрин дахмасындан көлкэ дүшдү багда күлэ.

Икид деди: «Еj Фатимэ, чох јахшыча билирэм мэн,
Илан чалмыш адам кими гыврылырсан бу хэбэрдэн.
Лакин, бил ки, индијэдэк һэгигэтдэн бихэбэрсэн,
Билмэјирсэн өлдүјүмү шэвэ, сијаһ кирпиклэрдэн.

Ади тачир һесаb едиb, мэнимдир зэнн етдин карван,
Сэркэрдэјэм, султаным да эзэмэтли шаһ Рэстэван.
Шаһа лајиг бөјүк орду сэркэрдэси бир икидэм,
Чэббэхана, хэзинэси саја кэлмэз бир пэһлэван.

Билирэм ки, сэдагэтли, күвэнмэли достумсан сэн,
Рэстэванын бир гызы вар — ел нур алыр шө'ласиндэн.
Мэни ешгин атэшиндэ јандыран да һаман гыздыр,
О көндэрди; чананымын атасыны тэрк етдим мэн.

Сэн дедијин көзэл гыздыр ахтардығым мэним анчаг,
О күнэшчүн кэзмэкдэјэм дүнјалары мэн бу сајаг.
Солгун бир шир, көрдүм, онун һичранындан дүшүб чөлэ,
Өз гэлбини күчдэн салыб, мэһв елэјир аглајараг».

Таријелин эһвалындан, онун пэлэнк дэрисиндэн,
Өз башындан кечэнлэрдэн Фатимэјэ нэгл едэркэн —
Икид деди: «О сых, сијаһ кирпиклэрин бир дэрманы,
Көрмэдијин бир адамын јарасына мэлһэм сэнсэн.

Кэл еј Фатма, сә'ј елэјэк јардым үчүн пэһлэвана,
Көмэкләшэк, бэлкэ улдуз севинчиндэн ишыглана.
Ешидэнлэр бизим үчүн хејир-дуа охујарлар,
Бэлкэ ашиг наил ола өз севдији көзэл чана.

Бизчэ мэ'лум оланлары, кедиб гыза билдирмэјэ,
Кэтир һаман саһир гулу, көндэрим мэн Гачетијэ.
Һэгигэти хэбэр верэк, гыз дүшүнсүн ничатыны,
Гисмэт олсун, ешидэсэн гачетлэри јендик дејэ!»

* Фатма деди: «Еj аллаһым, миннэтдарам чох-чох сэнэ!
Бу күн һэр нэ ешитдимсэ, бир-бириндэн хошдур мэнэ!
Чағырараг өз јанына, белэ деди көлэсинэ:
«Еj чадукэр, көндэрирэм сэни Гачлар өлкэсинэ!»

Анлашылар бизим үчүн сеһриндәки фаидәләр,
Сөндүр мәним жангынымы, јубанмадан чарә көстөр
Кет күнәшә мә'лум елә гуртарышын сәбәбини».
Гул сөјләди: «Әһвалаты биләрсиниз сабаһ сәһәр».

ФАТМАНЫН
НӘСТАН-ДАРЕЧАНА МӘКТУБУ

Фатма јазды: «Еј дүнјада шән күнәшим, еј улдузум,
Сәндән ајры һичран оду гәлбимизи јахды бизим.
Ширин дилли, хош сөһбәтли, ләтафәтли, севимли чан,
Еј лә'л илә бүллурлардан јоғурулмуш көзәл гызым.

Һәрчәнд өзүн хәбәр вердин, вағиф олдум һәр бир ишә,
Һәгигәти билдим, анчаг һәјәчана дүшә-дүшә.
Хәбәр јолла, севиндир бир сәнсиз дәли Тарјели,
Бәһрә версин диләјиниз, о күл олсун, сән бәнөвшә.

Кәлмиш сәни ахтармаға Тарјелин анд гардашы, бил,
Әрәбистан пәһләваны, адлы-санлы, мәрд Автандил, —
Рәстан шаһын ел ичиндә бәјәнилмиш сәркәрдәси.
Өз һалындан хәбәр јолла, камалына елләр дәхил.

Бу мөгсәдлә, һаман гулу һүзуруна салдыг јола,
Ғачлар евә Ғајытдымы, Ғачетидән хәбәр јолла.
Орда олан әскәрләрин дүзкүн билдир һесабыны,
Сәркәрдәлик едән кимдир, бәкчиләрин кимләр ола?

Бу шејләрдән нә билирсән, мәктубунда елә бәјан,
Лүтф еләјиб севкилинә бир нишан да көндәр ордан.
Бүтүн ағыр дәрдләрини, артыг, чевир севинчләрә,
Аллаһ Ғојса, ашиғләри бирләшдиррәм, битәр һичран.

Сән еј мәктуб, јубанма, кет, малик исән чәлд ајаға,
Гибтә! — Наил олачагсан шәвә кирпик, күл јанаға.
Сәнин бәхтин мәндән өткүн — Нәстан сәни көрәчәкдир.
Баша дүш ки, үмидим аз сәндән сонра јашамаға».

Фатма верди о мәктубу бачарығлы сеһирбаза!
«Бу мәктубу јетир, — деди, күнәшдән дә көзәл гыза!»
Һаман саһир јашыл рәнкли бир бүрүнчәк бүрүнәрәк,
Учуб дамдан, көздән итди; зәнн едәрдин удду фәза.

Жол узуну жел тэк эсди ох кими учду гулам,
 Гачетије јеттшидикдә, дүшмәкдәјди артыг ахшам,
 Көрүнмәдән бәкчиләрә, дарвазадан өтүб кечди,
 Дәрдимәндин лисанындан күнәш гыза верди салам.

Санки бүрчүн гыфыллары ачылырды, ону көрчәк,
 Сачлы гара һәбәш кирди, әјниндә дә бир бүрүнчәк.
 Наман күнәш горхду гулун фәрз етдији зијанындан.
 Бәнәвшәси көм-көј олду, күлләр солду зәфәран тәк.

Һәбәш деди: «Нә зәнн етдин, нечүн горхдун сән бу гәдәр?
 Мән Фатманын гасидијәм, көндәрмишдир ханым хәбәр.
 Гој бу мәктуб тәсдиг етсин, сөјләдијим дејил јалан,
 Еј күл, доғду күнәш артыг, бундан белә солма, јетәр».

Күнүзлү гыз гасид верән хәбәрләрә олду һејран,
 Ачды бадам көзләрини, титрәјирди шәвә мүжкан.
 Гул мәктубу өз әлилә тәгдим етди көзәл гыза,
 О охујуб бир аһ чәкди, шеһ чиләди көз јашындан.

Гыз сорушду гулдан: «Сөјлә, кимдир мәни бәс ахтаран?
 Ким хәбәрдар индијәдәк дүнјада сағ галдығымдан?»
 Чавабында сөјләди гул: «Әрз еләјим билдијими,
 Сән кетдијин күндән бәри сөндү бизим күнәш, инан.

Охланмышдыр Фатимәнин јаныг бағры о замандан.
 Көз јашлары дәниз олду, ағламагдан дүшдү чандан.
 Мән бир дәфә кәлиб сәндән она хәбәр апармышдым.
 Аллаһ шаһид, ондан бәри ағламагда, дајанмадан.

Инди кәлиб чыхды бизә көзәл үзлү бир пәһләван,
 Пәһләвана дәрдинизи Фатма Хатун етди бәјан.
 Дүшән сәнин сорағына сөјләдијим ол икиддир,
 Јалбарараг, көндәрдиләр, кет. дедиләр, јубанмадан».

Гыз деди ки: «Оһ, еј чаван, доғруданмы бу сөз керчәк?
 Јерим нечә әјан олду Фатимәјә, сөјлә көрәк?
 Сөз јох, мәни ода јахан бир ашигим вардыр мәним,
 Мән јазарам, сән дә сөјлә, нә һалдадыр чошғун үрәк».

О күнүзлү жазды буну: «Еј анамдан јахын ханым!
Дунја онун кәнизинә зүлм еләди, ахды ганым.
Ејваһ, әввәл аз дејилкән, дәрд үстүндән дәрд чаланды,
Көрдүм сәнин гасидини, гүввәт тапды хејли чаным.

Сән дәрдими јүнкүлләдиб, алдын ики чадукәрдән,
Бүтүн гачлар кешикчимдир; инди бурда галмышам мән.
Гәрарындан, өјүдүндән бир нәтичә кәлмәз өлә,
Минләр илә гәһрәманлы бир сәлтәнәт бәкчим икән.

Јазмаг үчүн һүзуруна, јохдур мәнә башга хәбәр,
Гачлар шаһы гајытмады, һәм дә онлар тез кәлмәзләр.
Сајсыз гошун көз дикилиб горумагда бу күн мәни,
Инан, ханым, бир шеј чыхмаз, һәр тәшәббүс мәнчә, һәдәр.

Јаныб мәним хатиримә, од-алова кирә-кирә,
Сораг үчүн кәлән сизә јорулмасын һаһаг јерә,
Анчаг она гибтәләр ки, күнәш көрүб донмамышдыр,
Өмрүм мәним бир сөнүк аһ — ираг дүшән јара көрә.

Сөјләмәјиб мачәрамы, кизләмишдим әввәл сәндән,
Чүнки дилим кәлмәјирди; өз чаныма ачыдым мән.
Јалварырам, хәбәр көндәр — јарым мәни бағышласын:
Гој кәлмәсин ахтармаға, јазыб хәбәр көндәрәсән.

Өлдүрмәсин мәни бир дә, бу дәрд мәнә јетәр, һејһат!
Мән јарымы өлмүш көрсәм, өләчәјәм чүнки гат-гат.
Јох кимсәдән көмәк мәнә; сөзүм һагдыр, дејил јалан;
Динләмәсә, өлдүр мәни; јығын-јығын гара даш ат.

Мәктубунда јазмышдын ки, бир нишанә јолла јара,
Өз вердији бир чалмадан кәсдим, буну вер дилдара.
Чананымдан јадикардыр; кечә-күндүз көзүм бунда,
Нејләјим ки, чалманын да бәхтим кими рәнки гара».

Јазды Нэстан севдијинэ, һөнкүр-һөнкүр ағлајараг,
Көз јашилэ јанғыны сөндүрдү гыз, јардан ираг.
Һәр динләјән гэлби дэлән јаныглы бир мөктүб јазды,
Бұлур дишләр парылдады, араланды күлкүн додаг.

«Еј севдијим, бу мөктүба өз элимлә чөкдим эмәк,
Јаздым, дәрдли гамәтими элдә гәләм ејләјәрәк,
Өз көнлүмә ахытдығым гәлбин мәнә кағыз олду,
Сән бағладың јара чохдан, давам ет, еј дәрдли үрәк.

Oh, әзизим, бахырсанмы бу дүнјанын ишләјинэ,
Дүнја нура гәрг олса да, һәр јер, мәнчә, зүлмәт јенә.
Бу дүнјадан эл үзмәкдә арифләрин һаггы вардыр,
Сөјлә, бунча ағыр өмрүн сәндән ажры мә'насы нә?

Ајры салды заман бизи, ah, бу дөвран нә гәдәр нәһси!
Көрмәјинчә күл үзүнү, еј севдијим, нејләјим бәс?
Oh, нејләсин хәстә көнлүм, охладыңса әзәл күндәм,
Мәним кизли камалымдан сән охудун кизли бир дәрә.

Сәнин әзиз чанын үчүн, билмәздим ки, сән сағсан, сағ,
Зәнн едирдим битмиш мәнчә һәјат, гүввәт, сәндән ираг.
Билдим буну, аллаһыма шүкр еләдим, бојун әјдим,
Чөкдим әски дәрдләримлә севинчими мән бу сајаг.

Умардым ки, бу јаралы, дүшкүн гәлбә дуруб дајаг,
Узагларда өмүр сүрүб, көнлүм үчүн галајдын сағ.
Иткин дүшмүш бир бәдбәхти тез-тез кәтир јада, еј дост,
Өз әкдијим бу севданы јетишдирим мән бу сајаг.

Ah, әзизим, мачәрамын тәсвириндән ачизәм мән,
Ешидәнләр, инанмазлар, дил јорулар сөһбәтимдән.
Фатма мәни саһирләрдән хилас етди, һаг сахласын,
Фәләк мәнә зүлм еләди, бәхтим белә дүшкүн икән.

Дәрд үстүндән дәрд артырыб, көр нејләди ганлы фәләк,
Бунча гүссә уддуғумдан, наразыдыр јенә, демәк.
Верди мәни гач әлине, бу јенилмәз дүшмәнләрә,
Ah! Әзизим, бу һичранын күнаһкары бәхтимиз, тәк.

Елә һүндүр бүрчдәјәм ки, зирвәсинә чатмаз нәзәр,
Бирчә чыхыш јолуну да көзәтләјир кешикчиләр.
Кечә-күндүз пәһләванлар нөвбәт чәкир дәстә-дәстә.
Әлләриндә өләр дәрһал јахын дурса һәр бир нәфәр.

Зәнн етмә ки, буңлар бәнзәр сән билдијин әскәрләрә,
Дәрдим бәсдир, мәни бир дә кәл өлдүрмә һәдәр јерә.
Өлмүш көрсәм сәни, сөз јох, јаначағам атәшләрдә,
Ајры дүшдүк, мәрдлик көстәр, әл үз мәнән сән бир кәрә.

Еј севдијим, дүшмә дәрвә, сән бу фикри унут тамам;
Сәнән башга һеч бир кәсә гисмәт олмаз бу сәрвәндам.
Кечә-күндүз аныб сәни, јашајырам һәсрәтинлә,
Өлдүрәрәм мән өзүмү, јад ағуша атылмарам.

Сәнин ајын доғмаз јада, күн үзүнә ичирәм анд,
Үч күнәш дә кәлсә, бил ки, көңлүм үчүн һәр үчү јад.
Бир гајадан атыларам; чох јахындыр гајалыг да,
Сән руһума фәтинә вер, бәлкә көјләр верди ганад.

Јалвар һагга, бу дүнјанын әзабындан тапым ничат,
Дилә: «Јарәб сән јарымы од, су, торпаг, һаваја гат!»
Кечә-күндүз бахым дејә парлаг күнәш шө'ләсинә,
Гөнмаг үчүн аризумун бағчасына, версин ганад.

Сәнсиз күнәш олармы һеч, сән ки, онун бир чүз'исән,
Сән онунла бәрәбәркән, өзүн Әсәд бүрчү икән,
Мән көрүнчә орда сәни, ишыгланар тутгун көңлүм,
Өлүм әлбәт ширин олар мәним ачы күнләримән.

Өлүм мәнә ағыр кәлмир, тапшырынча мән сәнә чан,
Анчаг сәнин мәнәббәтин гәлбимдәдир һәлә, инан.
Мән андыгча фәрағыны, јарам үстә јара дәјир,
Мәнәббәтим хәтиринә, еј севдијим, мәнә аз јан.

Кет атама көмәк көстәр, дајанмадан гајыт һиндә,
Һәр гәрәфдән дүшмәнләрлә сарылмышдыр о, бу һиндә.
Мәнән ајры әзаб чәкән үрәјинә тәсәлли вер,
Бу вәфалы севкилини әзиз сахла хәтириндә.

Јетәр артыг өз бәхтимдән дејиндимсә мән мүттәсил,
Гәлбдән-гәлбә кечәр чүнки әдаләтлә доғрулуғ, бил.
Өлсәм нә вар, үзәримдә гој гарғалар гарылдасын,
Сағ галынча, аныб сәни ағламамаг мүмкүн дејил.

Көндөрдүм бу нишана бағладығын һаман шалдан,
Оннан кәсдим бир парча ки, версин сәнә мәнән нишан,
Мәнә анчаг бу галмышдыр сәнән, бөжүк үмидимдән,
Фәләк биздән үз чевирди, гәзәбләнниб етди диван.

Јара кедән бу намәни гуртарынча Нәстан-Дарчан,
Сонра кәсди бир һашијә јар вердији тирмә шалдан.
Узун вә кур пәрчимләри јарашырды ачыг баша,
Бу симсијаһ телләр көзәл әтир сачыб, верирди чан.

Гул да галхыб Гуланшаро шәһәринә етди сәфәр;
Чатан кими, әһвалаты Фатимәјә верди хәбәр.
Баш тутунча Автандилин аризусу бу шәкилдә,
Лүтфи-һагга шүкр еләди, галхды көјә о мәрд әлләр.

Фатимәјә деди икид: «Чатды арзум өз јеринә,
Сән көстәрән лүтфә гаршы мән ачизин һүнәри нә?
Кечән илки заман чатды, дајанмаға мачалым јох,
Тез Тарјели көндәрмәли гәчетиләр үзәринә».

Ханым деди: «Еј асланым, јандым инди даһа бедтәр,
Көнлүм тутгун олдуғ идан, ишыгла да бир әријәр.
Дурма артыг, галмагындан мән дәлијә нә фәйдә?
Сиз кәлинчә, гачлар дөнсә, чәтинләшәр чүнки сәфәр».

Фиридунун гулларына, «Кәлин, — деди икид-елдән,
Анчаг бу күн чанландыг биз, индијәдәк өлмүш икән.
Умдуғумуз шад хәбәри ешидинчә, чанландыг биз,
Сизә бәдбәхт дүшмәнләрин јарасыны көстәрим мән.

Кеч төрәјән һекајәни Фиридуна верин хәбәр,
Мән тәләсдим, дүшдүм јола, көзләмәсин, дејин, һәдәр.
Гој Фиридун нәр сәсини даһа артыг зилләндирсин;
Галачагдыр јексәр сизә мән алдығым гәнимәтләр.

Билирәм ки, чох бөжүкдүр бојнумдакы миннәтиниз,
Ачиз галмам тәшәккүрдән, Фиридунла көрүшсәк биз.
Инди алын пиратлардан зәбт етдијим бу шејләри,
Бундан башга бир шејим јох, сајсаныз да мәни хәсис.

* «Евим узаг, һәдијјәм аз!» — дејиб һәмин о чәнкавәр
Онлара бир кәми верди, ичи долу парча, көвһәр.
Деди: «Алын бу шејләри: бу мәктубдур, бу — төһфәләр;
Мәним о анд гардашымын мөканына един сәфәр».

* Шаһлар шаһы мәрд Фиридун, хошбахтларын, хошбахтысан.
Парламагда бир күнәшсән, күч-гүввәтдә горхмаз аслан.
Басгын едән дүшмәнләри сәнсән едән гана галтан.
Бах, бу кичик гардашындыр сәни өпүб саламлајан.

* Мән чәкдијим чөврү чәфа кетмәмишдир, бил ки, һәдәр;
Үрәјимчә баша чатыб башладығым бүтүн ишләр;
Мәғлуб ширә һәјат вериб газандырдым ахыр зәфәр,
Өјрәндим ки, һајандадыр күнәш үзлү көзәл дилбәр.

* Әсир дүшүб о гыз, олуб Гач шаһынын ев душтағы.
Чәтинсә дә ора кетмәк, мәним үчүн дејил ағыр.
Нәркиз көзләр инди јәгин исладыр о күл јанағы,
Гачлар һәрбә мәшғулдурлар, тәк гојублар о гонағы.

Көнлүм мәмнун, шырһашырла көзләримдән ахмајыр јаш.
Сән јанымда олсан, олар һәр чәтинлик голај, гардаш.
Һәр дөјүшдә, һәр бир ишдә зәфәр биздән јајнаммаз,
Гаршымызда тәк инсан јох, јумушалар, дајанмаз даш.

Бағышла ки, мәһрум олдум көрүшмәкдән мән сәнинлә,
Һаман күнәш әсир икән, мүмкүнмүдүр галым һәлә?
Гисмәт олса, шад гајыдыб, көрүшүнә наил оллам,
Нә дејим мән, гардашына гардаш кими көмәк елә.

Вермәдим мән гулларына лајиг олан бир мүкафат,
Јарытдылар онлар мәни, ешит, көнлүн гој олсун шад.
Дәркаһында јетишәнләр мөһтач дејил тә'рифә дә,
Демишләр ки; «Јахшы оғлу доғар анчаг јахшы арвад».

Бу намәни јазыб бүкдү, о бәнөвшә сачлы оғлан,
Фиридунун гулларына вериб деди: «Көрән заман
О султаны әһвалымы әрз еләјин дилинизлә».
Ағ сәдәфләр пејда олду ачыг мәрчан гапылардан.

Һаман јерин бир кәмиси раст дүшүнчә Автандилә,
Бәдр үзлү күнәш дәрһал јола дүшдү гүрбәт елә.
Фатимәни дәрдли гојуб кетмәк она ағыр кәлди,
Чүнки ондан ајрыланын јашы дөнәр ганлы селә.

Фатма, Нүсөйи, гуллар о күн көзләриндән төкдүләр јаш;
«Һеч эввэлдән чамалынла јанмајајдыг, еј күнэш, каш!
Узаглашсан, гаранлыглар чөкәр тамам өмрүмүзэ
Өз элинлэ дири-дири гәбрэ көммэ бизи бирбаш».

АВТАНДИЛИН
ГУЛАНШАРОДАН КЕТМӘСИ
ВӘ ТАРИЈЕЛЛӘ КӨРҮШҮ

Бир кәмидә дәннзләри икид үзүб кечди кетди;
Сонра атлы, тәкбашына, јелләр кими учду кетди.
Шад хәбәрлә Таријели көрүм дејә севинирди,
Көјә галхмыш элләрилә һагга бир анд ичди кетди.

Отлар јердә гурујурду, чатмыш иди јәј заманы,
Сөз вермишди: күл ачаркән көрмәк үчүн пәһләваны.
О күнләрдә һәм дә күнэш там Сәрәтан бүрчүндәјди,
Чичәкләри көрүб икид, бир аһ чәкди, јанды чаны.

Көј курлады, булудлардан бүллур шәбнәм јағды күлә,
Аныб јары, һаман күлү өпдү икид күлә-күлә,
Деди: «Јара бәнзәјирсән, еј күл, чандан мөһрибансан,
Чананымын јериндәсән, сөһбәт едәк кәл сәнинлә!»

- * Достуну јад еләдикчә көзләриндән јаш ахырды.
Таријелин мәканына кедән јоллар нә ағырды!
Автандилин кетдији јол нә кен јолду, нә чығырды.
Өлдүрүрдү, гаршысына нә заман ки, шир чыхырды.
- * Таныдығы мағаралар нәзәринә чарпды бирдән.
«Һәсрәтини чәкдијим дост — деди бурда салыб мәскән.
Данышарам бурда она көрдүјүмдән-билдијимдән.
Зәһмәтләрим пуч олачаг анчаг ону тапмасам мән.
- * Онун евдә отурмаға нә сәбри вар, нә гәрары,
Хошу вардыр кәзсин вәһши һејван кими сәһралары.
Гамышлыглар олуб јенә бәлкә онун рәһқузары...»
Буну дејиб өз јолуну салды икид чөлә сары.
- * О, атыны чана-чапа охујурду шадлығындан.
Таријели өз адыјла чағырырды заман-заман.
Бирдән көрдү ишыг сачан о күнәши лап јахындан;
Јалынғылынч дајанмышды гамышлыгда о гәһрәман.

Улаанбаатар
Улсын Их Сургууль

- * Элиндэки жалын гылынч шир ганына бојанмышды.
 Янында ат көрүнмүрдү, о тэк-тәнһа дајанмышды.
 Автандили көрән кими тээччүбү башдан ашды.
 Өз јериндә дајанмајыб дәрһал она тәрәф гачды.
- * Гачмамышдан Таријел ез гылынчыны атды јерә,
 Автандил дә елә бу вахт атдан дүшдү бирдән-бирә.
 Дөнә-дөнә гучаглашыб, өпүшдүләр нечә кәрә,
 Көнүлләри пардахланмыш күлә дөндү, сөз шәкәрә.
- * Таријелин һәр сөзүндә чырпынырды саф бир үрәк.
 Көз јашындан кирпикләри алмышды бир гырмызы рәнә.
 Бу јаш уча гамәтини сулајырды бир чешмә тәк.
 «Мән ки, сәни көрдүм — деди — гој нејләјир етсин фәләк!»
- * Таријелин көзү јашлы, Автандилин үзү күләр.
 Мәрчан додаг арасындан парлајырды инчи дишләр.
 Деди: «Сәни шад едәчәк дејәчәјим хејир хәбәр:
 Солғун күлә индән белә бир тәрәвәт, бир чан кәләр!»
- * Таријелсә деди: «Гардаш, севиндирдин мәни бу күн.
 Сәни көрдүм, дәрдим-гәмим јоха чыхыб кетди бүтүн.
 Аллаһ башга чан мәлһәми көндәрмәсин мәним үчүн.
 Инсан кама чата билмәз лүтфү әскик олса көјүн».
- * Көрүнчә ки, Таријелин ешитмәјә јох көнүлү,
 Лош хәбәрли Автандилин битди сәбри, тәһәммүлү.
 Күлүмсүнүб ачды гыза аид олан сирли түлү.
 Таријел һал-әһвал тутуб, бәрк-бәрк гучду Автандили.
- * Таријел јар мәктубуну, бир дә ки, о түлү көрчәк,
 Үз-көзүнә сүртүб, јерә сәрәләнди солғун ај тәк.
 Аз галды ки, рүһу ону һәмишәлик еләјә тәрк.
 Нә Саламан, нә дә Гаин габлашарды буна керчәк.
- * Мәрд Автандил биһуш јатан гардашына салды нәзәр.
 Бир ан белә кечикмәјиб учан гушдан алды шәһнәр.
 Анчаг јаныб күл олмуша көмәклик нә фајда верәр?
 Таријелә һаким иди көндәрилмиш нишанәләр.
- * Автандил диз чөкүб јерә ган-јаш төкдү, етди аһ-зар.
 Нүркүдүлүб јолунду һеј башындакы шәвә сачлар.
 Чырпды чәкич әлләрини јагут үзә тәкрар-тәкрар.
 Мән мәрчана бәнзәтдијим селләр ордан олурду чар.

- * Автандилин чырмагланан үз-көзүнүн ахды ганы.
Дэлилэр дэ өзлэринэ тутмаздылар бу диваны.
Сөндүрмэжэ чалышырды од пүскүрэн бир вулканы
Сэн демэ бир шад хэбэр дэ аҗырармыш чандан чаны.
- * «Аһ, нејлэјим, чох ејб олсун, өлдүрдүм өз достуму мэн,
Башсыз бир иш тутмағымдан чох пешманам өзүм гэлбэн.
Дара дүшсән ахмаглардан көмөк умма, дад умма сән.
Хошдур бэднам еһмаллылыг тәрифләнән тәләсмәкдә:».
- * Таријел сүст узанмышды, нә һуш варды онда, нә чан.
Автандил су кәтирмәкчүн фысыллыға олду рэван.
О шир ганы тапыб дөндү; мәрд көксүнә сәпди о ан;
Көјүмсова чалан чисми јагут рәнки алды һаман.
- * Чиләнән о шир ганындан биһуш икид бир кәрнәшди;
Кирпик чалды, елә бил ки, һинд гошуну кәлиб кечди.
Көзләрини тамам ачыб галхмаг үчүн чох әлләшди.
Күн нуруну әкс етдирән ај ишығы мавиләшди.
- * Гыш солмаға вадар едир, јарпағыны төкүр күлүн.
Јајда исә бу күлләри, чичәкләри јандырыр күн.
Јајда, гышда күлләр үстдән сәси кәлир шән бүлбүлүн,
Јананда да, донанда да ағрылары артыр елин.
- * Үрәкләри разы салмаг елә билмә асан олур.
Һәм севинчдән, һәм гүссәдән көнүл мүлкү виран олур.
Дәрдә-гәмә дөзә-дөзә тәләјимиз јаман олур.
Тәләјиндән күсәнләрә дүнја өзү һәјан олур.
- * Таријел өз көзләрини зилләди јар намәсинә,
Ағлы башдан учса белә охујараг чатды сона.
Тор көрәрәк, бахаммады көјдә күнүн шө'ләсинә.
Автандили һирс көтүрдү күч верәрәк өз сәсинә.
- * Деди: «Белә бир һәрәкәт јарашарды чәнкавәрә?
Ағламаг јох, севинәрәк күлмәк кәрәк шад хэбәрә.
Галх, галх кедәк о күнәшин сахландығы һәммин јерә,
Кәрәк сәни көрүшдүрәм, говушдурам о дилбәрә.
- * Кәл әввәлчә јахшы-јахшы дејәк-күләк, шадлыг едәк,
Сонра миниб атымыза Гачетијә тәрәф кедәк.
Гылынч олсун бәләдчимиз, е'лан едәк гачлара чәнк;
Ләши јығыб леш үстүнә, чәсәдләрдән дағ дүзәлдәк».

- ★ Тохтајынча мәрд Таријел, суал верди Автандилә:
Көзләриндә ағ вә гара шимшәк чахды бирдән-бирә:
Башдан-баша дөндү күнүн парлатдыгы бир ал бәлбәл;
О кимдир ки, өмрү боју көјдән шәфгәт көрә билә.
- ★ Автандилә сөјләди о: «Нечә тә'риф едим сәни?
Ахы кимдә һүнәр вар ки, тә'риф едә бир әрәни?
Булаг олуб сән суладын бағры јаныг бу лаләни.
Көзләримин нәркизиндән силдин сели, говдун чәни.»
- ★ Еләдијин јахшылыға әвәз вермәк чәтин, дүзү.
Сәнә мәним әвәзимдә әвәз версин аллаһ өзү!».
Атларыны евә тәрәф сүрдү сонра һәр икиси;
Бәхти күлән Әсмәтин дә күлдү үзү, күлдү көзү.
- ★ Әсмәт каһа гаршысында дајанмышды јарычылпаг.
Таријеллә ағ ат минмиш Автандили көрдү бу вахт.
Кәлирдиләр, онлар гоша бүлбүл кими охујараг.
Икидләри бир көјнәкдә гаршылады о күлјанаг.
- ★ Тарјел һәр күн мағараја көзү јашлы гајыдарды,
Букүн онда нә кәдәрин, нә һәсрәтин изи варды.
Һејрәтиндән сәрхош олан Әсмәти бир севинч сарды;
«Јәгин бир шад хәбәр алыб!» дејә ону фикр апарды.
- ★ Онлар күлүб Әсмәти тез јанларына чағырдылар,
Дедиләр ки: «Әсмәт, бизә рәһм еләјиб пәрвәрдикар;
Көзүн ајдын, өјрәнмишик — һардадыр о назлы никар.
Севиндирир тале бизи, бәхтимизә кәлиб баһар!»
- ★ Гучагламаг үчүн гызы Автандил чәлд дүшдү јерә;
Әсмәт ону габаглајыб гучаглады бирдән-бирә;
Аглајараг, үз-көзүнү гәрг еләди өпүшләрә;
Деди: «Даныш, јахшы-јахшы вагиф олум шад хәбәрә!»
- ★ Мүрәббјә верди икид мәктубуну Нәстанчанын —
Рәнки солмуш сәрв гәддин, нуру сөнмүш маһтабанын.
Деди: «Оху јаздығыны дәрд әлиндән сараланын.
Үзүнү тез көрәчәјик күнәш үзлү о чананын!»
- ★ Сәтирләрә бахан кими она таныш кәлди бу хәт.
Севинчинин тә'сириндән әсим-әсим әсди Әсмәт.
Вүчудуну башдан тутмуш ајағачан сарды һејрәт,
Деди: «Керчәк олајды каш бу әһвалат, бу һекајәт!»

- ❖ **Гоч Автандил деди:** «Инан, инан, Әсмәт, сән бу сөзә!
Бундан белә сон верилир бизим јаман күнүмүзә!
Гаранлыглар ишыгланыр, инди күнәш күлүр үзә.
Хөјир шәрә үстүн кәлиб өмүрлүк јар олур бизә!»
- ❖ **Әсмәтлә һинд падишаһы сарылараг бир-биринә,**
Хөјли сөһбәт еләдиләр, ағлашараг дөнә-дөнә.
Гарға-ганад кирпикләрдән шеш дүшдү күл үзләринә.
Аллаһ әзаб верән дејил гәдирбилән кәсләринә.
- ❖ **Аллаһа шүкр етдиләр ки:** «Баша кәлди нијјәтимиз!
Еј тапрымыз, хош күнләрә говушуруг сәјәндә биз!..»
Бу сөзләри тәкрар едиб дурурду һинд шаһы тез-тез.
Мағараја кирди һамы, сүфрә ачды дәрһал кәниз.
- ❖ **Тарјел деди Автандилә:** «Јахшы ешит сөзүмү сән;
Гардаш, сәнә бир нағыл јох, бир һәгигәт сөјләјим мән:
Бир јығын див өлдүрмүшәм бу каһаны тутан күндән.
О дивләрин сәнү зәри һифз олунур бурда, һөкмән.
- ❖ **Пакии өнү ахтармаға олмајыбдыр мә:дә мараг.**
Див мәскәни мағараја инди кәлин биркә бахаг.
Автандилә хош кәлди бу, өз јериндән галхды бајаг.
Гырх каһаја баш вурдулар, гырх гапыдан аддајараг.
- ❖ **Һәлә һеч кәс көрмәмишди бу даш-гашы, сәнү зәри,**
Улдуз кими парылдашан јығын-јығын чәваһири.
Дүзүм-дүзүм инчијә бах — һәр бириси косдан ири!..
Топа-топа гызыллары сәјсын, кимин вар һүнәри!
- ❖ **Гырх отағын гырхында да јаранмышды гызыл дағы.**
Силаһ үчүн ајырмышды дивләр бөјүк бир отағы.
Орда тапа биләрдин сән һәр палтары, һәр јарағы.
Мөһүрләнмиш бир сандыг да тутмуш иди бир бучағы.
- ❖ **Үзәриндә јазылмышды:** «Бурда һәр нә истәсән вар:
Алмаздан да ити гылынч, тунч дәбилгә, дәмир палтар.
Пәрән-пәрән салар дивләр, һүчум чәксә әкәр гачлар.
Бу гапағы әввәл ачан бир падшаһы башсыз гојар».
- ❖ **О сандыгда үч нәфәрә јетик силаһ тапды онлар, —**
Үч јенилмәз гәһрәмана лазым олан һәр нә ки вар:
Үч нәфәрлик дәмир дизлик, үч дәбилгә, үч мис палтар.
Үзунсов бир јагут гуту ичиндәјди бүтүн бунлар.

- * Силаһ сечиb, зиреһлэниb кечиртдилэр имтаһандан;
Гылынчкэсмэз, охбатмазды һәм дэбилгэ, һәм дэ галхан.
Дамир ики бөлүнүрдү үстэ гылынч енэн заман.
Силаһыны өз чаны тэк эзиз тутур һәр гәһрәман.
- * «Бир хошбәхтлик нишаныдыр! — сөjlәдилэр онлар буна —
Өз лүтфүнү аллаһ өзү эта етмиш биз гулуна.
Бир дәст силаһ, бир дәст кеjим jетишди һәр гәһрәмана;
Бирини дэ аjырдылар вермэк үчүн Фиридуна.
- * Чыхды онлар, бир аз гызыл, бир аз көвһәр көтүрэрэк;
Гырх гапынын гырхыны да бағладылар сонра бәрк-бәрк.
Автандил: «Мән бу гылынчдан аjрылмаjам — деди, кәрэк;
Бу кечәни бурда галыб, сәһәр тездән jола дүшәк».

ТАРИJЕЛ ВӘ АВТАНДИЛИН ФИРИДУНУН JАНЫНА КЕТМӘЛӘРИ

- * Әсмәти дэ көтүрэрэк сәһәр jола дүзәлдиләр;
Нөвбә илә гызы тәркә алырды о ики нәфәр.
Гызыл вериб бир тачирдән алдылар бир jахшы кәһәр.
Автандилә таныш иди бүтүн jоллар, бүтүн изләр.
- * Фиридунын илхысына раст кәлдиләр jолда бирдән.
Бу илхылар Фиридуна ләjиг иди, һәгигәтән.
Автандилә деди һиндли: «Jахшы ешит сөзүмү сән;
Зарафатла Фиридунын атларыны говаг һөкмән.
- * Елә ки, о ешидәчәк — апарырлар сүрүсүнү,
Дәрһал ора jетирәчәк ордусуну вә өзүнү.
Гаһ-гаһ чәкиб күләчәкдир көрүб ики дост үзүнү...
Бах күлдүрәр бу зарафат гуруларын гурусуну.
- * Онлар шаһын ән гиjмәтли атларыны гомарлады.
Илхычылар хәбәр үчүн одун чатыб, од галады.
Сорушдулар: «Сиз кимсиниз? Ишинизин нәдир ады?
Һеч бир дүшмән Фиридунын гылынчыннан гуртармады!»
- * Jаjларына ох гоjунча о чәнкавәр, бу чәнкавәр,
Ваһимәjә дүшүб гачды илхычылар бирәр-бирәр:
«Көмәк един, гырыр. бизи бу гулдур, бу jолкәсэнләр!!»
Һәj-күj гопду... Әһвалатдан Фиридунын да тутду хәбәр.

- * Жарагланыб-јасагланыб Фиридун тез минди ата;
Дагы-дашы сарды гошун, сәс јажылды ел-елата.
Көзләринә ики күнәш дәјди шаһын бу арада;
Үзләрини дәбилгәјлә кизләтмишди о да, бу да.
- * Шаһы көрчәк Тарјел деди: «Лазым олан одур мәнә!»
Дәбилгәни кәнар едиб күлүмсәди дост үзүнә,
Деди: «Бизим кәлишимиз хош кәлмәди јәгин сәнә;
Охла чыхдын гаршымыза, сән дуз-чөрәк әвәзинә».
- * Фиридун тез атдан дүшүб саламлады мәнманлары;
Кәләнләр дә гучаглајыб өпдүләр о һөкмдары.
Аллаһа чох шүкр еләјиб, әл галдырды шаһ јухары.
Кәләнләри өпдү сонра бүтүн шәһәр ә'јанлары.
- * «Нијә белә кеч?» — дејә шаһ суал верди икидләрә —
Сизә гуллуғ көстәрмәјә мән һазырам јүз мин кәрә!».
Ики күнәш јолдаш олуб күнәш нурлу бир гәмәрә,
Јолландылар Нурәддинә пәјтахт олан бир шәһәрә.
- * Онлар кәлиб јетишидләр Фиридунун сарајына.
Автандили чагырыб шаһ, јанында јер верди она;
Тахт үстүндә јер көстәрди шаһ Тарјел гәһрәмана;
Гонаглар да силаһлары вердиләр о һөкмрана.
- * Дедиләр ки: «Биз адына буну лајиг билдик сәнин;
Ичиндән бу силаһлары көтүрдүк бир хәзинәнин.
Разылыгла баш әјәрәк белә деди шаһ Нурәддин:
«Мәним үчүн дүнјаларча гижмәти вар бу төһфәнин!»
- * Фиридунун гонаглары јејиб-ичиб, јујундулар.
Шаһ әмр етди, һәр биринә кәтирдиләр тәмиз палтар.
Кәтирилән о палтарлар һәм зәрифди, һәм гижмәтдар.
Касаларда чәвахир дә бағышлады о һөкмдар.
- * Шаһ бујурду: «Гонагпәрвәр сөзү дејил бәлкә бу сөз;
Зәнн етмәјин бездирмишдир мәни сизин кәлишиниз;
Анчаг сизә демәлијәм: инди јола дүшмәсәк биз,
Гачлар бизи габаглајар, чәтин олар ишләримиз.
- * Бөјүк гошун нәјә кәрәк, әскәримиз гој олсун аз;
Үч јүз нәфәр кифәјәтдир, чох көтүрсәк јахшы олмаз.
Сарыб дүшмән галасыны, гылынч чаллыг чалын-чарпаз.
Дәрди бизи мәһв едәни еләјәрик дардан хилас.

-
- * Мэн көрмүшәм Гачетини, — чох мөһкәм бир галасы вар;
Она мөһкәм һасар чәкиб, елә бил ки, сәрт гајалар.
Ора кизли кирәммәсәк, ашмајачаг дөјүшдән кар;
Одур ки, чох гошун чәксәк, кизләнмәји чәтин олар.
 - * Таријел дә, Автандил дә һагг вердиләр Фиридуна.
Әсмәт галды, Фиридун шаһ һәдијјә бәхш етди она.
Үч икидлә үч јүз әскәр дүзәлдиләр Гач јолуна...
Каш онларын бу сәфәри гәләбәјлә чатсын сона!
 - * О үч гардаш јол кедәрәк кечәләри-күндүзләри,
Баша вурду дәнизләри, кечиб кетди кен дүзләри.
«Гача чатдыг, — деди бир күн Мүлки-Занзар чәнкавәри —
Кәрәк кечә кедәк — бизи сечәммәсин јад көзләри»
 - * Фиридунун тәклифинә әмәл едиб о ики нәр,
Күндүзләри далдаланыб, кечәләри јол кетдиләр.
Көзләринин габагында заһир олду ахыр шәһәр;
Кешикчилә долу иди даш һасарлар, гаја сәдләр,
 - * Он мин нәфәр — көзәтчијди баш дарваза олан јерә.
Ај да чыхыб ишыгыны сачды уча гүлләләрә.
Дедиләр ки: «Кәрәк елә дахил олаг биз шәһәрә, —
Елә едәк, һәр јүз нәфәр галиб кәлсин мин әскәрә!»

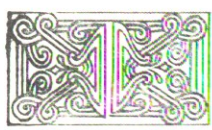
НУРӘДДИН ФИРИДУНУН
МӘСЛӘҖӘТИ

- * Деди силаһ достларына мәрд Фиридун бу сөзләри:
«Биз өз чүз'и гүввәмизлә аламмарыг бу шәһәри.
Ловғалыгын, өз күчүнә күвәнмәјин дејил јери.
Онлар гапы ачмасалар, кирәммәрик биз ичәри.
- * Кәндирбазлыг пешәсини өјрәнмишәм ушаглыгдан.
Кәндирбазлар мәним илә мәшг едирди заман-заман.
Ипдә елә кәзирдим ки, мат галырды кендән бахан.
Мәним кими чәлд олмаға чан атырды һәр бир чаван.
- * Дејин көрүм, ичиниздә кимдир јахшы кәмәнд атан?
Илишдирсин бу кәндири һүндүр гала һасарындан.
О кәндириң көмәјилә мән галаја киррәм асан.
Сағ бир адам тапмазсыңыз сиз шәһәрә кирән заман.

ЭМНЭГЭЭН
ЭНЭГЭНЭГЭЭН

- * Мэн өзүмлэ апарарам гылынч-галхан вэ хэнчэри:
Енэн кими чэнкэ кириб, гопардарам бир мэншэри.
Дарвазаны ачарам тез, гыран кими эскэрлэри,
Фэрјад сәси ешидинчэ кирәрсиниз сиз ичэри.

АВТАНДИЛИН МЭСЛӘБӘТИ

- * Автандилсә Фиридуна деди: «Сәнә јох шүбһәмиз:
Голларында аслан күчү олдугуну билирик биз.
Бу тәдбирин дүшмәнлэрин фәрјадына олар баис.
Анчаг һәдсиз-һесабыздыр көзәтчинин сајы, һәдсиз»
- * Әсләһәдән гопан сәси ешидәчәк онлар јәгин:
Кәндириини кәсәчәкләр, буна әмин ол сән, әмин.
Ишин фәна әлин бошда галачагдыр, бил ки, сәнин
Јох, елә бир фәнд ишләдәк ки, ејләсин бизи тәмин.
- * Мәнчә кәрәк сиз бир јердә оласыныз көздән ниһан.
Сәјјаһларә бу јерлиләр тохундурмур һеч бир зијан.
Кејиб тачир палтарыны мән шәһәрә оллам рәван;
Јүкләрәм бир гатыра да зиреһ, мизраг, гылынч-галхан..
- * Үчүмүз бир јердә кирсәк, дүшмән бизи тез таныјар,
Мәни көздән јайындырар кејиндијим башга палтар.
Һәм дә алтдан кејиндијим һәрби либас кизли галар. ..
Ганы селә дөндәрәрәм, јардым етсә пәрвәрдикар.
- * Кешиккидәр дәстәсилә бачарарам өзүм, әлбәт:
Сизсә бајыр гапылардан сохулмаға көстәрин чәһд;
Сүрмәләри гырыб јерә төкәчәјәм мән о саәт
Варса јахшы тәдбириниз мән етмәрәм ону да рәдд:

ТАРИЈЕЛИН МЭСЛӘБӘТИ

- * Тарјел деди: «Билирәм ки, икиниз дә икидсиниз.
Дедијиниз гәклифлә дә буну сүбүг етдиниз сиз.
Һәриссиниз һәр икиниз ән шиддәтли һәрбә һәрис..
Сизинлә бир чәнжә кирән горху-һүркү еләмәз һисс.

- * Амма ки, бир везифэ дэ тэ'јин един мәним үчүн.
Вурушмасам, ешидәнлэр ғынамазмы мәни о күн.
Рэвамьдыр мән кәнардан дуруб бахым, сиз дөјүшүн.
Сиздән кери галсам әкәр, мән биабыр оллам бүтүн.

- * Мәнчә белә мәсләһәтдир: ачылмамыш һәлә сәһәр,
Һәр биримиз јанымызда һазыр едәк дүз јүз нәфәр.
Дүшмәнләрә үч тәрәфдән һүчум етсин бу дәстәләр.
Онда гаршы чыханлары ғылынчымыз ғырыб төкәр.

- * Јолларыны баглајарыг, гача билмәз һеч кәс кери,
Дарвазадан ичәријә атылараг биздән бири,
Ганларына гәлтан етсин галадакы дүшмәнләри.
Ғылынчы тез алаг әлә, јубанмағын дејил јери!»

- * Фиридун тез чаваб верди: «Мән шәрикәм сән дејәнә.
Дарвазадан шыгыјанда бир ат чатмаз бу көһләнә.
Билсәјдим о Гачетидә лазым олар бир күн мәнә,
Хәсис чаным төһфә кими һеч вермәзди ону сәнә.

- * Зарафатла сөјләјирди бу сөзләри о чәнкавәр.
Ширин дилли јолдашлары бу сөзләрә күлүшдүләр.
Сонра үч нәр шухлуг едиб бир-биринә саташдылар.
Атдан дүшүб бәзәндиләр, даһа јүјрәк ат сечдиләр.

- * Онлар јенә шухлуг едиб, күлүшдүләр, данышдылар,
Сонра икид Тариејин тәклифилә барышдылар.
Адамлары јүз-јүз бөлүб ајырдылар гатар-гатар,
Дәбилгәни кејиб һәр кәс өз атына олду сүвар.

**ГАЧ ГАЛАСЫНЫН АЛЫНМАСЫ ВӘ
НӘСТАН-ДАРЕЧАНЫН
АЗАД ЕДИЛМӘСИ**

- * Өзүм көрдүм күнәш кими шө'лә сачан о үч нәри.
Ишыглары көјдә солғун көстәрирди о Үлкәри.
Көрдүм гара ата минмиш о Тариејел чәнкавәри.
Дүшмәни һәм нәзәрләри мәһв едирди, һәм өзләри.

- * Лајигдир бу тә'рифләрә бәһс етдијим о үч нәфәр.
Һәр бири дағ јағмурундан јаранмыш бир селә бәнзәр.
Елә сел ки, јолундакы дағ-дәрәни сөкүб силәр;
Јалһыз дәниз суларында раһатланар вә динчәләр.

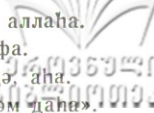
- * Бәрабәри јохдурса да Автандилин, Фиридунун.
Мисилсиздир Таријелдә олан о һүсн, о бој-бухун.
О күнәшидр, Үлкәрә дә солухдурар нуру онун.
Инди кечәк дөјүшләрә, ешидәнләр, һазыр олун!
- * Әввәл Башдан бөлүшдү үч дарвазаны үч гәһрәман.
Һәр дәстәдә јүз нәфәрди — һамысы да вуруб-гутан.
Пусгу гуруб бүтүн кечә олмушдулар көздән ниһан.
Сүбһ һүчума кечди онлар, әлләриндә гылынч-галхан.
- * Әввәл сакит кедирдиләр, онлар сәјјаһ имиш куја.
Кешикчиләр салмырдылар кәләнләри әсла саја.
Һеч бириси дүшмәмишди нә шүбһәјә, нә горхуја.
Онлар кејди дәбилгәри јахлашынча дарвазаја.
- * Бирдән-бирә мәһмизләјиб атларыны чапды онлар.
Дарвазалар ачылараг, ешидилди аһ-аманлар.
Үч тәрәфдән һүчум етди чандан кечән гәһрәманлар.
Курулдады тәбил, шејпур, зәнк чалдылар ири чанлар.
- * Санки аллаһ гәзәбини јағдырырды бу гачлара.
Кинли Крон күнәши дә бүкүб гојду бир кәнара.
Елә бил ки, көј јериндән гопуб дүшдү бу дијара;
Өләнләрин чәсәдини нә чөл тутду, нә дә сәһра.
- * Сарсыдырды сағ гачлары Таријелин кур нә'рәси;
Зәрбәсиндән дешилирди дәбилгәси, әсләһәси.
Үч тәрәфдән јеријирди үч икидин үч дәстәси.
Шәһәри ки, алды онлар, гачды гачлар гафиләси.
- * Автандиллә шир Фиридун ичәридә габаглашды.
Әлләрилә бир аз әввәл дүшмән ганы ашыб-дашды
Бир-бирини көрән кими һәр икиси гучаглашды.
«Бәс Таријел һаны?» дејиб ахтардылар чох тәлашлы.
- * Көрдүләр ки, Таријелдән нә из вардыр, нә дә нишан.
Јолландылар гапылара, дүшмәнләрә дүјдурмадан.
Көрдүләр ки, тығ вурубдур орда сыныг гылынч-галхан.
Он мин гала горугчусу јатыр јердә, олуб чандан.
- * Көзәтчиләр јатыр јердә, дөјүшләрдә алыб јара,
Һамысынын әјниндәки зиреһ-сүпәр пара-пара.
Бир тај гала гапысы да атылыбдыр бир кәнара...
Билдиләр ки, Тарјел кечиб бурдан, гылынч вура-вура.

-
- * Онлар тапыб кизли јолу, дырмандылар һәмин саат.
Күнә чатсын дејә, илан еләмишди ајы азад;
Дәбилгәсиз Таријели сармышды гыз сачы гат-гат.
Сарылмышды бир-биринә — һәм баһадыр, һәм пәризад.
 - * Бәли, онлар гучаглашыб өпүрдүләр бир-бирини,
Елә бил ки, гучаглајыб көјдә Зүһәл Мүштәрини⁸.
Күл даһа да көзәлләшәр гучса күнәш телләрини.
Инди белә унудачаг кәдәрлиләр кәдәрини.
 - * Өпүшдүләр, үзләрини сөјкәјәрәк бир-биринә,
Күл додаглар бир-биринә јапышдылар дөнә-дөнә.
Достлар кәлчәк о үч гардаш бир јерә чәм олду јенә.
Автандил дә, Фиридун да салам верди Нәстан күнә.
 - * Күләр үзлә гаршылады кәләнләри о назәнин;
Сәмими бир һисслә өпдү достларыны Таријелин.
Чох тәшәккүр етдијини изһар етди ширин-ширин.
Хош сөһбәти ешидилди Фиридунун, Автандилин.
 - * Туба бојлу Таријели саламлады онлар гәлбән;
Севинч илә данышдылар газандығы зәфәриндән.
Сонра да бәһс еләдиләр өзләринин һүнәриндән;
Јад онларын кечи кими әкилирмиш өнләриндән.
 - * Јүз алтмышы галмыш иди кәлән үч јүз гәһрәмандан;
Јандырырды Фиридунун гәлбини бу итки јаман.
Онлар һејиф алырдылар әлә кечән сағ гачлардан.
Јығдыглары вар-дөвләт дә дејилди һеч агла сыған.
 - * Дәвәләрә јүкләдиләр јығдыглары бүтүн вары —
Бәрабәри аз тапылан үч минәчән гаш-дашлары.
Бу лә'л илә јагутлара бәрг вермишди сәнәткары;
Кәчавәјә отуртдулар күнәш үзлү о дилдары:
 - * Алтмыш нәфәр дөјүшчүјә тапшырараг бу галаны,
Өзләрилә апардылар күнәш Нәстан-Даречаны.
Кетди дәниз шәһәринә әсрин бу үч пәһләваны.
Фатма илә көрүш фикри үзүрдү бу үч чаваны.

- * Дәниз шаһы жанына о, гасид жола салды һәмән:
«Таријелдир, сөjlә, кәлән, сәфләр позуб, орду јенән.
Сөjlә: мән өз афәтими кәтирмишәм Гачетидән.
Онунла өз оғлу кими көрүшә чан атырам мән.
- * Саһиб олан инди мәнәм варлы гачлар дијарына.
Миннәтдарам бу зәфәрчүн мән дәнизләр сәрдарына.
Көмәкчимиз Фатма, мәним күнәшимә олду ана.
Сөjlә, бунун әвәзиндә нә һәдијјә верим она?
- * Бу хәбәри ешиннчә јубанмадан кәл көр-мәни.
Сәнә пешкәш еләјирәм гачлар олан бу өлкәни.
Гүввә көндәр, гој горусун бу торпағы, бу мәскәни.
Кәләммирәм, тәләсирәм, көзләјирәм бурда сәни.
- * Сиз Фатманын әри олан һүсејни дә един һалы
Арвадыны көндәрсин ки, көрсүн бизим маһчамалы.
Бәлкә башга биријлә дә көрүшмәјә вар хәјалы.
О бүллур гыз ишығлыдыр, ај мисалы, күн мисалы».
- * Дәниз шаһы һөрмәт етди Таријелин адамына.
Ани хәбәр һејрәт верир, тәбии ки, һәр инсана.
Шаһ етди ән адил һаким аллаһа чох һәмдү сәна.
Тез атланыб дүшдү жола, бу лазымды јалныз она.
- * О. тој үчүн тајлар вуруб, јүкләтмишди әрмәғаны;
Шәвә, бир дә зәриф шејләр көтүрмүшдү улдуз саны.
Бу он күнлүк узаг жола көтүрмүшдү һәм Фатманы.
Севинирди — көрәчәкди һәм күнәши, һәм асланы.
- * Гаршыламаг үчүн шаһы о үч икид чыхды жола.
Атдан дүшән икидләри өндү падшаһ күлә-күлә.
Сонра тә'риф јағдырдылар баш гәһрәман Таријелә.
Шаһ һејрәтлә бахыб көрдү Нәстан күнтәк сачыр шө'лә.
- * Даречана дикилинчә Фатманын шух нәзәрләри,
Башдан-баша өпүшләрә гәрг еләди о дилбәри.
Деди: «Сәнин гулунам мән, еј јарадан көјү-јери!
Аналадым ки, сәнин рәһмин әбәдидир, шәр өтәри.

-

 Azərbaycan Respublikası Milli Kitabxanası
- * Гыз Фатманы гучаглајыб, шүкр еләди бир аллаһа.
 Деди: «Хәстә үрәјимә аллаһ өзү верди шәфа.
 Гәм севинчлә әвәз олду, сон верилди дәрдә аһа.
 Күн үзүмә нур чиләди, дон вурмамыш күләм дана».
 - * Дәниз шаһы кәләнләрчүн дүзәлтдирди бир тој-мағар.
 Гачетијчүн Таријелә тәшәккүрләр етди изһар.
 Кәтирдији гаш-дашлары пајлады о мәрд һөкмдар.
 Ајағларын алтда галыб сүртүлдү чох гызыл пуллар.
 - * Дағ јаранды ипәк түлдән, зәрхарадан, тирмә шалдан.
 Шаһ бир тач да бағышлады, гијмәт гојмаг дејил асан;
 О јагут тач баханлары еләјирди тамам һејран.
 Бир дә бир тахт бағышлады, дүзәлмишди саф гызылдан.
 - * Даречана үстү гаш-даш бир чәпкән дә верди о шаһ.
 О Бәдәхшан ләли илә сүсләнмишди башдан-баша.
 Шимшәк үзлү гызла оғлан әјләшдиләр орда гоша.
 Ким онлара бахырдыса аз галырды ағлы чаша.
 - * Шаһ чох шејләр бағышлады Фиридунла Автандилә.
 һәрәсинә бир ат верди, ән гијмәтли јәһәрилә.
 Бир кафтан да бағышлады дашгашлары сачыр шөлә.
 Чох тәшәккүр етди онлар падишаһа миннәт илә.
 - * Тәшәккүрләр едиб шаһа, Тарјел деди: «Еј шаһ јәгин,
 Бу көрүшчүн миннәтдарлыг еләјирик сәнә мин-мин!
 Малијјәти бу дүнјадыр сән вердијин һәр төһфәнин.
 Нә јахшы ки, дүз өтмәјиб көрүшүнә кәлдик сәнин!»
 - * Дәниз шаһы чаваб верди: «Еј гәһрәман, еј һөкмдар!
 Јахынлығын һәјат верәр, ајрылығын һәјат алар!
 Јер үзүндә ад-санына лајиг олан төһфәми вар?!
 Сән кедәндән сонра гәлбим, сөјлә, нечә арам олар?»
 - * Тарјел деди: «Доғма бачы зәнн едирәм, Фатма, сәни.
 Јахшылығын өмрүм боју сәнә борчлу етди мәни.
 Гачетидән кәтирдијим вар-дөвләти, хәзинәни —
 Сәнә пешкәш еләјирәм, гәбул ет бу һәдијјәни!»
 - * Фатма Хатун баш әјәрәк, чох тәшәккүр етди она,
 Деди: «Сәни көрән күндән көнлүм галыб јана-јана.
 Кетсән, дәли олачағам, дөзәммәјиб бу һичрана;
 Јахынлығын сәадәтдир, ајрылығын дәрддир чана!»

* Күлүмсүнүб ал додаглар, парылдајыб инчи дишләр,
Дәнизләрә һөкм едәнә деди јени евләнмишләр:
<Сәнсиз бизә рүбаб, тәбил нәш'ә вермәз, верәр кәдәр;
Анчаг бизи көзләјән вар; кедәрик, изн версән әкәр.

* Сән бизимчүн һәм атасан, һәм дә үмид мәш'әлисән;
Хаһишимиз будур: бизә сән бир кәми лүтф едәсән!»
Шаһ бујурду: «Кәми нәдир, чан десәниз верәрәм мән!
Кедирсиниз — уғурлу јол диләјирәм сизә гәлбән!»

* Шаһ кәмини һазырлатды, кәми алды лимана јан;
Гөч Тарижәл јола дүшдү, ган ағлады јердә галан.
Башларына дөјүб онлар, гопарырды налә, фәган.
Дәнизин дә артды сују Фатманын көз јашларындан.

Дөнә-дөнә бәри башдан әһдү пејман гыла-гыла,
Бу үч икид анд гардашы чыхмыш иди узаг јола.
Онлар мәһрум дејилдиләр ширин нәғмә, хош күлүшдән,
Мәрчан додаг бүллур дишә шө'лә-шәфәг сала-сала.

Нәгл еләсин дејә она көнүл ачан хош хәбәри,
Әсмәт үчүн гәсидлијә көндәрдиләр бир нәфәри.
«Улдузлара көлкә салан шән күнәшин кәлир — десин. —
Севинч илә долачагдыр бундан сонра дәрдин јери!»

Јол башланды, бир кәчавә һазырланды Нәстанчана.
Кечән дәрлә әјләндиләр, севиндиләр гана-гана.
Ахыр кәлиб Нурәддинин өлкәсинә чатды онлар,
Шән бир пишваз дүзәлмишди гонаг кәлән гәһрәмана.

Истигбала чыхмыш иди Фиридунун адамлары,
Гәлби фәрәһ долу Әсмәт сызламады дәррдән сары.
Бир сарылды Нәстанчана — ајырмаздын балта илә,
Верди тамам өз борчуну көзәл гызын хидмәткәры.

«Сәни дәрдә салдым — дејиб кәрдәнинә долады гол,
Өз мөһрибан кәнизини Нәстан-Дәрчан өпдү бол-бол. —
Инди һаггын инајәти әјан олду, ничат булду,
Һеч билмирәм сәнә әвәз вермәк үчүн вармы бир јол!»

* Әсмәт деди: «Шүкүр сәнин кәрәминә, еј јарадан!
Јенә көрдүк күл үзүнү, сирр ачылыб олду әјан!
Өлсәм белә дәрдим јохдур, сән ки, хилас олдун дардан;
Һаким илә гул достлуғу јаман мөһкәм олу, јаман!»

Кэлиб бир-бир тэ'зим едиб белэ деди вэзир-вэкил;
«Танры бизи сеvindирди, диллэ демэк мүмкүн дедил!
Нэсиб олду дидарыңыз, сөндү артыг ничран олду;
Аллаһ өзү сағалдандыр өз вурдуғу жараны, бил!»

Өндү онун эллэриндэн вэзир-вэкил бирэр-бирэр:
«Сизинкилэр чанларыны бизэ гурбан елэдилэр!»
Шаһ сөjlэди: «Хэjала jох, онлар һагга еришдилэр;
Зати-һэггэ говушдулар; мэн онлары эр көрдүм, эр!»

Икидлэрин өлүмүндэн мәним дәрдим чохалса да,
Онлар варыб бир эбэди эвэз алды о дүнјада!»
Бу сөзлэри сөjlэjэндэ көзлэриндэн јашлар ахды,
Күллэр солду, нэркизлэрдэн гопду јаман бир гасырға.

Көзүндэ јаш көрүб шаһын, әһли-мәчлис салды шивән;
Ағлашырды һәр тэрәфдэ: «Әзиз оғул! Гардаш!» деjән.
Сонра сусуб дедилэр ки: «Арифлэрчэ сән күнәшсэн!
Һүзурунда нэ ағламаг; сән ки, олдун бизэ һәjан!»

Кимдир һэлэ лајиг олан сәнин дәрдли көз јашына?
Уғурунда өлүм хошдур, кэзмәкдәнсэ бош-бошуна!»
Шаһ да деди: «Әвэзиндэ һагг минлэрчэ сеvinч верэр,
Сән бош јерэ багма јаса!» — үз тутуб анд гардашына.

Башсағлығы сөjlэjиркән дәрд үз верди Автандилэ...
Чавабында дедилэр ки: «Дәрд јарашмаз бундан белэ.
Өлмүш аслан элдэ етди чүнки иткин күнәшини,
Биз дајандыг, индән белэ көз јашымыз дөнмэз селә».

Онлар кэлиб чатды бөjүк Мүлки-Занзар шәһеринә.
Шеjпур, тәбил, кеф, курулту гарышмышды бир-биринә.
Аһәнк илэ сәсләнирди, чынлајырды тәбл илэ синч.
Јығын-јығын адам варды, бахсан шәһрин һәр јеринә.

Тамашаја чыхмышдылар шәһәрдәки бүтүн гүччар.
Сәрбазларса эллэ силаһ кендән кәрдиш вурурдулар.
Күлфәт-күлфәт ахышан халг хејли шүбһә төрәдирди;
«Бурах!» деjэ сәрбазлара јалварырды тәкрар-тәкрар.

Јетишдилэр Фиридунун сарајына, битди сәфәр.
Сәф-сәф гуллар пишваз етди, беллэриндэ гызыл кәмәр.
Гонағларын јоғларына халис гумаш дөшәнмишди,
Онлар боллу гызыл сәпди, јығыланлар дөшүрдүләр.

- * Аг-гырмызы тахт гојдурду Таријеллэ Нэстанчүн шаһ,
Көз һејранды ал-гырмызы, бир дэ сары гаша-даша.
Автандилиң сары тахты дурмушду о тахтла гоша.
Онлар кэлиб эјләшдилэр, — һәр бириси бир тамаша!
- * Тој башланды. Ширин-ширин нәғмэ деди мүғәннилэр.
Фиридун шаһ—элиачыг, гонагпэрвэр о чәнкавэр
Гонаглара ипәк парча бағышлады бирәр-бирәр.
Нэстанчаны шух күлүшү көстәрирди даһа дилбәр.
- * Фиридунун бәхшишинин көрүңмүрдү интаһасы:
Доггуз инчи вермишди о, һәр бири газ јумургасы.
Гаш-дашлардан бирисинин чох күчлүјдү парламасы;
Ишығында шәкил чәкә биләрди бир рәсм устасы.
- * Һәрәјә бир бојунбағы бағышлады Фиридун шаһ,
Бириси лә'л, о бириси инчидәнди башдан-баша.
Автандила бағышланан ағыр габаг бир тамаша, —
О бир әзиз јадикарды бу гардашдан о гардаша.
- * Ири-ири инчиләрлә долу иди һәмин габаг.
Чәнкавэрә верди ону шаһ хош сөзләр јағдырараг.
Зәриф, јумшаг парчаларла бәзәнмишди бүтүн отаг.
Тәшәккүрләр етди шаһа Таријел — о надир гочаг.
- * Фиридун шаһ дүз сәккиз күн тој еләди чаванлара.
Бир-бириндән чох гијмәтли төһфә верди меһманлара
Тәбил сәси, арфа сәси вермәјирли әсла ара;
Бир-биринә јарашанлар говушурду вәсли-јара.
- * Гоч Таријел бир күн деди Фиридун шаһ Нурәддинә:
«Доғма гардаш гәлбиндән дә чох јахындыр гәлбин мәнә.
Үрәјими версәм дә мән, инан ки, чох аздыр јенә.
Әлач тапан сән олдун сән, бу хәстәнин һәр дәрдинә.
- * Автандил дә дост јолунда ода атыб өз-өзүнү,
Истәјирәм мән дә онун чыхам инди әвәзини,
Сөндүрәм гәлб атәшини, сәнә десин гој сөзүнү,
О сөндүрүб үрәјимин атәшини вә көзүнү.

- * Әвәзимдән она де ки: «Зәһмәтими чох чәкмисән;
Әчрини дә алачагсан бир аллаһын кәрәминдән,
Үрәјиндән кечәнләри јетирмәсәм јеринә мән,
Бир дә мәни агушуна гој алмасын доғма вәтән!
- * Үрәјиндән кечәнләри кизләтмәсин, десин, көрәк,
Истәјирсә Әрәбистан торпағына бир ат сүрәк;
Хаһиш едәк; сөз кечмәсә гылынч чәкиб, чәнкә кирәк.
Ону јара чатдырмасам, мәнә дә јар дејил кәрәк!»
- * Таријелин сөзләрини јетирәндә шаһ јеринә,
Гулаг асыб гоч Автандил күлүмсүнә-күлүмсүнә
Деди: «Көмәк нәјә кәрәк, мане олан јохдур мәнә;
Јарым әсир дүшмәјибдир гачлар кими сәрт дүшмәнә.
- * Күнәшим тахт үстүндәдир һәлә һаггын кәрәминдән,
Һөрмәт-иззәт саһибидир, һәдәләмир ону дүшмән;
Гачларын вә чадукәрин чох узагдыр ситәминдән.
Мәнә көмәк лазым дејил, утандырма кәл мәни сән!
- * Тәләјимә јаздығыны позан дејил, бил кә, фәл:..
Пәрвәрдикар лазым билсә чан јангымы сөндүрәчәк.
Кур ишылы күнәшим дә һәјатыма нур верәчәк
Хошбәхглијә чан атмағым һавајыдыр о вахтадәк.
- * Ричам будур: јетир мәним чавабымы Таријелә:
«Шаһым, сәнә чох борчлујам, миннәтдарлыг нәдир белә?
Мән дүнјаја кәлмишәм ки, габағында олам кәлә;
Мән һазырам гуллуғунда јаныб-јаныб дөнәм күлә!
- * Дедин, мәни севкилимә говушдурмаг истәјирсән,
Билирәм ки, бу хош нијјәт кәлир сәнин үрәјиндән.
Нә гылынча еһтијач вар, нә дә сөзә, инан ки, сән.
Ән јахшысы будур: аллаһ фәрманыны көзләјим мән.
- * Әкәр билмәк истәјирсән гардашынын гајәсини,
Истәјирәм һинд тахтына чыхан көрәм гезчә сәни;
Көрәм сәнин јанында мән күнәш үзлү күлбәдәни;
Көрәм мәғлуб еләјибсән вәтәнинә көз дикәни!
- * Елә ки, мән баша чатмыш көрдүм бүтүн бу ишләри,
Әрәбистан торпағына гајыдарам онда кери;
Өз күнәшим сөндүрәр бу гәлбимдәки атәшләри...
Инди исә нә көмәјин, нә миннәтин дејил јери!»

- * Автандилин сөзләрини шаһ җетирди Таријелә.
Тарјел деди: «Нијјәтимдән эл чәкмәрәм елә-белә;
Мәни хошбәхт етмәк үчүн о баш вурду елдән-елә,
Бу ики анд гардашы да кәрәк она көмәк ола.
- * Кет, гардашым, бир-бир она чатдыр бүтүн мән дејәни:
«Көрмәјинчә динчәлмәрәм сәнә тә'лим, дәрс верәни.
Бир вахт онун чох гырмышам мәни гован әскәрини,
Үзр истәјиб, сонра кедиб көррәм вәтән дүзләрини!»
- * Она де ки: «Нијә кәрәк һөчәтләшәк, бәһсә кирәк?
Јубанмадан сабаһ сәһәр мән сәфәрә чыхам кәрәк.
Еһтирамла истәјәрәм гызы, тә'кид еләјәрәк,
Әрәб шаһы јерә салмаз сөзләримә — дејир үрәк».
- * Автандилә чатдырды шаһ Тарјел дејән о сөзләри;
«Кечикдирән дејил, — деди, гоч Таријел бу сәфәри!»
Автандил чох мә'јус олду ешидинчә о хәбәри;
«Шаһа табе олмалыдыр, — деди, шаһын чәнкавәри».
- * Мәрд Автандил Таријелин һүзуруна олуб рәван,
Гаршысында тә'зим едиб, өпдү эл вә ајағындан.
Деди: «Мәндән, аз чәкмәјиб әрәб шаһы Әрәстәван,
Разы олма ону бир дә инчик салым, еј һөкмиран!
- * Һөкм аллаһын әлиндәдир, сәнин чәһдин галар сәнә!
Сөјлә, нечә хаин чыхым бир вахт мәнә дәрс верәнә?
Сөјлә, нечә эл галдырым әлдән дүшмүш бир бәдәнә?
Ағасына көлә нечә эл галдырар, сөјлә мәнә?
- * Севкилимин хәтиринә дәјәр белә бир һәрәкәт.
Һирси тутса көзәлимин үрәјини сарар хиффәт.
Ону көрмәк хәјал олар, орталыгдан галхар үлфәт.
Үрәјини ачмаз онун нә јалварыш, нә дә миннәт».
- * Таријел, о нурлу күнәш јахынлашыб күлә-күлә,
Тә'зим едән Автандили галдырараг деди белә:
«Һасил олду һәр диләјим, еј дост, сәнин көмәјинлә,
Сән ки, мәни шад еләдин, өмрүн кечсин шадлыг илә!».
- * Мәнчә достлар арасында артыг шејдир нәзакәт, наз.
Мәнчә әсил дост өзүнү һеч вахт достдан уча тутмаз.
Әкәр әсил достса бири сәфәрдә дә досту атмаз.
Бир мәсәл вар: дост достуна кәлмәлидир тән вә тәраз.

- * Билірәм ки, сәнинләдир севкилинин гәлби тамам.
Мән сәнинлә биркә кетсәм јәгин ону дарылтмарам.
Әрәбистан шаһынын да саф ганыны гаралтмарам.
Рәстәванла Тәнтәнәни көрмәк олуб мәнә мәрәм.
- * Өз гызыны версин дејә сәнин кими гәһрәмана,
Дөнә-дөнә јалварарам әрәб шаһы Рәстәвана.
Вүсал хошкән, нијә кәрәк дөзәсиниз сиз һичрана?
...Солухмајын; бәзәк версин јарын сәнә, сән дә она!»
- * Таријелин гәт'илији Автандилә олду әјан.
Бәһс етмәјиб, јола һазыр олдуғуну етди бәјан.
Фиридун шаһ сәфәр үчүн сечди икид гулларындан;
О үч гардаш, үч јахын дост јола биркә олду рәван...

**ҮЧ ПӘҢЛӘВАНЫН МАҒАРАЈА
КӘЛМӘСИ ВӘ ОРАДАН ӘРӘБИСТАНА
ЈОЛЛАНМАСЫ**

- * Инсанлара Дивнос ачыр кизли галан бу ишләри,
«Кәрим аллаһ хејирхандыр, көрән көзү јохдур шәри.
Шәри бир ан, һәмешәлик јашадыр о лакин хејри.
Әбәди ад газандырыр она белә вәрдишләри!»
- * Фиридунун өлкәсиндән чыхды бу үч күн үзлү шир;
Баханлары һејран гојан гыз да кетди онларла бир, —
Бүллур үздә гара сачлар санки зүлмәт бир кечәдир,
Дсјәрдин бу гыз Бәдәхшан јагутундан чох инчәдир.
- * Кәчавәдә апарырды гуллар һәмин шух никары,
Пәһләванлар бурахмырды әлләриндән бир шикары.
Јол узуну онлар һејран гојурдулар бахышлары,
Тамашаја кәлән һәр кәс верирди бир јадикары.
- * Бир күнәши мүшајиәт еләјирди дүз үч гәмәр.
Бу мараглы сәјаһәти бәзәјирди көзәл күнләр.
Ајаг изи көрүнмәјән сәһраларла едиб сәфәр,
Таријелин јашадығы мағараја јетишдиләр.
- * Тарјел деди: «Бу да мәним јашадығым доғма бучаг.
Хош кәлдиниз, нә јахшы ки, сиз басдыңыз бура ајаг!
Инди сизи Әсмәт дә әт хөрәјинә ејләр гонаг,
Мән дә ипәк парча веррәм әлван-әлван, гучаг-гучаг».

ТӘТӘРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
МILLIЙ КИТАПХАНАСЫ

ӘЛ-ФАҖИР

- * Магаранын лап янында онлар атдан дүшдү јерә.
Ов этиндән Әсмәт јемәк һазырладаы кәләнләрә.
Кечмишләри хатырлајыб јејиб-ичди, күлдү һәрә.
Аллаһа шүкр етдиләр ки, о сөн верди бәд күнләрә.
- * Онлар кәзиб-доландылар магараны башдан-баша,
Таријелин тапдығы о хәзинәјә — о гаш-даша.
Баханларын аз галырды һејрәтиндән ағлы чаша.
Һәр күнүлдә һәсәд дејил, фәрәһ һисси кәлди чоша.
- * Таријел бол төһфә верди гонагларын һәр биринә,
Фиридун шаһ Нурәддиннин гулларына, әскәринә, —
Бәләдчиләр дәстәсинә төһфә верди дәнә-дәнә,
Хәзинәнин вар-дөвләти әксилмәди амма јенә.
- * Фиридуна деди: «Сәнә чох борчлујам, еј һөкмдар!
Бабалар чох дүз дејиб ки: хејир көрәр хејирхаһлар!
Мәним дејил, сәнинкидир хәзинәдә һәр нә ки вар,
Сәнин үчүн сахланыбдыр, истәдијин заман апар!»
- * Тәшәккүрлә баш әјәрәк Таријелә дәнә-дәнә,
Фиридун да деди: «Еј шаһ, тамаһкар тәк бахма мәнә;
Дүшмән палыд олса белә, гаршында бир чөпдүр јенә.
Сәни көрмәк басдир мәнә вә һазырам һәр әмринә!»
- * Фиридунун адамлары һазырлајыб бөјүк карван,
Бу түкәнмәз хәзинәни дашыдылар мағарадан.
Әрәбистан пајтахтына үч дост сөнра олду рәван.
Күнәшинин һәсрәтијди Автандили дәрдә салан.
- * Чох јол кедиб јетишдиләр Әрәбистан дијарына.
Раст кәлдиләр нечә кәндә, нечә гала һасарына.
Гәрг олмушду һамы јашыл вә көј матәм палтарына;
Автандилин гејб олмасы сәбәбкарды јалһыз буна.
- * Таријелин бир гасиди шаһ гәсринә чәкиб көчүн,
Рәстәвана деди: «Шаһым, кениш олсун көзүн-көнлүн!
Гызыл күлүн гөнчәсини сәнә тәгдим етмәк үчүн.
Изи версән, мән һинд шаһы — һүзуруна кәлләм бу күн.
- * Јәгин сизи һирсләндириб бизим о илк көрүшүмүз.
Мәни әсир алмаг үчүн далымча ат сүрдүрдүнүз;
Өз-өзүмә дедим ки, кәл сән бунлара чох вермә үз;
Башсыз галды сизә хидмәт едән нечә дөјүшчүнүз.

- * Еј шаһ, сәни көрмәк үчүн баш вурдум бу барикаһа. **Эҗҗҗҗҗҗҗ**
Кәлдим мәни эфв едәсэн, гәзәбләнмәк бәсдир даһа. **Эҗҗҗҗҗҗҗҗ**
Фиридун да билир: эли бош кәлмишәм бу дәркаһа;
Төһфәм анчаг Автандилдир адлы-санлы падишаһа!»
- * Хош хәбәрли гасид кәлиб шаһ гәсринә јетишән тәх,
Рәстәванын севинчини чох чәтиндир сөзлә демәк.
Тәнтәнинин јанаглары јанды лә'ли-бәдбәхшан тәк;
Гашла мүжкан бүллур үзә көлкә салды гәшәнк-гәшәнк.
- * Шадлыг сәси, тәбил сәси һарај салды һәр бир јана,
Чыхды шаһын гошунлары кәләнләрин пишвазына
Јәһәрләјиб көһләнләри чәкди кәнчләр кен мејдана,
Јоллар боју раст кәләрдин сәф-сәф атлы пәһләвана.
- * Шаһ өзү дә минди ата гонаглары пишваз үчүн.
Автандилин дөндүјүнү ешидәнләр кәлди бүтүн,
Дедиләр: «Чох шүкүр олсун халигинә јерин-көјүн!
Јаман күнүн өмрү аздыр, даимидир фәгәт хош күн!»
- * Ики дәстә бир-биринә јахынлашды севинч илә.
Гоч Автандил јаваш сәслә белә деди Таријелә:
«Бир јахшы бах үзәрини думан алмыш бу кен чөлә!
Ону көрчәк аз галыр ки, гәлбим јаныб дөнсүн күлә!»
- * Одур, мәним тәрбијәчим кәлир сәнин пишвазына.
Мән нә үзлә, нә сифәтлә јахынлашым инди она?
Мәним кими нанкор адам кәлмәјибдир бу чаһана!
Мән нә едим, шаһ Фиридун, бирчә сән дә данышсана!»
- * Тарјел деди: «Јахшы шејдир һөрмәт етмәк һөкмдара.
Истәјирсән, сән бурда гал, биз өзүмүз кедәк ора.
Әвәзиндән үзрхаһлыг еләјәрәм шәһријара.
Үмидварам — јары сәнә чатдырарам, сәни јара».
- * Автандил өз чадырында көзләмәли олду бу ан.
Автандиллә орда галды бир дә күнәш үзлү Нәстан;
Хәфифчә бир меһ әсирди онун кирпик чалмасындан.
Һиндистанын падишаһы тезчә јола олду рәван.
- * Ики икид чох аг сүрдү јолларында бир сәһранын.
Таријели тез таныды ити көзү Рәстәванын.
Чатан кими тә'зим етди гаршысында о асланын;
Ата кими алгышлады һакимини Һиндистанын.

* Таријел дә өпдү шаһы, чох мүләјим, чох меһрибан,
Пәһләваны гучаглајыб шаһ да өпдү додағындан,
Деди: «Сән бир күнәшсән ки, көрән тәки олдум һејрәт,
Сәндән ајры дүшәнләрин күндүзүнә чөкәр думан».

* Таријелә бахан шаһы бүрүмүшдү дәрин һејрәт;
О, көркәмчә көзәл иди, бојдан уча, әлдән дә чәлд.
Фиридун да падишаһа көстәрди чох һөрмәт-иззәт.
Падишаһса Автандили көрмәјә чох едирди чәһд.

* Шаһ Рәстәван ачиз иди Таријелин тә'рифиндән,
Тарјел деди: «Падишаһым, гулурузам мән бу күндән.
Инанын ки, бу тә'рифә ләјагәтли дејиләм мән;
Башгасыны өјмәк нечүн, Автандил тәк икид варкән.

Иткин дүшүб јубандыса, сән тәәччүб ејләмә кәл.
Кәл отураг, падишаһым, бу көлкәлик хејли көзәл.
Кәтирдимсә Автандили, һеч сәбәбсиз дејил бу иш,
Хаһишим вар, изн верин, әрз еләјим бир аз әввәл».

Шаһ әјләшди, әтрафында гошун дурду чәркә илә.
Таријелин чамалындан јајылды нур, дамды шө'лә.
Онун назик әзасына баханларын ағлы чашды,
Падишаһла сөһбәт үчүн ширин-ширин кәлди дилә.

«Бу доғрудур, бөјүк шаһым, газанмадым буну наһаг,
Мән онунчүн һүзуруна јалвармаға кәлдим анчаг.
Күнәш кими шө'лә сачан бир икидин елчисијәм,
Еир икид ки, варлығымчүн һәм ишыгды, һәм дә шәфәг.

Һәр икимиз миннәт үчүн галхыб кәлдик сизин елә.
Автандилсә мәһһәм верди мәнә ағлы, кәмалилә.
О, сизинлә, тугулдуғу дәрдди артыг унутмушдур,
Бу һекајә чох узундур, сөјләмәклә кәлмәз дилә.

Онлар ашиг бир-биринә; оғлан гыза, гыз оғлана,
Ағламагдан, сызламагдан јазыг икид дојду чана.
Диз чөкәрәк јалварырам, гојма јансын артыг онлар,
Вер гызыны мөһкәм голлу, даш синәли пәһләвана.

Бундан башга сөзүм јох ки, шаһымыза әрз едим мән».
Икид салыб кәрдәнинә дәсмалыны чөкдү һәмән,
Гучду шаһын лизләрини, дәрд анлајан ата кими,
Бу гәрибә мачәраја һејрәт етди көрән-билән.

Тарјел белә диз чөкүнчә, шаһ дарылды буна чидди,
Софра дөнүб тә'зим етди Таријелә, белә деди:
«Бүтүн мәним севинчләрим бәрбад олду, еј султаным,
Бу шаһанә алчалыша давам етмәк кимин һәдди?»

Ән узаг бир аризуну динләмәјән вармы һәлә.
Әсиркәмәм мән гызымы, истәр өлдүр, әсир елә.
Нә әмр етсән, чана нушдур, көзләримдә көрүнмәз јаш.
Автандил тәк әри тапмаз, гызым көјә учса белә.

Доғрусу, һеч тапылмаз да Автандилдән јахшы дамад.
Гызым өзү һөкмдардыр, дәјанәтлә чыхармыш ад.
Тәзә ачмыш бир күлдүр о, мәним күлүм көһнәлмишдир,
Һәр ики гәлб разы икән, јерсиз олар бурда ирад.

Әсиркәмәм — тут гызымын голларындан, сән вер гула,
Ким е'тираз етсә буна, мәнчә, кәрәк сәрсәм ола.
Он, јарәбби, сәј шаһидсән, гәлбим буну тәсдиг едәр;
Автандили севмәсәјдим, тикәрдимми һеч көз јола?»

Икид Тарјел ешитдикдә бу сөзләри Рәстәвандан,
Чөкүб онун гаршысында, шаһа сәчдә гылды чандан,
Шаһ јенидән јахынлашды, ујушдулар бир дост кими,
Меһрибан бир гардаш олуб, сөз салдылар һәр бир јандаш.

Бу хәбәрдән чох севинди Фиридун шаһ өзү белә,
Атланыб тез гасид олду, хәбәр верди Автандилә. .
Алыб ону тај-туш кими, кәлди шаһын һүзуруна,
Тутгун иди Автандилин чамалындан учан шө'лә.

Автандили гаршылады, галхды султан өз јериндән,
Икид бурда дәсмал илә күл үзүнү силди бирдән.
Күн тутулду, булуд басды шән күнәшин чамалыны,
Көзәллик бир хејирдир ки, әјмәмишдир шәрә кәрдән.

Шаһ икиди өпмәк үчүн, дајан, деди өз көзүнә.
Икид шаһын ајағыны түрбәт етди күл үзүнә.
Султан деди: «Галх, утанма, көстәрдин сән мәрдлијини,
Сән қи, мәнә садиг олдун, зәһмәт вермә һеч өзүнә».

Өпдү султан Автандили, гучаглады ону бәрк-бәрк:
«Сәринләтдин јанан гәлби, мәрд әлилә су сәпәрәк.
Гашы, көзү шәвә гызла көрүшмәјин заманыдыр;
Шир күнәшлә бирләшмәли, сөзүм јохдур, тезчә кедәк!»

Шаһ асланы гучаглады, басды ону синəсинə;
Өз јанында əјлəшдирди, гулаг верди хош сəсинə.
Шаһанə бир əда илə о шəн күнəш чилвələнди,
Инсан дərди кечирдикдэн сонра далар нəш'əсинə.

- * Икид шаһа эрз етди ки; «Нəјə кэрək кəнар сəһбət?
Күнəшини кəрмək үчүн һаны сəндə о чиддү чəһд?
Ону јахшы гаршылајыб, өз евинə ејлə дə'вəт;
Онда онун парылтысы ев-ешијə верэр зијнэт».
- * Атларыны сүрдү онлар Нəстан-Даречана сары.
Үчүнүн дə күнəш кими парлајырды јанағлары.
Ахыр кедиб тапды онлар кəздиклəri о дилдары.
О үч икид эбəs јерə кəздирмирди јарағлары.
- * Шаһ узагда атдан дүшүб салам верди о дилбэрə.
Гызын һүснү көзлəрини гамашдырды бирдэн-бирə.
Кəчавədэн дүшэн гыз да јахынлашды чəнкавэрə.
Ағлы чашан о шаһ гызы мэдһ етмирди эбəs јерə:
- * «Еј күн, сəни вəсф етмəјə үрəјимин чатмыр сөзү.
Ағлымызы алыб əлдэн, дəли едиб һүснүн бизи.
Күнсən-ајсан, күнə, аја тај тутмарам мən улдузу.
Бəнөвшəсэн, күлсэн, даһа бахаммырам сənə, дүзү!»
- * Сарсылырды һэр кəs онун чамалынын шимшəјиндэн.
Итирди көз нуруну ким бахсајды она кендэн.
Тохтајырды ашиғлəri бахмағ илə она һəрдэн.
Халг башына топлашырды һарда олса о күлбədэн.
- * Онлар јенə атланарағ сəјиртдилэр көһлэнлəri.
Улдузлу көј тағларына охшатдылар о дилбəri;
Ағылларды, үрəклərди о көзəлин, бил ки, јери.
Чох кечмəди шаһ сарајы гаршылады кəlэнлəri.
- * Тəнтəнəјди тахт үстүндə гəрар тутмуш көзəl сонə.
Һөкмдарлығ əсасы да јарашырды, тач да она.
Үзүндəки парылтылар нур сачырды əтрафына.
Һинд шаһы да дахил олду сарајдакы о салона.
- * Ону чандан саламлады гоч Таријел Нəстан илə,
Гучаглашыб өпүшдүлэр, данышдылар күлə-күлə.
Көзəl үзлэр нур чилəди салондакы һэр гəндилə;
Сых кирпиклэр шəвəлэрə охшајырды, үзлэр лə'лə.

- * Гонаглары өз тахтына дэ'вәт етди шаһ Тәнтәнә:
Гаријел деди: «Сән лајигсән о тахта, сән әјләш јәнә
О тахт, о тач һәр күнкүндән чох јарашыр бу күн сәнә
Гој јанында шир әјләшсин, говушдурум күнү күнә».
- * Гызы Тарјел вә Рәстәван шаһ тахтына отуртдулар.
Јанында да диванәси гоч Автандил тутду гәрар.
Јер үзүндә онлара тај олан мәхлуғ һајанда вар!
Онлара ешг аләминдә нә Вис, нә дә Рамин чатар!
- * Гыз утанды Автандили өзүлә јан-јана көрчәк,
Үз гызарды, синәсиндә јејин-јејин вурду үрәк.
Рәстәванса деди: «Гызым, бу утанмағ нәјә кәрәк?
Әрәнләрин сөзүдүр бу: вәсл үчүндүр севки, диләк».
- * Өвладларым, аллаһ сизә узун-узун өмүр версин!
Хошбәхт олун, кама чатын, гәм-гүссәдән узаг кәзин?
Өзү кими сабит галын сиз о көзә көрүнмәзин!
Мәни гәбрә тапшыран да әлләриниз олсун сизин!».
- * Шаһ гошуна әмр етди ки, Автандилә баш әјсинләр,
Деди: «Одур бу күндән шаһ; чүн аллаһдан беләдир әмр.
Бу тахтү тач онункудур; гочалмышам, кечибдир өмр.
Мәнә нечә ејләдиниз, гуллуғ един она о төвр».
- * Әскәр, әфсәр баш әјмәклә борчларыны етди эда,
Сөјләдиләр: «Баш учалдан әрәнләрә олаг фәда.
Инадкарлар рәзил, мүти рүтбә алыр бу дүнјада.
Әзиб јады, бизә чүр'әт верәнләрә олаг фәда!»
- * Тәнтәнәни тә'риф үчүн нөвбә чатды Гаријелә;
«Евләндиниз; дәрдсиз-гәмсиз өмүр сүрүн, шадлығ илә.
Гардашымды әрин, сән дә бачым олдун индән белә.
Өз һәддини билдирәрәм сизә дүшмән һәр сәфилә!»

041136340
010-1191033

ЭРЭБ ПАДШАҒЫНЫ
АВТАНДИЛЛӘ ТЭНТЭНЭЛӘ
ТОЈ ЕТМӘСИ

- * Автандил тахт үзәриндә әјләшмиши бах бу анда.
Таријелин нәвазиши јарашыгды бу салонда.
Тәнтәнәјлә јан-јанашы отурмушду Даречан да;
Елә бил ки, ики күнәш гошалашыб асиманда.
- * Гошун үчүн мәчлис гуруб, кәтирилди хејли јемәк.
Боғазланды бир ләһзәдә јүз-јүз гојун, јүз-јүз инәк.
Бәхшиш алды ордудақы әскәрләр сон нәфәрәдәк.
Үзләр ишыг сачмадајды көј үзүнүн күнәши тәк.
- * Бүллурданды пијаләләр, јагутданды зәриф чамлар.
Түрфә рәнкли, зәр нахышлы габ-гачаг да чазибәдар.
Белә тоју тәрифләјән әрән, көрүм, вар олсун, вар!
Көрән дејәр өз гәлбинә: «Бу мәчлисдән кетмә кәнар!»
- * Нәр тәрәфдән ахышдылар ханәндәләр, сазәндәләр.
Нара бахсан јығын-јығын, галаг-галаг ләлү көвһәр.
Јүз архдан чам долдурарды нәр ким ки, меј ичмәк диләр.
Тој мәчлиси давам етди ахшамдан та сүбһә гәдәр.
- * Корлары да, шилләри дә варландырды бу тој-дүјүн.
Адамларын башларына дүрр сәпилди лөјүн-лөјүн.
Гызыллара, атласлара гәрг олду тој әһли бүтүн.
Автандилә һиндин шаһы сағдыш олду тамам үч күн.
- * Таријелин шәрәфинә мәчлис гуруб шаһ Рәстәван,
Деди: «Сәнин күнәшинә һејран олуб Әрәбистан.
Сән шаһлара, о да олуб көзәлләрә баш һөкмран;
Дырнағыныз сырға олуб асылмалы гулаглардан.
- * Әјләшмәјә һагтымыз јох биз сәнинлә бир чәркәдә!»
Таријелә тахт гојдурду Рәстан уча бир пилләдә.
Онлар илә бир отурду Автандиллә Тәнтәнә дә.
Таријелә кәлән төһфә даға дөндү бир ләһзәдә.
- * Шаһ өзүнү апарырды чаванларын тај-тушу тәк;
Нәр биринә јанашырды о хошрәфтар, о хошдиләк;
Һәдијәләр пајлајырды, сәхавәтләр көстәрәрәк...
Фиридун да Автандилин јанындајды, гардашы тәк.

Татарстан Республикасы
Җавапкер

- * Рәстәван һәм Таријелә, һәм дә онун дилбәрине
Һөрмәт едиб, һәдијјәләр бағышлады дәнә-дәнә;
Көнлү-көзү вәлеһ едән нәфис, инчә вә шаһанә —
Порфирајла⁸ скипетр⁹ вә тач верди һәр биринә.
- * Шаһ бу чаван әр-арвада нәләр верди, билсэн, нәләр! —
Әфсанәви бир тојуғун јумуртасы бојда көвһәр,
Көјәрчинин јумуртасы бојда ири мирвариләр,
Дик дағлары хатырладан јарашығлы мин дә кәһәр.

Фиридуна бағышлады једди табак лә'лү көвһәр.
Доггуз көһлән ат чәкдирди, белләриндә гызыл јәһәр.
Һиндин шаһы чох вүгарла «сағ ол» деди Рәстәвана,
О тәшәккүр еләјәркән сәрхошлугдан јохду әсәр.

Артыг сөзә нә еһтијач, чаланырды күнләр күнә.
Онлар һәр күн Таријеллә ичирдиләр дәнә-дәнә.
Шаһ һиндлијә бағышлатды бир гәрибә гызыл јагут,
Парылтыда бу надир даш наз сатырды аја-күнә.

Бу мәчлисдә икид Тарјел бәнзәјирди гәшәнк күлә.
Автандили көндәрди ки, кет Рәстандан изн дилә,
Сөјлә: «Сәнин һүзурунда көнүл тамам севинсә дә,
Кетмәлијәм, зира дүшмән әјри бахыр бизим елә.

Јахшы билин, бачарыгла чыхмаз баша һеч бир надан.
Әлбәт сизи гәмкин едәр мәнә дәјән һәр бир зијан.
Мән дә артыг кетмәлијәм, ләнкимәкдән зијан кәләр,
Јахынларда көрүшәрик; Бундан дилхор олмајасан».

«Һеч бир шејдән чәкинмәјин! — чавабыны верди Рәстан —
Өз хејрини дүшүнмәли ачыг көзлү һәр бир инсан.
Бурда бөјүк орду алыб, Автандиллә кедиб һиндә,
Сизә хаин чыханлардан бурахмајын намү нишан».

Автандил ки, бу сөзләри Таријелә етди бәјан,
О сөјләди: «Гапат бүллур чәркәсини, динмәз дајан!
Ајла тәзә бирләшмишкән кедәммәзсән сән, еј күнәш!»
Автандил дә чаваб верди: «Бу сөзләрә кимдир ујан?

«Арвадыны севдијиндән, атды мәни» — дејиб еј шаһ,
Ајрылыға дөзмәсэн дә, сән ејләрсән мәнән икраһ.
Мән галарсам сәндән ајры, күнүм мәним гара кәләр,
Нә ағырдыр инсан үчүн севкили дост һичраны, аһ!».

Татарстан Республикасы
җәмһүрияты

Таржел күлдү, зәнн едәрдин, бүллур сачды гызыл күлде
«Мәнимчүн дә һичран ағыр — деди икид күлә-күлә; —
Истәјирсэн — кедәк; мәни јалтаглыгда сучландырма».
Автандил дә гошун јығды, чар чәкилди бүтүн елә.

О пәһләван јубанмадан, әрәбләрдән јығды әскәр,
Һазыр олду силаһыјла, кәлди сәксән мин нәфәр әр.
Әскәрләрин һамысында Харәзмдән кәлән силаһ,
Әрәб шаһы Рәстәвана бу ајрылыг етди әсәр.

Һеч биринин сәдагәтдә јохкән анда еһтијачы,
Хејли мүшкүл ајрылдылар бир-бириндәи ики бачы.
Сармашдылар бир-биринә, өпүшдүләр дәнә-дәнә,
Титрәтдиләр бахан гәлби, ағлашдылар ачы-ачы.

- * Дан улдузу он дөрд күнлүк ајла биркә чыхан заман,
Биркә галхар көј үзүнә, бир чәкиләр асимандан.
Бири батмаг истәмәсә, көј «бат!» — дејә верәр фәрман;
Бу сәһнәни көрүм десән, уча бир дағ олмалысан.
- * Онлары ким бирләшдириб, о өзүдүр ајры салан;
Өз хошујла ајрылмырды нә Тәнтәнә, нә Нәстанчан;
Бирләшди күл додаглары, ағладылар, чәкиб фәған.
Күзәрәны јаман кечәр ајры дүшсә ким онлардан.
- * Тәнтәнәјә деди Нәстан: «Көрмәјәјдим каш ки, сәни;
Ајрылыгын өмрүм боју јандырачаг, бил ки, мәни!
Ричам будур, хәбәр јолла, һеч вахт кәсмә өз намәни!
Сән тәк мән дә јаначағам аныб бу хош әлагәни!».
- * Тәнтәнә: «Еј күнәш, — деди — еј көзәлләр шаһы дилбәр»
Гәлбим нечә дөзәчәкдир һичрин узун чәксә әкәр?
Ајрылыгын узанарса, гәлб аллаһдан өлүм истәр,
Сәнсә јаша, һәсрәтинлә төкәчәјим јашлар гәдәр!».
- * Онлар бир дә өпүшдүләр; јола дүшдү кедән пәри.
Тәнтәнәнин һәммин јола дикилмишди нәм көзләри.
Кедән һәсрәт атәшилә јаныб бир дә бахды јери.
Јазым јазмаг истәдијим гәмин дејил онда бири!
- * Бу ајрылыг Рәстәваны дөндәрмишди диванәјә;
Дәриндән аһ чәкирди о, «вај һалыма!» — дејә-дејә.
Дөнмүшдү көз јашы онун газандакы гајнар суја.
Бәрк тутулду Тарјел дә, гар башлады әримәјә.

- * Таријели өз бағрына басыб өпдү ел һакими,
Деди: «Бизим бу сараја кәлиб-кетдин хәјал кими!
Ајрылығын артырачаг гәлбимдәки дәрди-гәми;
Мәнә севинч кәтирмишдин, алыб кетдин севинчими».
- * Тарјел шаһла видалашды, аты миниб дүшдү јола.
Әскәрләрин, забитләрин көз јашлары дөндү селә,
Дедиләр: «Еј күнәшимиз, јолларына уғур ола!».
Тарјел деди: «Мән дә сиздән ајрылырам гүссә илә!».
- * Таријелин, Автандилин, Фиридунун көһләиләри,
Бир дә гошун тоз-думана гәрг етмишди көјү-јери.
Дүз сәксән мин атлы иди өтүрән үч чәнқавәри.
Бир-биринә арха-һәјан көрәрдин сән бу үч нәри.
- * Јер үзүндә мисилсизди атларыны чапан үч мәрд.
О үч мәрдлә вурушмаға һеч кимсәдә јохду чүр'әт.
Наһар вахты бир чәмәндә ејләдиләр истираһәт;
Үч дост орда јејиб-ичиб, нәш'әләнди хејли мүддәт.

**ТАРИЈЕЛЛӘ
НӘСТАН-ДАРЕЧАНЫН ТОЈУ**

- * Таријел дә, Нәстанчан да кама јетди ән нәһәјәт.
Севиндирди гәлбләрини онларын бу тач илә тәхт.
Кечмишләрин дәрдләрини унуттурду бу сәадәт;
Бәхтијарлыг әзабкешә даһа артыг верир ләззәт.
- * Шаһ тахтында гәрар тутду Таријеллә шух никары.
Елә бу вахт шејпурларын сәси тутду о дијары.
Таријелә тапшырылды хәзинәнин ачарлары.
Сәсләр кәлди: «Сән бу күндән олдун һиндин һөкмдары!».
- * Ики тахт да һазырланды Автандиллә Нурәддинә;
Онлары ел алгышлајыб, мәдһ еләди дәнә-дәнә.
Белә нәрләр көндәрмәјиб пәрвәрдикар јер үзүнә.
Шаһлар кими әлач етди онлар халгын һәр дәрдинә.
- * Мигдары һеј артмадајды тоја кәлән задәканын.
Тоју башга бир тој иди Таријеллә Нәстанчанын.
Алдыгы тој һәдијјәси түкәнмәзди һәр мейманын.
Пајы ајры сахланырды јолчу фағыр-фүгәранын.

- * Автандиллә Фиридунун сахлајараг һөрмәтини,
Һиндлиләр бу икидләре билдирди өз миннәтини.
Доҗма шаһ тәк ешитдиләр һәр сөзүнү-сөһбәтини.
Билдирди һәр зијарәтчи өз сәмими рәғбәтини.
- * Әсмәтә үз тутуб деди Һиндистанын һөкмдары:
«Мән һеч кәсдән көрмәмишәм сәндә олан е'тибары.
Бил, једдинчи шаһлығымын сәнә кечир ихтијары;
Сән өз шаһлыг тахтында ол бәхтијарлар бәхтијары!
- * Гәлбин кими истәјирсә, сеч ону да өзүнә јар.
Әввәлки тәк көрүм сәни бизә садиг, итаәткар!»
Ајағына дүшүб онун Әсмәт деди: «Еј һөкмдар!
Хошбәхт ола билмәрәм мән дүшсәм әкәр сиздән кәнар!».
- * Үч гардашы чох сахлады гонагчыл Һинд мәмләкәти;
Төһфәләрин, кеф-дамағын көрүнмүрдү нәһәјәти.
Мирвариләр, көһлән атлар бәзәјирди зијәфәти.
Јалныз иқид Автандили үзмәдәјди јар һәсрәти.
- * Тарјел көрдү јар һәсрәти дарыхдырыр пәһләваны,
Деди: «Јәгин мәнә гаршы гәлбиндә вар кин туфаны!
Једди дәрдин сәккиз олур андыгча сән о чананы.
Ајрылығы дүшүндүкчә, тар көрүрәм бу чаһаны!».
- * Фиридун да изи истәјиб деди: «Мән дә кедәм кәрәк.
Лақин мәним бу кедишим чох да узун чәкмәјәчәк.
Мән һазырам гуллуғунда, нә вахт сәнә олсам кәрәк.
Гәлбим сәни ахтарачаг, марал чешмә ахтаран тәк!».
- * Фиридуна әрз етди шаһ: «Мән нә дејә билләм сәнә?
Кедирсән кет өз өлкәнә; амма бура баш чәк јенә!»
Автандилә деди: «Сәнсиз дөзмәк чәтин олар мәнә;
Нејләмәли — аслан кәрәк говушсун өз гәмәринә!».
- * Рәстәванчүн бағлатды шаһ гијмәтли хәз, дәст-дәст либас..
Буллур габлар, гызыл гашыг — бәр-бәзәји лә'лү алмаз;
Автандилә деди: «Апар; дост сөзүн дост јерә салмаз!».
Автандилсә деди: «Сәнсиз јашамағын мә'насы аз!».
- * Нәстан исә бир түл илә күрк көндәрди Тәнтәнәјә,
Деди: «Белә палтарлары кәрәк јалныз бир о кејә!».
Үстәлик дә ән гијмәтли көвһәр етди о һәдијјә,
Күнәш кими һәммин көвһәр нур сачырды јерә-көјә.

- * Таријеллэ һалаллашыб гоч Автандил минди ата.
Бу ажрылыг атәшинэ јанды о да, јанды бу да.
Һиндлиләр көз јашы төкүб, башладылар аһ-фәрјада.
Автандил дә деди: «Даһа јашамарам бу дүнјада!».
- * Автандиллә Фиридун шаһ хејли јолу кетди гоша;
Бир-бириндән ажрыланда көз јашлары кәлди чоша.
Һеч биринин әзијјәти кетмәмишди әсла боша.
Автандили көзләјирди Әрәбистан башдан-баша.
- * Чох һөрмәтлә гаршыланды мәмләкәтин ифтихары;
Автандилин күлдү көзү көрән кими шух никары.
Уча шаһлыг тахтына чүт әјләшдирди бәхт онлары.
Гүввәт верди, гүдрәт верди бу чалала уча танры.
- * Үч шаһ давам еләтдирди бу достлуғу, мәнәббәти.
Унутмады бир-бирини, кедиш-кәлиш кәсилмәди.
Һансы дүшмән баш галдырды, үч гылынчдан зәрбә једи.
Һәр үчүнүн кенишләнди, мөһкәмләнди сәлтәнәти...
- * Бәхшишләри јағды гар тәк, һамы лүтфә олду шајан;
Зәнкинләшди јетим-јесир, јохсул олан, әлил олан.
Јола кәлди јолдан азан, ел малыны чалыб-чапан.
Гурд гузујла бир доланды онлар шаһлыг едән заман.

- ¹ Дөр — өн, габаг тэрэф
- ² ајаг — гэдэн, пијалэ.
- ³ Гөкөм — мүнсүф.
- ⁴ Дəмин — бир аз эввэл.
- ⁵ Фагнат — э'јан.
- ⁶ Хејмэ — чадыр.

- ⁷ Шəрмəндə — хəчалəтли.
- ⁸ Порфира — шаһанə узун
түнд гырмызы хэлэт.
- ⁹ Скипетр — шаһларын кəз-
дирдији гаш-дашлы эса.

- Амирани* — «Амиран-Даречаниани» — XII эср кўрчў шаири М. Хонелинин эсэри.
- Бэдэхшан* — Памирдэ јер адыдыр, лэ'ли илэ мэшһурдур.
- Вис вэ Рамин* — Фэхрэддин Горганинин «Вис вэ Рамин» поемасынын гәһрәманлары.
- Габаон* — Фәләстиндә сәфалы дағ јери.
- Геон* — Нилли гәдим ады.
- Гуланшаро* — «Голәншәһр» — күл шәһәри — әфсанәви шәһәрдр.
- Давид* — Давид Сослани — кўрчў һөкмдары Тамаранын әри, бөјүк сәркәрдә.
- Дионис* — Бә'зи мә'луматлара әсасән Дивнис — Дионис — V эср христиан философудур.
- Диларкет* — «Диларкетиани» — XII эср кўрчў шаири С. Тмогвелинин эсэри, дөврүмүзә гәдәр кәлиб чатмамышдыр.
- Гаин* — Гејс, Низаминин «Лејли вә Мәчнун» поемасынын гәһрәманы.
- Гач* — инсанабәнзәр мифик мәхлуг — хаин инсан, чани.
- Гачети* — гачларын вәтәни.
- Зүһәл* — Сатурн планетинин әрәбчә ады.
- Крон вә ја Кронос* — гәдим јуан әсатиринә кәрә баш аллаһ Зевсин атасыдыр.
- Мачари* — јеничә тутмуш җахыр.
- Мерани* — мифи атдыр.
- Месх* — Месхетија сакини, Кўрчүстанда јер ады, чәнуб рајонларындыр.
- Мәррих* — Марс планетинин әрәбчә ады.
- Мүлк-Занзар* — Дәннз саһилиндә јерләшән әфсанәви өлкә ады.
- Мүштәри* — Јупитер планетинин әрәбчә ады.
- Рүстәм* — Фирдовси «Шаһнамә»синин гәһрәманы.
- Саламан* — Низаминин «Лејли вә Мәчнун» поемасынын гәһрәманы Ибн Салам.
- Тмогвели Саргис* — XII эср кўрчў шаири — «Диларкетиани» поемасынын мүәллифи.
- Хәтај* — бә'зи тәдгигатчыларын фикринчә Шимали Чин.
- Хонели Мосе* — XII эср кўрчў шаири — «Амиран-Даречаниани» эсэринин мүәллифи.
- Шәвтели* — XII эср кўрчў шаири — «Әбдүл Мәсина» поемасынын мүәллифи.

МҮНДӘРИЧАТ

Шота Руставели вә онун «Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван» поемасы	3
Жириш	15
Әрәбистан падшаһы Әрәстәван һаггында һекајә	19
Рәстәванла Автандилин ов етмәси	23
Әрәб падишаһынын пәләнк дәриси кејмиш пәһләваны көрмәси	25
Тәнтәнәнин Автандили пәләнк дәриси кејмиш пәһләваны ахтармаға көндәрмәси	29
Автандилин өз вассалларына мәктубу	33
Автандилин Таријели ахтармаға кетмәси	35
Автандиллә Әсмәтин мағарада сөһбәти	41
Автандилин Таријеллә көрүшү	46
Таријелин өз барәсиндә Автандилә һекајә етмәси	50
Таријелин илк севкиси	53
Нәстан-Даречанын севкилисинә биринчи мәктубу	57
Таријелин мәшугәсинә јаздығы биринчи мәктуб	58
Таријелин Хәтајлара мәктуб вә гасид көндәрмәси	59
Нәстан-Даречанын Таријели чағырмасы	59
Хәтај шаһынын Таријелә чаваб мәктубу	60
Таријеллә Нәстан-Даречанын көрүшү	61
Таријелин Хәтајлара гаршы бәјүк һәрби јүрүшү	63
Таријелин хәтајлары басдыгдан соңра һинд падишаһына мәктуб јазмасы вә зәфәрлә гајытмасы	68
Нәстан-Даречанын севкилисинә мәктубу	71
Таријелин ағлајыб һушуну итирмәси	72
Таријелин севкилисинә чаваб мәктубу	73
Нәстан-Даречана адахлы сечилмәси барәдә мүшавирә	73
Таријеллә Нәстан-Даречанын мәшвәрәт вә тәдбири	75
Харәзмшаһын оғлунун һиндистана тој үчүн кәлмәси вә Таријел тәрәфиндән өлдүрүлмәси	78
Таријел Нәстан-Даречанын итмәси хәбәрини ешидир	81

Таријелин дениз конарында Нурэддин Фиридуна раст кэлмәси	83
Таријелин Фиридуна көмәји	86
Фиридун Нәстан-Даречанын әһвалатыны Таријелә нағыл едир	87
Автандилин Әрәбистана гајытмасы	93
Автандилин Рәстәвандан изн истәмәси. Вәзирлә сөһбәт	99
Автандилин Шәрмәддинлә сөһбәти	104
Автандилин хәлвәт кедәркән шаһ Рәстәвана вәсијјәт етмәси	106
Автандилин дуасы	108
Шаһ Рәстәван Автандилин хәлвәт кетдијиндән хәбәр тутур	109
Автандилин кизлиң кедиши вә Таријеллә икинчи көрүшү	111
Автандилин аслан вә пәләнки өлдүрмүш Таријели тапмасы	115
Таријелин ширлә пәләнки нечә өлдүрдүјүнү Автандилә нағыл етмәси	120
Таријеллә Автандилин мағараја кәлмәләри, Әсмәти көрмәләри	121
Автандилин Фиридунун сарајына кетмәси	125
Автандилин Фиридунун јанына кәлмәси	127
Автандилин Нәстан-Даречаны ахтармаға кетмәси вә карвана раст кәлмәси	133
Автандилин Гуланшароја кәлмәси барәдә һекајәт	137
Фатманын Автандилә бәнд олмасы	140
Фатманын Автандилә ашиғанә мәктубу	140
Автандилин Фатмаја чаваб мәктубу	142
Фатма Нәстан-Даречанын әһвалатыны Автандилә данышыр	145
Һүсејнин Нәстан-Даречаны падшаһа хәбәр вермәси	150
Нәстан-Даречанын Гачлара әсир дүшдүјүнү Фатманын Автандилә нағыл етмәси	155
Фатманын Нәстан-Даречана мәктубу	162
Нәстан-Даречанын Фатмаја мәктубу	164
Нәстан-Даречанын ашигинә муктубу	165
Автандилин Фиридуна мәктубу	168
Автандилин Голаншародан кетмәси вә Таријеллә көрүшү	169
Таријел вә Автандилин Фиридунун јанына кетмәләри	174
Нурэддин Фиридунун мәсләһәти	176
Автандилин мәсләһәти	177
Таријелин мәсләһәти	177

Гач галасынын алынмасы вә Нәстан-Даречанын азад едилмәси	178
Таријелин Дәнизләр падшаһынын јанына кәлмәси	181
Фиридуун Таријеллә Нәстан-Даречана тој етмәси	183
Үч пәһләванын мағараја кәлмәси вә орадан Әрәбистана јолланмасы	188
Әрәб падшаһынын Автандиллә Тәнтәнәјә тој етмәси	195
Таријеллә Нәстан-Даречанын тоју	198
Нәтичә	201
Лүгәт	202
Изаһлар	203

АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
МУЗЕЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
им. НИЗАМИ

ШОТА РУСТАВЕЛИ

**ВИТЯЗЬ
В ТИГРОВОЙ ШКУРЕ**
(На азербайджанском языке)

Издательство «Элм»
Баку — 1978

Нәшријат редактору Е. Әһмәдов
Бәди редактору Ф. Сәфәров
Техники редактору В. Огнијенко
Корректору Ә. Новрузова

ИБ № 86

Чапа имзаланмыш 27/VII 1978-чи ил. Қағыз форматы $84 \times 108^{1/32}$. Қағыз вәрәги 6,5. Чап вәрәги 10,14. Нәс.-нәшријат вәрәги 12,58. Сифариш 452.
Тиражы 46 000 Гимәти 1 ман. 60 гәп.

«Елм» нәшријаты.

370073 Бакы-73, Нәриманов проспекти, 31 Академија шәһәрчији, Әсас биңа.

Азәрбајчан ССР Назирләр Совети Дәвләт Нәшријат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәсинин 26 Бакы комиссары адына мәтбәәси.
Бакы, Әли Бајрамов күчәси, № 3.

